Т. LXXV. Р. 1907 кн. I. Рік XVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXV. 1907, I B. XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 28/II с. с.

Т. LXXV. Р. 1907 кн. I. Рік XVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

1907, I B. XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 28/II с. с.

Зміст LXXV тому.

1. Зміст тому . . . . с. 3—4
2. Памяти Никандра Молчановського, написав Михайло Грушевський . . . . с. 5—13
3. Студії над українськими народніми піснями, подав Др. Іван Франко, I—VI . . . . . с. 14—84
4. По катастрофі 1708 р. Конфіскація земель у мазепинців, написав Олександр Грушевський . . с. 85—95
5. Увільненне злочинця дівчиною в Бродах 1727 р., подав Др. Василь Щурат . . . . . . с. 96—103
6. Кияне в сьвітлї езуїтських донесень, подав Др. Володимир Перетц . . . . с. 104—116
7. Miscellanea: а) Лист Мазепи до гетьмана коронного Гієр. Любомірского з 1703 р., под. Ф. Голійчук; б) Причинок до історії останнїх днів панщини в Галичинї, под. Ів. Кревецький; в) З кореспонденції Миколи Устіяновича, под. М. Мочульський . с. 117—130
8. Наукова хроніка: Новійші праці по історії вел. кн. Литовського в XV віцї . . . . . . с. 131—166
9. Бібліоґрафія (рецензії й справоздання, зміст на с. 213) с. 167—213
10. Показчик до тт. LXIX—LXXIV Записок Наук. Тов. ім. Шевченка . . . . с. 214—235
11. Зміст тт. I—LXXIV Записок (по німецьки) . . . с. 236—246
12. Оголошення . . . . с. 247—248

Inhalt des LXXV Bandes.

1. Inhalt des Bandes . . . . S. 3—4
2. Zum Andenken an Nikander Molčanovśkyj, von Michael Hruševśkyj . . . . . S. 5—13

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I — VI, von Dr. Ivan Franko . . . . . . S. 14—84
4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševśkyj . . . . S. 85—95
5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat . . . . S. 96—103
6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz . . . . . . S. 104—116
7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevećkyj, M. Močulśkyj . . . . . S. 117—130
8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr. Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynśkyj . . . . S. 131—166
9. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 213) . . S. 167—213
10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV) . . . . S. 214—235
11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen (deutsch) S. 236—246
12. Annonce . . . . S. 247—248

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Памяти Никандра Молчановського.

Написав Мих. Грушевський.

Єсть люде, котрих житє як книга друкована, отворена, всім приступна і ясна. І єсть люде, котрих коли не все житє, то власне те, що становило найціннійший, найблагороднійший зміст їх житя, що оживляло його й сьвітило й робило цінним се житє в їх власних очах, зістаєть ся закритим листом, приступним тільки тісному кружкови близьких, а незнаним зовсім ширшим кругам суспільности. До сеї другої катеґорії належав чоловік, котрому хочу я присьвятити кілька згадок на вступі нового річника наших „Записок" — їх цінитель і вірний друг Никандр Василевич Молчановський, котрого стратили ми 5 (18) минувшого грудня.

В широких кругах знали його як талановитого, совістного, тямущого урядника, який досить успішно робив свою карієру, зайняв визначну службову позицію й мав перед собою вигляди на ще дальші усьпіхи в службі; одні цінили в нім чоловіка справедливого і тямущого, який в кожду роботу вносив енерґію й солідне знаннє; иньші — чоловіка ліберального, гуманного, який своїми впливами усував ріжні різкі хроповатости старого режіма. В наукових кругах його знали, як автора кількох робіт, що зробив їх в молоді літа, „подавав надії" стати визначною науковою силою, але потім „проміняв" наукову дорогу на службову карієру. Мало хто знав, що науковим інтересам своєї молодости зістав ся він вірним і пізнійше, не перериваючи звязків з науковими областями, які його інтересували, слідячи за літературою, за науковим рухом і часами відзиваючи ся на

його здобутки. Ще меньше знано, що сї наукові інтереси були в покійнику інтеґральною частиною його глубокого заінтересовання минувшістю й сучасністю своєї вітчини, що він інтересував ся й займав ся історією України, як Українець, глубоко привязаний до української землї, заінтересований її минувшістю й будучністю, її економічними й національними відносинами, її сучасною долею й можливістю будучого розвою. І в тім лежав глубокий траґізм житя сього талановитого, високоосьвіченого, вражливого чоловіка, що сим інтересам міг він віддавати тільки окрушини свого часу, своїх сил, своєї працї, і то як пасивний глядач, або потайний приятель, тим часом як всю енерґію, всю працю його забирала иньша робота, зовсїм чужа, переважно несимпатична, часто прикра, незгідна з його переконаннями. При всїх здібностях, богатих засобах інтеліґенції й знання, при невзичайній працьовитости, робучій витривалости, він не здужав виломити ся з сеї задушливої атмосфери, якою окружила його службова обстанова і яка все гіршала, ставала все небезпечнійшою, відразливійшою для його духової істоти. Обдарований природою й вихованнєм всїми дарами, потрібними для того, щоб доступити першої вимоги кождої морально і духово розвиненої одиницї — свобідного самоозначення, він не міг осягнути сього щастя, висловленого в науцї поета:

> дорогою свободной
> иди, куда влечетъ тебя свободный умъ,

і вмер як бідний невільник, зломлений тяжкими моральними муками, тою траґедією житя, глубоким контрастом своїх ідеальних змагань з дійсністю, в яку уложило ся його житє, — не мавши відваги розбити кайдани, в які його закувало житє, й утечи. Повне глубокого траґізма житє для тих, хто знав його. Страшна характеристика сучасного „безвременья“, яке переживає з цїлою Росиєю російська Україна. Характеристичний показчик тих страшних обставин, в які поставило се „безвременье“ культурну й наукову роботу, засудивши їх на безплодність.

* * *

Я не буду переказувати біоґрафії Молчановського. Він був Подолянин з роду — зі східнього Поділя, пізно кольонїзованої степової займанщини на границї з Херсонщиною. Тут в селї Лозоватій, Балтського повіту, більше як сто лїт парафію займав рід Молчановських, і батько Никандра Василь 45 лїт був сьвященником. Тут в 1858 р. родив ся й Никандр Молчановський,

на все жите заховавши живу любов і привязанне до своєї тіснійшої вітчини, живі інтереси до історії, економіки, суспільно-національних відносин її, й заповівши поховати себе на цвинтарі своєї рідної парафії, поруч батька й матери, яку горячо любив.

Молоді літа талановитого хлопця припали на часи горячого Sturm- und Drangperiod-у росийського житя, й воно скоро вибило його з наукової дороги, яку він собі вибирав. В 1877 р. вступив він до київського університету, повний енерґії, жажди знання, запалу до наукової роботи, від разу звернувши на себе увагу і товаришів і професорів. А вже кілька місяців пізнійше, вмішаний в політичну історію, був висланий на засланне до Вятської ґубернії, де мусів пробути півтретя літ, з початку в маленькім місточку Котельничу, потім ще в гіршій, останній сільській дірі, де не було вже ніякого сліду інтеліґентного товариства. Молчановський не зломив ся тим, вів і далї свої наукові зайнятя — о скільки було се можливо, богато писав до петербурських видань на теми місцевого житя. Нарештї в 1881 р., під час „диктатури серця“ ґр. Лоріс-Мелїкова його вернено й позволено назад вступити до київського університета. З потроєною енерґією кидаєть ся він наново в вир університетського житя, віддаєть ся незвичайно інтензивно науковій роботї, головно історії — українській і загальній, і економіцї — теоретичній (суспільній економії) й економічній історії. Пише велику працю на факультетську тему по історії Поділя, ряд начерків з економічної історії Европи в XVI—XVIII в. для доповнення курса нової історії Зеворта, видаваного проф. Лучицьким, потім береть ся за другу більшу роботу, на факультетську тему: „Цеховая система въ Пруссіи и реформа цеховъ при Штейнѣ и Гарденбергѣ“. Обидві працї на факультетські теми були нагорожені золотою медалиию й ухвалені до друку. Перед Молчановським, коли він кінчив університет 1884 р., стелила ся вже нарештї широка й проста наукова дорога, але нова „історія“ — зовсїм дурна, оперта на непорозумінних, — і двери університета замикають ся для Молчановського. Замість готовити ся до професури він вступає до суду, секретарем київського з'їзду мирових судей. З гадкою про катедру й наукову працю треба було попращати ся. Був то час найгіршої реакції в університетських сферах; час ославленої університетської устави 1884 р., вершка росийської реакційности; час розгрому київського університету, за студентську демонстрацію, під час його юбилею в осени 1884 р.

Загальна реакція запанувала по унїверситетах. В Київі унїверситетом правив всевластно, з своєю компанїєю, славний Ренненкампф, використовуючи реакційний террор для зміцнення свого панування. Все лїберальне, поступове поспускало уха, притихло; живе унїверситетське житє замовкло — на довгі літа, до нинїшнього дня.

Молчановський по при службові зайнятя, що заберали масу часу в новій для нього сфері, кілька лїт займав ся виготовленнєм до друку й друкованнєм своїх студентських праць про Подільську землю й німецькі цехи. Історія Поділя була закінчена друком в 1885 р. і вийшла під титулом: „Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ до 1434 г., преимущественно по лѣтописямъ“. Вона зістаєть ся досї одинокою науковою моноґрафією по старій історії Поділя, хоч і в своїм друкованім видї зістала ся з усіми прикметами студентської, ученичої, хоч і талановитої роботи. Очевидно, зайнятий роботою про цехи, Молчановський не мав досить часу, щоб основнїйше переробити свою першу працю. Правда, що й тема була трудна — бо незвичайно бідна матеріалом. Але в кождім разї праця ся в тім видї, як її маємо, стоїть значно низше наукових здібностей і методу автора й мусить завсїди бути трактована, як перша, ученича робота його. Пізнїйше він носив ся з гадкою її перероблення для нового видання — я чув се від нього в 1894 р.; він збирав для того матеріали, але чи зробив щось для самого перероблення, минї не відомо.

Коли з поч. 1886 р. „Кіевская Старина“, по смерти Лебединцева, перейшла в руки київського кружка українських істориків і лїтератів, Молчановський також зблизив ся до сього кружка й став брати діяльну участь в журналї. Статї давав він рідко: службові обовязки не давали стільки часу, щоб обробити якусь тему спеціально; зрештою не був він здатний до того, аби вхопити ся руками й зубами за якусь тему і влїзти в неї цїлком, вирікши ся всяких инших інтересів. Для нього було орґанїчною потребою слїдити, хоч би в загальнїйших формах, за духовим і науковим рухом, за полїтичним житєм; він старанно слїдив за пресою, за лїтературою, і се заберало його вільні хвилї. Через те участь його в „К. Старинї“ проявляла ся головно в рецензіях, рефератах, перекладах. З статей занотуємо одну тільки (з 1889 р.): „Кіевское городское управленіе въ 1786 г., по протоколамъ засѣданій городской думы“ (невиданим). Але й його рецензії часом варті були статей — стільки знання,

сьвіжої гадки вносив він до них. Такі напр. його рецензії книжок: De-Gubernatis Dictionnaire des écrivains (1889), Рождественскій Южно-русскій штундизмъ (1890), Захарченко Кіевъ теперь и прежде (1890), Каманинъ Переписи еврейскаго населенія въ 1765—91 гг. (1891), Филевичъ Исторія древней Руси (1896 — взірець з'їдливої, дотепної іронії).

* * *

Незалежно від своїх наукових прикмет, рецензії й комунікати Молчановського інтересні з того погляду, що відкривають нам широкий круг наукових і суспільних інтересів покійника. Будучи і в науці істориком-економистом і економистом-істориком, він лучив інтереси до української історії з інтересами до сучасного економічного, суспільного й національного житя України. Подолянин з роду, він особливо інтересував ся минувшістю й сучасністю України західньої. Зайнятя старою історією Поділя відкрили йому очі на попередні стадії тої національної й клясової боротьби, ареною котрої була протягом віків Західня Україна, ввели його в розумінне сих контроверсій в старім письменстві і в новійшій літературі. Його пізнійша адміністраційна діяльність, вводячи його в найріжнійші фази економічних, суспільних і національних відносин правобічної України, вимагала знайомости з сими питаннями й їх історією. Відси незвичайно широкий круг його інтересів, його лектури, з котрої замітки й справоздання давав він в журналї. Він слідив, як може ніхто більше з київських наукових кругів, за видавництвами галицькими, за лїтературою науковою й публїцистичною польською; заінтересував ся мовою угорською, вчив ся її й задумував написати коротку історію Угорщини для одного з российських видавництв. Національні й культурні відносини Галичини, орґанїчно звязані з анальоґічними відносинами правобічної України, інтересували його дуже живо: він розумів їх, чув свою моральну близькість з тою культурною й національною стихією, з суспільно-полїтичною й національною боротьбою Галичини і горячо спочував культурним і полїтичним змаганням тутешньої української народности. Се замітно виріжняло його з поміж київського кружка, де здавна в значній мірі задавали тон „Задніпрянці", яким далекі, малозрозумілі й чужі були ті галицькі „прокляті питання".

Своє становище до галицького культурно-національного руху Молчановський зазначив в ряді рецензій присьвячених нашому

видавництву. Він розпочав їх в 1895 р., коли взяв я на себе редакторство „Записок“, і вів їх протягом кількох лїт, поки не ослабла взагалї його участь в бібліоґрафічнім відділї „Київської Старини“ (перші огляди були друковані в 1895 р. кн. XI і XII, потім в 1896 кн. II, V і X, 1897 кн. I, V і VII, останнїй в 1898, V: огляд томів XVIII—XXI). Було се не звичайне „порученнє“ редакції, сповнюване співробітником; Молчановський con amore вів свої огляди, й коли перестав їх давати, редакція так і не спромогла ся на референта, який би вів сї огляди так старанно і постійно, як давав їх покійник. Крім подавання змісту „Записок“ і критичних оцінок уміщених тут праць, покійник все дбав про те, щоб знайомити читачів „К. Старини“, себто українську суспільність Росії, з розвоєм самого Наукового товариства ім. Шевченка, будити на Українї симпатію до нього й його завдань: до наукової роботи на українській мові і ширше — до розвою національної української культури. Його не зражала, як богатьох иньших Українців-старовірів, горяча атмосфера галицького житя, неустанна партийна боротьба, полїтичні рахунки, які влазили, переплїтали ся з інтересами культурними. Він розумів, що то невідмінна прикмета кождого такого горячого, переломового часу, який переживала тодї галицька суспільність. „При современныхъ внутренныхъ отношеніяхъ въ Галичинѣ, при массѣ вопросовъ экономическаго и политическаго характера, остающихся неразрѣшенными въ согласіи съ жизненными интересами большинства мѣстнаго населенія, напрасно было бы тѣшить себя химерами и ожидать, что изученіе прошлой и современной жизни этого народа можетъ идти въ духѣ спокойномъ, безпристрастномъ, такъ сказать — академическомъ“, писав він в огляді перших томів і з вдоволеннєм підчеркував, що Товариство дбає про те, щоб в обговорюваннє сих горячих питань внести науковий метод, прийняті в культурних і наукових кругах Европи способи обговорювання таких питань. Навпаки витикав всяке ухиленнє від обєктивного трактовання їх. Зазначуючи, що редакція III т. „Записок“ (Ол. Барвінський) додала до поданої там статї В. Будзиновського про аґрарні відносини редакційне застереженнє, він закидає редакції, що вона непотрібно застерігаєть ся против виводів автора, коли їх не годні збити фактами економісти й публицисти шляхетського табора. Його не вражали трудности, які приходило ся поборювати в твореню самого орґана наукової роботи — наукової української мови, здатної до докладного віддавання нау-

кової мисли. Навпаки, він бачив великі успіхи в сім напрямі. „Что касается, въ частности, до вопроса о языкѣ, на которомъ „Общество“ публикуетъ свои труды“, писав він — „дѣло это, какъ всякое серьезное дѣло, представляетъ на первыхъ порахъ много техническихъ трудностей; но трудности эти отнюдь не неопреодолимы, и вышедшіе томы „Записокъ“ доказываютъ это блистательнымъ образомъ, въ чемъ легко убѣдиться всякому знакомому съ языкомъ, обратившись къ самымъ „Запискамъ“. Не переставав він, з огляду на свою авдиторію, вказувати на природність і законність ідеї — наукової роботи на своїй рідній мові. З радістю підносив він розвій і успіхи Товариства на науковім полі, поступ „Записок“, перші овочі мого історичного семінара у львівськім університеті (1897, VII). Болїв душею над тяжкими хвилями й крізами, які приходило ся переживати Товариству й його науковій роботї, але не переставав підтримувати в своїх читачах віру в успіхи національної культури. „Общество Шевченка во Львовѣ, пише він в 1898 р., встрѣчаетъ свой первый юбилейный годъ въ полномъ разгарѣ дѣятельности на пользу родного языка и литературы и съ чувствомъ нравственнаго удовлетворенія можетъ оглянуться на пройденный нелегкій путь, не унывая предъ трудностями, еще предстоящими. Милостивъ Богъ! Въ планы природы, очевидно, не входитъ погибель живыхъ народныхъ организмовъ, способныхъ къ самостоятельному и оригинальному развитію“.

* * *

З кінцем 1890 р. Молчановський перейшов з судівництва до адміністраційної служби, вступивши до канцелярії київського ґенерал-ґубернатора, з початку начальником отдѣленія, а пізнійше, в 1902 р. став управляющим канцеляріею. Не знаю мотивів, але був то невірний крок. Навіть в „спокійнійших“ часах, в 1890-х рр., тутешня атмосфера була не для Молчановського, не кажучи за останні роки. Правда, за ґенерал-ґубернаторства Драгомирова йому усьміхнула ся надія вернути ся до наукової роботи: Драгомиров цінив Молчановського як ученого і з свого боку давав йому можність уділяти щось для сеї роботи. Молчановський в тім часї заінтересував ся матеріалами до історії української козачини в шведськім державнім архиві, про які з'явили ся тоді звістки в наукових справозданнях. В 1898 і потім 1899 р. йому дано відпустку і підмогу для архивальних зайнять в Стокгольмі, і Молчановський з запалом узяв ся

до збирання матеріалів до історії дипльоматичних зносин Хмельницького і його наступників з шведським правительством (коротке справозданнє його з зайнять в „К. Старині“ 1899, IV). Не перший раз він вибрав том матеріалів для історії сих зносин в пятдесятих і шістьдесятих роках XVII в. Збірка ся була видрукована, як том Архива Югозап. Россіи, треба було тільки вступної розвідки, і вона знайшла ся, як я чув, майже вповні викінченою в паперах Молчановського по його смерти, так що ся посмертна робота його має незадовго появити ся в сьвіт. З пізнійшого часу папери до часів Орлика Молчановський передав мині в 1905 р. для опублїковання в виданнях Наук. товариства ім. Шевченка: разом з иньшими матеріалами про Орлика, збираннєм котрих займав ся п. Ф. Голїйчук, вони мають увійти до корпуса матеріалів по історії козачини.

Бурхливі часи, що насували ся на Росію з японською війною, припали як раз на час по виході Драгомирова з генерал-ґубернаторства, і для Молчановського настали тяжкі часи. Коли перед тим його становище було трудне, воно стало тепер просто неможливе. Я бачив його в осени 1905 р., і він зробив на мене враженнє чоловіка морально розбитого, задавленого роботою, майже непритомного. Серед невимовного нервового напруження, серед тяжких моральних гризот стала розвивати ся серцева хороба, придбана ще в часах студентських „історій“. Молчановський розумів сам убійчі обставини свого житя, носив ся з гадкою пошукати иньшого зайнятя, але перше ніж сей плян встиг сповнити, надійшла катастрофа. Він вмер від розрива серця в своїй канцелярії, приймаючи мати одного увязненого, що прийшла просити за сина.

Смерть Молчановського викликала жаль і сум в найріжнїйших кругах, де знали його як наукову силу, страчену для науки завдяки унїверситетському режіму Росії, як відданого свому народови чоловіка, котрого обставини засудили на ролю потайного його приятеля і помічника, і як чесну, гуманну, поступову людину, що на своїй впливовій позиції богато робила для всїх, кого зачіпали своїми зубами колеса „старого прижиму“.

„Завтра поховають його, писав оден з київських публицистів. Відповідно до прийнятої етикети, він має лежати в труні в мундурі дійсного статського совітника, на віку труни має виднїти ся шпада і трикутний капелюх з золотим шитем, за труною мають нести ся ордери на оксамитній подушці, і в сій обстанові може й нікому не прийде в голову, що покійник був

найменьше чиновником і що в потайних сховках своєї душі заховав, як сьвятощі, всї найлїпші ідеали своєї понурої молодости.“

Він заховав їх. І траґедія його житя була в тім, що він сьвято ховав сї ідеали, не маючи спромоги, не чуючи відваги їх реалїзувати всїми силами своєї богато обдарованої душі. Гіршу долю трудно виміркувати!

Не ховайте в сховках своїх душ їх — своїх ідеалів — ви, молоді сини нашої суспільности, молоді адепти нашої науки, виносячи їх в житє з грізних і понурих часів своєї теперішньої молодости! Здійсняйте їх, реалїзуйте їх — скільки стане ваших сил! Досить уже й тих задавлених, замучених житєм і його безмисльностями наших людей, число котрих поповнив отсе собою наш товариш, приятель і друг Никандр Молчановський.

Студії над українськими народніми піснями.

Подав др. Іван Франко.

Переднє слово.

Зайва річ говорити про важність і вартість українських народнїх пісень. І серед суспільности і в науцї вони мають вироблену славу. Се одно з найцїннїйших наших національних надбань і один із предметів оправданої нашої гордости. „Чи менїж доказувати — писав д. 8 лютого 1886 р. М. Драгоманов у своїм листї до Кіян [1]) — јаку ціну маје сама по собі і дльа всього укр. питаньньа наша нар. словесность, најхарактернішча ј најліпша пројава укр. народу на культурно-історичнії сценї?" І не можна сказати, щоб наша суспільність байдужно ставила ся до збираня і збереженя того національного скарбу. Українцї й галицькі Русини і Поляки навипередки збирали й збирають, публїкували й доси публїкують наші нар. піснї або присьвячують їм наукові працї. В остатнїх десятилїтах попереднього віку завдяки працям Антоновича й Драгоманова, Костомарова, Житецького, Потебнї зроблено було важний крок наперед у використаню пісенного матеріялу для дослїдів історичних, естетичних та язикових. І російські вчені, такі як А. Н. Веселовский, Орест і Всеволод Міллери, Буслаєв і иньші присьвячували нашим пісням чи то окремі працї, чи то втягали їх як порівняний матеріял у свої студії на ширші теми. Те саме робили й західні славісти такі як Міклошіч та Яґіч і за їх прикладом іде також молодша ґенерація. Згадаємо тут лише празького професора Ю. Полівку, що пильно слїдить за кождою збіркою нашого казкового та пісенного матеріялу і додає до них богату бібліоґрафію, потрібну для студій над поодинокими темами.

В однім напрямі доси слабо поступила наша наука. Маємо

---

1) М. Драгоманов, Листи до Ів. Франка і иньших, 1881—1886. Львів 1906, стор. 170.

купу більш або менше богатих, більш або менше старанно та розумно уложених збірників пісень, але мало праць, які б орієнтували нас у тій масї пісенного матеріялу. Бібліоґрафічні проби Матвєєва та Грінченка хоч і як цінні, все таки не входять занадто в деталї, реєструють томи, їх роздїли, ґрупи або розвідки, але не дають детального і систематичного огляду самого матеріялу. Зрештою сама бібліоґрафія, сухий реєстр титулів хочби й усїх пісень одної за одною не дасть іще ніякої користи для науки. Тут потрібне щось більше, потрібне спеціяльне оброблене, виконане по правилам історичної та літературної критики, яке б перебрало текст за текстом, варіянт за варіянтом, віднайшло й усталило їх взаїмний звязок, вияснило ріжниці та розгалуженя редакцій і позволило нам повязати ті пісні скілько можна з певними теріторіями нашої країни, з певними історичними традиціями, з культурною і політичною еволюцією нашого народа.

Почин до такого моноґрафічного оброблюваня чи то поодиноких пісень, чи більших ґруп дав, як відомо, М. Драгоманов, виступивши д. 16 лютого 1874 р. на річних зборах київського Південно-Західного відділу Р. Ґеоґр. Товариства з майстерним рефератом „Відгук лицарської поезії в українських народнїх піснях“[1]), і тогож року на археольоґічнім з'їздї в Києві 1874 р. з рефератом, недрукованим тодї, про кровосумішку, де студіював українські пісні на сї теми в звязку з піснями, леґендами та переказами иньших европейських та азіятських народів, полемізуючи головно з мітольоґічною школою дослїдників, які вважали зароджене таких переказів і пісень самостійним і незалежним у кождого народа і виводили їх від мітичних уяв тогож народа [2]).

Слїдом за Драгомановим пішли київські вчені П. Житецкий і Петров, які в другім річнику Яґічевого Archiv für slavische Philologie (1877) опублїкували віднайдену д. Петровим піснювіршу про битву під Берестечком з поясненями, до яких важний причинок подав Яґіч у III річнику тогож Archiv (стор. 219—220). Того самого 1877 р. вийшла в воронїжських Филологиче-

[1]) Друковано: Записки Юго-Зап. Отд. Р. И. Геогр. Общества, т. II, Кіевъ 1874, а відси в перекладї на укр. мову в першім томі збірного виданя: Розвідки Мих. Драгоманова про укр. народню словесність і письменство, т. I, У Львові 1899, стор. 66—87.

[2]) Надруковано аж 1881 р. в пізнїйшій редакції в т. V і VI болгарського Сборникъ за народния умотворения, наука и книжнина, і вийде по українськи в IV томі збірного виданя.

ских Запискахъ замітна статя А. Потебнї „Малорусская народная пѣсня по списку XVI в. Текстъ и примѣчанія“ (в окремій відбитцї стор. 1—53).

Далеко більше дали 80-ті роки мин. віку, на які припадають такі фундаментальні на свій час працї, як Потебнї „Объясненія малорусских и сродных народных пѣсень“ (1883 і 1887), де в першім томі розглянено головно веснянки, а в другім колядки і щедрівки. В р. 1880 і 1883 у московськім журналї „Русская Мысль“ друкувала ся простора розвідка М. Костомарова „Исторія козачества въ памятникахъ южно-русскаго народнаго пѣсеннаго творчества“, як продовжене його статї „Историческое значеніе южно-русскаго народнаго пѣсеннаго творчества“, друкованої ще 1872 р. в московськім журналї „Бесѣда“. Продовжене тих статей п. з. „Семейный бытъ въ произведеніяхъ южно-русскаго народнаго пѣсеннаго творчества“ вийшло 1890 р. по смерти Костомарова в книжцї „Литературное наслѣдіе Н. И. Костомарова“, виданій у Петербурзї. Рівночасно проф. Сумцов публїкував у Кіевской Старинѣ ряд студій над поодинокими піснями і більшими ґрупами: Новый варіантъ думы „Алексѣй Поповичъ“ (1885, кн. 1), Опытъ объясненія малор. пѣсни о Журилѣ (1885, кн. 7), Научное изученіе колядокъ и щедровокъ (1886, кн. 2), Коломыйки (1886, кн. 4), Малорусскія пьяницкія пѣсни (1886, кн. 6). Тут появляють ся також нові працї Драгоманова (під ріжними псевдонїмами), в тім числї про укр. відгуки великоруських пісень про здобуте Азова і про Стеньку Разіна (1882, кн. 11), Малорусскія пѣсни объ освобожденіи крестьянъ (1887, кн. 3 і 4), Фатальная вдова (1888, кн. 12) і йогож уваги про псоване нар. пісень (1893, кн. 6). Слїдом сих провідників ішли й молодші сили, з яких головно треба згадати М. Васильева, Рекрутчина въ малорусской пѣснѣ (1889, кн. 8 і 9), Ц. Неймана Куплетныя формы народной южнорусской пѣсни (1883, кн. 8), Николайчика про весільні піснї (1883, кн. 2) та Ящуржинського причинки до студій над колядками (1889, кн. II), веснянками (тамже кн. 5—6), пяницькими піснями (1892, кн. 3), та статю В. Науменка про Думу про Самійла Кушку (1883, кн. 6). Та й по за сим центральним тодї орґаном українознавства появляли ся окремі студії про укр. піснї. Назву особливо забуту не по заслузї книжечку М. А. Андріевского „Козацкая дума о трехъ Азовскихъ братьяхъ, въ пересказѣ съ объясненіями и разборомъ ея“ (Одесса 1884, 8-ка, стор. 84, з мапкою), працю взірцеву що до методичности трактованя та ясности викладу. В Женеві

вийшла 1881 р. праця Драгоманова „Нові українські пісні про громадські справи“, а 1883—85 почали виходити „Політичні пісні укр. народа з XVIII—XIX в.“, яких одначе вийшли лиш два випуски, а третій, готовий до друку, лишив ся неопублікований і доси.

За те 90-ті роки дали на полї обробленя наших пісень дуже мало. Появили ся замітні нові збірки Булгаковського та Довнара Запольского, що зібрали пісні забутої частини укр. народу, Пінчуків, далї Ястребова та Манджури в лївобічної України, Б. Грінченка з обох берегів Днїпра, Бігдая з землї Кубанського війська, але студій над тими піснями було дуже мало. Для весільних пісень зробили дуже важні студії В. Охримович та Хв. Вовк (його праця видана по французьки та по болгарськи так і лишила ся доси невідома нашій ширшій громадї), а П. Житецький у рядї інтересних студій друкованих у „Кіевской Старинѣ“ попробував аналїтично доходити до вияснення питань, як і де й коли складали ся козацькі думи. Спеціяльну розвідку про думу про Олексія Поповича дав проф. Сумцов у „Кіевской Старинѣ“ 1894, до чого пор. уваги Драгоманова й мої в „Житю і Слові“ т. II. Колядками релїґійно-апокріфічного змісту займав ся также Ящуржинський (1894). Надто повиходили в тих часах численні праці російських учених Веселовского, Жданова, Халанского, Пипіна, чеських Махаля та Ю. Полївки і иньших, де українські пісні служили порівняним матеріялом при ширших студіях тих авторів.

Не богато наперед посунули ся дослїди над нашими піснями і в перших роках двацятого віку. На першім місцї треба тут поставити працї В. Перетца, який, що правда, безпосередно не доторкав ся укр. народнїх пісень, але зібрав велику силу рукописного матеріялу віршового з XVII і XVIII в., який кидає богато сьвітла також на повставанє і розповсюдженє устної пісенної традиції. Обік нього замітна також праця П. Житецького з приводу столїтя написаня Енеіди, в якій автор дошукуєть ся основ нової укр. лїтератури в письменській і устній традиції XVII та XVIII в. Додаймо до них ті новійші працї та збірки, що появили ся в остатнїх роках у Львові, головно В. Гнатюка (Словацький опришок Яношік та Лїрники і їх пісні), М. Грушевського (публїкації рукописних співанників) і мої (обробленє пісні козака Плахти, Про правду і неправду), то будемо мати загальний, хоч певно не зовсїм повний образ того, що зроблено у нас на полї досліду над народнїми піснями.

Всї ті праці, і чисто бібліоґрафічно, і річево цінуючи ставлять українську наукову роботу високо в ряді того, що зроблено серед иньших славянських племен. Хиба праці над великоруською людовою традиціею виявляють богатший обсяг та більшу ріжнородність наукових метод і більше оживленє; у иньших славянських народів учений дослід народної поетичної традиції або майже не будить зацікавленя і стоїть дуже низько що до якости (прим. у Поляків), або хоч і приваблює до себе талановитих робітників, усе таки супроти иньших національних праць являєть ся досить спорадичним. Та проте не слїд нам забувати, що не вважаючи на число друкованих збірників нашої устної традиції і на число та якість роблених доси проб їх вистудіованя лишило ся ще дуже богато дїла. Наша народня традиція незвичайно богата та ріжнородна, а наукові сили, що брали ся до її вияснюваня та толкованя, не все стояли на висоті сучасної науки. Найлїпші з них, такі як виданє Антоновича й Драгоманова „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ та „Полїтичні пісні укр. народа“ переважно займають ся піснями як памятками історичними і громадять відповідний для сего матеріял, менше вдаючи ся в критику їх тексту; в тім самім напрямі йдуть і статї Костомарова присьвячені українським пісням.

А тимчасом нема нїчого лекшого, як попасти на хибну дорогу, оперуючи чи то в історичних, чи в лїтературних, чи в естетичних розвідках непровіреним критично матеріялом. Відомий приклад такого схибленя бачимо прим. на розвідцї Буслаєва „Объ эпическихъ выраженіяхъ украинской поэзіи“ [1]), що оперта переважно на фальшованих думах поміщених у „Запорожской старинѣ“ Срезневського стратила нинї всяку наукову вартість. Навіть у працях таких обережних дослїдників, як Потебня, Драгоманов та Веселовский стрічають ся непорозуміня та помилки спричинені браком історично-критичного розслїду стів і філїяції поодиноких пісень, — порівняй далї мої мон фійки про Штефана воєводу, про Мшанецьку колядку т Ведмедівку.

Отсе власне був головний мотив, який склонив мене ся за працю, якої початок подаю тут читачам. Не вдаюч нї в які загальні міркуваня анї системи брати текст за те пісні опублїковані в наших збірниках або переховані в

[1]) Ѳ. Буслаевъ, Историческіе очерки русской народной с ности и искусства, Санктпетербургъ 1861, стор. 210—240.

писах, зводити до купи всї їх відомі й невідомі доси варіянти і студіювати їх детально, розширяючи в міру потреби дослід на сусїдні країни, з якими наші пісні виявляють орґанїчний звязок, притягаючи до порівнаня матеріял прозовий, старі друки, загалом усе, що може причинити ся до як найповнїйшого зрозуміня даної пісні, отсе моя мета. Наші збірки пісень, друковані й недруковані, містять таку масу ріжнородного матеріялу, дуже часто накиданого безладно, записаного руками мало тямучих збирачів, устного й книжного, що вже саме прочищенє сих хащів і внесенє якогось ладу в ті пралїси може бути корисною роботою. Але слїдом за сим елєментарним дїлом виринають иньші, далеко важнїйші проблєми: звязок пісні з житєм і його інтересами, звязок з історією народа, його національною сьвідомістю та соціяльним почутєм, звязок із загальною еволюцією народа, з хронольоґією його подій, з псіхольоґією його творчости. Такі критичні досліди над поєдинчими піснями дуже часто позволять нам заглянути близше в те, з яких сфер і ґруп народної маси плили дані пісні, в яких сферах обертали ся, яким інтересам чи поглядам служили. Все це вимагає великої обережности в дослїдї і як найбогатшого матеріялу; чи дало ся менї осягнути одно й друге, нехай судить компетентна критика.

Про свої матеріяли не буду тут говорити загально, вони будуть цитовані всї в відповідних розвідках. Одно тілько загальне бажанє до всїх громадян позволю собі висловити при кінцї сеї передмови: хто посїдає який будь пісенний матеріял, зібраний чи то ним самим, чи поміщений у старших рукописних збірниках, співанниках, кантичках і т. и., зводьте зголошувати ся з ними до мене чи до Наукового тов. ім. Шевченка. Що знайдеть ся цїннїйше в тих збірниках, буде опублїковане, і жадне зеренце дїйсно вартної записки не буде змарноване.

I. Штефан воєвода.

Ян Благослав, один із найвизначнїйших членів і настоятелїв церкви „Чеських братів“, що вмер 1571 р., був обік своєї церковної дїяльности також одним із найученїйших Чехів свого часу, гідний стояти обік творця новочасної педаґоґії, Яна Амоса Коменского. Обік праць історичних та релїґійно-полємічних в обороні „Jednoty“ против католиків і протестантів він довершив редакції славного братського канціоналу, що був на-

друкований 1561 р. в Шамотулах у Польщі, написав підручник музики і також граматику чеську, що одначе не була видана за його житя. Ся граматика складаєть ся з двох частин. У першій Благослав розбирає давнійші граматичні писаня чеських авторів Бенеша Опата, Петра Ґзеля та Вацлава Фільоматеса, уступ за уступом додаючи свої критичні уваги, доповненя та поясненя, „як чоловік, що хоч сам дуже занятий иньшими річами, а про те дуже запопадливий на вичищенє та звеличанє чеської мови", як каже він про себе на стор. 155 далї цитованого виданя. В другій частинї йде насамперед інтересна передмова до читача, де Благослав з ентузіязмом говорить про потребу держати чеську мову в чистотї і цитує слова Гуса против „двоєня языка", се бто против національного і шкільного утраквізму. „Pojmeli Čech Němkyni, aby se hned děti česky učili, a ne dwojili řeči. Nabo řeči dwojeni jest hotowe zawiděni, roztrženi, popauzeni a swar. Protož česky král, swate paměti Karel cisař, byl přikazal Pražanům, aby swe děti česky učili, a na radnem domu, jemuž německy řikaji Rathaus, aby česky mluvili" (стор. 160—161). Далї йдуть просторі розвідки Благослава про прикмети чеської мови, про метафори, про чужі слова в чеській мові, про образові реченя звані enallage, про фразеольоґію, в тім числї приповідки, яких збірка, звиш 80 нумерів, тутже в текстї, про музику, віршованє, діялєкти і т. и. Отся граматика, невідомо коли, та певно в остатнїх роках житя Благославового зложена, не була тодї друкована і дійшла до нас у одинокім рукописї, що зберегаєть ся в бібліотецї Theresianum у Віднї. Із того рукопису видали її 1857 р. бібліотекар І. Граділь і Йосиф Іречек п. з. Jana Blahoslava Grammatika česká dokonaná l. 1571. Z rukopisu bibliotheky Theresianské we Wídni wydali Ignác Hradil a Josef Jireček. We Wídni 1857, стор. XV+390 [1]). Для нас цікавий у тій граматицї особливо розділ про „славянський" діялєкт (стор. 340—2).

„Słowenský dialectus. Деякі держать ся тої думки, що те слово „Słowenska řeč" — загальне, сумаричне, обіймає в собі всї поділи та діялєкти вже згадані, і на їх думку словенський язик ділить ся на Чехів, Поляків, Хорватів, Русів і т. и. Иньші хочуть усї ті язики обняти назвою „болгарська річ". А иньші вишукують на се ще иньші слова. Филип Мелянтон на Чехів та Словаків мовляв Heneti. Я хоч не хочу

[1]) За визиченє для мене сеї книжки щиро дякую проф. Юрію Полївцї в Празї.

тому перечити анї потверджувати се рішучо, щоб словянський язик був початком та жерелом иньших діялектів нашого широко по далеких краях розповсюдженого язика, але скажу просто те, що вважаю найблизшим до правди, не ганьблячи при тім иньших осудів і розумінь. Отсеж і кажу, що не маємо такого слова, в якім би могли бути обняті всї діялекти і розділи або відмінні вислови нашого язика. Нїмцї мають. Чи саський, чи ракуський, баварський, швабський, швайцарський, нідерляндський, марецький і т. и. говір, усї вони частини одного язика, що зветь ся нїмецький язик, і всї вони від сего зовуть ся Нїмцї або нїмецький народ. І так Нїмцї, будь вони в яких хочете краях, усе таки не що, як Нїмцї. Але з людьми нашого язика не те. Бо Словаки сидять в краю словенськім, Хорвати в хорватськім, Чехи в чеськім, Поляки в польськім і т. д. А хто з них дістанеть ся до иньшого краю, мають своє спеціяльне імя, non generale uti Germani: чи то вони в Італїї, в Угорщинї, в Нїмеччинї, все вони лишають ся і зовуть ся Чехи, а Поляки також Поляки, або Словаки теж. Натомісь Нїмець з якого будь краю, не зветь ся инакше, як Нїмець, хоч би з иньшим Нїмцем захожим з иньшого краю й не міг гаразд розмовити ся.

„А той словенський діялєкт — який він, чим ріжний від иньших діялєктів, про се не вдасть ся менї богато писати тай не знаю, на що би се придало ся. Ті, що розмовляли з ними, можуть судити і знати отсе:

1. Що той діялєкт не легкий до зрозуміня і нам Чехам і Полякам у загалї. Має свої звороти і склади (trhy a spady) майстерні в глаголах, in pronuntiatione не зовсїм подібні до тих Словаків, що живуть в угорській землї при моравській границї, та все таки не зовсїм несхідні з ними.

2. Non est inexculta dialectus; кажуть, що й ґраматику свою мають, але я не бачив її. За те мають богато метафор і иньших ріжних фіґур; і є в тім язицї пісень і віршів або римів множество. А які вони, можна дещо зрозуміти з отсеї одної сьвітської їх пісеньки“.

І далї подає Благослав сю пісню, в якої титулї читаємо ось що:

Piseň słowenska od Benátek, kdež hojně jest Slowaků neb Charvatů, přinesena od Nikodema.

Dunaju, Dunaju, čemu smuten tečeš?
Na werši Dunaju try roty tu stojú,
Perwša rota Turecká,

Druhá rota Tatarská,
Treta rota Wołoská.
W tureckým rotě šablami šermujú,
W tatarským rotě strylkami strýlajú,
Wołoským rotě Štefan wyjwoda.
W Štefanowy rotě dywońka płačet,
I płačuci powidała: „Štefane, Štefane!
Štefan wyjwoda, albo mě půjmi, albo mě líši".
A što mi rečet Štefan wyjwoda?
„Krásná dywonice, půjmił bych tě dywońko,
Nerownaj mi jes, lišił bych tě, milenka mi jes".
Šta mi rekła dywonka: „Pusty mne Štefane,
Skoču já w Dunaj, w Dunaj hłuboký,
Ach kdo mne dopłynet, jeho já budu".
Něchto mě dopłynuł krasnu dywońku,
Dopłynuł dywońko Štefan wojwoda,
I wzał dywońku zabił ji u ručku:
„Dywońko, dušenko, milenka mi budeš". Amen.

І далї додає Благослав: „Иньша пісня подібна до сеї, яку я чув у Базилеї у Єленя (Geleń) від Харватів, має в собі отсї слова: „Pryliko andelska, koie me prychyny" — і поясняє сї слова, толкуючи prylika — подоба, koia = cui, prychyny — прихилити, diligere. Потім іде коротенька увага про польський діялект, очевидно найблизший для Благослава з усїх славянських. Подаємо ще одну виписку зі стор. 337 — пробу клясіфікації славянських діялектів. Перший і чільний діялект на його думку — чеська мова, до якої належать Моравяни і часть Шлезаків. Другий діялект — словенський, до якого належать своїм способом вимови ріжнородні Харвати, що жиють від Угорщини аж до Константинополя, відси аж до Венеції в Італїї, далї є їх частина в Африцї за морем, що зветь ся Mediterraneum, а ті мають ріжні назви відповідно до країв, як ось Croatae in Croatia, Босняни в Боснї, країнї не малій, Іллїрики ті що в Іллїрії, які там переважно називають ся Слави = Sclavi. Третїй діялект, се польська мова, до якої подекуди можна причислити й шлезьку (хоч ті, що живуть близше до Чехів і Моравян, говорять подібнїйше до Чехів нїж до Поляків). Далї Руска, Мазовецка, Московська і якась часть Татарів. Та котра б із сих мов або діялектів була найпервіснїйша, про се не треба богато думати анї того докладно дослїджувати. Бо такі річи повні ріжних недокладностий (nejistot) і помилок". Автор тілько на одному стоїть, „Boëmicam dialectum tum excultissimum, tum

elegantissimum esse“, що для його часу до певної міри й було правдою.

Хто такий був той Нікодим, що переняв у Венеції і приніс до Моравії пісню про воєводу Штефана, не знаємо. Проф. Потебня в цитованій далї праці про нашу пісню подає його назву „Вацетинський“ — на якій підставі, невідомо. Зрештою й так сама назва не говорить нам нїчого. Видавцї Благославової граматики в показчику імен завважують, що Благославова передмова до Граматики, що має титул: I. B. P. charissimo fratri N. S. D., повинна читати ся: Joannes Blahoslav P. charissimo fratri Nicodemo salutem dicit. Коли ся догадка вірна, то передмова набирає для нас деякого значіня, о скілько в нїй стрічаємо натяки на характер і житє його друга. Отже читаємо в нїй: „Часті згадки в многих побожних **наших розмовах**, бували, **найлюбійший о Господї брате**, про прикмети чеської мови. Що **нам обом** бувало жалко, так се те, що така благородна мова... так запущена і занедбана“. Отсе і все, що торкаєть ся Нікодима, тай того досить, щоб бачити, що сей Нікодим був чоловік високо осьвічений, бувалий по сьвітї, належав, як і більшість „Чеських братів“, як і сам Благослав, до шляхетського стану, до людий маючих, і жив з Благославом у такій приязни, що доводила їх до інтімних зносин та до розмов не лише про спеціяльні, цікаві для них теольоґічні теми, але також про иньші, сьвітські, загально-культурні, в тім числї також про чеську мову. Можливо, що власне від сього Нікодима мав Благослав ті звістки про південно- і східно-славянські діялекти, яких він очевидно з власного наслуху не знав і які висловив у цитованім висше роздїлї своєї граматики.

Отсей троха подовгий екскурс про Яна Благослава та його граматику видав ся менї потрібним тому, що маємо в нїм не лише найстарший доси відомий текст української пісні, але також цінне сьвідоцтво вигляду нашої тодїшньої нар. мови і то навіть з виразним діялектичним відтїнком, і не менше давнє та цїнне сьвідоцтво про те, що вже тодї, в половинї XVI в., нашою мовою було уложено богато пісень і віршів, які мусїли мати добру славу серед иньших Славян, коли один Чех міг чути і переймити отсю пісню аж у Венеції і передати її в такій докладній формі Благославови в Моравії. Що правда, сам Благослав не досить ясно уявляв собі національність того народу, якого пісню списав з уст Нікодима. З його уваг про славянські діялекти можемо переконати ся, що о скілько він

докладно розумів і відчував діялектичні ріжниці північно-західних Славян, Поляків, Чехів та Словаків, підносячи в своїх увагах навіть дрібні льокальні відтінки, прим. говір Ганаків, о стільки ж неясне поняте мав про східніх і південних Славян. Тай тут обік явних помилок, про які згадаємо далї, проблискують інтересні думки, прим. згадка про тих, що вважають болгарську мову матірю всїх славянських, очевидний відгук тої теорії, що ідентіфікувала староцерковну мову Кирила й Методія зі староболгарською. Слова Благослава про Славян у Африцї полягають очевидно на популярнім колись твердженю про Славянство Вандалів. Інтересно, що Благослав не знає назви Сербів і обік Босняків виразно відрізнених від Croati, таки обіймає їх спільною назвою Харватів. Але ся назва обіймає далеко більше славянських племен, яких мова була менше зрозуміла чеському вченому. І так хоча руський діялект він кладе окремо від иньших — що правда, зачисляє до нього й щиропольський діялект мазовецький,—то всеж таки нашу пісню подає як specimen не руської, а словенської мови. Щож він розуміє під словенською мовою? І тут інтересна його двоістість: раз він натякає, що Словенами, Славами називаєть ся одна часть Славян іллїрийських, про яких він міг чути італїйський вислов Sclavi (schiavi), а другий раз виявляє знайомість такого погляду, що Славяни, то загальне імя всїх славянських племен, і хоча не рішаєть ся сам потверджувати сю думку, то все таки не хоче перечити їй рішучо. Певно, що на рахунок тих іллїрійських Славян треба покласти й те, що каже Благослав про граматику і взагалї культурність їх язика — се відгук дубровницької культури, що вже сто лїт перед тим під італїйським впливом почала розцвитати ся.

На сю пісню звернув увагу вченого сьвіта проф. К. Їречек у Časopis-ї Českého Musea 1876 р. в рецензії на Яґічову статю: „Дунав-Дунай у славянській народній поезії“, висловивши своє здивоване, що ніодин славянський учений не заняв ся доси близше сею одинокою в своїм роді памяткою руської мови та народної словесности. На сей поклик відгукнув ся харківський професор, відомий Українець Потебня, який присьвятив пісні про воєводу Штефана спеціяльну статю, друковану 1877 р. в вороніжських „Филологическихъ Запискахъ“ і видану також окремою брошурою п. з. „Малорусская народная пѣсня по списку XVI вѣка. Текстъ и примѣчанія А. Потебни. Воронежъ 1877“, 53 сторони. Статя складаєть ся з чотирьох розділів, із яких перший займаєть ся текстом пісні і язиковими ува-

гами (ст. 1—12), другий говорить про розмір пісні (ст. 12—14), третій, найширший, дає „дещо про початки пісень та про заспів до „Дунаю" (ст. 14—50), а в четвертім „що найважнійше про зміст пісні" (ст. 50—53). Властиво текстови пісні, її оцінці та розборови змісту присьвячено ледво кілька сторінок; усе иньше займають ріжні à propos, уваги та причинки дуже слабо звязані з піснею, просторі екскурси про заклинаня, про Слово о полку Игоревѣ, про народну символїку та способи вислову, і скрізь пробиваєть ся улюблена тенденція автора перебігати з поля літературно-історичного досліду на поле псіхольоґічної спекуляції та вниканя у душу кождої фрази при помочи незлічених анальоґій. Не відмовляючи такій методї її вартости, особливо для естетичного відчутя пісень, усе таки треба пожалкувати, що Потебня занадто мало зробив для нашої пісні.

Найцінніййші без сумніву, хоч якось не доведені до кінця його уваги про її мову. Потебня від разу пізнає в ній мову українську і силкуєть ся зрозуміти й вияснити кожде слово на підставі української граматики й діялектольоґії. І так замісь stojú він читає стоя, хоч на мою думку близша лекція стоють, уживана й доси в галицькім покутськім діялектї; анальоґічні форми šermuju і strýlaju, де очевидно Чех пропустив непривичне йому кінцеве t, Потебня лишив нетикані. Форми W tureckým rotě, W tatarským rotě, Woloským rotě Потебня транскрібує: В турецкий мі, в татарский мі, в волоский мі; близша була би транскріпція. В турецкі ми, в татарскі ми, в волоскі ми. Лишив Потебня форми mě в рядку „albo mě půjmi, albo mě liši", які на мій погляд краще вважати за чехізми, що заняли місце руського „мене", якого тут домагаєть ся розмір. Так само можна вважати чехізмами форми tě в дальших рядках і транскрібувати їх нашим тя. Може до тої самої катеґорії змін належить також форма: pusty mne, яку Потебня транскрібує на „пусти м'не" зам. далеко близшого нам „пусти мя" або „мня". Натомісь вірно транскрібує Потебня чеське Něchto руським „не хто" зам. „ніхто"; характерна руська форма: „не хто, але Штефан" могла бути незрозуміла для чеського вуха. Чи конче транскрібувати чеське Ach kdo на укр. „А хто" зам. „Ах хто", про се також можна сумнївати ся. Лишає без поправки Потебня форму взял у передостатнім рядку, не зважаючи на те, що укр. вухо толерує тут, а розмір домагаєть ся повної форми „узяли". Користуючи ся тими своїми увагами Потебня дає транскріпцію тексту Благослава на руські букви, доповняючи декуди той текст такими

повторенями (вони скрізь зазначені скобками), яких домагає ть ся розмір пісні.

Далї ми покористуємо ся увагами і доповненями Потебні даючи свою реконструкцію тексту, а тепер піднесемо дальші цінні здобутки його праці.

Що до язика нашої пісні Потебня не сказав нічого рішучого. Се очевидно тому, що він занадто мало знав власне галицькі діялекти, про які він говорить на підставі таких недостаточних жерел, як Русалка Днїстрова та Купчанкова збірка буковинських пісень. Та все таки бистрому оку Потебні не уйшли діялектичні прикмети власне тих прикарпатських сторін. Я схарактеризував би діялект, у якім уложена пісня, не вважаючи на те, що з нього при устній передачі певно стерто деякі особливости, за галицький, а спеціяльно підгірський чи краще покутський. На Покуте (з Буковиною) вказують згадки про волоську роту, до якої належить і Штефан. Із діялектичних особливостий Потебня підносить такі форми, як Штефан, властива й доси всім галицько-підгірським діялектам від Прута до Сяна; старинне „чему“ чує ть ся й доси в долині між Прутом і Черемошем, між Гуцулами навіть чіму; що форми ми, ти, тя або те (у Гуц.тї, мі) уживають ся в тих околицях загально, се нинї відомо всім знавцям язика; так само відома у Гуцулів і на Покутю форма бих замісь бим уживаного в иньших околицях; не чужа Гуцулам також форма шьто зам. що. Так само уживають ся тут і доси старі форми речет, плачет поряд з новійшими рече, плаче. Навіть така на перший погляд анормальна форма, як nerownaj mi jes чує ть ся майже в кождій пісні співаній Покутянином при протяганю голосу, отже ідей зам. іде, милай зам. мила, Марчай зам. Марча (ся остатня форма навіть увіковічена пару разів у збірцї пісень Головацького).

Про розмір нашої пісні Потебня знайшов лише стілько сказати, що він „обычен въ малор. пѣсняхъ“ (ст. 12). Що значить „обычен“? Прим. у Галичині, де переважають коломийки, він зовсім „необычен“. Тай де інде по Україні він незвичайний, а лише властивий певним, досить різко зазначеним ґрупам пісень. З виємком трьох рядків (3—5), може зіпсованих памятю Нікодима або й того, що зі своїх уст передавав йому пісню, вся решта її, 20 рядків (по нашій реконструкції) збудована правильним, не силябічним, а тонічним розміром, так що кождий рядок числить 12 складів, що ділять ся цезурою на дві рівні половини і кожда з них має два наголоси. Риму нема,

хоча декуди попадають ся замітні для слуху ассонанси та аллї-терації: чем*у* см*у*тен, *три роти ту ст*оят, стріл*ками* стріляют, в волоскій ми роті Ш. воєвода. До музикальних засобів пісні належать також повторюваня поодиноких і синтактично важних слів, як Дунай, Штефан, дівонька.

Що до часу, в якім могла повстати наша пісня, то вже та щаслива обставина, що вона в р. 1571 зайшла через Венецію до Чехії і тут була записана, показує нам, що на Руси в половині XVI в. мусіла вона бути досить популярна. Чи маємо думати про сербо-хорватських музикантів та мандрованих співаків як носителїв її й подібних пісень? Нічого рішучого про се сказати не можемо, хиба що Нікодим у Венеції чув її власне від такого мандрованого співака, якого мав право зачислити до „словенської“, себто південно-славянської породи, а його пісню вважати за взірець його мови. Зрештою що до імени воєводи Стефана, то воно вводить нас у історію Молдо-Валахії і то спеціяльно в XVI вік, коли на господарському стільці того краю під турецькою зверхністю сиділи один по одному чотири Стефани, з яких перший, Стефан Великий, умер 1502 р.[1]), а пятий жив ще тоді, коли писала ся Благославова граматика. Котрого з них уважати героєм руської пісні, се для нас байдуже; для означеня часу, раньше якого пісня не могла повстати, вистарчить пригадати, що для її автора три роти — турецька, татарська і волоська, се очевидно три части одного війська, що стоять над Дунаєм, може ждучи поклику до походу, а се вказує на вазальне становище Молдавії супроти Турків, становище, яке закріпляєть ся в Молдавії з перших літ XV в.

Далеко цікавійше те, що підніс Потебня в своїй пізнїйшій праці[2]), що фактично в тім розмірі маємо зразок найстаршого славянського епічного розміру. Правда, найстарша памятка південно-славянської, дубровницької поезії, Гекторовичева поема Rybianie, вийшла ще 1551 р. і зложена хореїчним 16-складовим віршем; але не забуваймо, що Гекторович не був людовий співак, але писав під впливом тогочасної міщанської, італїйської моди. Натомісь найстарші людові сербскі та болгарські пісні всї складені таким розміром, як отся наша. Той розмір, що від-

---

[1]) Ал. И. Яцимирскій, Григорій Цамблакъ. Очеркъ его жизни, административной и книжной дѣятельности. С. Петербургъ 1904, стор. 101 і далї.

[2]) Объясненія малорусских и сродных народных пѣсень. II. Колядки и щедровки. Варшава 1887, стор. 7.

повідає греко-византийському т. зв. політичному віршови, що в X або XI віці разом із грецькими поезіями перейшов до Болгарії і був тут ужитий у перекладах грецьких віршів[1]). Майже рівночасно з повстанем нашої пісні повставали в північній Руси билїни; вправді найстарший їх запис, зроблений Англичанином Робертом Джемсом у Москві, походить аж із 1620 р., та все таки в ньому більша часть віршів такогож розміру, як і наша пісня.

Ино Боже, Боже!
Сотворилъ ты, Боже, да и небо, землю,
Сотвори же, Боже, весновую службу.

Варто зазначити, що прим. у першій части пятого тому Чубінського на 827 пісень маємо лєдво 23 пісні збудовані сим розміром, тай то всї вони лише задля недбальства редактора розсипані на стілько нумерів, а впорядковані критично ті уривки та варіянти дадуть певно не більше 5—8 пісень. І що найцікавійше, власне ті пісні визначають ся поважним тоном, звичайно дуже серіозним або й траїчним змістом і подекуди моралїзаційною тенденцією. Я далї присьвячу їм окрему розвідку.

Між иньшими річами, які притягнув Потебня для естетичного коментарія нашої пісні, вказав він також інтересну великоруську пісню опублїковану ще Сахаровим у III томі його Сказаній русскаго народа. Для цікавих наводжу її тут:

Ой ты нашь батюшка, тихой Донъ!
Ой чтоже ты, тихой Донъ, мутнехоненкъ течешь?
Ахъ какъ мнѣ, тиху Дону, не мутному течи?
Со дна меня, тиха Дона, студены ключи бьютъ,
5. Посередъ меня, тиха Дона, бѣла рыбица мутитъ,
По верху меня, Дона, три роты прошли:
Ай первая рота шла, то Донскіе казаки,
Другая рота шла, то знамена пронесли,
А третья рота шла, то дѣвица съ молодцомъ.
10. Молодецъ красну дѣвушку уговариваетъ:
„Не плачь, не плачь, дѣвица, не плачь, красная моя,

---

[1]) Див. А. И. Соболевскій, Черковнославянскитѣ стихотворения отъ IX—X вѣкъ и тѣхното значение за черковнославянския езикъ (Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина). София, 1900, кн. XVI—XVII, стор. 314—324.

[2]) Див. н-ри 1, 5, 6, 8 В і Г, 69 А, 150, 164, 178, 190, 209, 313, 408, 428, 465, 512, 548, 558, 569, 586, 692, 715, 763, 816.

Что выдамъ тебя, дѣвица, я за вѣрнаго слугу.
Слугѣ будешь ладушка, мнѣ миленькой дружокъ,
Подъ слугу будешь постелю слать, со мной вмѣстѣ спать".
15. Что возговоритъ дѣвица удалому молодцу:
„Кому буду ладушка, тому миленькой дружокъ,
Подъ слугу буду постелю слать, съ слугой вмѣстѣ спать".
Вынимаетъ молодецъ саблю острую свою,
Срубилъ красной дѣвицѣ буйну голову,
20. И бросилъ онъ её въ Донъ, во быструю рѣку.

Про сю пісню каже Потебня, що вона „такъ сходна съ малорусскою, что единство происхожденія начала той и другой кажется несомнѣннымъ" (стор. 31). На жаль він і тут замісь дальшого розсліду основних мотивів обох пісень погнав ся за деталями язикових висловів і вже на стор. 50, вертаючи до „головного змісту пісні про Штефана", якого врештою і тут не розбирає детально, зазначує голословно, що той зміст „совершенно отличенъ отъ сходной по началу вр. пѣсни. Кажется (?), что эта послѣдняя имѣетъ предметомъ событіе дѣйствительное отъ начала до конца: дѣвица не хочетъ быть холопской женой и барской полюбовницей и зато убита. Въ мр. пѣсни къ области мало-идеализованной дѣйствительности относится желаніе дѣвицы выяснить свои отношенія къ Волошскому воеводѣ Стефану, его колебаніе между любовью и опасеніемъ неравнаго брака и конечное рѣшеніе". Сї рефлексії зовсім невірні. Те, що розказано в великоруській пісні, від початку до кінця по просту не може бути дійсним фактом уже для того самого, що вона від початку до кінця — поетична кристалізація якогось — байдуже, чи дійсного, чи фіктивного факту. Могли собі сотки й тисячі дівчат гинути в подібних конфліктах; хто би хотів оповідати про їх долю, зумів би знайти вислови відповідні до кождочасної ситуації, але щоб два поети такими схожими словами запускали ся зразу в розмову з рікою, потім так само схематично малювали ситуацію (три роти, навіть слова ті самі!) і таксамо плястично та знов таки близькими словами малювали в обох разах той сам конфлікт, допускаючи лише невеличку відміну в характеристиці дієвих осіб, що веде за собою відмінну катастрофу, се на мою думку зовсім не „дѣйствительное событіе", а виразнісінький факт літературного запозичуваня. Треба припустити, що українська пісня про воєводу Штефана була колись розширена не лише до Венеції, але й до Дону, і породила великоруську відміну, яка врештою через різкійше зазна-

чене того самого конфлікту, що і в нашій, робить честь психольоґічній проникливости її автора. За правдоподібністю такого широкого розповсюдненя сеї пісні в давнійших столітях промовляє на мою думку також уривок білоруської пісні цитований Потебнею:

> Въ чистомъ полѣ не дымъ, не вода,
> Горы, далины и сыра земля,
> А на далинахъ чатыри палка:
> Ув адномъ палку шабли зіяюць,
> А въ другомъ палку галовки лѣтаюць,
> А въ трейцемъ палку ацецъ тужитъ.

(Потебня, op. cit. 33). Що правда, продовжене сеї пісні Потебня відкидає признаючи його „може фальсіфікатом", та цитовані рядки мабуть автентичні і сама їх старинна (колядкова) форма сьвідчить про їх близьке ґенетичне свояцтво з нашою піснею.

Порівнанє нашої пісні з сими варіянтами, а особливо з великоруським, позволяє нам з великою дозою правдоподібности реконструувати початок нашої найстаршої пісні в повнійшім виді, ніж її заховав нам запис Благослава. Один погляд на текст вистарчить для переконаня, що по першім рядку нашої пісні, який містить у собі поетичне запитанє до Дунаю, мусить іти відповідь на те запитанє, і та відповідь мусить творити льоґічний звязок початку з головною основою. Пригадаю для анальоґії загально тепер відомі пісні такі, як:

> Гей орле, орле, сивий соколе,
> Ой чи бував ти в моїй стороні,
> Ой чи чував ти о якій новині,
> Ой чи не тужить миленька по мні?

На се питанє йде зараз відповідь орла:

> Ой тужить, тужить, на ліжку лежить,
> Правую рученьку на серці держить.

Або друга пісня старшого складу:

> Ой там в полї береза стояла,
> На березї зазуля кувала.
> Питаєть ся зазуля берези:
> Чом береза біла не зелена?

На що береза відповідає:

> Як я маю зеленою бути?
> Підомною стояли рекрути.
> Підомною стояли Татари,
> Щабельками гилє обтинали і т. д.

Слово рекрути тут очевидно пізна вставка, а основа пісні,

тепер зрештою сильно затемнена, сягає XVII або й XVI в. Подібно мусів виглядати й початок пісні про Штефана воєводу, а великоруська парість тої пісні позволяє нам рестітувати в ній хоч три рядки. Приймаючи на увагу всї ті замітки ми мали би текст нашої пісні ось у якій формі:

1. Дунаю, Дунаю, чему смутен течеш?
2. Ой як мнї, Дунаю, не смутному течи,
3. Що дно мое точуть студені криниці,
4. А по серединї біла рибка мутить,
5. На версї Дунаю три роти ту стоють:
6. Перша рота турецька,
7. Друга рота татарська,
8. Трета рота волоська.
9. В турецкі ми ротї шаблями шермують,
10. В татарські ми ротї стрілками стріляють,
11. В волоські ми ротї Штефан воєвода.
12. В Штефанові ротї [та] дївонька плачеть,
13. [Та дївонька плачеть], плачучи повідат [1]):
14. „Штефане, Штефане, Штефан воєвода,
15. Альбо мене пуйми, альбо мене лиши!"
16. А што ми [од]речет Штефан воєвода?
17. „Красна дївонице, пуймил би я тебе,
18. [Пуймил би я тебе], неровная ми єс".
19. Што рекла дївонька? „Пусти мня, Штефане!
20. Скочу я у Дунай, у Дунай глубокий.
21. Ах, хто мня достанет, [то] єго я буду".
22. Не хто мя доплинул, красную дївоньку,
23. Доплинул дївоньку Штефан воєвода.
24. І узял дївоньку за білую руку:
25. „Дївонько, душенько, миленька ми будеш".

Кінчу висловом подяки для чеського вченого, що заховав нам від забутя сю перлину нашої народної творчости, яка від тепер повинна стояти на чолї збірок наших народнїх, а особливо історичних пісень.

І ще одна увага. Вацлав Ганка, відомий творець тзв. Зеленогорського та Королеводворського рукописів знав також Благославову граматику, користував ся нею в рукописї, опублїкував Благославову збірку приповідок із тоїж граматики. Хто читаючи

[1]) Пр. Потебня подає сю форму в нотцї зам. чеського powidała; Пот. думає, що се форма лемківська, тимчасом коли вона уживаєть ся скрізь у Бойків і у Гуцулів аж до румунської границї.

початок його прославленого „Любушиного суду“ з його поетичною апострофою:

Aj Vltavo, če mutiši vodu,
Če mutiši vodu strebropěnu —

не згадає нашої пісні, що послужила йому взірцем для його концепції? Не менше цікаво й те, що Потебня, який вишукував до поодиноких зворотів і висловів нашої пісні анальоґії у великоруських, сербських та хорватських піснях, саме отсеї найвиразнїйшої не добачив.

II. Іван і Маряна.

Отсеї інтересної пісні маємо пять варіянтів, які роздивимо поперед усього. Два варіянти були надруковані в збірці Оскара Кольберґа „Pokucie“, т. II, стор. 17 і 18, сей другий з музикою. Третій варіянт записаний мною від Францїшка Батовского з Ценева в р. 1880, був надрукований мною 1895 р. в Житю і Слові т. III, стор. 369—370, де були також передруковані оба Кольберґові варіянти. Четвертий варіянт містить ся в рукописній збірці пісень із Стецеви, записаних селянином Сл. Рошкою і присланих на мої руки, а пятий записаний учеником Стефанчуком у Воскресїнцях біля Коломиї 1884 р., тим ріжний від попереднїх, що герої пісні замісь Іван і Маряна називають ся Роман і Катерина. Перший варіянт Кольберґа записаний в Ісаасї, мій варіянт із Ценева, варіянт із Стецеви та варіянт із Воскресїнець сходять ся досить близько і доповняють себе, при чім мій варіянт виявляє найпоправнїйший текст, тим то я й приймаю його за основу для реконструкції тексту пісні. Другий варіянт Кольберґа записаний у Чортівці, виявляє вже другу, пізнїйшу редакцію пісні і я подаю й обговорюю його окремо.

Та не мав[1]) Іван що робити,
Та мусїв[2]) сї оженити,
Та взяв собі Маряночку,[3])
Маряночку за жіночку.[4])
5. „Ой, Іване, Іваночку,
Покинь[5]) пити горівочку,[6])
Покинь пити, гайнувати,[7])
Будемо си[8]) ґаздувати.

[1]) Стец. Ни знав. [2]) Кольб. А. Мусїв він. [3]) Стец. Узяв жінку Мариночку, Кольб. А. Взяв си жінку. [4]) Кольб. А. і Стец. замісь сего рядка мають: Та на свою головочку. [5]) Кольб. А. Лиши. [6]) Стец. сей рядок має. [7]) К. Лиши... тай гуляти, Ст. Покинь... гуляти. [8]) К. і Ст. Та будемо.

Дай коники за волики,
10. А возочок за плужочок,
А сїделце за яремце,
А канчучок за истичок [1]).
Та підемо [2]) в чисте поле,
Та віорем собі [3]) нивку [4])
15. Я нї вузку, нї широку,
Анї довгу нї коротку". [5])

Оре Іван оден деньок,
Маряночка воли гонит [6])
Тай до него не говорит. [7])
20. На другий день поступає,
Маряночка промовляє: [8])
„Ой Іване, Іваночку,
Ци видиш ти дороженьку?
Тов доріжков [9]) Турчин грає
25. Відай до нас повертає".

„Ой Іване, Іваночку,
Продай жінку Маряночку!
Продай ми жінку, Іване,
Нехай буде мойов панев. [10])
30. Як ми не меш [11]) продавати,
Будемо сї [12]) прубувати".

Стали вни сї прубувати,
Та став Турчин замагати.
Ой як став го замагати,
35. Став сї Іван покликати: [13])

„Ой Марянo, Маряночко, [14])
Най тї знесе сумлїнечко, [15])
Поможи ми цес разочок,
Най не буде загибочок!"

40. Маріяна як то [16]) вчула,

---

[1]) У Ст. сих 4 рядків нема, у Кольб. замісь них лиш два:
Купи плужок тай волики, Тай істичок тай коники.
[2]) Кольб. поїдем. [3]) Кольб. файну. [4]) Кольб. ниву. [5]) В моїм варіянтї тих 4 рядків, а в Кольберґовім двох остатнїх нема. [6]) Стец. сей рядок vac. [7]) Стец. Мариночка... В моїм варіянтї сих трьох рядків нема. [8]) В моїм вар. і сих обох рядків нема. [9]) Стец. дорогов. [10]) Отсї два рядки має лише Кольб. [11]) Кольб. Як ни схочеш. [12]) Кольб. Та будем сї. [13]) В моїм варіянтї замісь сих 6 рядків лиш два: Я взяли ся прубувати, Я взяв Турчин замагати. [14]) Кольб. Маріє, Марієчку. [15]) У Кольб. сего рядка нема, зате повторено дальший два рази. [16]) Кольб. Марієчка як се.

Плечима сї обернула.
„За Йваном би бідувати,
За Турчином панувати“.[1])
Став сї Іван поправляти,
45. Став Турчина замагати,
Взяв сї Турчин покликати:
„Ой Маряно, Маряночко,
Поратуй мі цес разочок,
Бо ми буде загибочок!“[2])
50. Взяли[3]) Йвана, ізвязали
Тай до коня привязали.
Ой сїв Турчин на коника,
Маріяна на другого,
А Івана по при коня.[4])
55. Їдут гору, їдут[5]) другу,
А на тротій треба стати,
Треба стати, ночувати,
Ворон коні попасати.[6])
„Ой Турчине, Турчиночку,
60. Буду в тебе за служечку,
Попусти ми білі руки,
Най ни терпю тьижкі муки!“
Ой Турчин сї не здогадав,
Іванови ручки пускав.[7])
65. „Ой Турчине, Турчиночку,[8])
Ци видиш ти діброточку?
Край діброви є два дуби,
На них сидя два голуби.[9])
Як би їх тут ай убити,
70. Вечереньку зготовити?
Ой Турчине, Турчиночку,
Позволь мінї лучка свого,
Най я убю два голуби![10])
Оден буде, пане, тобі,

---

[1]) Стец. сих 4 рядків нема. [2]) Сих 6 рядків є лише в варіянтї з Воскресїнець. [3]) Кольб., Воскр. Стец. Били. [4]) Кольб. і Стец. сих 3 рядків нема. [5]) Кольб. йодну. [6]) Кольб. замісь сих двох рядків має лиш один: В третій стали, попасали; Стец. А на треті стали І там коня попасали. [7]) У моїм варіянтї і в Стец. сих 6 рядків нема. [8]) Так у Кольб. і в Стец., в моїм вар. Ой Іване, Іваночку, немов би се говорить Маряна. [9]) Кольб. і Стец. дубочки... голубочки. [10]) Кольб. і Стец. замісь сих 3 рядків мають два: Подай же ми, пане, лучки, Та най убю голубочки.

75. Другий буде пани твоїй,
Пани твоїй, жінці моїй“! [1])

Гей, Турчин сї не здогадав,
Іванови лучок подав.
Ой взяв Іван [2]), та як змірив,
80. Турчинови в серце стрілив.
Маріяна як то вздріла,
Тай на ногах обімлїла. [3])

„Ой Іване, Іваночку,
Най тї знесе сумлїнечко, [4])
85. Подаруй ми цес разочок, [5])
Не роби ми [6]) загибочок!
Буду других научати:
Треба вірнов мужу бути“. [7])

„Зараз я ти подарую,
90. Най лиш лучок наладую“.
Іван лучком як ізмірив,
Маріянї в серце стрілив. [8])
Занїс її на долину,
Поклав її при Турчину:
„Тут, невірна, будеш гнити,
96. А я буду в світї жити“. [9])

Другий Кольберїв варіянт коротший (44 рядки) та поплутаний. Він починаєть ся словами: Не міг Іван в світї жити. В рядках 5—6 упімнене звертаєть ся не до Івана, але до Маряни:

Ой Марянко, Маряночко,
Покинь пити горілочку.

Нашим рядкам 17—19 відповідають у тім варіянтї два ось які:

Орав, орав, Бога молит,
Маріянка не говорит —

по чім іде те, що у нас містить ся в рядках 26—37, у такій формі:

---

[1]) Стец. замісь сих трьох рядків має лиш два:
Оден буде тобі, пане, Другий буде твої пани.
[2]) Так Кольб.; Стец. Іван лучком та як змірив; у мене: Ой я Іван як ізмірив. [3]) Кольб. Трохи з страху ни й-умлїла. [4]) Кольб. Стец. сей рядок vac. [5]) Стец. Даруй минї годиночку; дальших трьох рядків нема. [6]) Кольб. Най не буде. [7]) Ті два рядки лиш у Кольб. [8]) Остатнїх двох рядків у моїм варіянтї нема, та є в Кольб. і Стец. [9]) Сї 4 рядки є лише в вар. з Воскресїнець.

Приїхали Турчанини:
„А, дзїнь добрий, Іванипе!
Годї, годї вже орати,
Маріянку збиткувати.
Маріянку до поязду,
А Івана до ґайданків!“

І зараз оповідане перескакує на рядки, що відповідають нашим 42—58, у такій формі:

Вона їде у поязду,
А він біжит разом з кіньми.

Потім знов оповідане перескакує на наші рядки 65—76:

Оттак каже Іваночко:
„Ци видиш ти, мій паночку,
Ци видиш ти два дубочки,
На них сиде голубочки.
Позич, пане, свого лучка,
Та най убю голубочка:
Оден тобі, другий менї,
Третий буде моїй жинї“.
Як він змірив, як вістрілив,
Тай і пана в серце вцїлив.

„А Іване, Іваночку,
Подаруй менї сес разочок,
Так будемо панувати
Тай будемо ґаздувати“.

„Я ти, шельмо, подарую,
Та най лучок наладую!“

А як лучок наладував,
Тай то і єї застрілив.
„Ти з Турчином будеш гнити,
А Йван буде в світї жити“.

У сїм другім варіянтї пісня вже значно попсована, майже половина тексту забула ся, мова занечищена польонїзмами (поязд, дзїньдобрий, ґайданки) вказує на вплив двірської служби, змінено й деякі побутові деталї: Турчин ідентіфікуєть ся просто з „паном“, він не їде верхи, а в повозї, до якого й забирає Маряну, він врештою виступає не як чужинець, а як якийсь близький сусїда, який знає, що Іван кривдить свою жінку.

Ся пісня мало розповсюджена, заховала ся лише на Покутю, в вилах між Прутом і Черемошем. Вона вже очевидно забуваєть ся, може задля своєї довготи, задля мало вже зрозумілого змісту та незвичайної, старосьвіцької мельодії. Деякі подробиці змальованого в ній побуту вказують на значну її старовину. Нема згадки про село, в якім жив Іван; навпаки зі змісту пісні виходить, що він живе зовсім не в селї, а десь немов на хуторі, на самоті, так що против Турчина він не може кликати до помочи нікого крім своєї жінки. Він з жінкою оре нивку, яку йому подобаєть ся, то значить, заорює вільну ще, необмежену землю. Він перед женячкою очевидно жив не хліборобським, а вільним, бурлацьким чи козацьким житєм, так що аж жінка мусить намовляти його, щоб проміняв коні на воли, віз на плуг, сідло на ярмо та канчук на истик, то значить, щоб із рицарського, козацького побуту перейшов на хліборобський. Додаймо ще, що Іван і Турчин оба стріляють з лука, що Маряна їде на коні, як і слїд степовій козачці, і будемо мати досить виразні вказівки на часи XV—XVI віку, коли ті риси відповідали ще дійсности особливо в тих частинах нашого краю, що лежали на південь і на схід, близше границь турецько-татарської власти.

Та маємо тут такі риси, що не відповідали ніколи нашій дійсности. Наша історія знає турецькі напади на південно-східну Галичину в XV і XVI в., знає татарські напади в XVI—XVIII в. Але все се були оружні напади більших, по воєнному зорґанізованих сил, з пожежами, різнею людий та забиранєм значної части людности, особливо жіноцтва та взагалї молодіжи у ясир. У нашій пісні одначе бачимо зовсім не те. Про напад тут нема анї мови; Турчин приїздить до Івана як знайомий до знайомого, чи краще як пан до підданого. Він хоче купити у нього жінку, яка сподобалась йому, і тілько в такім разї, коли б Іван не хотів продати жінки, грозить бійкою. Таких відносин у нас ніколи не було; се відносини завойованого краю, де Турки пани і мають право поводити ся з християнами, як самим хочеть ся, а християни не мають ніякої правної оборони від їх утисків. Такі відносини — маємо на се величезну силу сьвідоцтв — були в XV—XVII віках у Сербії, в Болгарії, але не у нас. А в такім разї виходить, що основа сеї пісні не повстала на нашім ґрунті, а була занесена до нас із південно-славянських країв захожими співаками, про яких гостюванє в нашім краю маємо немало писаних сьвідоцтв із XVI та XVII в. Сей догад потверджував

би наш висше висловлений погляд на час, коли була зложена ся пісня нашою мовою; щоб підперти його, досить буде оглянути варіянти анальоґічних сербських та болгарських пісень, що належать там до загально люблених і широко розповсюджених і заховали ся доси в значнім числї в устах народу.

Візьмім пару прикладів.

> Твои дворы, бане, оплѣнены,
> Оплѣни и Туре Арнауче...
> Деветъ мъски той бѣло иманье,
> И десето той жълты желтицы,
> Одкирана Елена невѣста,
> Твоя майтя, она заробена,
> Мъшко дете подъ конь ударено —

так зачинаєть ся одна болгарська пісня[1]). Се не війна, се проста, щоденна забавка Турчина-Арнаута! Він їде на такі лови безпечно, як у ліс на звіря. Марко Кралєвич в однїй піснї їде за дїлом і здибає Турчина (Динче Арнауче).

— Добра дорога, невідомий вояче! — каже Марко.

— Дай Бог добро, невідомий юначе! — відповідає Турчин.

Марко по хвилї надумавши ся питає Турчина:

— Куди їдеш на конї?

— Їду до Маркового двора.

— Чого їдеш до Маркового двора?

— Хочу спалити його двір і погубити його сїм'ю [2]).

Вкажемо ще сербську пісню про Старину Новака, чому він пішов у опришки (хаjдуке). „Був у Смедереві Єрина, згодив мене возити камінє і дерево на будову. Мучив ся я три роки тягаючи дерево й камінє, та він не дав менї гроша. Се би ще нїчого, та він почав будувати собі палац із золоченими верхами і накинув податку на кожду хату по триста дукатів. Хто дав, той лишив ся, а я бідний чоловік не мав нїчого, то взяв на плечі дзюбак, яким лупав камінє, і пішов у опришки. Дойшов я не зупиняючись аж на гору Романїю, де здибав турецький весільний похід. Нїхто з гостий не чіпав мене, але коли я проходив поуз молодого, він замахнув ся канчуком і вдарив мене по плечех. Я попросив його іиям божим: „Прошу тебе, Турчине

---

[1]) Див. Владиміръ Качановскій, Памятники болгарскаго народнагс творчества. С. Петербургъ 1882, стор. 504.

[2]) В. Каченовскій, Памятники, стор. 292.

молодий, пусти мене в спокою, бачиш, що я чоловік бідний". Але Турок почав ще дужше бити. Та як мене заболїло, я вхопив дзюбак із плеча і вдарив його по хребтї. І так легенько я вдарив його, що він зараз же впав із коня. Тодї я прискочив до нього і вдарив його ще два чи три рази, забрав його гроші й оруже, а при ньому лишив свій дзюбак, щоб мали Турки чим викопати йому могилу"[1]).

Та маємо цїлу ґрупу сербських і болгарських пісень, що безпосередно вяжуть ся з основною темою нашої пісні. Деякі з тих пісень оповідають про спільного героя Сербів і Болгар, Марка Кралевича (убитий у битві „на Ровінах" д. 10 жовтня 1394), иньші приточують оповіданє про жінку-зрадницю до Ґруя Новаченка або до иньших, менше голосних героїв національної боротьби з Турками. Маємо історичне сьвідоцтво, що справдї жінка Марка Королевича, Єлена, зраджувала свойого мужа з воєводою Бальшом II. Маркова жінка Єлена, дочка князя Радослава Хлапека, була широко відома своїм неморальним житєм, і Марко нарештї прогнав її зі свого дому. Вона пішла до города Касторії, що був її віном, і передала той город Бальшови; відси почали ся довгі бої Марка з Бальшом за Касторію, яка остаточно лишила ся при Бальші, хоча й він по кількох місяцях прогнав Єлену від себе[2]). Можливо, що сей факт став основою пізнїйших народнїх пісень, які й украсили його ріжнородними чи то побутовими, чи міжнародними, книжними додатками. Найпростійші варіянти сих пісень такі, де не говорить ся нї про який посторонній напад, а драма відіграєть ся в самій Марковій родинї. Приїхав Марко із Солуня і привіз три солунські шаблї; Маркова сестра стрічаючи його говорить: „Заховай собі ті три шаблї, бо твоя жінка любить иньшого вояка". Марко жадає від неї доказу, а вона каже: „Справ великий пир, запроси на нього всіх воєвод, лише не проси Дуку Санковича". Марко так і зробив і його жінка дуже розсердила ся; Марко питає її, чого вона сердита, а вона каже: „Чом ти не запросив Дуку Санковича?" — „То запроси його сама" — каже Марко. Справдї жінка запросила Дуку, але Марко посадив його на кінцї стола, — і знов жінка розсердилась. Тодї Марко переко-

---

[1]) Вук Стеф. Караџић, Српске народне пјесме, књига трећа. Бноград 1894, стор. 2—3.

[2]) Див. Constantin Jireček, Geschichte der Bulgaren. Prag 1876, стор. 331.

навши ся, що вона йому невірна, спалив її живцем[1]). В иньшій пісні, очевидно вже пізнійшій, Марко задовольняєть ся тим, що свою жінку, переконану в невірности, провчає канчуком, поки вона не попросила прощеня і не закаяла ся на будуще любити когось иньшого крім свого мужа (Халан. op. cit. 65). Подібна пісня є і в Болгар, тілько що тут Марко від трьох прачок на річці дізнаєть ся, що його жінка любить иньшого; він справляє пир, запрошує й того воєводу, з яким любила ся його жінка, і при всїх гостях обвиває жінку рогожею намоченою в смолї і спалює її живцем[2]).

Далеко близші до нашої пісні ті варіянти болгарських та сербських пісень, де зрада жінки являєть ся, так сказати, хвилиною слабости в хвилї нападу та небезпечної боротьби її мужа. І тут героєм виступає Марко. В збірці „Hrvatske narodne pjesme u Istri i na kvarnerskih otocih", виданій у Трієсті 1880 р. під ч. XXV, стор. 69—71 читаємо пісню: їхав Марко лїсом-горою зі своєю жінкою Анджелїєю і попросив її, щоб заспівала пісню. Анджелїя відповідає, що боїть ся співати, щоб не напав на них опришок Міят і не вбив Марка. Не скінчили вони своєї розмови, коли справдї напав на них опришок і почав бороти ся з Марком. Бороли ся від ранку до півдня, у Марка виступила біла піна, а у Міята біла і кровава. Тодї Міят промовив до Анджелїї: „Анджелїє, Маркова люба, поможи або менї, або свому Маркови!" Анджелїя виняла ніж із за пояса у Марка і вдарила на нього, та перерізала лише очкур на його штанах. Штани впали йому на колїна. Але Марко каже опришкови: „Не бій ся, Міяте, ще сонце стоїть на своїм місцї!" Міят зирнув на сонце, а Марко повалив його на землю і відрізав йому голову. Бачучи се Маркова жінка сїла на Міятового коня і почала тїкати в темний лїс. „Чекай, суко, — крикнув Марко, — не втечеш, а як утечеш сьогоднї, то я доганю тебе завтра". Він дігнав її і спалив живцем.

Подібне оповіданє приложене до Марка маємо в збірцї хорватських пісень Маряновича (ч. 6) та сербських Філїповича (ч. 22). В деяких варіянтах жінка лишаєть ся вірною чоловікови і допомагає йому в боротьбі з ворогом; взятого вже в не-

---

[1]) Даница, 1863, стор. 126—127, цитую із працї проф. Халанского „Южно-славянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ", гл. XIV, Русскій Филол. Вѣстникъ 1895, кн. 1—2.

[2]) Братья Миладиновци, Бѫлгарски народни пѣсни. Въ Загребѣ 1861, стор. 254, ч. 163.

волю і звязаного вона ніби то хоче вбити своєю рукою, бере у Турчина шаблю, та розтинає нею посторонки на його руках, чим і дає йому змогу побити Турків (Халан. op. cit. 598).

Та найблизше до нашої пісні підходять ті сербські та болгарські варіянти, де героєм являєть ся не Марко Королевич, а опришок (хајдук) Ґруйо Новаченко. В третім томі Вукової збірки сербських пісень під ч. 7 маємо ту пісню, одну з найкрасших перлин сербської народної творчости. В р. 1895 я подав переклад сеї пісні на нашу мову в „Житю і Слові" т. III стор. 326—333 і тепер подаю з неї в перекладі лише ті місця, що оповідають про події анальоґічні до тих, що малюють ся в нашій пісні. В сербській пісні Ґруйо Новаченко — опришок, живе в лісї під шатром зі своєю жінкою Максимією і сином-хлопчиком Степаном.

Сїв наметом Новаченко Ґруйо
Між горами висше Дренополя;
Під наметом сїв, вино спиває.
Син Степанчик вина доливає,
Максимія край намета шиє,
Злотом шиє по білому шовку.
Обізвав ся Ґруйо Новаченко:
„Максиміє, моя жінко вірна,
Сторожи ти там перед наметом,
А я ляжу троха припочити".

Максимія край намета шиє,
Аж ось їдуть три Турки-вояки.
Обізветь ся Степанчик дитина:
„Ей, чи бачиш, Максиміє мамо,
Ось надходять три Турки вояки,
Піду зараз тата розбудити".

Максимія не велить Степанови будити батька, а коли Степан таки хоче се зробити, вона бє його пястуком у лице і змушує мовчати. Турки витають ся з нею і питають, чия вона жінка. Довідавши ся, що вона жінка загально відомого опришка, вони говорять до неї:

„Ей ти пані, Ґруева дружино,
Видай ти нам Ґруя Новаченка!
У Ґруя ти в чистім шовку ходиш,
У нас будеш по шовку ходити,

Будеш срібло й золото носити,
Будеш наша ти вельможна пані,
Будеш часто у гості ходити
Що пятниці з иньшими панями.

Максимія дає себе переконати турецьким намовам, сама вяже сонного Ґруя і завязує конець шнура до важкого стовпа. Тоді Турки натисли на нього, але Ґруйо прокинувши ся підняв на собі трьох Турчинів і четверту жінку, і був би втік, але жаль йому стало сина. Турки вяжуть його, садять Максимію на коня, а Ґруя з сином ведуть по при коні. Степанко плаче:

„Милий тату, Ґрує Новаченку,
Болять ноги у Степанка твого!
Я не можу по при коні бігти,
Турки 'д горі не дають спочити,
Канчуками бють помежи очи“.

Ґруйо радить йому просити матїр, щоб узяла його до себе на коня, але Максимія бє його нагаєм і кричить:

„Геть від мене, ти собаче племя!
Мала-б тебе на коня саджати,
Не була-б вас дала Туркам в руки“.

Доїхавши до Дренополя Турки розіпяли два шатри, в однім поклали звязаного Ґруя з сином, у другім Максимію, один лишив ся на сторожі, а два пішли до міста і сповістили пашу про свою добичу. Паша дав їм сто дукатів і велїв другого дня приставити до себе Ґруя й його жінку. Туркам захотїло ся упити ся на радощах медом; купуючи мід у шинкарки вони хвалять ся, що зловили Ґруя; шинкарка, що була „в Бозї посестрою“ Ґруєвою, досипає їм до меду сон-зїля. Попивши ся Турки заснули в своїм шатрі разом з Максимією. Коли вони поснули, малий Степанко за радою батька витяг у сонної матери ніж, перерізав шнура, яким був звязаний Ґруйо, і сей повітинав Туркам голови, лишивши жінку нетикану. Вона прокинула ся вранцї і почула, що Ґруйо в своїм шатрі співає; кинула ся будити Турків, та побачивши, що вони без голов, догадала ся всеї правди. Знаючи, що від Ґруя не може втекти, вона пішла сама до нього і каже:

„О мій мужу, Ґрує Новаченку,
Мене бідну вчарували Турки“.

Відмовляє Новаченко Ґруйо:
„Максиміє, ти зрадннице клята,
То живії тебе вчарували,
А мертвії до мене прислали?“

Ґруйо іде з жінкою і з сином на своє давнє місце і там питає жінку:

„Максиміє, ти зрадннице клята,
Чи волиш ти сьвічкою сьвітити,
Чи волиш ти шаблю цілувати?“
Відмовляє гарна Максимія:
„Ой мій мужу, Ґрує Новаченку,
Не хочу я шаблї цілувати,
Твоя шабля кровю обкипіла.
Буду тобі свічкою світити,
Нї одної нічки спать не буду“.

Та Ґруйо не так розумів свої слова: він поздирав із неї пишне вбрання, обілляв її воском і смолою, посипав сіркою, обкрутив повісмом і обілляв горілкою, вкопав по пояс у землю і запалив.

Пісню того самого змісту записано й між Болгарами. Тут Ґруйо сидить на Юруш-планинї, його жінка називаєть ся Ангелина, подібно як Маркова жінка в деяких болгарських піснях. Ґруйо хоче заснути і дає жінцї своє оруже, щоб вартувала. Ледво Ґруйо заснув, надійшло 500 Турків і жінка сама кличе їх, щоб вязали Ґруя. Турки боять ся Ґруєвої сили, тодї вона сама вяже сонного. І тут Ґруїв син плаче, іде до матери, та вона відпихає його:

„Назад, назад, юначко купело!“
И търнала сабля, да го уби.

Турки стали при криниці, порозднгали ся й заснули, а син Ґруїв, Міялат, украв від матери ніж, розрізав шнури на батькови, сей ухопив оруже, посік усіх 500 Турків і вбив також жінку, що кинула ся була тікати[1]).

Коли порівняти ті сербо-болгарські піснї з нашою та з тим, що говорять історичні сьвідоцтва про дійсного Марка Королевича та його жінку, то побачимо, що у всіх піснях закінчене

[1]) В. Качановскій, Памятники болгарскаго нар. творчества, стор. 473—476.

не історичне, а придумане пізнійше. Марко не проганяє невірну жінку, а робить їй смерть більше або менше жорстоку — знак морального отупіня і здичіня, яке виробило ся у болгарського та сербського народа мабуть аж пізнійше, під впливом турецького панованя. Чутє нашого народа не могло зрозуміти такої жорстокости; і тут Іван, що правда, карає смертю зрадливу жінку, але чинить се в хвилї великого зворушеня, пяний побідою над Турчином, а не з такою холодною жорстокістю, як Марко або Ґруйо.

І в сербо-болгарських піснях і в нашій причина зради жінки та сама — охота до вживаня і панованя. Тілько що в болгарських піснях, де жінка все таки цариця і зраджує мужа, удільного царя, раз за для підрядного воєводи, то навіть задля розбійника, отже її поступок — поминувши її вроджену розпутність, якої пісні спеціяльно не підносять — менше для нас зрозумілий; у нашій пісні його мотивовано краще, хоч ще дальше від історії, соціяльним контрастом: Турчин — пан, а Іван — бідний хлїбороб.

За Йваном би бідувати,
За Турчином панувати.

Так само в нашій пісні сильно змягчено поступуванє Маріяни: вона не помагає Турчинови, тілько не хоче помогти Іванови. Складач пісні, коли мав перед собою сербські чи болгарські оріґінали, пропустив також усї згадки про сина Івана та Маряни, щоб не показувати її в надто чорнім сьвітлї. Зрештою можливо, що наша пісня була зложена на основі якогось старшого варіянта сербського чи болгарського, де про сина також не було мови. Маємо болгарську пісню (В. Качановскій, 366—368), де семейна драма Маркова представлена значно не так, як у цитованих піснях. Три королї визвали Марка на війну; він воював 9 літ, пройшла чутка, що він погиб на війнї, і ось „юнак Бельо“ (відгук історичного противника Маркового Бальша) захапує Маркове добро, його жінку й осьмилїтного синка. Як раз справляють весїлє, коли приходить Марко перебраний за черця і вбиває всю весїльну дружину, а нарештї й самого Беля. І тут жінка Маркова змальована не дуже симпатично; коли її синок хотів натягти Марків лук, вона „люто закляла його“; та про те про якесь її покаранє нема мови.

Спосіб, яким герой пісні видобуваєть ся з тяжкого положеня і доходить до того, що може помстити ся над своїми во-

рогами, також неоднаковий. У піснях про Ґруя Новаченка його ратує хлопчик-син, який у сонної матери викрадає ніж і перерізує ним Ґруєві пута. В нашій пісні сам Іван намовляє Турчина, щоб розвязав його пута і дав йому лук, обіцюючи застрілити трьох голубів. І се в нашій пісні взято з південно-славянських пісень. І так у збірці В. Качановского під ч. 158 (стор. 359—365) маємо просторе оповідане про те, як Марко завоював ся три роки, а за той час Янко з Косова напав на його двір і забрав собі його жінку.

Марко передягаєть ся черцем і йде до Косова до Янкового двора. Янко питаєть ся його, відки він має Маркового коня; чернець відповідає, що Марко вмираючи тому три роки лишив йому того коня. Почувши про Маркову смерть його бувша жінка починає плакати, та Янко за се бє її в лице, так що їй вибиває два зуби. Тоді Марко каже до Янка:

Тако'м Бога, Янко, млади Янко,
Я ми подай тая остра сабля,
Да понишам тая остра сабля,
Да поиграм калугерско оро,
Да ровговара Ерина госпожа,
Да не рони тия дробни сълзи,
Да не жали Марко, млади Марко.

Янко дає йому шаблю, чернець починає ніби танцювати „чернечий танець“, щоб забавити Єрину, і в тім відтинає Янкови голову, признаєть ся жінці, що він її муж і їде з нею до дому. І в иньшій пісні тої самої збірки (ч. 136, стор. 294—296) Марко полонений та звязаний Турками випрошуєть ся, щоб йому розвязали руки, аби написав лист до матери, щоб не надіяла ся його, а тимчасом пише лист до товариша, передає його соколом, і товариш виручає його.

Та найцікавійщий для нас той мотив, де Іван намовляє Турчина дати йому лук з тим, що він на далекім дубі застрілить два голуби, а одержавши лук убиває самого Турчина. Сього мотива не знаходимо в сербських анї болгарських піснях, та за те маємо його в старій і дуже розповсюдженій нашій пісні про Байду. Ми розберемо далї сю пісню, про яку зрештою маємо дуже гарні уваги в першім томі Антоновича і Драгоманова „Историч. пѣсни Малор. народа“ ст. 153—159, а тут завважимо лише, що власне той епізод, де Байда висячи на гаці просить у свого чури чи у яничарів лука і стріл, буцїм то на

те, щоб убити пару голубів, і вбиває царя й царицю, не відповідає анї історичному характерови піснї, анї натуральности малюнка. Вчені видавці „Истор. пѣсень“ справедливо називають те Байдине стріляне чудесним і зачислюють його до казок. Та ми не помилимо ся, коли скажемо, що в нашій піснї про Івана і Маряну сей мотив обставлений далеко натуральнїйше і виглядає як старший, первіснїйший. Пісня про Байду повторяє його майже дословно, включаючи сюди й „поле і дубочки“, про що серед стамбульських мурів, де Байдї доводилось висїти на гацї, не могло бути й мови. Я схиляю ся до тої думки, що відповідний епізод піснї про Байду запозичений дословно власне з нашої піснї. Можливо, що з нашоїж піснї взяті й ті два рядки вложені в уста Байди, які не заховали ся в нашій піснї, але дуже добре надають ся до ситуації:

Де я мірю, там я вцілю,
Де я важу, там я вражу.

Ті слова були-б зовсім натуральні в устах Івана, щоб наклонити Турчина до переданя йому лука, щоб дав пробу своєї штуки.

А коли воно так, то ми мали би ще одно важне потвердженє на ту думку, що отся пісня повстала у нас не пізнїйше XVI в. Пісня про Байду в тій формі, в якій дійшла до нас, повстала не пізнїйше кінця XVI в. і вже 1669 р. була відома краківському вченому Темберскому, який латинською мовою переповів її зміст; про її популярність сьвідчить віднайдена мною вертепна драма з кінця XVII або початку XVIII в., де виставлений на сценї козак співає сю пісню. А в такім разї пісню про Івана і Маряну мусимо вмістити в XVI віцї і зачислити її до найстарших пісенних памяток нашого народа, обік піснї про Штефана воєводу.

Ще одна увага на закінченє сеї розвідки. Проф. Халанский, що два рази вертав ся до сеї теми (Русскій Филологическій Вѣстникъ, т. XI, у статї „Увозъ Соломоновой жены и пѣсни о похищеніи жены Марка Королевича“ і том XXXIII тоїж часописи (1895 р.) в статї „Южнославянскія сказанія о Королевичѣ Маркѣ въ связи съ произведеніями русскаго былеваго эпоса“, розд. XIV, стоїть на тім, що сербо-болгарські піснї про зраду Маркової та Ґрувєвої жінки та наша про Івана і Маряну (якої він зрештою не розбирає докладно), мають звязок з широким циклем леґенд, приторочених до царя Соломона та велетня Китовраса, в західних верзіях переміненого на карла Морольфа або Маркольфа, а з них перенесеного й на иньші особи. Від-

гуки тих леґенд стрічають ся і в наших апокріфічних повістях і в великоруських билїнах і були спеціяльно оброблювані російськими вченими Пипіним та Веселовським, а також нїмецькими Бенфеєм і Лїбрехтом. Та скілько менї здаєть ся, ті леґенди не мають нїчого спільного з сербо-болгарськими піснями тай з нашою піснею про Івана і Маряну, що виросли не з чужого, міжнародного пня, а з місцевих побутових обставин. Тема жіночої зради і чоловічої пімсти за неї стара як сьвіт і оброблялa ся та обробляєть ся доси в лїтературах усїх народів на тисячні лади, і без важної підстави не можна всї ті оброблення зводити до одного жерела. Зрештою до сеї Соломонівської леґенди будемо мати нагоду ще вернути ся при публїкації гарного її тексту, що заховав ся в однім рукописї в бібліотецї „Народного Дому“ у Львові.

Ще кілька слів про мельодію нашої піснї. Кольберґ у своїй збірцї (Pokucie II, стор. 18) подав мельодію тілько до одного чортовецького варіянта, яку репродукую ось тут.
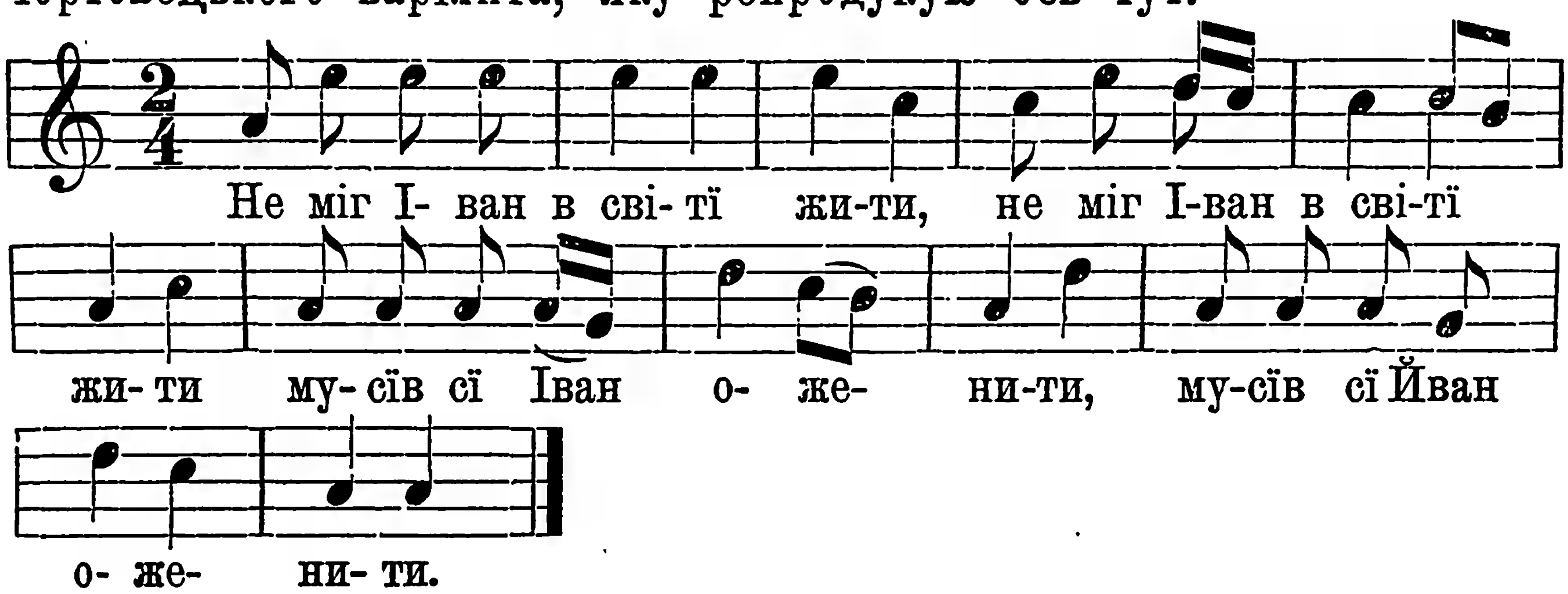
Для порівнаня з сею мельодією подаю другу, переняту мною від Фр. Батовського. Про сю мельодію він казав, що її співають лише старі люди, дуже повільно, а молоді не люблять її, бо нудна, і співають сю пісню на нуту Довбуша або иньших подібних пісень. За переписанє сеї мельодії на ноти дякую паннї Асї Шеховичівній.
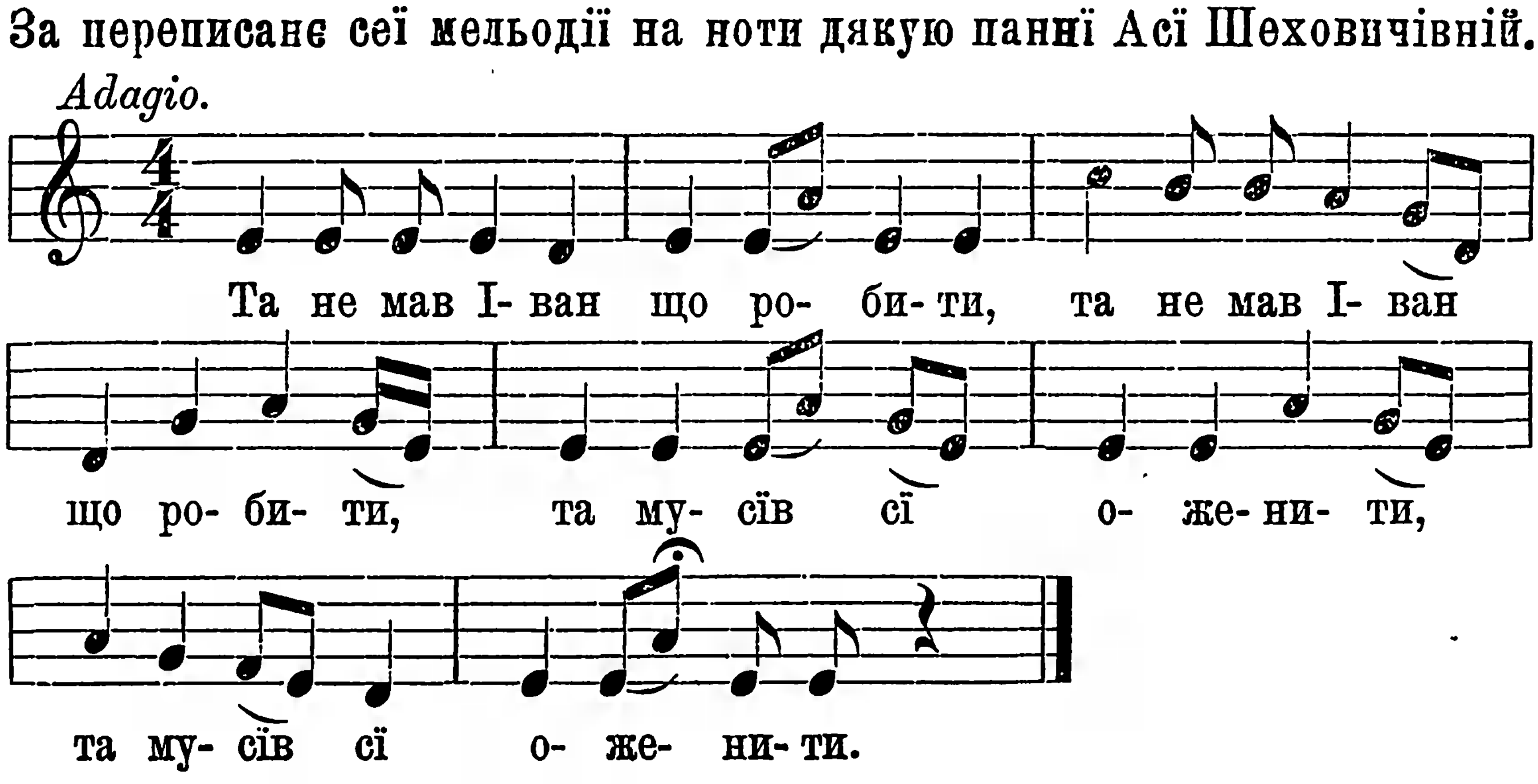
III. Батько продає дочку Турчинови.

В звязку з піснею про Івана і Маряну подаємо й отсю, що походить мабуть із того самого часу, із XVI в., і була зложена так само як і попередня на тему взяту з Болгарії або з Сербії. Вже в пісні про Івана і Маряну ми бачили, що Турчин приїздячи до Івана, зразу хоче турецьким звичаєм купити у нього жінку, та коли Іван не пристав на се, починає бороти ся з ним. Тут бачимо батька, який за значну суму гроший продає дочку Турчинови. Ся пісня відома доси в трьох варіянтах, із яких два були записані в станіславівськім, а один у стрийськім повіті. Сей остатній був друкований у збірці Головацького (т. II, стор. 587—588), два перші в виданю Антоновича і Драгоманова „Историческія пѣсни Малорусскаго народа", т. I, стор. 302—306; тамже була додана до неї увага М. Драгоманова (ст. 306—311). До сих варіянтів можу додати ще три, а власне один записаний у р. 1890 д-кою Марією Гамораківною в Стецеві снятинського пов. від Євдохи Осадчук, що була родом із Майдану, також станіславівського пов., другий із Орельця снятинського пов. записаний учителем Равлюком, і третій записаний мною 1880 р. в Коломиї від Кароля Батовського з Ценева коломийського пов. З тих варіянтів пробую реконструувати повний текст пісні, значачи в нотах варіянт Головацького буквою Г., перший станіславівський варіянт, записаний пок. Мелітоном Бучинським (мабуть у Гринівцях) буквою Б., другий буквою В., третій, із Майдану, буквою М., орелецький буквою О., а ценівський буквою Ц.

Ой був ґазда[1]) Андрієчко,
Та мав дочку[2]) Марієчку,
Продав єї султанови[3])
За сім тисяч, міліони.[4])
5. Ой пє днинку, та пє другу,[5])
А на треті спаметав си,
Прийшов домів, задумав си,
Та ляг собі в постілочку,
Звєзав шовком головочку.[6])

---

[1]) Г. батько, Б. чоловік, В. Ой був то брат. [2]) Б. доньку, В. сестру. [3]) Кладу се слово на здогад, Г. має: цїсаревн, в иньших. вар. сего рядка нема. [4]) В. має тут: За сім тисяч продав її,
За волоки шовковії.
[5]) О. Ой пє Андрій ніч і днину. [6]) Замісь сих 4 рядків Б. має лиш два: Ой приходит до домочку, Склонив долї головочку.
Натомісь В. має: А сам прийшов до домоньку
Тай загадав загадоньку:

10. „Ой то, донько, серце болит,
Чей воно си улагодит.
Подай води студеної
До тугочки великої“.

„Здойміт, татку, головочку![1])
15. Що то в поли[2]) за димове?
Ци воларі огонь кладут,
Ци вівчарі вівці женут,
Ци то Турки[3]) людий берут?“

„Не вівчарі вівці женут,
20. Не воларі огонь кладут,
Ані Турки[4]) людий берут.
Ой то в поли не димове,
Марійчині боярове.
Поганий цар в весілечком
25. Та до тебе, Марієчко“.[5])

„Ой ти татку Андрієчку,
Де мені ся іховати?“
„Іди, синку, в Чорну гору,
Там мулярі мур мурують,
30. Вони тебе замурують“.[6])

„Ой ти татку Андрієньку,
Наймiт собі служниченьку,
Найвірнїщу ключниченьку,
Поставте ї в тисовий стів,
35. Та най шиє, хоть не вміє,
Най панує, хоть не знає“.

„Цить, Марійко, не лякай си,

„Котрий Турок перед веде,
То той тобі милий буде“.
А вна шиє, вишиває,
В віконце се поглядає —
рядки взяті з покревної пісні про Романа і Олену, пор. Ант. і Драг. I, 300. [1]) Замісь сих 5 рядків Б. і О. мають:
„Ох Маріє, Марієчко,
Іди в поле по водицю
Й у студеную кирницю“.
Приносит вна бай водиці
З студеної бай кирниці.
Прийшла вона до домочку:
„Ой татуню, татунечку і т. д.
Мотив узятий також із пісні про Романа й Олену. [2]) Г. татку. [3]) Б. Чи Татари. [4]) Б. Ні Татари. [5]) У Б. зам. сих 4 рядків читаємо:
„Ой то, сину, за тобов йдут,
Бом за сто миль тебе продав,
Гей за сто миль, мілїона,
Гей за сто миль за далеко“.
[6]) Сих пять рядків маємо лише в Г.

Йди в комору та сховай си!
Я за те тебе дам наймичку,
40. Найвірнїщую ключничку".

Приїхали на подвірє,
Подвірє си аж здригнуло,
Всему миру дивно було.[1])

„Ой ти ґаздо Андрієчку,
45. Віведи нам Марієчку!"
Війшла, війшла служниченька,
Вклонила си із низенька.
„Не Марисин то ходонько,
Не Марисин голосонько,
50. Не Марисині походи,
Лиш Марисині убори".

„Ой ти ґаздо Андрієчку,
Віведи нам Марієчку,
Бо як кіньми я здвигнемо,[2])
55. По кістцї вас [3]) рознесемо,
Марійку в собов возьмемо.
Ой ти батьку Андрієчку,
Ти то любив сумку брати,
Люби ж за нас дочку дати".

60. Як вівели під ворота,
Вона краща бай від злота.[4])
„Ци ти, тату, гроший ни мав,
Що ти мене Туркам продав?
Ци ти, тату, волів ни мав,
65. Що ти мене Туркам продав?
Ци ти, тату, коров ни мав,
Що ти мене Туркам продав?" [5])

Усїм людем дзїнкувала,
Лиш татови не гадала.

---

[1]) Сї три рядки лише в О. [2]) М. Бо ми самі як підемо. [3]) Б. Подвірє ти. [4]) У Б. замість сих двох рядків читаємо:
Віводит він Марієчку, Марієку як зоречку.
[5]) В Б. сих 6 рядків нема; в В. замість них читаємо:
„Ай брате наш Андрієчку,
Заслужив ти шибеницю.
Любив єсь в нас гроші брати,
Люби тепер сестру дати".

70. „Тобі, мамко, подзїнкую,
В колїна тї поцілую.[1])
Тай братови я дзїнкую,
Лиш татови не дзїнкую,
І в колїна не цїлую.[2])
75. Бо за сто миль мене продав,
Ой за сто миль, міліона,
І за сто миль за-далеко“.

Їдут днинку, їдут другу,
А на третї спочиває,[3])
80. Марієчка промовляє:

„Ой Турчине, Турчиночку,
Привидїлам [4]) калиночку,
Була би нам паличечка“.

Та промовив Турчиночок:
85. „Ой маєш ти острий ножик,
Уріж собі, буде й менї“.

„Ой я собі не требую,
Обі тобі подарую.
Стій, калинко, не лякай си,
90. Ой я тебе ни рубаю,
Лиш під тобов умираю“.

Рукавцем си вна накрила,
Ніж у серце забуртила.
Покривальце на грудочках,
95. А хусточка на головцї,
Черевички на ноженьках.

Ой йде Турчин блукаючи,
Марієчки шукаючи.[5])
Надлетїла зазулечка
100. Тай узяла щебетати:
„Ой Турчине, Турчиночку,
Нема-ж твої Марієчки!
Рукавцем си бай накрила,
Ніж у серце забуртила“.

105. Ой промовив Турчиночко:
„Волїв єм си сам іздтяти,
Ніж мав єм їй ноже дати!“

---

[1]) Так в О., у М. Ой мачусї я дзїнкую. [2]) Так в О. [3]) О. На третї си спамятала. [4]) Б. То я виджу. [5]) Сї два рядки лише в О.

Надлетіла зазулечка
Та до еї татунечка,
110. А він у ню наміряє,
Вна до нього промовляє:

„Іди собі в манастири,
Возьми собі попів штири;
Іди в поле під калинку,
115. Під калинков Марієчка!
Най си Турок не збиткує,
Ворон тіло не шматує“.

Варіянт В., що робить Андрія братом, а не батьком проданої дівчини, найкоротший зі всїх і кінчить ся словами, зверненими до Турків:

Ідїт же ви ґ Дунайови,
Д' найвишшому мулїрови:
Там мулїрі мур мурують,
Там вам її відмурують.

Виходило би з того, що Марійка таки не дала себе взяти Туркам, але невідомо, що стало ся з нею й з її братом. Що се за мур, який мурують мулярі чи то в Чорногорі, чи на Дунаю і в який мали замурувати Марію, також невідомо; можливо, що се значить манастир, у якім продана дівчина знайшла собі захист. Драгоманов у своїх увагах до нашої пісні догадуєть ся, що тут мова про замуроване дівчини живцем у мур, про яке також говорить ся в сербській пісні про муроване Скадра, в сербській, румунській і болгарській про майстра Маноле та його жінку, та менї здаєть ся, що наша пісня не вяжеть ся з тими південними, а коли й вяжеть ся, то дуже невиразно.

Вже Драгоманов в увазї доданій до варіянтів сеї пісні завважив, що „українська дійсність нїколи не виявляла таких умов, серед яких мусїла повстати отся пісня“ (op. cit. 306). Не маємо нїяких слїдів, щоб у нас батьки продавали дочок Туркам, а натомісь маємо богато слїдів того, що Турки, а особливо Татари в своїх воєнних походах чи „загонах“ по нашім краю грабували силою жінок і дївчат і увозили з собою на схід. Натомісь маємо богато слїдів такого торгу людьми в Болгарії та Сербії, що довгі столїтя стогнали під турецьким ярмом. І так у збірцї пісень братів Міладіновцїв маємо під ч. 137 пісню „Стоянъ, невѣста и Турче потураче“ (стор. 195—196), де Стоян

для уплати великої данини до турецького скарбу мусить продати свою молоду жінку:

> А Стояне, господине,
> Ништо ти да не продашъ,
> Сѫде мене продаи ме,
> Да си платишъ тешки дефтеръ".

В другій пісні тої самої збірки (стор. 196—198) дівчина Шенгюфа продає сама себе, щоб викупити брата з неволі. Сирота Кольо в иньшій пісні продає свою жінку зараз по шлюбі, щоб поплатити довги (стор. 198). Що не лише зміст, але й поетичні образи в нашій пісні взяті дословно з болгарських, бачимо прим. із початку пісні про напад голих дервішів на болгарське село (Міладін. 108), де читаємо:

> Сѣ здалека темни мѫгли,
> Темни мѫгли и прахови?
> Не са били темни мѫгли,
> Ток били голи дервиши, —

що точно відповідає нашому стереотиповому: Ой що в полї за димове, хоч у нас той образ далї розмальований краще.

Не менше часто стрічаємо продаване Туркам і в сербських піснях; із великої Вукової збірки цитує Драгоманов пісню про сестру Івана, з якою хоче на силу женити ся турецький вояк, та вона не вважаючи на розказ брата топить ся (I, 535). В варіянтї з Івана зроблено Богдана Лютицю. Та найвиразнїйший слід продажі дочки маємо в новім виданю Вукових праць, у томі III, стор. 4—11, де батько продає свого молодого сина Ірую Новаченка, перебраного за дївчину, і його купує Туркеня.

Особливу увагу звертає Драгоманов на пісню з тоїж Вукової збірки (I, 551) п. з. „Заручница Ерцега Стјепана", де мати для зиску висватала свою дочку за Турка, але дочка не хоче йти за нього і коли бачить наближене турецьких сватів, прикидаєть ся мертвою. Приїжджає Турчин, а довідавши ся, що його наречена нагло вмерла, робить усякі проби, щоб переконати ся, чи вона справдї вмерла: лоскоче їй лице своєю бородою, пускає гадину на горло, і впевнивши ся, що вона нежива, забираєть ся геть; тодї дївчина встає й регочеть ся з Турка. І ся сербська пісня має в собі болгарські паралелї (Милад., стор. 99—100, пісня п. з. Стефанъ и Дели Магдалена).

Від Сербів мотив пісні про дївчину запродану Туркам пе-

рейшов до Хорватів, Словінців і Чехів. В чеській збірцї пісень, виданій Челяковским (Slowanske národni Pisně, 1827, t. III, пор. також Erben, Prostonárodní české pisně a řikadla, 1864, стор. 485—486) турецький князь сватаеть ся за дочку одного чеського „землянина" (дїдича), але дївчина прикинула ся мертвою, Турчин приїздить на її похорон і складає богаті дарунки на її домовинї. В другім чеськім варіянтї, відомім також на Моравії, батько дївчини — воротар на турецькій границї. Побачивши раз Каченку Турчин докучає її батькови листами, щоб йому віддав дочку, а нарештї нападає на дім з великим стрілянєм, та Каченка лягає в труну і удає вмерлу. Турок велить її гарно вбрати і дзвонити по її души, а сам засумований їде геть[1]).

Окрему ґрупу пісень про дївчину запродану Турчинови творять моравські варіянти поміщені під ч. 147 під титулом „Za Turka provdana" у збірцї Ф. Сушіля[2]). На Моравії ся пісня була в ту пору дуже популярна і Сушіль зібрав її з десять варіянтів, які подїлив на чотири редакції. В першій редакції місця події не названо. Пісня починаеть ся так:

Seděl jeden vězeň sedumdesát neděl,
A tak těžko seděl, až tam ošedívěl.
Sam sobě rozmlúval, kdo by ho vyjednal,
Že by mu dceru dal, svů dceru Barbaru,
Polovicu dvoru.

Почув се сторож і сповістив Турків;

Turci ne meškali, vězňa vyručali.
Přišel vězeň domů, sednul si ke stolu,
Svěsil hlavu dolů.
„Což je vám tatičku, snad vas hlava boli?"
„Mia hlava neboli, ani život milý:
Slibil sem ta dati Turku pohanovi".
„A ja bych zaň nešla, radši bych umřela".

В иньшім варіянтї батько каже:

[1]) Čelakovský, Slovanske národni pisně III, 11; Stanko Vraz, Slovenske nar. pisne I, 50; Sušil, Moravské nár. pisně, стор. 124—125.

[2]) Fr. Sušil, Moravské Národní písně s napévy. V Brně 1853—1860, стор. 144—148.

Barborko má milá, dy sem tě zaprodal
Turku škaredemu, pohanu čiremu.

Варварка визирає в поле і питає батька:

„Ptam se vás, tatičku, co to tam černé je?
Jeli bukovinka, anebo chvojinka?"
„Jsu naši přatele, ukrutna Turkyně".

Турки заїжджають у двір і беруть дївчину з собою. Вона їде 15 день не говорячи анї слова, а потім просить ся у Турка, щоб позволив їй скочити з воза і напити ся води. Турок радить їй напити ся вина, але вона біжить до ріки, кидає в неї свій вінець і приговорює:

Plyň tý můj vinečku až k memu tatičku,
A pověz ty jim tam, že sem sa vydala
Bystremu Dunaju.

І кинула ся в воду. Турок на березї кричить і плаче, але не ратує, і вона тоне.

В другій редакції вже про поневолене батька нема мови. Починаєть ся тим, що одна вдова мала 15 дочок, усї повіддавала замуж, лише лишила ся ще одна Верушка, по яку без нїякої причини приїхав Турок, хоч здаєть ся, по порозуміню з матїрю. Приїхавши Турок витаєть ся з усїми домашнїми і питає, де „моя Верушка, що не витає мене"? Йому говорять, що вона вмерла, але Турок не вірить, шукає скрізь у домі і віднаходить її в коморі. Її беруть у кариту; по дорозї вона прощаєть ся з ріднею, зупиняєть ся під дубом, ламає з нього гильки і кидає під колеса карити, а на питанє молодого, по що се чинить, відповідає:

A to na znameni, že tu Turci jeli.

Доїхавши до моря вона знов злїзає з карити, аби напити ся води в Дунаю, скаче в воду і топить ся. Один варіянт сеї піснї додає:

A ten starý hejtman na druhe straně stál,
A zlatým poharem voděnku vyleval.

Третя редакція називає батька „Hodonský mýtný", але не подає причини, чому він продав дочку Туркови. Він говорить їй:

Vyhledni, dceruško, vyhledni oknem ven,
Prachy-li to idú, nebo Turci jedů.

Дочка не ховасть ся анї не вдає мертву, але на від'їзднім говорить батькови:

> Pěkně vám děkuji, můj tatičku milý
> Za dobré chováni, za zlé vydavani.

Вона так само як і в попереднїх редакціях топить ся в Дунаю. В четвертій редакції батько зветь ся „Fraštacký mýtnik". Він невідомо за що сидить у тюрмі в Червонім Каменї,

> Živý sem ja, živý, a na polu shnilý,
> Moje bilé tělo všecko očerňalo,
> Moje bystré oči piskem zapadnuly.

Увільнити ся може лише даючи невідомо кому свою дочку. Вернувши до дому він журить ся тим і тут тілько на запити дочки відповідає: „Ale si ty dcerko Turkom zaprodana". Дочка Катеринка хоче одурити Турків: „Máme dvě služebne, z tych jim jednu dáme", але батько відповідає, що се годї зробити, бо Турки

> Sklamat se nedaju, tebe oni znajú.

Катеринка визирає в вікна,

> Či to dú mrakovy, či zore červene?

Один варіянт сеї редакції не знає нїчого про сцену розставаня Катерини з рідним домом, але від разу переходить до катастрофи: Катерина позичає у турецького дружби ножа, щоб перекроїти два яблока, розрізати шнурівку, і пробиває ся тим ножем. Иньший варіянт штукує сцену розставаня мотивом із весїльної піснї: одні дружби кличуть молоду — ще прощаєть ся з батьком-матїрю; другі дружби кличуть — ще прощаєть ся з братами і сестрами; третї дружби кличуть — ще напєть ся води з Дунаю, і тут вона топить ся.

Драгоманов звівши всї ті чесько-моравські варіянти до купи і вірно завваживши подібність, нераз аж дословну, моравських варіянтів до нашої піснї про Андрієчка, висловив догадку, що та моравська пісня „заключаетъ въ себѣ столько точекъ соприкосновенія съ нашими пѣснями, что едвали не слѣдуетъ признать ее если не матерью, то ближайшей сестрою нашихъ пѣсень" (Ант. і Драг. op. cit. 308). А далї (ст. 311) автор ще виразнїйше говорить, що „пѣсня объ Андрієчкѣ и Марієчкѣ ближе къ моравской". Думка в основі вірна, та все таки

зібраний матеріял дає нам можність розріжнити дві течії, що пливуть у ріжних напрямах і сходять ся на чесько-моравськім ґрунті. О скілько варіянти Челяковського та Ербена безпосередно навязують до сербських та словінських, о стілько далекі вони від моравських розгляненого висше типу, до якого найблизше притикають наші варіянти пісні про Андрієчка. Ні в якім разї не можна припускати, щоб наша пісня взята була з Морави, вже хоч би тому, що історичні основи моравських варіянтів зовсїм баламутні, коли натомісь у нашій пісні традиція турецьких нападів і малюнок побуту далеко живійший і вірнійший історичній правдї. Що моравські пісні (може через посередництво польських, нинї забутих) пішли від нашої і взагалї з українських жерел, се не було б нїчого дивного і ми будемо мати нагоду нераз іще вказувати такі переходи. Тут піднесемо лише, що специяльно в збірцї Сушіля маємо численні натяки на українські традиції. І так у цитованій уже пісні дївчина Верушка, везена Турками, „choji lamala, pod kočer chybala“, а на питанє, по що се чинить, відповіла, що „to na znameni, že tu Turci jeli“. Драгоманов бачить у сих словах близькість до слів вар. Б. пісні про Андрієчка, хоч я такої близькости зовсїм не бачу, бо там дївчнина удає лише, що хоче вирізати калиновий прут на паличку. Далеко живійше нагадують чеські вірші нашу думу про втеку трьох братів із Азова, де кінні брати тїкаючи рубають тернові віти, кидаючи їх пішому на знак, куди вони тїкали. Се зовсїм натуральне і зрозуміле в степовій околицї, а зовсїм незрозуміле в чесько-моравській пісні, де дївчина їде каритою битим гостинцем. Немов уривок із нашої пісні виглядає Сушільова пісня 149, поміщена зараз за варіянтами пісень про дївчину віддану Туркови, де читаємо:

> Sodijó synečka v Kyjově na právě,
> Že zabil panenko na zelene travě,

а парубок звиняєть ся, що не вбив її, а був лише сьвідком, як вона сама вбила себе:

> Vrazila nožeček do levýho bočka,
> Z té rany vykvitla červená růžička,

зовсїм так, як коли б був сьвідком самовбійства Марієчки. І ся пісенька, де вже забув ся звязок того самовбійства з запроданем дївчини Турчинови, виходить тут як „київська“ історія,

безперечне сьвідоцтво на те, що ся історія взята з українського, „київського“ жерела.

До варіянтів сеї галицької пісні М. Драгоманов (op. cit. ст. 311) приторочив іще широко розповсюджену по Україні, відому також і в Галичині пісню про Лемерівну або, як вона називаєть ся в галицьких варіянтах, Немирівну. На мою думку се зайве. Пісня про Лемерівну походить, судячи з її змісту, з далеко пізнїйшого часу, не має в собі нїчогісінько історичного і повстала зовсім незалежно від варіянтів пісні про Андрієчка. Правда, її тема близька до теми галицької пісні: і тут дочка, віддана матїрю за нелюбого їй чоловіка, втїкає від нього і догнана робить собі смерть. Але по за тою схожістю змісту, зрештою загально-людського і тисячі разів оспівуваного в ріжних піснях, між обома ними нема нїчого спільного: і мотивоване фактів і мальоване психольоґії і сама форма віршова зовсім відмінні.

IV. Брат продає сестру Турчинови.

До того самого циклю старих пісень, ще в XVI в. занесених до нас сербо-болгарськими співаками та музиками і тут перетворених на підставі нашого народнього житя, належить також пісня про Романа й Оленочку, брата й сестру, і про те, як брат продає сестру Турчинови, а сестра, щоб уйти неволї, вбиває себе. Тема близька до теми пісні про Андрієчка й Марієчку, а про те виявляє значну відмінність у самім розвитю й оброблению річи. Пісня більше розширена від попередніх, нераз в устах співаків запозичувала уступи з пісні про Андрієчка і навпаки, передавала їй свої варіянти. Що до місцевости, то й вона заховала ся переважно на Покутю і виявляє однакову форму й однакову технїку, якою зрештою визначають ся й дальші пісні сього циклю, як ось дуже популярна у нас пісня про покупку Турчином сестри бранки. Ті пісні ще не знають Татар, а згадують головно про Турків, усі мають собі паралелї в богатшій із сего погляду людовій поезії Болгар і Сербів і що до своєї основи являють ся витвором більше болгаросербського, ніж українського ґрунту.

В безпосереднїм звязку з тими занесеними до нас із півдня піснями стоїть другий невеличкий цикль (теща в полонї у зятя, татарські напади на села, поділ бранців, ридання поло-

нянок, сторожа перед нападами в степах), пісні, де замісь Турків виступають Татари. Ті пісні малюють відносини вже зовсім близькі до тих, що переживав наш народ у XVI та XVII віках і повстали очевидно на нашім ґрунті, хоч що до свого стилю й літературного оброблення держать ся зовсім старших взірців, занесених до нас від південних Славян.

Пісня про продажу сестри братом у турецьку неволю тепер мало вже розширена. Найстарший і найповнійший її варіянт був записаний ще в 30-их роках мин. віку і надрукований майже рівночасно в двох збірках: польській Жеґоти Паулї (Pieśni ludu ruskiego, Lwów, 1839, t. I, стор. 173—177) і в Шашкевичевій Русалцї Днїстровій (Будин 1837, стор. 1—5). Оба ті перводруки сходять ся дословно, і се дає нам доказ, що вони оба вийшли з одних рук; припускаю, що пісню записав Іван Вагилевич і передав її копію чи сам, чи через Головацького польському збирачеви, що видав її в транскріпції на латинські букви. Сей варіянт, скільки можна судити про захованим у ньому діялектовим особливостям, походить із тої самої околиці, що заховала нам розібрані доси пісні, із станїславівського або коломийського округа. Збирач, що записав її, чи може той, що редаґував її до друку, поробив у її текстї деякі додатки, що вказують своїм укладом на новочасного поета-романтика, відмінного від стилю старого співака. Два иньші варіянти, невідомо де й ким записані, опублїкував Головацький у своїй богатій збірцї (Галицкія народныя пѣсни, т. I, стор. 37—42), де передруковано також варіянт Жеґоти Паулї та Русалки Днїстрової знов з деякими відмінами супроти надрукованого там тексту. Ще один старий варіянт, дословно схожий з третім варіянтом Головацького, був надрукований ще 1836 р. в недоступній менї збірцї Лукашевича „Малорусскія и Червонорусскія пѣсни и думы“, С. Петербургъ, ст. 111. Всї три варіянти передрукували Антонович і Драгоманов у першім томі „Историческихъ пѣсенъ Малорусскаго народа“ стор. 296—302. Пізнїйше записаний варіянт із Покутя надрукований у збірцї Кольберґа „Pokucie“, II, стор. 31; ще чотири варіянти, один записаний у Краснопущі, бережанського пов. коло 1870 р. невідомим збирачем, другий записаний селянином Ол. Рошкою в Стецеві снятинського пов., третїй записаний мною 1880 р. від Кароля Батовського з Ценева коломийського повіта і четвертий записаний учителем Равлюком в Орельци снятинського пов., містять ся в моїх рукописних збірках. Подаю тут пробу звідного тексту в усїх сих варіянтів.

Ой поїхав Романонько
До Сучави на ярмарок;
За ним Турчин коня водит,
Його Турчин барзо просит:[1])
5. „Ой Романе, Романоньку,
Чи маєш ти родиноньку?“
„Ой маю я родиноньку,
Одну сестру Олононьку“.

„Ой Романе, Романочку,
10. Продай сестру Оленочку
За коники воронії
І за сідла золотії,
За удила шовковії
І за стаялї (?) золотії.
15. Дам ти коня вороного,
На другого срібла много“. [2])

Прийшов Роман до домоньку,
Склонив на стіл головоньку.
Тай гадає си думочку,
20. Ци продати Оленочку? [3])

---

[1]) Так у ценївськім варіянтї; у старших лише:
Там зустрітив його Турок.

[2]) У передруцї Голов. замісь сих 6 рядків стоять отсї два:
Дам ти срібла не вагою,
Дам ти злота не лїчбою.

В варіянтї краснопущанськім додано:

Тай за воли половії,	За червоні незлїчені,
Що їм роги золотії,	За таляри немірені.

В ценївськім варіянтї иньша форма:

Дам ти суму нелїчену,	Дам ти коньи вороного
Китаєчку незмірену,	З під Турчина молодого.

[3]) В Русалцї Днїстровій і у Жеґоти Паулї додано тут 8 рядків, на мою думку зайвих і уложених самим збирачем. Ось вони:

Встав, зірвав ся, пійшов з шумом,
Тілько вихор за ним свиснув,
Дощ ударив з ясним громом,
Роман з очей на вік згинув.
Сестра бідна ся дивує,
Пильно глядит кінця тому,
Серце їй ся крає з жалю,
Що Романа нема в дому.

Вийшла сестра Оленочка,
Питае ся вона його:
„Ой братчику Романчику,
Де ти того коня узяв?“

25. „Мені Турчин подарував.
Дав ми коня вороного,
На другого злота много.
Ой сестричко Оленочко,
Вбирай біле убранечко
30. Та замітай подвіречко,
Та світлоньки повимітай
І в покоях позакаджай“.

„Ой братчику Романочку,
Тадже завтра не неділя,
35. Замітати ой подвіря“.

„Ой сестричко Оленочко,
Помий двори мостовиї,
Застель столи кидровиї,
Помий миски срібляниї
40. І ложечки золотиї“.[1])

„Ой братчику Романочку,
Тадже завтра не Різдво“.

„Ой сестричко Оленочко,
І світлоньки повимащай,
45. Вікна красно повитирай!“

„Ой братчику Романочку,
Тадже завтра не Великдень“.

„Ой сестричко Оленочко,
Русу косу собі ізвий
50. Тай красненько заплітай ся,
Гостий завтра сподівай ся,
Бо вже я ті, сестро продав“.

„Та кому-с ні, брате, продав?“

---

[1]) У Кольберґа: Ой замітай подвіречко
І застилай застілечко
Тий убирай убранечко.

„Продав єм ті Турчинови,
55. Великому кальвінови“.[1])

Ой погляне вона в поле.[2])
„Ой братчику Романчику,
Що то в поли за димове?
Чи то вірли крильми бют ся,
60. Чи вівчарі турму [3]) гонят?“

„Так, сестричко Оленочко,
Вірли крильми землю збили.
Порохами скопотили“.

„Ой братчику Романочку,
65. Що то в поли за димове?
Чи то вірли крильми бют ся,
Чи вівчарі турму гонят?“

„Ой сестричко Оленочко,
Скажу тобі правду щиру:
70. Тото в поли не димове,
Ні то вірли крильми бют ся,
Ні вівчарі турми гонят,
Лиш то Турки й Татарове,
А всї твої боярове“.

75. А Олена як то вчула,
На слугу вірну крикнула:
„Ой кухарко, кухарочко,
Дай ми ножа остренького
До завоя тоненького“.

80. Тонкий завій укроїла,
Ніж у серце си встромила.

Ой надбіг брат Романонько:
„Ой сестричко Оленочко,
Щож ти собі ізробила?
85. На щож ти ся тай пробила?“

---

[1]) Сї три рядки лише в орелецькім варіянтї. [2]) Гол. замісь сего рядка має два: А вона то все зробила
Тай на двір ся подивила.
[4]) Рус. Дн. і Ж. II. мають „з турми“, але се зайве, бо турма значить череда овець.

Вона йому відповіла:
„Лучше тутки погибати,
Ніж з Турками пробувати“.

Приїжджають Турків много
90. До Романа па подвіре.
„Отвори нам Романочку,
Їдем до тя я в гостину.
Виведи нам, Романочку,
Твою сестру Оленочку“.

95. Ой не вийшов Романонько,
Вийшла тілько кухаронька.
„Ой де той ваш Романонько?“
Питают ся Турки її.

„Ой поїхав Романонько
100. Тай до ліса по дривонька“.

„А деж тота його сестра,
Його сестра Оленочка?“

„Днесь завій собі кроїла,
Ніж у серце си встромила“.

105. Вбігли Турки до світлоньки,
Вздріли тіло Оленоньки,
Ой взяли го за реберції
Тай кинули через дверції,
Стали до него стріляти,
110. А потім в штуки рубати.
Так стріляли, так рубали,
Що аж калинові луги
З великої дуже туги
114. Зачали ся розлягати.

Другий варіант Головацького, передрукований також у Ант. і Драг. стор. 300—301 являєть ся контамінацією двох пісень: основа пісні про Романа й Олену штукована мотивами з пісні про Андрієчка.

Ой пив Роман у Сочаві
Цілий тиждень із Турчином,
Пропив же він Оленочку.
Прийшов же він до домочку,
5. Послав сестру по водицю

В кидровую та криницю.
Пішла вона по водицю
В кидровую та криницю,
Та дивит ся в чисте поле.
10. В чистім полї туман кіптит,
Ци грім гримит, ци звін звенит?

Принесла вона водицї
З кидрової та криницї,
Та й узяла промовляти,
15. Свого брата тай питати:
„Ци то в полї туман кіптит,
Ци грім гримит, ци звін звенит?"

Він до неї промовляє
А сам тяжко іздихає:
20. „Не туман то в полї кіптит,
Нї грім гримит, нї звін звенит,
Ай то твоє йде весїлє".

Їде Турок з весїленьком,
Приїжджає в подвіренько,
25. Поковтує в ґранаточку.
„Вийди, вийди, Романочку,
Виведи ми Оленочку!"

Вийшов, вийшов Романочко,
Виводит му кухарочку.
30. „Ой брешеш ти, Романочку,
Не тва сестра Оленочка,
Лише єї одїнячко".

Пійшов Роман до світлицї,
Веде сестру Оленочку.
35. Узяв Турчин меже себе,
А вна взяла промовляти:
„Ой Турчине, Турчиночку,
Дай ми ножа остренького,
Най я пійду в лужиночку,
40. Вирізати калиночку!"

Жде годину, жде другую,
Далї пішов по самую.
„Волїв єм ся сам пробити,
44. Ніж мав єм ніж тобі дати".

Маємо тут цікавий приклад переходу одної пісні в другу при помочи переносу поодиноких рядків із одної до другої. До початку пісні про Романа приточено з деякими відмінами конець пісні про Андрієчка з пробою одурити Турчина кухаркою та з самовбійством під калиною. Третій варіянт знов наближає ся до першого, перемінюючи троха початок:

На зеленім цариночку
Пили Турки горілочку;
Пили, пили, підпивали,
А Романа підмовляли.

І тут закінчене сходить ся з закінченем першого варіянта: Оленочка вбиває себе в домі брата, перед приїздом Турків:

До світлиці хутко впала,
Меч вхопила, шию стяла.
„Ой Олено, сестро моя,
На щось ти ся уродила,
На щось собі шию стьила?“

Сей варіянт цікавий також тим, що декуди замісь Турків згадує ся про Татар.

В порівнаню до розібраних доси пісень бачимо тут у-перве докладнійше означене місце події: Роман, очевидно якийсь маючий, свобідний чоловік, їде на ярмарок до Сочави. Сочава в XV і XVI в. була столицею волоських господарів під турецькою зверхністю; урядовим язиком, яким вела ся господарська канцелярія, був язик церковно-славянський, а розговорним у значній части руський, як велять догадувати ся назви руських дворян, що стояли в службі господарів. Сочава була також важною стацією торговельних, купецьких караван, що йшли сюди з Польщі до Царгорода і назад, славна була також своїми ярмарками, де орієнтальні товари вимінювали ся за західні, або при нагоді також, як у нашій пісні, за живий товар — жінок і дівчат. Роман, богатий чоловік; в його домі їдять із срібної посуди, золотими ложками; де саме він живе, не сказано, та все таки десь недалеко Черемоша, на буковинськім, а може й на „польськім“ боці. В усякім разі Турки не важать ся забирати його сестру силою, а купують її за гроші, що сьвідчить швидше про давнійший час, XV або XVI вік, ніж про пізнійші часи завзятих війн між Турцією і Польщею XVII віку.

Варіянт сеї пісні з Більського пов. села Хорощанки запи-

сав д. Андрієвський (Ант. і Драг. І, ст. 312). Про продаж сестри тут не говорить ся, та проте кажеть ся, що Турки йдуть по неї. Вона ховаєть ся, і замісь себе висилає кухарку, та Турки пізнають, що се не та дівчина, виломлюють девятеро дверий, знаходять її, садять у кариту і розстрілюють. Варіянт очевидно з галицького оригіналу, вказує на те, що він декуди був детальнійший від нашої реконструкції.

Вкажемо тут на паралельні пісні болгарські. В збірці Міладіновців під ч. 107 маємо пісню Будинска Рада. Турки і Греки облягають Будин, де сидить королева Рада; нарешті приходить Татар паша і розвалює брами та бере в неволю Раду з її братом і побратимом. Раду взяли,

Вързваха ѝ бяло лице
Бяло лице съ бяла вѫла,
Черни очи съ черна вѫла,
Туриха ѭ во кочія,
Главиха ѝ коджидія,
Да кара Ради кочія.
Вързваха мало и много,
Отидоха край море-то,
Моренки хоро играятъ.

Рада просить Турчина, щоб розвинув їй лице й очи, щоб могла подивити ся на танці. Турчин не хоче вволити її волю, та вона називає його братом і просить:

Я подай ми влашко ноже,
Да разрежа тая ябѫлка,
Уста-та да си расквиса.

Турчин подає їй ніж і вона пробила своє серце (Милад. ч. 107, стор. 161—2). В иньшій пісні тої самої збірки (ч. 150, Яна и Гюро торговче) говорить ся ось що про продаж дівчини Яни:

Продавала сѣ хубава Яна,
Само за Яна деветъ хиляди,
За рамна става десетъ хиляди,
За бѣло лице единадесетъ,
За бѣло гърло до дванадесетъ,
За чѫрни очи до тринадесетъ,
За тѫнки вечи до четирнадесетъ,
За руса коса до петнадесетъ.

Та ось прийшли „клети-не Власи, се Арбанаси“, себ то Турки, і вхопили її в неволю, з якої знов викрав її муж. Як бачимо, мотиви нашої пісні тут перенесені на дві ріжні пісні, значить, маємо пізні перерібки якогось давнійшого мотива. Що мотив продання сестри братом належить до давніх болгарських мотивів, доказує нам те, що він, як і богато иньших мотивів болгарської нар. епіки, вяжеть ся з особою Марка. Чи се Марко Кралевич, сего в пісні не кажеть ся виразно; сей Марко, про якого говорить пісня „Марко проклетъ отъ продадена си сестра“ [1]), то пяниця; його підпоюють „Немци друговерци“ і він у пянім стані продає їм свою сестру Яну. Хоч Яна не хоче йти і мати не хоче дати дочки Німцям,

> Зашто Немци от вера не са ѝ.
> Силома іа братъ ѝ Марко даде.

Німці ведуть Яну в поля і вона йдучи ридає. Та ось у ночи Марко будить ся з перепою і кличе до Яни, щоб подала йому води, та тут мати лає його і говорить, що він у пянім стані продав сестру і Німці повели її в поле. Марко їде на здогін, побиває Німців, та тут же без причини вбиває й сестру, яка вмираючи проклинає його:

> Леле, браіно, зашто ме погуби!
> Бок да пази от піани браікьа,
> Сал един е, ега и он не е!
> Леле, мале, доди ме закопаі,
> Закопаі ме и да ми поплачеш!

В доступних мені сербських та хорватських збірках пісень Вука, Маряновича, Курельца не знаходжу паралель до нашої пісні, та вона певно була й тут відома; у збірці словінських пісень зладженій ще в 1839 р. Е. Коритком, Львовянином, і виданій у Любляні [2]) маємо дві пісні, що їх можемо вважати відгуком болгаро-сербських пісень на нашу тему. Правда, тут Турчин не купує дівчину, але порива її силою або підступом із рідної хати. Дівчина в першім варіянті (Dominikova Anzhika) тричі просить ся у Турчина, щоб пустив її до мами, та Турчин тричі відмовляє їй, і тут

[1]) Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XII, отд. II, стор. 67.

[2]) Slovénske pésmi krajnskiga naróda. Prvi svèsik. W Lubljani 1839, стор. 124—129.

Anzhika pade, omedli,
Dusho pri ti prizh' pusti.

В другім варіянті Аленчіца, увезена Турком, кричить і кличе помочи, поки не почув її голос „ґраф“, який кидаєть ся на коня, доганяє і вбиває Турка і увільнює дівчину.

V. Турчин купує сестру-полонянку.

Пісня про те, як Турчин на торзї купує собі дївчину-невольницю, в якій потім пізнає свою сестру, належить до дуже розширених не лише в Галичинї, але також на сумежних частинах правобережної України та в Білоруси. Найстарший її варіянт був надрукований у збірцї Жеґоти Паулї (т. I, стор. 168—169) і відси з деякими поправками, доконаними на підставі нових пятьох записів, передрукований Головацьким (I, ст. 45—46), який надто в томі III, ст. 15—16 своєї збірки галицьких пісень подав іще один варіянт тої піснї. Всї три ті варіянти передрукували Антонович і Драгоманов у своїм виданю історичних пісень укр. народа (т. I, ст. 275—278), додавши ще один галицький варіянт записаний М. Бучинським у околицї Станїславова, один білоруський (властиво пінчуцький) із збірки Зенкевича „Piosenki gminne ludu pińskiego“, Kowno 1851, ст. 194, і один записаний П. Чубінським чи Новіцким невідомо де, мабуть також на Волинї або на Полїсї. До тих варіянтів можу додати ще 8, що містять ся в зібраних у мене записах пізнїйших років, 60-их, 70-их та 80-их, із яких деякі не додають нїчого нового до друкованих уже старших текстів, але деякі дають значні доповненя і цікаві відміни. Беручи за основу реконструкції галицьких варіянтів перший текст Головацького доповняю його рядками иньших.

Ходит Турчин по риночку,
Купує си Вірмяночку,
Дає за ню срібло, злото,
Дає срібло неміренє
5. А золото не важене.
Оден каже: „Давай много!“
Другий каже: „Не варт того“.
Ой взяв її по під пашки,
Повів її попід дашки;

10. Ой взяв її за рученьку,
Привів її до домоньку.
Ой каже їй: „Клади ватру!“
Ой каже їй: „Вари їсти“.
Вона варит, ревне плаче.
15. Ой тай сіли вечеряти,
Він їй каже ліжко слати.
Вона не йде, ревно плаче.
Він їй каже: „Гаси сьвітло!“
Вона гасит, ревне плаче.
20. Він їй каже: „Лягай спати!“
Спати не йде, ревне плаче.
Взяв він з нею розмовляти:
„Ой Марисю, Марисенько,
Яку маєш родиноньку?
25. Чи богато роду маєш,
Що в неволї погибаєш?“

„Ой мала я три братчики,
Оден пішов в Волощину,
Другий пішов в Московщину,
30. Третий пішов в Туреччину“.

„Чиж би ти їх ще пізнала,
Свої братя ріднесенькі?“

„Вже їх тепер не спізнаю,
Бо в неволї погибаю“.

35. „Добре-с, сестро, ізробила,
Що-с ми сї так ісповіла;
Ой добрий ти розум мала,
Що ти спати не лягала,
Що-м із тобов спати не йшов,
40. Що-м із тобов гріху не мав.
Іди, сестро, до комори,
Бери злота як полови!“

Який тепер сьвіт настає,
Що брат сестри не пізнає!
45. Яка тепер годиночка,
Не пізнає родиночка.

В варіянті записанім д. Сосенком у Межибрідцях та в моїм записанім у Нагуєвичах замісь рядків 3—4 читаємо:

„Дає за ню сто червоних,
Сто червоних обложоних“.

У варіянтах Жеґоти Паулї та Головацького Турчин не купує, а продає дівчину, а купує її „якийсь панок“; я вважаю старшою і вірнійшою ту версію, яку подає варіянт із Трійці, городенського пов., записаний Марією Гамораківною, із якого взято наші рядки 6—7. З тогож варіянта взяті й дальші рядки 12—22, замісь яких иньші варіянти мають згадку про гру в карти:

Ой тай сіли вечеряти,
По вечері в карти грати. (Гол.).

В варіянті записанім М. Павликом у Косові сказано:

Привів він ї до домочку,
Дав їй гроші рахувати,
А сам пішов в карти грати.
Вона гроші зрахувала,
Жалібненько заплакала.

В деяких варіянтах вона лежить у ліжку і починає плакати;

Почув тото вірний слуга:
Ходи пане, панї плаче.

В варіянті д. Сосенка на питанє про рід, дівчина відповідає:

А я роду шляхоцкого
З Підкаменя Подольского;
Ой мала я два братчики:
Єден пішов на війноньку,
А другого Турки взяли.

В варіянті невідомо де й ким записанім дівчина на се питанє „панка“ відповідає:

Один братчик в містї паном,
Другий в войску капітаном,
За третого я не знаю,
Бо в неволи погибаю.

В варіянті записанім Миколою Батюком у Ясенпці Сільній дівчина на питанє про рід відповідає так само, як і в иньших, але потім Турчин питає її:

„Як сї, мила, називаєш?“
„Ой я з міста міщаночка,
На прізвище Карбова дочка“.

А на се Турчин говорить:

„А я з міста міщанин,
На прізвище Карбів син.
І додає: Слава ж тобі, моцний Боже,
Що я з тобов спати не йшов,
Що я з тобов гріху не мав!
Ой ти сестро тутки будь,
А я іду в божу путь.

Варіянт Чубінського-Новіцкого, невідомо де записаний, хоч змістом сходить ся з галицькими, виявляє що до способу оброблення иньшу руку. Подаємо його тут в цїлости:

Була собі вдова на Білій Русі
Брей море, брей!
Мала собі аж два сини,
А дочку третюю, Ганну молодую.
Єдин пішов у дяченьки,
А другий у козаченьки,
А дочку орда заняла.
Ходить Сербин по базарі
Та торгує дївчиноньку;
Та купивши дївчиноньку
Схватив єї за рученьку
Тай повів у кімнатоньку.
Сїв собі на музику грати,
А єї заставив постелю слати.
Не так вона стеле, як ревне плаче,
Не так він грає, як єї питає:
„Чи ти роду та великого,
Чи ти батька багатого?“
„Нї я роду та великого,
Нї я батька та багатого:
Жила вдова на Білій Русі,
Мала собі аж два сини
Та дочку третюю, мене молодую.
Єдин пійшов у дяченьки,
А другий пійшов у козаченьки,

Мене молодую орда заняла“.
„Хвалить Бога, що ми розпитались,
Гріха не набрались“.

Як бачимо, історичне тло тут більше затемнене, як у галицьких варіантах: Турчин перемінив ся в Сербина, який первісно був козаком чи дяком; інтересна льокалізація події на Білій Руси, та й вона занадто загальна. Зворот: „Сів собі музику грати“ видасть ся мені старшим від того, що мають галицькі варіянти „пішов в карти грати“, хоча й тут не легко погодити деталї з собою. Зворот „сів музику грати“ приставав би добре до „Сербина“ і був би ще одним сьвідоцтвом про те, що наш народ заховав у піснї память про Сербів, мандрованих музикантів і співаків XVI в., але се не клеїть ся з постатю Турчина, який купує собі невільницю християнку.

Пісня записана з Пінщинї Зенкевичем, се лише слабий і поплутаний відгук варіянта Чубінського.

Ходят девки у три танки,
Не так у три, як в четири.
Наєхали Татарове,
Як великіє панове,
Вяялиж собі по дівонцї,
По дівонцї по хорошой.

Як бачимо, понятє про татарські напади неясне: Татари приїздять у село як великі пани і беруть собі по одній дівчинї. Далї варіянт ще більше затемнюєть ся:

Дай за руки побравши ся
Сестра брата няла ся.

Про купованє нема мови. Потім він засїв у карти грати, а їй велїв постїль слати. Вона стелячи постїль плаче, а він питає її:

Одкуль дївка? — Із Кійова.
Чия дочка? — Андрійова.
Дякуй Богу, що спитав ся,
Що з сестрою не звєнчав ся.

І знов конець не вяжеть ся з початком, бо коли Татарин узяв дївчину з села, то вжеж міг знати, відки вона. Інтересна тут згадка початкових рядків: Ходят девки у три танки, — згадка, що вказує нам на властиву батьківщину наших пісень

— не Пінщину анї Київщину, а Болгарію з її многолюдним танцем званим „хоро“. Щоб зрозуміти його значінє, досить буде прочитати те, що про нього пишуть Міладіновці в передмові до своєї збірки народнїх болгарських пісень.

„Висше сказали ми — читаємо там стор. V—VI — що майже всї піснї сеї збірки чули ми від жінок. Се, думаємо, мусить здивувати кождого, хто не знає близше нашого народа; от тим то не від річи буде сказати дещо про наше народнє „хоро“, те вчилище, де вдосконалюєть ся наша народня поезія. В Струзї на всї поменші празники в кождім селї заводять „хоро“, а в великі празники, як Великдень, Юрія і т. и. всї дївчата вибирають ся на толоку поза селом і творять довге коло, якому перед веде танешниця, що затягає пісню. Половина кола помагає їй співати, а друга половина повторяє кождий рядок, аж дійдуть до кінця піснї. Тодї хороводниця або танешниця уступає місце иньшій дївчинї, що найблизша до неї, і вона починає водити хоро, а перша стає на кінцї. Коли скінчить ся друга пісня, знов друга хороводка стає на конець, а хороводкою робить ся та, що йшла за нею. І так за рядом усї дївчата роблять ся хороводками по кілька разів, коли хоро тягнеть ся довший час. Та звичайно танець по привичцї водить та дївчина, що має гарний голос і вміє богато пісень. А танець відбуваєть ся під гру ґайди або якого иньшого струменту, який потроха чергуєть ся зо співом. Такі народнї „хора“ відбували ся і в иньших місцях, як ось у Охридї, Бітолїї і т. и., де здавна позаводили ся музики. В Струзї передількома роками в великі празники ходили довкола церкви, де водили три „хора“: одно з дївчат, друге з молодиць, а третє з парубків. В Кукуші на Великдень збирають ся в одно місце, де звикли гуляти дївчата, дїлять ся на два або три хора, що потім здружують ся в одно дуже інтересне. Всї дївчата, двістї, триста або й більше, співають рівно, рівночасно і без помилок, а потім три ряди звільна обертають ся і на всїй довготї рівночасно чути тупіт їх черевиків. Такі самі хора водять ся і в східній Болгарії, найкращі по великих селах. У Панаґюрищі (по звісткам д. В. Чолакова) кождого празнику з чотирьох передмість складаєть ся одно хоро, що звичайно танцює при співі або при грі ґайди. На годину перед заходом сонця дївчата розходять ся, і кождий гурток з кітлами і бубнами громадять ся на своїм передмістю, на привичній і для хора придатній площі, і тут знов заводять хоро, що трівас з пів години. На спільне хоро збирають ся дївчата, коли

яку дївчину ведуть до шлюбу. Тих дївчат, що звичайно водять хоро і вміють богато пісень, буває по дві або по три в однім селї чи містї".

Слїди того хорового співу лишили ся у нас хиба в тих веснянках, гагілках чи глаголойках, які водять дївчата на Великдень довкола церкви; таким загальним, національним звичаєм, як у Болгар і Сербів, що скуплює в собі весь скарб народньої поезії й історичної традиції, вони у нас мабуть не були нїколи, тим то й наші піснї, навіть епічні і козацькі, мають більше індівідуальної закраски, свободи розмірів і інтімности вислову. Не говорю, розумієть ся, про ті піснї турецького циклю, про які мова ось тут, бо вони і що до своєї форми і що до способу вислову, строго епічного, стоять зовсім на ґрунтї сербо-болгарської „хорової" творчости.

Що до нашої піснї про купівлю Турчином бранки, яка оказуєть ся його сестрою, то її мотив належить до дуже популярних і розширених по всій південній Славянщинї. Найблизше до історичної дійсности, що служила жерелом тих пісень, підходить у збірцї Міладіновців пісня 87 (ст. 124—126) п. з. Яничаръ и Руса Драґана. З разу описуєть ся великий напад Турків і Мадяр на придунайські землї:

Стари сечеха, млади робеха,
Млади девойки отборъ земаха,
Та ги правеха млади робини;
И млади момци отборъ земаха,
Та ги правеха се Яничере.
Де та минуватъ, села-та горятъ,
Хора-та робатъ, села та горятъ.
Преминале се бѣлі-а Дунавъ,
Наредиха се край Етрополе,
Распространиха сини шаторе,
На равно поле делба делеха
Млади девойки и млади момци.

Одному дістають ся дві, другому три, а один яничар дістав русу Драґану.

Па ѭ заведи подъ бѣли чаджръ.
Кога е било вечер-та кѫсно
Млади яничаръ на дворъ седеше,
Погледна долу, поґледна горе:

Изъ черна земя синъ огжнъ гори,
Изъ синьо небо кжрвавъджжъ вали.

Яничар злякав ся і кличе Драґану та починає розпитувати:

Мори Драгано, моя робиньо,
Що ще та питамъ, право да кажишъ:
„Имашъ ли братецъ, имашъ ли сестра,
Имашъ ли баща, имашъ ли майка?"

Драґана відповідає, що має брата й сестру, а яничар питає далї, де її брат? Драґана відповідає, що перед 13 (в оріґіналї мб. через помилку 30) роками вона втекла в Волощину, а брат був у болгарськім війську, і від тодї його не бачила. Турчин питає її далї, чи пізнала би свого брата, а вона каже, що пізнала б його

По клета глава, по ѣдри гжрди,

бо на голові має рубець від турецької шаблї, а в груди був ранений турецькою стрілою. Яничар відкрив груди з слїдом рани і сказав жалісно:

Я стани, сестро, дома да идемъ,
Дома да идемъ, мама да видимъ.

Просте, ясне оповідане оперте на загально відомім історичнім фактї — систематичного забираня Турками християнських хлопців і виховуваня з них яничар, найжорстокійших ворогів християнської людности. Анї слїду нїякої леґенди, алеґорії, моралїзації; уступ про синїй огонь на землї та кровавий дощ на небі, се не більше як фіґуральний вислов на простий психольоґічний процес якогось неясного прочутя.

В другій піснї тої самої збірки (ч. 137, стор. 195—6) п. з. „Стоянъ, невѣста и Турче потуряче" Стоян продає свою жінку за її власною порадою, щоб заплатити надзвичайно тяжку данину. Її купує Турок-потурнак, веде до дому і лягає спати. Та ось на вікнї заспівав йому пташок:

„Ай ти Турче потуряче,
Арно сонъ те ударило,
Тебѣ не се угрешило,
Ке си чуло и видело,
Братъ и сестра даси зе'ѣтъ".

Турчин жахнув ся, розпитує Стояниху про її брата, а вона оповідає, як її з братом захопили Турки, вбивши їх батька

й матїр. Вона виросла в неволї, поки її не викупив Стоян, а тепер вона знов за данину дїстала ся в неволю. Турчин питає її далї, чи пізнала-б вона свого брата? Вона відповідає:

Ай ти Турче, потуряче!
Да го видамъ, то го познамъ
Отъ него'о десно рамо.
Кога бѣше малечко'о,
Майка ми го нашандила (назначила),
Десно рамо кѫрстъ ми иматъ.

Турчин обнажує своє праве рамя, і дїйсно на ньому хрест. Він пізнає свою сестру, веде її назад до її мужа і дає йому ще більше гроший, як був заплатив за неї.

В третій піснї сеї збірки (ч. 139, стор. 198—199) п. з. Сиракъ Кольо и Кольовица сирота Кольо продає за довги свою наречену; не Турчин, а якийсь Кир Манолї купує її і хоче женити ся з нею, але знов пташок остерігає його, і молода жінка по знаку на нозї пізнає в нім свого брата. В четвертій піснї (ч. 146, ст. 227—230) п. з. Шаина робина и Марко, цитований Драгомановим (Ант. і Драг. I, 283) тема зовсїм иньша, а з мотивів попереднїх пісень лишило ся хиба те, що Шайна, чомусь то названа рабинею, хоч живе свобідно в горах і визначаєть ся страшенною силою в боротьбі з Турками, пізнає в Маркови свого брата по природних знаках на тїлї і по таких же знаках дає йому пізнати себе. До сего циклю пісень вона зовсїм не належить. Із сербських пісень Драгоманов цитує дві, одну п. з. Продата люба Богданова, де Богдан хоче за довги продати свою матїр, але за радою сестри продає Турчинови свою жінку. Турчин веде її до спальнї, але вона просить його показати руку, на якій віднаходить три чорні знаки, по яких пізнає в нім свого брата, ще в дитинстві забраного Турками. Герцеґовинський варіянт (Вук Караджич, Пјесме из Херцеговине ст. 179) ще близше підходить до української піснї: Турчин розмовляє з купленою бранкою:

„О Богу ти, робе драгокупе,
Кога ли си соја (роду) и племене?
Имадеш ли икога од рода?"
„Ја не имам никога од рода,
Веħ једнога брата роħенога,
Њега су ми заробили Турци".

Свою увагу про наші пісні в виданю 1874 р. Драгоманов починає заявою, що сї пісні „принадлежатъ къ общеевропейскому кругу сказаній о кровосмѣшеніи“, і наводить цілий ряд середньовікових оповідань, пісень і т. и. про так звану Ойдіпову історію та її розгалуженя по всій Европі. Пізнійше, в спеціяльній студії про сю історію (Славянські причинки до Едіпової історії див. т. IV збірного виданя його фолькльорних праць) Драгоманов покинув сю думку і не обняв своєю фундаментальною розвідкою сего пісенного циклю, справедливо вбачаючи, що кровосумішки тут хиба стілько, що до неї зовсїм не доходить.

VI. Теща в полоні у зятя.

Пісня про тещу в полоні у зятя досить розширена в Галичині та сумежній з нею Волині. Варіянти її були друковані в збірці Вацлава з Олеська, Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, we Lwowie 1833, стор. 513, відси передрукований у збірці Лукашевича „Малорусскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“ 1836 р. стор. 116—117, в Русалці Дністровій 1837 р. ст. 5—7, у Жеґоти Павлї 1839 р., т. I, ст. 166—168, передрукований з деяким додатками у Головацького т. I, стор. 42—44. До сих галицьких варіянтів, передрукованих у виданю Антоновича і Драгоманова, видавці додали ще варіянт із збірки Чубінського і Новіцкого, що не попав у велику збірку пісень Чубінського (Труды этнограф. статистической экспедиціи т. V). До сих варіянтів можу додати ще три записані в Галичині, а власне один записаний учеником Апіяном у Вижниці 1872 р., другий записаний М. Павликом у Лолині стрийського пов. в р. 1876 і третій записаний учителем Равлюком у Старих Кутах, косівського пов. На підставі сих варіянтів пробую реконструувати повний текст пісні.

Що сї в полї забіліло,
Ой чи гуси, чи лебеді?
Тепер гуси не літают,
А лебеді не пливают,
5. Татарове полон женут.
Один полон з жіночками,
Другий полон з дівочками,
Третій полон з діточками.

Стали кошом під Яришом
10. Та взяли сї паювати.
Дістала сї сестра брату,
А дївчина парубкови,
А тещенька зятенькови.
Ой брат сестру на Русь пустив,
15. А зять тещу в полон займив.
Взяв він її по при конї,
По при конї на ремені.
Гей сам іде на конинї,
А тещенька по тернинї;
20. Терня ноги пробиває,
Кровця слїди заливає;
Чорний ворон залїтає,
Тоту кровцю іспиває.
А вна назад поглядає
25. Тай крізь сльози промовляє:
„Полеж моє широкоє,
Не моглам тя проглянути
Чорненькими оченьками,
Тепер єм тя проходила
30. Біленькими ноженьками!“

Привів її до Дугенї,
До пустої тай пустинї.
„Вийди, вийди, Татарочко,
Привів єм ти кухарочку,
35. Привів єм ти невільницю,
А до смерти[1]) робітницю“.

„На що було суда вести?
Було тамой голов стяти“.

„Ой Турчине, Турчиночку,
40. Та не рубай головочку!
Завдай менї три роботи:
На оченька стадо пасти,
На рученьки кужіль прясти,
На ноженьки дитя колисати“.

45. Взяла її Татарочка,
Три роботи загадала:

[1]) Рус. Дн. Від Галича; Лукаш. Аж із Польщі.

Оченьками стадо пасти,
Рученьками кужіль прясти,
Ноженьками дитя колисати.

Теща дитя колисала
50. І дитині приспівала:
„Люлю, люлю, Татарчатко!
По вітцеви Татарчатко,
По доненьці унучатко!
Бодай стадо виздихало,
55. Як вно мінї очи врвало!
Бодай кужіль спопелїла,
Як вона мінї доїла!
Бодай дитя скаменїло,
Що вно спати не хотїло!“

60. Прислухав ся вірний слуга:
„Пане моя, Татарочко,
Як співає кухарочка:
Люлю, люлю, Татарчатко,
По вітцеви Татарчатко,
65. По матери унучатко!
Бодай стадо виздихало,
Як вно мінї очи врвало!
Бодай кужіль спопелїла,
Як вона мінї доїла!
70. Бодай дитя скаменїло,
Що вно спати не хотїло!“

Ой побігла Татарочка,
Бігла боса, без пояса,
Та вдарила по личеньку
75. Свою рідну матїноньку;
Та вдарила старі лиця,
Пішла кровця бай очима.
„На що, суко, дитя лаєш
І внучкою називаєш?“

80. „Ой ти доню моя, доню,
Не тільком тя годувала,
По личеньку не вбивала“.

„Мамкож моя старенькая,
По чім жесь мя іспізнала,
85. Щось мя донечков назвала?“

„В неділю-сь барвінок жала,
Мезїль-пальчик ві трізала,
Потому-м тя і впізнала“.[1])
„Ци много літ тому буде?“
90. „Ой двацять літ тому буде,
Ой двацять літ і чотири,
Коли орди наступили,
Твого тата зарубали,
Тебе, синку, собі взяли“.
95. „Мамко моя старенькая,
Все те правда вірненькая.
Скидай з себе тії лати,
Візьми дорогії шати,
Будеш з нами панувати“.
100. „Лїпші мої вбогі лати,
Ніж дорогі твої шати;
Я не хочу панувати,
Піду в свій край бідувати“.
„Татарине, поганине,
105. Впрягай коні воронії,
Вези мамку в її краї!
Доста мене молодої,
108. Не ще мамки старенької“.

Варіянти Лукашевича, Русалки Дністрової та вижницький починають ся рядками взятими з иньшої піснї:

Чому кури не пієте?
Чому люде не чуєте?
Турки село зрабували,
Громадами людий гнали.

В вижницькім варіянтї остатнїй рядок:

Білу челядь геть забрали,
А як вийшли на могилу,
Зачали ся паювати.

В варіянтї Русалки Днїстрової:

Ой вийду я на могилу,
Подивлю ся у долину:

---

[1]) Рус. Дн. і Лукаш. мають замісь сих рядків:
Як тя баба в купіль клала,
На груди ти іскра впала.

Їдут Турки з Татарами,
І людьми ся поділяют.

В варіянті Головацького наші рядки 26—30 покладені на початку пісні, хоча се очевидно нарікане тещі-полонянки в пору, як її Татарин провадив полем.

Варіянт Чубінського-Новіцкого (Ант. і Драг. I, 287) починаєть ся рядками:

Ой по горах огні горять,
По долинах дими курять,
Ой там Турки полон ділять.

Інтересні в тім варіянті рядки про те, що „достала ся сестра брату“, та „брат сестру на Русь пустив“. М. Драгоманов подає тут форму „на Рось“, та очевидно треба читати „на Русь“, бож брат не пускав її на ріку, не топив її, а пустив „на Русь“, як іще й доси говорять у Буковині та в Угорській Руси, коли хто йде до Галичини. На основі тих рядків Драгоманов догадуєть ся, що й отся пісня мала з разу щось спільного з піснями про кровосумішку: в ній були паралельні два оповідання, одно про те, як брат купив (або полонив) сестру, порівн. пісню розібрану мною висше під ч. 5, а друге отсе про тещу. За сим промовляє анальоґія болгарської пісні, про яку скажемо зараз, і в якій Татарин і Татарка — брат і сестра, а невільницею їх (купленою) робить ся їх мати, яка й пізнає їх як свої діти. Та рядки варіянта Чубінського натякають не на таку тему, а на таку, як у нашій пісні ч. 5, де брат здобувши сестру в неволю, зараз же й пізнав її і пустив на волю.

Вижницький варіянт зберіг нам назву міста, в якому жив Татарин. Се місто Дугеня або Тягинь, інакше Бендери, де було гніздо татарської орди, що найбільше давала ся в тямку власне східному пограничю галицької Руси та Подністровю. І ся назва, в старій румунській формі може вважати ся вказівкою на старий спомин про дійсні примусові мандрівки наших людий у степові околиці Бендер.

Поза тими споминами фактичних обставин житя нашого народа основа пісні взята нашими співаками так само, як і попередні, від Болгар і Сербів. У збірці братів Міладиновців під ч. 110 (ст. 164—165) маємо пісню „Братъ и сестра“, де оповідаєть ся, що колись був полон у краю, Янкулу, молодого хлопця, забрали до східного краю, відки сонце сходить, а дівчину Янку, його сестру, взяли до західного краю. Обоє пови-

ростали; Янкула задумав женити ся і не можучи собі знайти дівчини до вподоби поїхав у західний край, натрафив на Янку і оженив ся з нею не знаючи, що се його сестра. Вони живуть із собою.

Стояла деветъ месеци,
Постигнала мѫшко дете,
Дете како люта змія,
Никако сѣ не опѫлтвитъ (заспокоїть)
Ни съ леляне, ни съ дѫржене.

Янка говорить чоловікови, щоб ішов на базар і купив невільницю, яка б колисала дитину.—Янкула пішов і купив стару невільницю, яку й засадили за колиску.

Съ нога лелятъ робинчица,
Съ нога лелятъ, съ уста пеятъ:
„Нани, нани, мое мнуче,
Мнуче отъ сина, отъ керка“.

Янка чула сю пісню, здивувала ся, то дождавши ся господаря до хати оповідає йому, що співала невольниця. Янкула велить старій заспівати ще раз те, що співала над колискою, і вона повторяє пісню. Янка питає її:

„А егиди, робинчице,
Защо таква песма пеяшъ?
Кѫд сме нашле братъ и сестра?“

Стара оповідає їм історію їх полону, вони пізнають у ній свою матір і питають її, що їм тепер робити? Вона дає їм таку раду:

Зейте си остри секири,
Наберете суви дѫрва,
Запалите силенъ оганъ,
Та глава пресечете му
И труп-отъ изгорите му“.
Така му сторіе нему,
А Янкула, мило брате
Оста'и своя невеста
И ѩ стори мила сестра.

Дуже близька до варіянта Чубінського великоруська пісня, надрукована вперве в збірці Сахарова „Сказанія русскаго народа“, 1841, кн. III, 263—264.

По горамъ, горамъ по высокіимъ,
По раздольицамъ по широкіимъ

Тутъ огни горятъ негасимые,
Злы Татарове тутъ полонъ дѣлятъ.
Доставала ся теща зятю въ плѣнъ,
Онъ отвезъ ее къ молодой женѣ.
„Ахъ и вотъ тебѣ, молода жена,
Полоняночка, съ Руси русская.
Ты заставъ её три дѣла дѣлать:
Что и первое, то дитя качать,
А другое то тонкій кужель прясть,
Что и третее, то цыплятъ пасти“.

„Ты баю, баю, мое дитятко,
Ты по батюшкѣ злой Татарченокъ,
Ты по матушкѣ милъ внученочекъ.
Вѣдь твоя то мать мнѣ родная дочь;
Семи лѣтъ она во полонъ взята,
На правой рукѣ нѣтъ мизинчика.
Ты баю, баю, мое дитятко“.

Какъ услышала тутъ Татарочка,
Она кинулась, она бросилась
На бѣлы руки къ своей матушкѣ.

„Ахъ родимая моя матушка,
Выбирай себѣ коня лучшаго,
Мы бѣжимъ съ тобой на святую Русь,
На святую Русь, нашу родину“.

Иньші великоруські варіянти вказує М. Драгоманов у збірках Шейна (Русскія нар. пѣсни, Москва 1870, ч. I, ст. 10), Якушкіна (Нар. русск. пѣсни ст. 186, ч. 81 і 82) та Костомарова (Памятники старинной русской литературы I, 17). Усї вони в основі схожі з варіянтом Сахарова і розходять ся лише в закінченю: в однім варіянтї мати лишаєть ся при доньцї, в другім вона не хоче скинути свій невільницький одяг (тут, розуміеть ся, „шубу староношенную“), а надягти панський (шубу соболиную), а в третїм дочка сама виправляє матїр у рідну країну.

Також до Поляків зайшла наша пісня, доказом її текст, що майже вповнї відповідає руському текстови Вацлава з Олеська, Русалки Днїстрової та Лукашевича і який визначаєть ся украінізмами в мові:

Czemu kury nie piejecie,	Turki sioło zrabowały,
Czemu ludzie nie czujecie?	Gromadami ludzi gnały.

Далї йде уступ, якого в наших варіянтах нема, та який і не вяжеть ся з темою піснї, хоч певно належить також до круга споминів про татарські напади:

Uciekł jeden na koniu,
Leci, leci po błoniu,
A krwią ślady zalewa,
A sam z bolu omdlewa,
Czarna wrona kracze,
Krew ciepłą popija,
A staruszka płacze.[1]

Далї в текстї прогалина, безпосередно йде промова Турчина до жінки:

Słuchaj pani Turczynowa,
Przywiodłem ci robotnicę,
Aże z Polski służebnicę.

Далї дословно за нашими варіянтами загадано невольницї три роботи, в скороченій формі подаєть ся її пісня над колискою:

„Lulu, lulu, Tatarczątko,
A moje wnuczątko".
A Turkini z krzesła wstała
I staruszki się pytała:
„Po czemżeś mię ty poznała?"
„Jakieś się ongi kąpała,
Na ręku znamię dojrzałam".

Що одначе наша пісня таки найблизша що до свого складу до болгарських та сербських, на се вказав уже Жеґота Паулї, зазначивши в своїй увазї до тексту сеї піснї початок одної сербської, майже дословно схожий з нашою:

Што се бели у гори зеленой?
Аль су сньеви, аль су лабутове?
Да су сньеви, веħ би отопньали,
Лабутове веħ би полетьели.
Ни су сньеви, ни су лабутове,
Него шатор аге Асан-аге.

(Далї буде).

---

[1]) Див. K. Wójcicki, Pieśni ludu polskiego, t. I, str. 12; Z. Gloger, Starodawne dumy i pieśni, Warszawa 1879, ст. 49—50.

По катастрофі 1708 р.

Конфіскація земель у мазепинців.

Написав Олександр Грушевський.

Перша звістка про отверте прилученнє Мазепи до короля Карла XII зробила в Петербурзї великий пополох: всього можна було-б очікувати, тільки не сього. Справдї, були деякі сумніви що до вірности української людности: се вже була давня традиція московських дипльоматів — українська „шатость“, а останними часами сам гетьман Мазепа, підкреслюючи свою особисту „вѣрную службу“, добре вмів підтримувати та роздувати потрібні йому підозріння[1]). Можна було і вважати настрій України непевним, але тільки в границях дрібної опозиції. Запорожцї напр., хоч і не були ще „злые богомерзкіе измѣнники бунтовщики и разрушители покою въ Малороссійскомъ краю“[2]), всеж таки викликали деякі підозріння. Але ніхто не міг би уявити собі „зради“ в таких великих розмірах. Через те і сама

[1]) Цікавий приклад див. у Бантиша-Каменского Источники II, с. 44. З одного боку — „народъ Малороссійской (найпаче Запорожцы...) вольной, и глупой и непостоянной, и незнающей ихъ польскаго поведенія, и неразсудной своего злаго упадку и вѣчной отчизны своей утраты“ — легко пристане до Поляків, а з другого боку навіть „въ самыхъ ево ближнихъ гетманскихъ людехъ самой истинной и искренной вѣрности и сердечнаго желанія въ подданствѣ къ Царскому Величеству... нѣть“. Який контраст з власними його гетмана щирими почутями та непохитною вірністю!

[2]) Бантышъ-Каменскій, Источники II, с. 227.

подія була великою і на перший вигляд неймовірною новинкою.

З часом стали виникати подробиці. Можна вже було представити собі детайлї сих подій. Але всеж таки богато лишало ся ще загадкового. Передовсїм стояло питаннє, о скільки було глибоким та серіозним се все. Чи була се лише невеличка купка старшини коло самого Мазепи, захоплена „неймовірною та фантастичною мрією“ про відбудованнє самостійної України, що порішила шукати для сього помочи у шведського короля? Чи симпатиї до сього пляну ішли більш глибоко в народ, туди де були вже байдужні до давнїх традиций самостійного державного житя, але всеж таки співчували знесенню московської кормиги та московських порядків? На се питаннє не було відповіди й через те уряд вагаєть ся, як йому поводитись: коли се тільки невеличка купка, то досить буде самої „жесточи“, щоб цїлком знищити сї мрії та змагання. Колиж симпатії сї більш глибокі і зміцняє їх загальне незадоволеннє обставинами українського житя під московською кормигою, то самих репресій буде за мало, окрім „жесточи“ треба ужити ще і „ласки“, піддобритись до людности чи дійсними полекшами чи обіцянками таких полекш. І дійсно легко помітити таке ваганнє в поступованню петербурського уряда та і в способах його, ужитих супроти української людности. З одного боку хоче він вирвати з коренем усяку опозицію та суворими карами перелякати суспільство, а з другого боку привабити се суспільство полекшами та обіцянками. Сї два завдання уряду легко простежити в розпорядженнях та маніфестах сього часу. Але се не тільки дві сторони того самого з гори укладеного пляну, — нї, се ваганнє між двома поглядами, двома проґрамами уложення відносин до України. І руйнуючи Батурин, або переводячи численні кари на підозрілих, царський уряд разом з тим, у відповідь на проклямації Карла XII до української людности, сам звертаєть ся до народа з заявами[1]), де розясняє дійсне становище України і окрім того обіцює фінансові полегкости.

---

[1]) Бантышъ-Каменскій, Источники II, с. 215—221 (тут чудова фраза — „ниже пенезя въ казну свою со всего малороссійского народа никогда не брали и не требовали...“). Вказівки що до сього маніфеста Петра I див. Судіенко, Матеріалы II, с. 109, 112, 115 (листи Головкина до Скоропадського 1709 р.). Пор. також ibid. с. 182 („прелестныя письма измѣнника Орлика“ 1711 р.).

Але виконуючи першу частину своєї проґрами — кару винним, уряд стрів ся з несподіваною трудністю. Не було захоплено паперів, які-б кидали сьвітло на конспірацію, поясняли-б звязки між окремими членами або давали реєстр конспіраторів. Не маючи таких вказівок, царський уряд не міг перевести сї кари в відповідній повноті, не міг бути певним, що дїйсно всї головні дїячі захоплені та понесли кару. Через те уряд не міг почувати себе заспокоєним і бажаючи знати все, був дуже дражливий на кождий натяк на „Мазепину измѣну", хоч полтавський успіх над Шведами і стер трошки перше, дуже гостре враженнє. Всеж таки і після Полтави досить було дрібного натяка на звязки з Мазепою чи з Мазепинцями, щоб оживали старі підозріння: знов починали ся слїдства й кари. З якою живою цїкавістю стежать за побутом Мазепинцїв в Европі, Турції та Криму, за їх сумною блуканиною по дворах та мінїстрах, з якою докладністю повідомляють про се российські аґенти і резиденти свій уряд! І на далї лишають ся погрозою Запорожцї — богато працї прикладають до того, щоб зірвати їх зносини з народом. Память про Мазепу ще жива і не дає спати.

Не давало се спокою і суспільности. Припадковий характер кар, брак переконання, що тільки дїйсно винні мають бути покарані, се нагнало велику панїку на всї верстви суспільства. Не знали, чого властиво боятись, та бояли ся всього, коли бачили, як гинули люде цїлком невинні, тілько помилкою притягнені під слїдство. Якесь необережне слово, дрібний натяк, припадкове підозріннє про звязки з Мазепою та Мазепинцями, навіть дальше споріднениє — все се могло повести до нового слїдства, і суспільність жила під важкою погрозою доноса чи помилки[1]). Навіть сам гетьман Скоропадський почував себе непевно супроти сих доносів та інсінуацій, мусїв виправдуватись і радїти, коли його вельможні приятелї з висших российських урядових сфер заспокоювали його запевненєм в царськім довірю: „какъ прежде сего я писалъ, такъ и нынѣ потверждаю, что царское Величество, Всемилостивѣйшій нашъ Государь, на

[1]) В такі неспокійні часи доноси, дуже часто безпідставні, зі злоби, се звичайна сумна проява тодїшнього українського житя. Див. напр. Судієнка Матеріалы II с. 164 (виявилось пізнїйше, що донос безпідставний — Матеріалы Военно-Учебн. Архива I, с. 762), 167, 168, 172, 213. Матеріалы В.-Уч. Арх. I с. 788.

Вашу вѣрность есть надеженъ и безосновательнымъ никакимъ доносамъ повѣрено не будетъ“ (Головкін)[1]).

Суспільство жило в важкім пригніченню. Одиноким виходом з сього була б амнестія, виголошена принаймнї в певних границях, для меньш винних, виключаючи деяких більш важних та впливових Мазепинців. Але сього не було[2]). Хоч полтавський успіх затер трохи перші враження і правительство висловлювало ся часом так, що „которые смятенія въ то время въ Украинѣ и были, и его царское Величество послѣ счастливой Полтавской баталіи изволилъ все то милостиво презрѣть и предать забвенію“[3]), але в сьому не було нічого певного. Тримали ся сього погляду лише коли було се потрібно, пробачали в поодиноких випадках, коли треба було вплинути „ласкою“, але всеж таки грізна тїнь „Мазепиной измѣны“ лишала ся й на далї. Коли в справі доноса на Івана Забілу Скоропадський завважив Дм. Голіцину, що „всякому Малороссійскаго народа вины подъ часъ измѣны превратныя и иные поступки прощены и измѣнниками называть не велѣно“[4]), то на се Дм. Голіцин відповів: „о такомъ Царскаго Величества указѣ, что измѣнникамъ вины прощены, я не извѣстенъ“. І він не помиляв ся, бо як брати діло юридично, то амнестії не було дано. Суспільство і далї жило під острахом заслання та конфіскати земель.

Поруч з карою на смерть для більш винних, та заслання для меньш винних, конфіската земель була широко уживаною карою в сїм процесї Мазепинців, і переведено було її в дуже численних випадках. Як тільки виявили ся перші подробиції

---

[1]) Судіенко, Матеріалы II, с. 303, 167 (і Матеріалы Военно-Учебн. Арх. 585), 219, 266.

[2]) Занотуємо, що в однім випадку Скоропадський думав висловити протест — хоч і не дуже сильний — супроти арешту Зеленського, що се „противное давнымъ и нынѣ вновь учиненнымъ правамъ войсковымъ необыкное“, але на се Дм. Голіцин відповідав, що „всегда я, какъ прежде сего, такъ и нынѣ, данныя отъ Царскаго Величества Малороссійскому народу привилегіи о правахъ и вольностяхъ имѣю въ всякомъ охраненіи и возмущенія никому ни въ чемъ отъ меня и отъ посланныхъ моихъ не бывало и нынѣ нѣтъ, кромѣ настоящаго въ монаршескихъ дѣлахъ управленія“ (Судіенко, Матеріалы, II, с. 18, 1710 р.).

[3]) Судіенко, Матеріалы II, с. 220 (1713 р.).

[4]) Судіенко ibid. 89 (здаєть ся, Скоропадський мав на увазї указ Петра I, 1710 р. — не робити утисків Українцям та не докоряти їх за Мазепу — див. Бантышъ-Каменскій, Источники II, с. 263.

справи Мазепи, як тільки почались арешти підозрілих, зараз же почали ся і конфіскати земель.

Почало ся з конфіскати у тих, що отверто перейшли на бік шведського короля й прилучили ся до нього. Се була перша серія конфіскат. Далї, трохи згодом, почали ся конфіскати земель у їх прихильників та підозрілих. І як з початку не було реєстра винних, а прибували вони з кождим новим слїдством, так само конфіскати не обмежили ся лише первими роками, а тягнули ся й далї, на дальші роки.

Загальна назва для сих конфіскованих земель була „измѣнничьи маєтности“. Частїйше всього згадувалось про маєтности Мазепи за Герцика, сих двох більш відомих та популярних діячів „Мазепиной измѣны“. Наперед укладеного пляну, що робити з сими конфіскованими землями, „измѣнничьими маєтностями“, не було. На разї ставали вони державною власністю, але дуже скоро виникла для приватних осіб принадна можливість ними покористуватись, повернути у власність, і сї землї Мазепи та иньших, так само як і скарби, стали предметом бажань та заходів для богатьох[1]). Дуже зрозуміло, що повернути сї землї у власність лекше всього було більш впливовим діячам сучасної полїтики. Дійсно, оден з перших смачних куснїв дістав ся Меньшікову. Далї потягнули ся за подарунками й иньші. Деякі звертали ся просто до Петра І, певні, що їм не буде в тім відмовлено; при тім заздалегідь вибирали собі на місцї найбільші та цїннійші маєтности й прохали власне їх. Иньші, що не мали таких безпосереднїх зносин з Україною та через те не могли знати, де що лежить, не могли орієнтувати ся,— ті в загалї прохали у царя маєтностей на Українї, а які властиво, се підшептував хтось иньший з тих, що знали місцеві обставини, або мусів їм вибрати гетьман. Через те деякі просто звертали ся до гетьмана, здаючи ся вповнї на його вибір, певні, що гетьман не захоче в такій дрібницї придбати собі ще ворога і не посьміє ся „мимо лучшаго худаго опредѣлить“[2]). Дійсно становище гетьмана було так непевне, що він мусів ко-

---

[1]) Скарби Мазепи і Мазепинцїв розшукувано дуже старанно і довго вони не давали спокою ріжним цїкавим — див. нпр. Судієнко, Матеріалы, II, 92 (р. 1717 — о сыску Мазепинаго скарбу) та „Доклады и приговоры Сената“ V, 1, с. 702, або Судієнко о. с. 81 (вещи измѣнника Орлика).

[2]) Судієнко, Матеріалы, II, 344.

ритись і там, де почував себе правим, та не відважав ся йти супроти всемогучих діячів сього смутного часу.

Перший крок в сім напрямі Меньшикова заохотив і иньших. Ось напр. Б. Шереметєв пишучи Скоропадському, нїби припадково згадує: „при томъ, нехотя Вашего Сіятельства молестовать, но показуетъ случай мнѣ прошеніе мое Вашему Сіятельству объявить, что въ недавнемъ времени, чрезъ высокую милость Его Царскаго Величества, по своимъ заслугамъ и чрезъ Ваше склонное благодѣяніе, Его свѣтлость князь Меншиковъ и сіятельнѣйшіе господа графъ Головкинъ и князь Долгоруковъ и господинъ Шафировъ въ Украинѣ маетности себѣ получили. Того ради тотъ прикладъ и меня къ сему прошенію склонилъ, дабы чрезъ Ваши обыкновенныя ко мнѣ склонности онаго лишену не быть: понеже Ваше Сіятельство самъ можетъ свидѣтелемъ быть, что въ прошедшихъ конвентурахъ военныхъ не малыя мои трудности ко услугамъ Его Царскаго Величества въ Малороссійскихъ городѣхъ были показаны, и партикулярне — особливо Вашей персонѣ — служилъ и впредъ обѣщаюсь во всякихъ моихъ услугахъ“ [1]). На запитаннє гетьмана, Шереметєв відповідає, що вповнї покладаєть ся на гетьмана, на його щирість — „на Вашу усерднѣйшую волю и разсужденіе предаю“; що вибере для нього гетьман, він прийме „съ достойнѣйшимъ моимъ почтеніемъ и благодареніемъ“, певний, що гетьман „по такой своей склонной милости, мимо лучшаго худаго“ не визначить.

І в тодїшнїх обставинах України Б. Шереметєв дїйсно міг бути певним що до вибору маєтностий. Чемні вирази в листї Шереметєва — се тільки фрази, не більше, се легко зрозуміти з давнїйшого його поступовання. Гетьман призначив йому два села, Ольшанку і Єршовку, але Шереметєв просить ще щось додати — „по всей ко мнѣ высокой и склонной милости, дабы къ тымъ даннымъ дву сельцамъ приказали еще по возможности въ награжденіе придать, которые есть въ Кіевскомъ полку или въ другихъ“. Кілька день пізнїйше Шереметєв вже знає, щó йому прохати — „мѣстечко Баклань съ принадлежащими къ нему“. При тім він висловляє певність, що гетьману се „учинити безъ всякой трудности возможно: понеже какъ сими числами увидѣлъ таковый примѣръ или образъ, что свободно сіе

---

[1]) Ibid. 342. Нові сї власники маєтностий на Українї згадані і в иньшім листї Б. Шереметєва — ibid. с. 386.

учинити, ежели соизволите". Але гетьман на се висловив якесь незадоволеннє, і Шереметєв висловлює свій жаль, що гетьман не так його зрозумів, згоджуєть ся взяти на доповненнє тих двох сіл ще третє село Змирянку, хоч всеж таки не може здержати ся, щоб не попрохати — „ещежъ, буде возможно (и не въ малую противность), который къ тому селу былъ хуторъ, дабы не раздѣлять"[1]. Так ширив ся і зростав у росийських діячів апетит на українські маєтности.

За сими добрими прикладами й иньші почули охоту спробувати, чи не можна якось покористуватись і собі. Висловлюючи ся так гостро супроти Мазепи та його прихильників, уряд немов брав на себе моральний обовязок полагодити та відплатити за надужиття бувшого гетьмана. Таким чином з'явило ся богато людей, що мовляв за свою непохитну щиріость до царя і його царського уряда мусіли цілком безвинно терпіти утиски та страждання від злого гетьмана. Було тут не без справедливих скарг і прохань, але було також богато цілком безпідставних. На разї важко було се все перевірити, скільки було тут правди. Ось, напр. проханнє полтавського „жителя" Петра Яковлева, що його посилав з доносом на Мазепу Кочубей, а гетьман, дізнавшись про се, „приказалъ домъ его разграбить и разорить". За се Яковлев просить тепер в нагороду „измѣнника Герцика дворовое въ Полтавѣ мѣсто Краснокутсковское", млин та ще сіножать. Таким чином, дочекавши ся слушного часу, Яковлев сам приглянув собі сї кавалки з спадщини нещасливого Мазепинця. Але гетьман відповів, що се вже віддано иньшим, і Яковлеву приходить ся прохати „дать что въ награжденіе въ другихъ какихъ мѣстахъ изъ измѣнничьихъ же грунтовъ"[2].

І ще для приклада — скарги Боровського та Коротенка на гетьмана Мазепу, що він повідбирав та пограбив їх маєтки. Меньшіков уступаючи ся за Боровським, підкреслює: „понеже оные съ начала Мазепиной измѣны и во время Батуринской атаки держались при насъ во всей вѣрности непоколебимо и многія службы показали", тому він — Меньшіков думає, що треба-б вдовольнити їх проханнє[3].

---

[1]) Судіенко, Матеріалы, II, 341, 344, 362, 365, 386, пор. ibid. с. 344 (просить ся „мельницу, которая отъ Воронежа въ милѣ на рѣкѣ Шосткѣ и при оной о панскомъ дворѣ и рощѣ, понеже оная во владѣніи была Антона Гамалѣя) та с. 207 (посередництво Головкіна).

[2]) Судіенко, Матеріалы II, 147. Матеріалы Военно-Учебн. Арх. 726.

[3]) Судіенко о. с. 276. Матеріалы Военно-Учебн. Архива 690.

Користним став тепер і донос. Богатьом се було принадно — захопити якийсь гарний кусень з маєтків обвинувачених. Заздалегідь можна було таким чином вибрати собі щось в нагороду за послугу чи то з земель, чи то з маєтку. Так оден з таких донощиків, доносячи на Мазепинця сотника, заздалегідь просить собі в нагороду його сотничий уряд та окрім того — щоб йому було „волно тѣмъ владѣть, что онъ отъ того бывшаго сотника забралъ". Про се прохання повідомляє гетьмана Меньшіков, і потверджує при тім, що донос був справедливий („явно доказалъ")[1].

Се все були люде, що так або инакше звязані були з „Мазепиною измѣною" — чи вони помагали уряду її приголомшити і винищити, чи колись ранійш терпіли від Мазепи за свою непохитну вірність, чи взагалї під час вагань та сумнїів лишили ся на боцї царського уряду. Але виникає далї гадка, що українські маєтности могли б бути взагалї фондом для нагород і в иньших випадках. Дійсно се було б дуже вигідно роздавати маєтности десь на сторонї, без жадних турбот та клопоту. Таким чином переходить до царського уряду фактичне розпорядженнє сими землями та маєтностями і роздача їх ріжним потрібним людям, не вважаючи, чи стояли вони в якім небудь звязку з українськими справами останнїх років, і сам Петро I, не питаючись гетьмана, на проханнє про ті або иньші землї, призначає їх, а гетьмана лише сповіщають, щоб він дав на сї маєтности унїверсал. Було так, наприклад, з Раґузїнским, що від царя отримав грамоту на маєтности на Українї, і гетьману прийшлось тільки приняти се до відомости та після сїєї царської грамоти „немедленно ему отдать и оныя въ своей протекціи имѣть", як висловляєть ся Меньшіков[2].

Сей контінґент охочих на українські маєтности значно поширив ся, коли прийнята була і друга мета для такого роздавання українських земель. Поруч економічної вигоди такого роздавання сих земель, замість грошевих нагород, ненаручних для бідного на гроші державного скарбу Петровських часів, поруч полїтичної мети — покарати винних та зміцнити нагородами щирість прихильних, висуваєть ся ще иньша мета —

[1]) Матеріалы Военно-Учебн. Архива с. 567.

[2]) Матеріалы Военно-Учебн. Архива с. 582, Судієнко о. с. 418, пор. про Ґалаґана Судієнко о. с. 56 і Матеріалы Военно-Учебн. Архива с. 761 (проханнє додати ще).

ввести між українську шляхту російський елемент, щоб тим зменьшити суцільність та солідарність української місцевої шляхти, яку все ще вважати не свобідною від „Мазепина духа“. Се були дві паралельні дороги — ввести певних людей в українську місцеву адміністрацію та ввести серед українську землеволодільну шляхту певну скількість російських урядників і иньших прихильних людей. Звязані з царським урядом економічними вигодами, вони тим певнійшими слугами мусіли здавати ся керманичам тодішньої російської політики: се російське землеволодіннє серед українського мало бути на завсїди підпорою царського уряду в його близших чи дальнійших цілях.

Але щоб виповнити сей плян, треба було більшого земельного фонду, ніж були сї перші „измѣнничьи маетности“. Треба було при нагоді вийти з вузьких границь сих перших конфіскат. Так воно фактично і сталось. Ось уже в 1710 р. після указу Петра I з загальним порученнєм — „изъ измѣнническихъ деревень удовольствовать“, кн. Дм. Голїцин визначає докладнійше — „изъ измѣнническихъ деревень Макѣевку и Копачевъ“. Потім виявили ся сумніви, чи дійсно то „измѣнничьи маетности“ — „а ежели тѣ деревни не измѣнничьи, о томъ изволь ко мнѣ писать, а въ описи въ измѣнничьихъ деревняхъ тѣхъ деревень не явилось“[1]). Але пізнійше на такі сумніви не звертали уваги, і бажані землї любісенько собі йшли мов „измѣнничьи маетности“.

Коли таким чином правительство відійшло від попереднього розуміння конфіскати, і вона з політичної міри покарання за дійсну участь в Мазепинській справі або щирі до неї симпатії — стала ся приводом до заведення російського землеволодіння та зміцнення російського елементу і російських впливів серед української шляхти — роздаваннє українських земель стало ще ширшим, а подекуди і безсистемним. Хто мав ласку у керманичів та діячів російської політики, міг з певністю числити на той або иньший кусень, заздалегідь на місцї обраний та облюбований. Але залишивши давний погляд — роздавати лише землї конфісковані у Мазепинців та роздавати людям так або иньше звязаним з подіями останнїх років, не можна було потягнути певну ріжницю — кому-ж треба і кому не треба давати. Коли Петро I призначив поставити монумент на

[1]) Судіенко, Матеріалы 156.

спомин про славну полтавську побіду та збудовати монастир на туж ціль — і те і друге на доходи від конфіскованих маєтностий[1]), то чомуж би м. Стефану рязанському і муромському не попрохати, щоб йому дали до ново збудованої ним церкви в Ніжині „дворовую землю Дмитрія Максимовича, который сосланъ къ городу Архангельскому, да егожъ мельницу". І дійсно Петро І сповнив прохання митрополита[2]).

Треба зазначити, що царський уряд заховав на далї для України систему ранґових маєтків. Таким чином з сього земельного фонду отримували вищі урядники певні наділи землї, як додатки до платнї. Але ранїйше сей ранґовий земельний фонд залежав від гетьмана, тепер він залежав від царського уряду. Дійсно, вводячи цілком поза гетьманом нових людей в українську адміністрацію, даючи на Українї захист і притулок ріжним приблудам, Петро І наділяв їх і маєтками. Візьмемо кілька прикладів. Ґоловкін звертає увагу гетьмана, що „комендантъ глуховскій и бригадиръ кн. Гагаринъ, живучи въ Глуховѣ со всѣмъ домомъ на иждивеніе свое, какъ я слышалъ, великіе убытки имѣетъ, того рады изволитъ ваша вельможность... определить ему для его иждивенія какое село изъ измѣнничьихъ маетностей или другихъ какихъ селъ, по своему разсмотрѣнію, дабы онъ не понесъ такъ великихъ себѣ убытковъ въ своемъ пропитаніи". Уряд глуховського коменданта та сам кн. Ґаґарін були цілком чужі для Гетьманщини, але Ґоловкін вважає цілком зрозумілим, що гетьман мусить дати кн. Ґаґаріну якийсь маєток, і дійсно Ґоловкін не помилив ся[3]).

А ось дещо про еміґрантів з Турції — Славян та Волохів. Приїхав в 1711 р. волоський боярин Савін Бан і скаржив ся, що всї його маєтки у Волощинї побрав собі мазепинець Горленко. З огляду на се Петро І наказав дати тому Савіну Бану на Українї 50—100 дворів в маєтностях тогож Горленка. Ґоловкін сповіщає про се гетьмана для виконання царського указу, і тому Бану дали село Колюжинцї. Але Бан пробув на Українї не довго і вернув ся на Волощину. Пізнїйше

---

[1]) Бантышъ-Каменскій, Источники, II, 231 („изъ измѣнничьихъ деревень и мельницъ").

[2]) Судієнко о. с. 315.

[3]) Матеріалы с. 761 і 772. Пор. також надання Ізмайлову, а потім Вінію́су та Протасєву, визначеним бути при гетьманї — кождому „по 100 дворовъ изъ описанныхъ измѣнничьихъ маетностей" — Судієнко с. 157.

се село Колюжинці дано було другому такому-ж еміґранту, вже Сербу — Милорадовичу, що й лишив ся на Україні. Милорадович прохав ще додати до Колюжинців село мазепинця Горленка і деревню Нагаєвку Грицька Новицького і двір Згури в Ніжині; про се все повідомляє гетьмана Ґоловкін. Згадаємо тут ще волошського „гетьмана“ Мікульчу, який скаржив ся, що „немалую скудность имѣетъ и мизерность претерпѣваетъ“, і прохав, щоб йому дали якийсь маєток на Україні, або „Волошанина“ Спатарія, небожа згаданого вище Бана, що сподївав ся після дядька мати його маєтности, але сї маєтности віддано, як ми вище бачили, Милорадовичу і Спатарій просить собі иньших маєтностий. Ґоловкін радить гетьману дати сьому Спатарію сотничий уряд, певно — з раньовими маєтностями[1]).

Ми бачимо, таким чином, як почали з конфіскати земель у Мазепинців за політичні переступства, а скінчили цїлком иньшим — роздаваннєм сих конфіскованих та иньших земель на Україні для утворення російського урядничого землеволодїння серед української шляхти. Се не було припадковим фактом, але стояло в певнім звязку з загальним напрямом відносин царського уряду до України після 1708 р., і сей загальний напрям та його впливи ми можемо простежити і на иньших сторонах тодїшнього українського житя.

[1]) Судієнко, с. 208, 245, 361. Матеріалы, с. 831.

Увільненнє злочинця дївчиною в Бродах 1727 р.

Подав **Др. Василь Щурат.**

В Кієвскій Старині за місяць січень 1905 р. (ст. 89—97) д. Орест Левицький подав замітний причинок до історії звичаєвого права на Українї п. з. „Обычай помилованія преступника избраннаго дѣвушкой въ мужья“. Матеріял, яким він користував ся, був, правда, небогатий: два народні перекази (один записаний з уст запорожця Коржа на початку XIX в., а другий оголошений сьвящ. Ф. Думицьким у „Вол. Епарх. Извѣстіяхъ“ 1872 р.) і документ ґродської луцької книги з 1606 р., що переховуєть ся в київськім центральнім архиві. По обом народним переказам дївчина пробує визволити веденого на смерть злочинця, заявляючи готовість вийти за нього замуж, на що однак злочинець, бачучи негарну спасительку, не годить ся. В однім переказї дївчина, прикрита білим покривалом, виявляє свій намір устно, в другім — символїчно, накидуючи злочинцеви на голову хусту. Факт, який передаєть ся документом з 1606 р., трохи відмінний. В містечку Олицї увязненого злочинця випрошує собі дївчина ще перед покінченнєм процесу на мужа і коли злочинець на подруже годить ся, маґістратський уряд визволює його під умовою, що він зараз стане до шлюбу в католицькім костелї. Хоч і як скупий то матеріял, та він безсумнївно стверджує істнованнє на Українї звичаєвого права, по якому дївчина могла визволити засудженого на смерть злочинця, вибираючи собі його за мужа. Основними рисами того правного звичаю вважає д. Левицький: 1) ратованнє злочинця від смерти

дівчиною, яка, по документу з 1606 р., повинна бути „учтива“; 2) признаваннє за злочинцем права відкинути проєкт подружя і приймити кару смерти; 3) символїчне накидуваннє хусти злочинцеви на голову, що може мати таке ритуальне значіннє, як перевязуваннє хусткою руки жениха. Висказуючи гадку, чи початків того звичаєвого права не належало-б шукати в стариннім Римі, де ведених на смерть злочинців увільнювано, коли їх по дорозї стрічали Вестальки, д. Левицький вказує на подібні правні звичаї в Західній Европі, відки вони, по його думці, зайшли й на Україну. Коли воно стало ся, на се нема фактичних показів. Крайно скупе число народнїх переказів про наш правний звичай — каже д. Левицький — сьвідчить, очевидно, що він практикував ся дуже рідко і мабуть не всюди в старій Україні. Ще скупійші документальні сьвідоцтва. Крім декрету Олиської ратуші з 1606 р. д. Левицькому не доводило ся стрічати нїяких натяків на істнованнє того правного звичаю анї в актових книгах нинїшного юго-западного краю з XVII—XVIII в. анї в актах українських судів — полкових, сотенних і маґістратських. Та не вважаючи на се, годї вже нинї сказати щось рішуче про степень розширення нашого звичаю. З актових книг правобережної України найменьше знані доси акти тих судів, що звертали увагу на звичаєве право — судів маґістратських і ратушних, а те саме можна сказати й про акти козацьких судів лївобережної України.

З гадкою про крайне скупе число народних переказів і документів, що сьвідчило-б про слабе розширеннє обговореного звичаю на Україні, не годить ся д. В. Гнатюк. В рецензії на статю д. Левицького (Записки Наук. Товариства ім. Шевченка, 1906, кн. V, ст. 214—217) він вказує і на схожі з поданими д. Левицьким народні леґенди про галицьких опришків (на жаль, не зібрані доси) і на 8 документів з давної Польщі, що їх оголосив д. С. Естрайхер в статї п. з. „Wypraszanie od kary śmierci w obyczaju naszego ludu“ (Lud, 1904, III, ст. 241—258). Естрайхерові документи, між якими є й оголошений д. Левицьким з 1606 р., промавляючи за частим практикованнєм і розповсюдненнєм нашого правного звичаю в Польщі XVII—XVIII в., можуть бути й мірою такого-ж практиковання і розповсюднення його на тих українських землях, що входили в склад польської держави. Правда, не всі ті документи стверджують гадку д. Левицького, мовби одною з основних рис того правного звичаю була дївчина „учтивою“, так як і цитова-

ний вже самим д. Левицьким документ з 1606 р. не згадує про символїчне накидуваннє хусти на голову злочинця. На основі Естрайхерових документів д. Гнатюк завважає зовсїм справедливо, що визволити злочинця могла й повія, а навіть власна його жінка, та що таке саме право прислуговало й хлопцеви ба й катови, коли кара смерти грозила дївчинї. Та менї здаєть ся, що всякі відступлення від того правного звичаю, по якому лиш дївчина (учтива чи неучтива) могла визволити злочинця, будуть варіянтами, а накидуваннє хусти чи рушника на голову злочинця, маючи справдї своє поясненнє в символїзованню иньших народних звичаїв, може, бодай в нас, вважати ся складовою частию звичаю. Ствердженнє сеї гадки поки що останеть ся залежне від спеціальних дослїдів у тім напрямі.

Важнійшим всього повинні бути питання: 1) як широко і як часто практикував ся на Українї звичай помилування злочинця для дївчини; 2) як довго правна сила його була признавана урядом; 3) як довго стояв за правосильностю його сам народ? Естрайхерові документи дають лиш на друге питаннє якусь безпосередну відповідь. По словам пятого документу вже в 1684 р. гайдуки не дають дївчинї визволити злочинця, і кат не пускає його, дарма що семий документ з 1747 р. сьвідчить єще про увільненнє злочинця „secundum consuetudinem regni“, а так само ще пізнїйший восьмий документ з 1769 р. Був би се доказ, що з кінця XVII в. звичай помилування злочинця для дївчини був у фазї упадку, а зберіганє його залежить вже від волї таких офіціальних функціонарів, як гайдуки, кат і т. п. Чи в часї від кінця XVII в. аж до упадку Польщі виявилась де в острійшій формі опозиція народа проти нехтовання його давного звичаю, про се в оголошених доси документах нема згадки.

Документ, який кидає ярке сьвітло на квестії розповсюднення, правосильности і живучости звичаю помилування злочинця для дївчини на Українї, а в якім той звичай виступає так, як схарактеризував його д. Левицький, маю у себе. Ще в 1896 р. о. Іларий Сїменович, парох Сухостава коло Копичинець, відступив менї ласкаво жмут карток in folio записаних ексцерптом „Im. P. Gubernatorowi Brodzkiemu dla Informacyi z Xiąg Kommissarskich“ і декретами брідського замку з 1725—1730 р. Яким способом та рукопись, що числить 55 карток письма, дісталась до Сухостава, неввісно. Та якось вона вже туди дістатись могла, скоро й Сухостав належав до тої ро-

дини Потоцких, якої власностю були Броди. З тої то рукописи, що містить в собі богато матеріалу до історії торговельного міста Бродів в першій половині XVIII в., я подаю тут поки що такі інтересні декрети брідського замку:

I. Die 29 Augusti a. 1727. W sprawie miedzy ichm. pp. Antonim Nowickim y Jedrzeiem Dąbrowskim szwagrem iego, aktorami, a sławetnie uczciwemi mieszczanami Jozefem Osokowskim, Tymofiem Kwiatkowskim, Jacentym Zachorowskim, Janem Rawskim, Janem Kazimierczukiem, Matyaszem Niemczukiem, Gabryelem Hunką, Mikolaięm Pypcią, Michałem Konickim, cechmistrzami kunsztow tkackiego, szewskiego, bednarskiego, kusnierskiego y kowalskiego, tudziesz przeciwko wyrazonych cechow pospolstwu, y nieiakim Stanisławęm Woznickim, pozwanemi zachodzi skarga od im. pp. aktorow o uczyniony przez te cechy tumult in loco supplicii, gdzie mieli bydz złodzieie o kradziesz smiercią szubienicy karani, to iest: Kość Popowicz y Antoni Zawadzki, z dekretu urzedownego mieyskiego brodzkiego die 23 Julii a. 1727 ferowanego, gdzie miasto exekucyi dekretu z okazyi Woznickiego (повторено: Woznickiego) podpitego, na koniu biegaiącego y wołaiącego, ze reus nemi (замість: nemine) instigante absolvitur, y katowi grozącego, zeby się nie wazył postronka na szyię zakładac złodzieiowi, z ktorey przyczyny dziewkę dopuscily, zeby za szyię recznikiem uchwycic, y z nim uciekac et per consequens z Popowiczem, wołaiąc magnis clamoribus, biycie Lachow, nie dayte hubyty krow chrystyianskuiu. Widząc tedy aktores wielki tumult y niebespieczenstwo zycia swego, protestowali się po trzy razy, ze miasto exekucyi dekretu sprawiedliwośći złodzieiow wypuszczaią. Sąd zwazywszy controversiam sprawy, inquizycyą na dzień 30 Augusta 1727 obydwom stronom, tak aktorowey dowodząc, iako y pozwaney odwodząc się, po swiadkow dwunastu naznacza.

„Po wysłuchaniu ktorey de actu et data z strony pozwaney, strona powodowa inszych swiadkow gdy nie stawia, ale się na tychze samych zdawszy, pozwala. Iudicium praesens przystąpiwszy do przeczytania inquizycyi y one matura deliberatione roztrząsnąwszy in causa et actione violatae securitatis prawa magdeburskiego, naznacza, azeby strona pozwana, z swemi cechami stawiła tak Koscia, iako y Antoniego Zawadzkiego in spatio dwoch niedziel sub poena subcubitionis ciezaru sprawy, zas Zachorowski, Alexander Kureczka, Stefan Safianik y Jakub Kudrycki poty w wiezięniu ząmkowym zostawac powinni, poki złoczynczow nie stawią; Woznicki, ze się wazył wybiegac w pole pod szubięnicę y tumult czynic przez niesłuszne

y nienalezyte proklamacye iakowes aresztowanie złoczyncow, zakazywaiąc onych wieszac, ze dobrowolnie nie chce przyznac z iakiey okazyi y przyczyny et cujus motivo miał scelus perpetrare, powinien posc na konfessata korporalne w przyszły piątek, to iest die 5 miesiąca wrzesnia od daty dnia dzisieyszego. Cech szewski z osobna takze in spatio niedziel dwoch powinien stawic Mikołaia Kotyka magistra swego konsztu, mocą ninieyszego dekretu".

II. Die 13 Octobris 1727. Na dzisieyszym terminie do kontynuacyi sprawy według pierwszego dekretu 29 Augusti 1727 ferowanego odłozonego, poniewasz strona pozwana, to iest cechy nie stawiły Zawadzkiego y Koscia Popowicza, złoczyncow y zanoszą prosbę, ze iescze drudzy wyprawięni z cechow posłancy nie powrocili, ktorzy albo samych złoczynkow znaleść y przyprowadzic mogą, albo przynamniej na ktorym mieyscu dopytac y wyszukac, tedy sąd kommissarski przyimuiąc ządanie od strony, dylatuie termin ultimanae sententiae do dwoch dni, to iest: ad 15 mensis eiusdem do rana, na ktory czas koniecznie wspomnionych dylatorow stawic powinni, nizeli zas przyidzie do decyzyi, Hrycko Harasczuk, Semian Safianiuk, z cechu szewskiego; Mathiasz Sanicki, Bazyli Seniuk, z cechu tkackiego; Dmitro Kaliszyn, Chrycko Wendziaczuk, z cechu bednarskiego, Chrycko Butecha, Michał Szadowałow, ziec, z cechu kowalskiego, Jozef Jaiecznik, Semen Holinka z cechu kusznierskiego maią wzięci bydz do sekwestru zamkowego, ci wszyscy, ktorzy z alebardami trzymali koło do exekucyi, a ktory się tu z tych nie znayduie, cechmistrz kozdego z swego cechu powinien stawic y oddac do wiezięnia, pod winą podobnego wiezienia y kary, iaka na tychze incarcerowanych bedzie in instanti.

Do kontynuacyi sprawy stawaiąc, strony obydwie na terminie dzisieyszym, to iest: die 15 wrzesnia 1727 z dekretu przeszło sobotniego deklarowanym, aze cechy nie stawiły upusczonych y zbiegłych złodzieiow według dekretu ex duplici instantia ferowanego: 1mo contravenerunt, tedy sąd dla inszych okolicznosci y racyi nie chcąc vana protractione czasu dilatowac dalszych terminow, ad decisionem sprawy przystępuie, poniewaz z wywiedzioney inkwizycyi pokazało się et communi ore przy sądzie dowiodła pars instigans, ze Woznicki protegendo iakimsis miłosierdziem niepotrzebnym złoczyncow, Antoniego Zawadzkiego y Kostia Popowicza, naprzod przy sądzie urzędownym czynił przeszkody, a potym in loco supplicii illicite et temerario ausu przybiegłszy na koniu, wzniecił tumult na złamanie sprawiedliwosci in communitate populi, wołaiąc na spowiednika przytomnego przy dyspozycyi przyprowadzonych na plac dla exekucyi złoczyncow

temi słowy: nemine instigante absolvitur reus, osobno na kata bespiecznie y smiało zawoławszy: stoy mistrzu, nie waz się wieszac tych ludzi, puki nie będzie instygator, a potym in Universum: niech widzę, kto na nich instyguie y gdzie są instygatorowie. Za ktorą przeszkodą cechy zgromadzone, nie zachowawszy porządku prawem obwarowanego, według ktorego sprawic się byli powinni, dopuscili związane dardami (iak zwyczay) rozerwac koło y dziewkę dobrowolnie puscili uchwycic ręcznikiem za szyię Antoniego Zawadzkiego, a potym non attenta manifestatione et protestationae partis actoreae de summa injuria clamantis zaraz spieszno wszyscy tłumem cum plausu, ze eliberowany złoczynca przez dziewkę, do miasta obrocili się y do fary konwuiowali, zostawiwszy na placu sine minima custodia et assistentia drugiego złodzieia Kostia, ktory dobrowolnie z tey okazyi w las uciekł. Przeto sąd ninieyszy, widząc tak wielką krzywdę y gwałt sprawiedliwosci uczyniony przez złosliwą y nigdy nie praktykowaną zuchwałosc bez pamięci na słuszność y prawo targnioną, zabiegaiąc, aby podobne na potym nie znaydowały się akcye y obmierzłe Bogu y prawu występki, Woznickiego authorem tak wielkiego kryminału uznawszy, aby był mieczem scięty, sententiat. Cechmistrze zas w komparycyi wyrazeni (oprocz Tymofia Kwiatkowskiego tkackiego, y Michała Wysockiego kowalskiego cechmistrzow, ktorzy ani w miescie ani na placu natenczas nie byli) ze inordinationem prawa swego uczynili, sami praesentes będąc, dopuscili młodszym stoiącym y trzymaiącym dardami koło wpuscic dziewkę z ręcznikiem do uchwycenia Zawadzkiego, koło rozerwac, y złodzieiow upuscic, własnie iak gdyby ich sami chcieli bez prawie uwolnic, ktorych według dekretu nie stawili, maią bydz z funkcyi urzędow swoich ab actu praesenti za niedziel trzy degradowani na lat trzy, na ktorych mieysce inszych nowych cechmistrzow, urzedy swoie lepiey utrzymuiących dla obrania dzien 6 Octobris anni nunc currentis elekcyi naznacza się, oprocz Tymofia Kwiatkowskiego, y Michała Wysockiego, ktorzy się przy dawnym swoim cechmistrzostwie utrzymuią. Oprocz tego cisz cechmistrze z cechami swemi dadzą winy panskiey iako to: tkacki grzywien 45 sol:, szewski grzywien 100 sol:, kusnierski grzywien 60 sol:, bednarski grzywien 80 sol:, kowalski grzywien 60, a te grzywny wypłacaiąc, ma przypadac trzy częsci na cech a czwarta na cechmistrzow, ktorzy zas z cechow koło z dardami trzymali, iako to: Hrycko Harasczuk, Semian Safiannik, Matyasz Sawicki, Bazyli Seniuk, Dmiter Kaliszyn, Hrycko Wendyaczuk, Hrycko Buleha, Michał Szapowałow, Jozef Jaiecznik, Semen Holinka, ze się wazyli koło rozrywac y sami pod pretextem uciekaiącego złodzieia z dziewką dobrowolnie drugiego odstą-

pili, powinni puł roka taczkami w zamku robic; a przy wyisciu z sekwestru maią bydz karani w srod rynku po sto kijow. Oprocz tey kary wzwyz wyrazone cechy powinny stawic złodzieiow, takze Kotyka y Iwana Winniczka, szewcow na dzien 6 Octobris w roku teraznieyszym pod dwoiaką karą, wzwyz wyrazoną, mocą ninieyszego dekretu.

III. Die 6. Octobris 1727. Stosuiąc się do dekretu kommissarskiego d. 15 Septembris w roku teraznieyszym ferowanego, respektem elekcyi extraordynaryiney na postanowięnie nowych cechmistrzow, degradowauszy starych, iako te cechy na dniu dzisieyszym die 6 Octobris anni eiusdem zgodnie y nalezycie swoich nowych obrali cechmistrzow, iako to, z tkackiego, Woyciecha Czarnowicza y Tymofia Kwiatkowskiego approbowanego, z szewskiego, Michała Trębowelskiego y Wasyla Piałynskiego, z bednarskiego, Małuia Kulisza y Semena Łukaszewicza, z kusnierskiego, Bazylego Kisztuna y Antoniego Zacharyaszewicza, z kowalskiego, Michała Wysockiego, potwierdzonego y Tomasza Osypczuka. Onych do approbacyi zamkowey, tudziesz w ksiegi ich papisania podali i stawili, oswiadczaiąc swoię pilność y posłuszenstwo approbuię. Co się zas tycze statuicyi z dekretu kommissarskiego wyzey wspomnionego złoczyncow, poniewasz onych na terminie dzisieyszym nie stawili, podpadaią pod nową de antecissi sententia contrawencyą y peny.

IV. Die 2 Junii 1730. Na instancyę Nastazyi popowiczowey Starobrodzkiey, o pretensyą do im. pana Nowickiego Antoniego, iakoby przy złapaniu o kradziesz nieboszczyka Koscia Popowicza na polu za Staremi Brodami miał z pomienionego Popowicza wziąc z głowy czapkę, w ktorey znaydowało się czerwonych złotych iedenascie podwoynych, tudziesz o zabrane z nieboszczyka Kościa Popowicza circa executionem jego sukmany kontusza y zupana, poniewasz z woli y zlecenia ichm. panow kommissarzow decisio tych obiekcyi do sądu mego zamkowego transportata, a zas praesens in judicio szlachetny Pan Antoni Gąsecki przyznaie ze tę czapkę w ktory miały się te iedenascie podwoynych znaydowac czerwonych złotych przyznaie ze tylko i. pan Nowicki z Koscia Popowicza łapaiąc go, strącił pominioną na zięmię czapkę, a Gąsecki, służący na ten czas przy im. panu Dąbrowskim, actu assystuiący tylko na ten czas do złapania im. p-u Nowickiemu, podiął z zięmi rzeczoną czapkę, w ktorey powiada zadnych, ani na początku ani potym nie znalazł pieniędzy, uti obicitur strona, więc, sąd zamkowy naznacza p-u Antoniemu Gąseckiemu, eo istanti, przysiądz na tę rothę. Jako n n ta czapka była strącona przez w. pa. Nowic-

kiego z głowy iako tę czapkę nie im. p. Nowicki, ale ia tam podiąwszy z ziemi, wziąłem ią do rąk moich, iako w niej zadnych naymnieyszych nie znalazłem pieniedzy ani w złocie, ani w zadney monecie y niewięm, czy tam były y iakim sposobem będące z niey zginyły. (Przysiągł). po wykonanym iuramencie pomieniony p. Antoni Gąsecki wolny od dalszey impetycyi od strony aktorowey, ip. zas Nowicki kontusz y zupan popowiczowey wziete z koscia nieboszczyka lub in natura, lub pienię̨dzmi według wynalazku ludzi ab utriusque do zgody wysadzonych, in conservationem victu pozostałego dzieciecia, se fundere tenetur mocą dekretu ninieyszego, salva quietatione competenti de processu. Według ninieyszego dekretu strona pozwana im. p. Nowicki uczyniwszy satysfakcyą realną, aktorce oddawszy iey in natura kontusz, a za zupan wyliczył złp 15, z ktorey satysfakcyi, per plenam exolutionem ex mente praesentis decisionis, vigore satisfactionis, od strony aktorowey w urzędzie ma bydz kwitowany instantanee".

Сповняючи оголошенем повисшого документу науковий дезідерат д. Левицького, я можу з повним правом уважати його найкрасшою ілюстрацією обговореного правного звичаю на Україні. Ніякий з оголошених доси документів не кидав на той правний звичай так богато сьвітла, як брідський. Передовсім стверджує він подану д. Левицьким характеристику правного звичаю, лишаючи в сумніві лиш „учтивість" дівчини, що визволює злочинця, бо ужите в документі слово „dziewka" може бути толковане ріжно, отже й не конче на користь „учтивости" дотичної дівчини. Дальше посьвідчує брідський документ, що помилуванє злочинця для дівчини було на Волини ще в першій половині XVIII в. незвичайно популярним звичаєвим правом. Коли-б не та популярність звичаєвого права, що, очевидно, могла вирости лиш з частого і успішного практикованя його, не прийшло-б у Бродах до такого конфлікту поміж народом і репрезентацією властий, який мало що не довів до розруху з закраскою національного бунту. З другого-ж боку той конфлікт і тяжке покаранє безпосередних виновників розруху вказують на нехтованє народного звичаєвого права властями і на його упадок. Повінчанє злочинця не спинює власти від дальшого пошукованя його в цїли покараня. Чи злочинець, Антін Завадський, попав ся в руки власти, так як аж за три роки після утечі Кость Попович, незвісно.

Кияне в сьвітлї єзуітських донесень.

(Письма й донесенія іезуитовъ о Россіи конца XVII и начала XVIII вв. Спб. 1904, с. 382+11).

Подав **Др. Володимир Перетц.**

Нове виданнє петербурської Археоґрафічної Комісії на диво не найшло в науковій літературі жадного відгомону. Тимчасом отся книжка, без огляду на докладність копій і перекладу, містить в собі такий богатий історичний, головнож побутовий матеріял, що над нею варто задержати ся.

З надрукованих тут листів і справоздань єзуітських місіонерів старші належать до 1698—1699 рр. і тягнуть ся опісля з малими перервами до 1707 р., а крім сього маємо тут по одному листови до 1712 і 1724 рр. З уваги на пильне слїдженнє єзуітами появ сучасних, на рівнї з їх заходами коло будучого житя, можемо наперед здогадувати ся, що в їх донесеннях до провінціяла свого ордена містить ся великий запас інтересних і важних фактів. Правда, богато з того, про що оповідають місіонарі, не виходить з вузкого круга інтересів місії і заложеної при нїй школи, одначе на рівнї з тим є тут теж богато матеріялу для характористики московського житя і діяльности українських культуртреґерів в Москві. Фактів, як кажемо, набереть ся досить і при тім таких, які особливо живо відбивають у собі настрій тих кругів, серед котрих обертали ся автори донесень.

Для нас особливо цікаві звістки, які подають єзуіти про Українців в Москві, втягнених поневолї в круг інтересів і політичних подій свого часу. Відзиви єзуітів про звісних діячів

петрівської епохи я подам дальше. Сї власне вискази тим більше інтересні, що представляють нам українських богословів, докладнїйше говорячи, гуманїстів свого часу в трохи иньшім, не загально признанім сьвітлї — і то представляють їх з такими інтимними подробицями, яких в історичних документах того часу не знаходимо.

Єзуїтські місіонарі, котрих листи поміщені в згаданій книжцї, по великих трудах, перешкодах та небезпеках прибули до Москви в 1698 р. Не тільки в границях Москви, але і в Польщі натрапляли вони в часї своєї подорожи на тисячі неприємностий. Головне, чого боялись єзуїти: бути пізнаними, бо побут в Росії був для них як найострійше зборонений. Приходило ся отже їхати на фальшиві пашпорти, скриваючи свою приналежність до Товариства Ісуса. В Смоленську підіслано до них трех попів, щоб про них дещо розвідали, одначе се не вдало ся. Цїлої справи мало не зіпсував товмач Венеціянець, бувший католик, говорячи що се єзуїти, одначе на сей раз небезпека минула. „Трудно повірити — пише не-єзуїт — яку тут (в Москві) лиху репутацію має той орден (єзуїти). Говорять, що єзуїти викликують тільки бунти і непорядки. Москалї навіть переконані, що єзуїти бачать на сто ліктїв в глуб землї, через що вони (Москалї) не хотять мати у себе таких арґусів, котрі крім сього вмішують ся у всякі справи“ (стор. 3).

На протягу всеї оголошеної тут переписки той мотив повторюєть ся вже з уст самих єзуїтів, що заходили ся коло упорядкованя не стільки небесних, скільки земних своїх справ, вели неустанні спори з представниками иньших католицьких орденів та жалували ся на вмішуванє монахів і сьвітських сьвящеників в місіонерські справи. Своєю дорогою, що і відзиви єзуїтів про православне московське духовенство не відзначали ся особливою симпатією до нього. Осуджуючи московське духовенство за його неуцтво та звичаї, покликуючи ся при тім на самого патріярха Адріяна, єзуїти роблять тут виїмок тільки для духовних осіб, котрі перейшли европейську школу за границею і в київській колеґії. І так зазначуючи нерозуміннє народом поучень Йоана Золотоустого, читаних з амбона після евангелія о. Фр. Емілїян пише: „Далеко лучше дієть ся в катедральнім соборі, де після евангелія якийсь епископ, литовський уніят грецького обряда, говорить проповіди на простій мові, приноровлені до розуміння народа“ (29). Другим „одиноким чоловіком здатним до говорення проповідий“ уважає єзуїт царського духовника

о. Поборского (С. Тодорського?). Стверджуючи істнованнє маси грецьких творів св. отців, перекладаних на славянську мову, а при тім таких дешевих та приступних, єзуіт зазначує і цілковиту рівнодушність Росиян до тих творів. В результаті „попи хочби і хотїли, так не вміють научувати народа в тайнах віри“ (30), а тимчасом Росияне — народ взагалї дуже спосібний.

Характерною прикметою єзуітів-кореспондентів являєть ся між иньшим ся обставина, що вони надзвичайно захоплюють ся думкою про легкість приведення Росиян до унії з Римом. Що більше — в кождій людинї, головно духовного званя, котра перейшла до того систематичний курс богословського образовання, єзуіти бачать свого приятеля і приклонника, при чім одначе дуже часто дізнають сильного розчаровання. І так розчарували ся вони в українських монахах, котрі прибули до Москви на зазив правительства для заведення шкільної науки. Про них дізнаємо ся вперве з одушевленого трохи і повного надії листа о. Емілїяна з 23 червня 1699 р. Ось що він пише:

„Богато з монахів або уніяти, або близькі унії, а ще більше є таких, котрі мають прегарну опінію про наші справи. В Киіві є монастир зложений увесь з самих уніятів [1]), котрі зручно вміють відвертати інтриґи тутешнїх, одначе сї останнї всюда називають їх єретиками. І недалеко від Москви є також цілий уніятський монастир, котрому проводить архимандрит, чоловік дуже учений і сьвятого житя, котрий завсїди спроваджує тайно з Польщі кандидатів. Своїм розсудком він уміє все уладити як найлучше і має тепер в своїм монастирі самих Поляків; а що вони дуже добре знають росийську мову, то їх і уважають за Росиян. Хай Бог поможе його заходам на радість св. церкви! Се одначе того рода справи, що становлять секрет, і про се знає лишень трех людий“ (30).

В листї з 11 січня 1701 р. член місії Іван Берула пише до свого провінціяла між иньшим, що намісник патріяршого стола прихильник науки Яворський покликав київських професорів для ширеня науки між Росиянами. Хоч Берула несподївав ся, щоб з того що небудь путнє вийшло, то все таки побільшив число викладаних предметів в єзуітській школї додаючи науку німецької мови, аби з успіхом вести конкуренцію з Киянами (60). Одначе пізнїйші події показали, що се нї на що не

[1]) Як показуєть ся дальше, то се належить до Києво-братського й Іверського монастиря.

здало ся, і кілька літ потім католицька школа зістала ся пусткою не вважаючи на всї добрі прикмети і знаннє її професорів і їх способи притягати до себе аристократію.

В лютім тогож року Беруля уже звіщає мабуть кардинала Кольоніча про приїзд київських монахів і розпочатє ними викладів. Кияне скоро з'орієнтувавшись в Москві і пізнавши своїх конкурентів взяли ся до них на дуже серіозний спосіб: вони грозили єзуітам стараннями перед царем, аби ученики католицької школи були примушені вчащати до шкіл Киян. По всякій правдоподібности отся погроза була б з успіхом введена в житє, наколи б Кияне на рівнї з єзуітами могли були завести у себе науку німецької мови (61). Майже рівночасно з тим другий єзуіт о. Еміліян очевидно більше досьвідний 29 лютого 1701 р. писав про той приїзд монахів ось що: „Тепер прибуло сюда з Київа **двадцять** иньших монахів, котрі викладають гуманїстичні науки, фільософію і богослове по тій причинї, що сьвітлїйший цар заснував академію і бурсу для тих питомцїв, котрі бажають бути сьвящениками. Всїх попівських синів наклонюють до науки латинської мови, і треба побоювати ся, що нашій школї настане кінець через те, що усї будуть примушені ходити до академії“ (66). Головна небезпека була очевидно не в примусї, а в тім, що мала місіонерська школа, хоча б з модною тодї німецькою мовою, не могла видержати конкуренції із прегарно обсадженою професорами (більш 20-ти) інституцією, де викладано не тільки елєментарні, а й гуманїстичні науки, як фільософія і теольоґія. Очевидно ті монахи, з котрими думав було справити ся Беруля, були тільки аванґардом напливу наукових сил, які появили ся на північнім сходї з alma matre Російської імперії.

Не вважаючи одначе на обопільну конкуренцію, яка виринула з самого таки початку — відносини між єзуітами і Киянами, по сьвідоцтву о. Еміліяна, були загалом добрі. В листї з 15 вересня 1701 р. пише він, що цар сильно держить ся своєї думки заснования академії. „Уже є на поготові для всїх кляс учителї, котрі прибули з Київа; се **люди гарні** і поки що **поводять ся** з нами **по приятельськи**. Я сподїю ся, що і на будуче так буде. Наші ученики заходять до них і навпаки їх ученики приходять до наших на диспути, що для обох сторон приємно, бо тим способом витворюєть ся обопільна емуляція. Талант у них буває замітним на диво, одначе неустанно треба їх намовляти, щоб не кидали того, що за-

чали“ (72). Єзуїти могли вірити в можність приязни з Киянами тим більше, що м. Стефан Яворський, бувший професор богословія і покровитель Киян, як бачило ся був щиро прихильним до католицької школи (ib.).

Але вже місяць пізнїйше о. Беруля в своїм листї до провінціяла (15 падолиста 1701 р.) подає дуже невтїшні звістки: Кияне показали ся зовсїм не такими то вже невинними ягнятами, за яких їх мала фантазія єзуїтів, щó з поголосок уважали їх навіть уніятами. О. Беруля пише не без трівоги: „Штуки і науки мають тут дуже добрий початок; покликані сюди Кияне закладають ґімназії і розпустивши сюди й туди ріжні чутки, викликають нас до боротьби. Хоч ми й показали, що з своєї сторони ми готові на се, одначе справа не дійшла до битви в диспутах, і поки що роблять ся лишень приготовання“. Мало потїхи бачить о. Беруля і в Стефанї Яворськім: „Сам віце-патріярх був покликаний з Київа, де займав катедру богословія. Тепер він силою своєї високої власти надає напрям тій ґімназії і всїми способами посуває наперед науку. Недавно зробив він сильний напад на мою школу і радив сьвітлїйшому царю її замкнути, а всїх руських учеників перевести в мійську ґімназію“. Остаточно цар на се не згодив ся і єзуїтам остало ся тільки дивувати ся над переміною митрополита, в котрім вони перед роком виділи повну прихильність до себе. Імовірно Беруля мав справедливі причини догадувати ся, що „Киян сильно се огірчує, коли бачить, що богато князївських та боярських синів“ записують ся в школу єзуїтів. „Ходить чутка — говорить він дальше — що вони (Кияне) скоро зачнуть вчити фільософії та богословія, спровадивши з Київа не тільки вчителїв а й учеників, і вже заздалегідь уявляють собі, що ми (єзуїти) будемо їх противниками“ (75).

З поміж усїх київських учених найбільшу увагу присьвячують єзуїти — як зрештою і треба було сподїватись — митрополиту Стефану Яворському. Для них не могла бути індіферентною анї його близькість до царя, анї його солїдне на свій час образованнє, анї його енерґічна дїяльність в справі заведення шкіл, котрі суперничали з єзуїтською і почасти паралїжували її вплив, дуже добре знаний Яворському. Про нього єзуїти писали в осібних листах і до Риму і провінціялови і в річних справозданнях про стан місії. Відзиви про декотрі сторони дїяльности митр. Стефана Яворського ми вже нотували. Тепер зберемо про сього дїяча се, що важного знаходимо в кореспонденції з початку

його приятелїв, а опісля противників.

Про походженнє, вихованнє і службову карієру Яворського єзуїти подають — зрештою з деякими деталями — майже те саме, що знаємо і з иньших жерел. І так о. Беруля з нагоди настановлення в митрополити недавно покликаного з Київа Яворського пише (11 січня 1701 р.), що Яворський як заслужений київський префект богословія став якимсь способом знаний царю своєю ученістю, що він, „як зачувати, скінчив висші науки в Вильнї, вдаючи з себе унїята, коли одначе його здемасковано то, як говорять, видалено його звідти не зовсїм почесним способом. Тому то у нього тепер так мало прихильности до римлян“ (58) [1]. Справозданнє за 1701 р. доповнює сї звістки ще дальшим, де роз'яснено деталї, а головно „непочесне“ виданеннє Яворського з Вильна. „Яворський родом Поляк. Науки укінчив у наших (sic), де навіть був ректором конґреґації Пресьвятої Діви; одначе коли він перейшов на сторону схизматиків, то імя його спалено на конґреґації, як нам про се оповідав його вельможність пан Потоцкий“. (184).

О позиції Яворського в Москві говорить ся в листї о. Берули ось що: Яворський подобаєть ся царю, але народ його не любить через те, що він „oblewanecz“ (обливанець) — „так вони (Москалї) називають тих, котрих хрещено наливаючи воду з верха на голову, як це робить ся у Киян і у нас римлян — і народ боїть ся, щоби він, зіставши патріярхом, не завів яких небудь новинок“. Наслїдком сього народна симпатія звертаєть ся більше в сторону новгородського митрополита, чоловіка також не без образовання“ (58). Єзуїти часто згадують про любов митрополита Стефана до просьвіти і його заходи коло заведення шкіл (60). В справі приязних відносин, які з початку уложили ся між Стефаном Яворським і єзуїтами, знаходимо знова досить скоро цїлий ряд таких звісток, які показують або нещиріcть митрополита, або те, що він скоро збагнув правдиві заміри католиків, пізнавши в них ворожих йому єзуїтів (пор. 66). В листї з 15 вересня 1701 року о. Емілїян згадавши про щиру (поки що) приязнь Яворського з єзуїтами, кілька рядків дальше уже говорить, що митрополить „сильно бажає, аби чимскорше розпочали ся теольоґічні диспути, щоб і иньші могли чути докази римлян і виробити собі лїпшу о них опінїю“. „За божою ласкою — пише єзуїт дальше — ми для тої справи

---

[1]) Висше, як ми бачили, той сам автор пише инакше.

узброєні книгами, хотіли б іще тілько мати зібраннє постанов вселенських соборів, особливо семи перших". З дальшого бачимо, що єзуіти хоч і вірили, що Яворський зарядив диспуту з прихильности до них в цілях пропаґанди, одначе все таки запасались основно, чим тільки могли —і грецькими і латинськими авторами, з виїмком, впрочім, Декарта, котрого наука показала ся суперечною доґмі про транссубстанціяцію, якою дорожили обі сторони (73). Минув місяць, а до диспути ще не дійшло; обі сторони ладять ся, а про Яворського йдуть тільки похвали; одначе єзуіти (лист Берули) вже не вдоволені радою, яку Яворський дав царю — замкнути католицьку школу (74—75).

Нарешті диспута, до котрої так довго ладили ся, відбула ся, і то по части заімпровізована. Про се читаємо в листі з 23 падолиста 1701 р. Той лист говорить про деякі обставини, які попередили диспуту і виясиює комбінації автора, а дальше представляє рід протоколу диспути, котра, на думку єзуіта, випала на його користь.

„Ми дивуємо ся і не зовсім розуміємо — пише єзуіт — як се стало ся, що рязанський митрополит, сповнюючи функції патріярха, зрештою без патріяршого титулу, був властне тим, котрий через ріжних вельмож робив заходи у сьвітлійшого царя против нашої школи, підчас коли дотепер він виявляв себе таким ласкавим і милостивим до нас. Крім сього дивуємо ся і тому, що він так щиро, такими ріжними способами і хитрощами старав ся викликати нас на яку небудь диспуту про походженнє сьв. Духа від Отця і Сина. Ми ухилювали ся від сього до часу, поки се можна було робити з честю, а ухилювали ся ми під тим претекстом, що в сім краю нам не вільно публично обсуджувати спірних між нами і Росиянами питань, поки на се ми не дістали офіціяльного дозволу і повновласти. Невважаючи на се дуже багато і з ріжних верств людий часто старало ся нас втягнути в той спір" (78). Причиною до диспути послужив твір якогось переїзджого монаха, котрого єзуіт не називає. В тім творі були докази латинян про походженнє сьв. Духа — докази „добрі, тільки ж написані рукою якогось короткозорого добряги". В результаті той твір попав в руки митрополита, котрий написав відповідь майже в шести зошитах. Отся відповідь, на думку православних, була така, що на завсїди замикала уста латинянам. Одначе латиняни самі виявили бажаннє диспутувати, як що цар на се позволить, і мали до сього підстави, про котрі пишеть ся в листі: „Тому що ми завважали з надмірної їх (православних) нетерпе-

ливости, що вони більше шукають тріюмфу ніж правди через те, що вповають на митрополита, котрий в протягу двох курсів викладав богословіє в Київі; а що дальше могла би від того потерпіти слава нашої сьв. церкви, тимчасом, коли право оборони всюди дозволене, то ми рішили, що нам не грозить небезпека, коли дальше не будемо ухилювати ся від диспути" (79). Диспута відбула ся в день сьв. Тереси після снїдання у одного значного, близького цареви, боярина, котрого імени в листї не подано. Сам митрополит, не вважаючи на те, що його присутність на диспутї була заздалегідь заповіджена, не прийшов, тільки прислав одного молодого богослова, котрий студіовав фільософію за границею у єзуіта (?) о. Гольцбехера. Спір, який обертав ся в сфері доґматичного богословія, ведений відповідно до вимогів схолястичної льоґіки, переданий тут компактно і докладно. Ми одначе не будемо слїдити за мудрими словозвоями, які доказували і опрокидували те, що лежить виключно в сфері віри. Для нас інтересне тут те, що після диспути, яка, по словам єзуіта, закінчила ся його побідою, єзуіти цїлковито розчарували ся Стефаном Яворським. Те розчароване особливо замітно виступає в листї о. Фр. Емілїяна з 10 марта 1702 р. „В справі вищих наук я недавно висловив бажанне — пише єзуіт — щоби знайшов ся хтось такий, котрий би основно їх перейшов; тепер одначе по дальших розмовах з віце-патріярхом (так майже завсїди називають єзуіти Яворського) я прийшов до переконання, що те неконче потрібне. Тут з початку зробили йому велику славу, і ми самі довідавши ся, що він в протягу двох курсів викладав теольоґію — признавали його більшим ученим, чим який він дїйсно. Одначе тепер, сказати правду, я не ставлю його навіть вище себе, особливо після сього, коли я (підчас диспута) ґрунтовнїйше від нього виложив суть науки о тройцї. Я сам міг замітити і дуже добре бачив, що на мене дивлять ся, як на побідника, і сам віце-патріярх прилюдно назвав мене ученим і добрим теольоґом, про що очевидно ми повинні були бути переконані далеко більше". „Тепер віце-патріярх бажає зняти другий спір про голову церкви, коли тільки нічого не надасть ся до диспути в справі попереднього питання; одначе я, Богу дякувати, добре приготовив ся і до тої нової диспути" (98—99).

Побіда не вийшла на добре „побідникам". В листї о. Емілїяна з 28 лютого 1703 р. знаходимо вказівки, що Стефан Яворський вже при кінци 1702 р. себто зараз після диспути взяв ся на способи супроти щасливих суперників. Зга-

дуючи про те, як „монахи з великою злобою напустили ся“ на єзуітів „викликаючи їх на диспути в справі конфесійних ріжниць“, одначе по належній відправі стратили до сього охоту — о. Еміліян говорить дальше: „тутешні рішучо признають, що ми більш учені від тих монахів (київських), одначе се ні трохи не зближує їх до правди“. Москалї твердо вірили, що поганська і сьвітська фільософія і взагалї вища наука не служить вже заразом признаннєм сьвятости і правоти перед Богом. Одначе ся сьвятість зовсім не перепиняла православним з щирим заввятєм інтриґувати проти єзуітської школи. Справа дійшла до того, що при кінци 1702 р. підчас неприсутности царя митрополит Стефан Яворський, по словам єзуіта, „видав грубіянський і огидний декрет звернений проти нас і нашої школи. Про той декрет звістив нас завчасно наш один добрий приятель, і ми дали на нього відповідь, в котрій доказано, що головний мотив того декрета опирає ся на фальшивій підставі. І так ми осягнули се, що як не грозив архиєрей анафемою, то не знайшов такого, хто би взяв на себе оголошеннє сього декрету“ (110).

Єзуіти знайшли собі заступників „перших людей в державі“ — очевидно батьків своїх учеників, про що можна здогадувати ся з закінчення фрази: „тому що у нас ученики навчили ся протягом місяця більше (можна сказати без самохвалення, а на похвалу мого товариша), ніж у тих нещасливих козаків (бо монахи покликані з Київа — козаки) за цїлий рік“ (110). Тільки опираючи ся на сильних заступників можна було вести боротьбу з Яворським, котрого тодї ще не витиснув з серця Петра В. другий більш зручний та відповіднїйший духови часу його земляк. Що в листах переказано в досить лагідних висказах, те в річнім справозданню висловлено в енерґічній формі. І так в справозданню за 1702 р. діяльоґ Яворського про походженнє сьв. Духа названо нісенїтницею, а його авторови закинено уживаннє фальшивих цитатів, суперечности, слабі докази, незнаннє термінів, яких уживано навіть в грецькій школї. Рівночасно з тим, хоч відповідь Яворському піднесено „без усяких обидливих виразів“, все таки цар був невдоволений успіхами єзуітів і від того часу показував ся до них холодним очевидно не без впливу зі сторони Стефана Яворського (184—185).

В 1703 р., як бачимо з справоздання за той рік, Кияне в листах „взяли ся за оборону опрокиненого діяльоґа, одначе коли їм два рази доказано суперечність — замовкли“. Стефан Яворський з своєї сторони строго заборонив єзуітам „зачіпати

в товариських розмовах з Росиянами релїґійні питання, учити молодіж", а Росиянам під загрозою анафеми заборонив посилати дітий на науку до католиків — одначе даремно (185).

Що до иньших осіб, то інтересні відзиви маємо про о. Паллядія Роговського і принагідну замітку про сьв. Димитрія (Туптала), котрий тодї був кандидатом на сибірську митрополїю.

Про Паллядія Роговського читаємо в листї Берулї до провінціяла (з 15 січня 1701 р.) ось що: „Отець Паллядій Рогойський (sic) — пише о. Беруля — бувший колись клїєнтом вашого преподобія в Ніцції (?), тепер в Москві ігуменом, инакше говорячи, начальником монастиря, в котрім живуть київські учені монахи. Се гарна і щира людина, і я вже кілька разів бачив ся з ним. Роговський — через кореспондента — засилає поздоровленнє о. провінціялу до Праги" (76). Дещо про ученість й долю Роговського (помер в сїчни 1703 р.) дізнаємо ся з листа о. Емілїяна з 28 червня 1703 р. Готовлячи ся до диспути і потрібуючи книг, жалуєть ся єзуіт, що йому не вдало ся покористувати ся біблїотекою Роговського, хоч була нагода дістати її на власність. „Шкода що не продав нам хоч кілька своїх книг той монах Паллядій Рогойський, котрий учив ся в Ніссї (Nissae), Оломуцї і в кінцї — в грецькій колеґії в Римі, і котрий на кошт передовсім сьвятої конґреґації і сьвітлїйшого князя Фльоренції зібрав і привіз сюди біблїотеку зложену що найменьше з пятисот вибраних творів; більшу частину її становили писання сьв. вітців, постанови соборів і полемічні твори. Тепер усї ті книжки в руках наших противників, бо по смерти Роговського в січни усї його річи забрав до себе згаданий митрополит" (Ст. Яворський).

Незавидна була доля ученого уніята в Москві. Зіставши ігуменом „прибув до Московщини з богатими надїями". Тут одначе його приятель обжалував його перед патріярхом Адріяном за приналежність до унїї, за що його ще перед поворотом царя із заграницї позбавлено сьвященства і замкнено до тюрми, де він пересидів півроку. „Вкінцї його поставлено перед синедріон і наказано в присутности патріярха Адріяна подати причини, через віщо він з'єдинив ся з римлянами. Колиж він прочитав з письма ті добре і досить розумно виложені причини, патріярх закликав: „Чиж ви не бачите, чи вас достаточно не вразило здивованнє, як софістично та хитро уложили ті причини римляне, так що кождого, недоста сильного в вірі, легко можуть збити з правдивої дороги". Присутні не маючи

спромоги відповісти Роговському з нерозумної ревности стали злобно кричати, одні — „спалити його!“, а другі — „втопити його!“ Нещасливий наляканий тим — по словам о. Еміліяна — „допустив до того, що у нього в руках зломано пальму мучеництва“, себто він просто відрік ся від „римських блудів“ і піддав „блудам Фотія“. Паллядій одначе надумавшись зістав ся таки уніятом, тільки „прилюдно заявити своє розкаяннє перешкодила йому хороба, котра відняла йому мову“ (112—113).

Загалом листи єзуітів переповнені сумними оповіданнями про незавидну долю уніятів в Москві і про прояви московської нетерпимости до латинян, котрі зрештою дуже ревно, ледви не насильно шукали все нових прозелітів.

Відзив про Димитрія Туптала вказує між иньшим на те, як уміли єзуіти цінити діячів противного табору. Згадуючи за проповіди Стефана Яворського о. Еміліян в листі з 15 вересня 1701 р. пише: „Такі ж проповіди говорить якийсь послушник (serviculus quidam), прегарна і також нам прихильна людина. Він з київського монаха настановлений сибірським митрополитом — чоловік (що рідко трапляєть ся) щирої душі. Його проповіди приносять особливо користь народу, котрий перед тим ледви чи знав що більше понад потреби своєї сфери“ (76).

На закінченнє задержимо ся над одною подробицею, характеристичною для історії театру в Росії. В 1699 р. Лєфорт для глуму над латинниками, а головно над католицьким духовенством представив перед московськими вельможами комедію, за що, по словам автора річного справоздання єзуітської місії, попав в горячку і помер саме в день канонізації сьв. Ігнатія і Ксаверія (181). Розуміючи заці́кавленнє учеників театром, єзуіти не забули звернути на се увагу, проте в тім же році „підчас сьвят Різдва Христового, Йордану і т. и. при великім здвизї Росиян намальовані фарбами на подобу живих фіґури грали ріжні містерії“ (181). На другий, 1700 р. по містеріях „представлено невеликі драми при великім здвизї народа“ (182), а в 1701 р. „уладжено далеко більш урочисті представлення при величезнім здвизї Росиян“ (183). Ті представлення роблено і в 1702, а мабуть і в дальших роках, бо в справозданню за 1708 згадано, що були „знова уладжені і лучше дібрані куліси і фіґури для представлення духовних містерій“ (190). Про заінтересованнє єзуітів театральною справою сьвідчать і виривки з їх листів, котрі сю справу представляють далеко виразнійше, ніж сухі згадки в справозданнях. І так

о. Беруля в листї з 15 падолиста 1701 р., де він говорить про потребу присилки нових учителїв і їх знання — він з притиском повторює: „Кого б там, ваше преподобіє, не рішили прислати, то хай приходять з рішучим заміром трудити ся, та щоби розуміли ся на уладжуванню комедій. Одну з таких комедій недавно давали Кияне і заслужили похвалу. Нас також накликають до того, одначе ми поки що відкладаємо, бо нема у нас на се місця" (76). З иньшого листа (10 марта 1702 р.) дізнаємо ся, що о. Беруля „дав уже три невеликі представлення (правдоподібно ті, про котрі висше згадано), котрі в грі хлопцїв випали дуже добре на велику радість присутного при тім тутешнього дворянства. Ми придумали се приладити для комічного представлення, котре заслугує на увагу хочаб з огляду на тяжку вложену в те роботу. Те представленнє показало ся богатьом тутешнім просто чудовим, бо вони нїколи чогось подібного не бачили" (100).

З висше наведених цитатів ясно, що єзуіти перед приходом Киян, підчас сьвят представляли містерії при помочи ляльок, фіґур, на взір захованого до наших часів вертепа. Коли Кияне по своїм приходї до Москви зачали давати пєси з живими особами (учениками) в ролях, єзуіти також оживили свій репертуар вносячи в нього імовірно т. зв. шкільні драми. Щож до Киян, то їх представлення мабуть стратили своє значінне. Так по крайній мірі можемо думати на підставі справоздання єзуітської місії за 1701 р., де про се читаємо ось що: „вони (Кияне) зачали також давати комедії і за кожду з них їм плачено майже дві тисячі імперіялів. А що з того нїчого особливого не виходило, то ті гроші скоро обернено на удержаннє сьвітських комедіянтів, покликаних з Гамбурґа" (84). Викликавши єзуітів до суперництва Кияне очевидно не могли постачити репертуар більше приступний та інтересний для сучасної їм московської публики, яка хотїла сьвітської драми та нудила ся підчас моралїстичних алеґоричних пєс київських драматурґів. На жаль анї в справозданнях анї в листах не дають нам єзуіти навіть натяків про зміст і сюжети драм, які виставляли Кияне. Імовірно се було щось в родї тих драм, які подав проф. Петров в звісних „Очеркахъ украинской драматической литературы XVIII в.", або в родї драми про ізраїльського царя Езекію, котру ми видали в „Памятникахъ русской драмы эпохи Петра Великаго". Позволимо собі один здогад: чи не заховали ся останки тої драматичної дїяльности Киян в Москві — в бібліо-

теці „московскої синодальної друкарні“? Як звісно, Українці, які попадали в Москву з початком XVIII в. і розвивали педаґоґічну і літературну діяльність, як нпр. І. Бужинський — стояли в близьких відносинах до тої інституції.

Матеріял зібраний нами з листів і донесень єзуітів, які жили і розвивали діяльність в Москві з початком XVIII в. — не дуже то докладно і ріжносторонно малює нам єзуітських учених суперників — Киян. Одначе тут важна і характеристична одна річ: в тім часї, коли Кияне напружували всї сили на полеміку з католицизмом і уважали себе за підпори православія — з права і з ліва, і зі сторони Москви, що віру клала вище науки і зі сторони католиків-єзуітів, близьких Киянам методою думання і теольоґічним образованнєм, — одним словом з обох сторін Кияне викликували закиди дотично недоста чистого православія і своєї тайної (а часом і явної) склонности до унії. Що Кияне були чемні і прихильні католицьким теольоґам в щоденних, так сказати, житєвих зносинах — се не трудно зрозуміти. З другого боку знова при всїй доґматичній і обрядовій спільности з Москвичами, Кияне в Москві чули себе так, як чує себе Европеєць в напів варварськім краю. Єзуіти були тою сферою, де могла відітхнути душа Киянина, котрий в Московщинї стужив ся за европейськими людьми, за европейським способом ведення розмови, а навіть спору. Вкінцї їх своячило з католиками теольоґічне образованнє. Щоб наглядно о тім переконати ся, вистарчить простудіювати Яворського „Камень Вѣры“, типовий приклад, як вміли Кияне для своїх богословських цїлий використовувати роботи західно-европейських учених теольоґів[1]).

З рукописи присланої автором для »Записок« переклав Іван Джиджора.

[1]) Див. працю прот. І. Морева, „Камень Вѣры“ митр. Ст. Яворскаго, его мѣсто среди отечественныхъ противопротестантскихъ сочиненій и характеристическія особенности его догматическихъ воззрѣній“. Спб., 1904.

Miscellanea.

Лист Мазепи до гетьмана коронного Гієр. Любомірского з 1703 р.

Вікова боротьба козацтва з Польщею, боротьба шляхти, узброєної перґаміновими королївскими привілеями і наданями, з дійсним власником просторих українських земель, народом українським, не притихла, а ще більше розгорілась з початком XVIII ст., коли Польща була занята тяжкою війною зі Шведами. Селяни проганяли дідичів, забирали їх майно, збирали ся в більші гурти і добували укріплені міста і всюди заводили новий козацький лад. Найбільше визначили ся в тій боротьбі, а через се і найбільше зненавиджені польським урядом були Палїй і Самусь. Нарід відчував, що по його стороні повинен станути гетьман з козацькими полками, і тому вірив, що Палїй і Самусь стоять в порозуміню з Мазепою. Вірив у се і уряд польський, а то тим більше, що оба ті провідники самі називали ся царськими і гетьманськими відпоручниками. Тому король польський і шляхта на соймах домагали ся від царя і гетьмана, аби вони помагали здавити сей рух, а заняті землї і кріпости звернули Польщі, котра стоїть в союзї з царем проти спільного ворога, Шведів. Жаданя ті повтаряли ся і в кореспонденції польських достойників з Мазепою. Повторив їх також гетьман коронний Гієронім Любомірский в листі до Мазепи, який вислав в лїтї 1703 р., одержавши велику булаву. Відповідаючи Любомірскому, збиває Мазепа закиди, неначе б то він або царський уряд стояв в якій небудь звязи з Палїєм або Самусем, називає їх своєвіль-

ними і безбожними бунтівниками, що пролили багато християнської крови і підняли братоубійну домашню війну на нещастє і згубу Польщі. Дальше запевняє про вірність свою і царського уряду супроти союза з Польщею, а в кінци повідомляє, що видав відповідні накази, аби не пускали повстанцям підмоги з лївого боку Днїпра.

Copia listu imp. Mazeppy z Baturyna 8 iunii a. 1703 do imp. krakowskiego pisanego.

Mam sobie za wielki honor [ze wm.][1]) emerito passu in altissimum senatorskiey godności y hett. praeeminencyi wstąpiwszy subselium, raczysz ze mną przykładem antecessorow swoich w listownych correspondencyach poufałą przyiazń y zyczliwą zawierac konfidencyą, ktorą iako omni tempore cum speciali chęci moich realitate spondeo, tak y o tym fidelissime donoszę, iz pierwszy list teraz od wmpp. odbieram, na ktory gdy amico calamo wm. p. respondeo, condolere mi przychodzi et ingemiscere na niezbozne facinus swywolnych rebellitantow Samusia y Paleia, którzy nie tylo interno corde domową woynę na zgubę Rzptey Polskiey wzniecili i wiele krwi chrzescianskiey seditioso marte rozlali, lecz quod maius — te swoie nefanda scelera naywyszszym najs. monarchi naszego imieniem y moim hett. tegunt et protegunt, pisząc się contra fas et aequum officyalistami i. c. wwa. y seminando inter plebem, iako z naywyszszym najasn. monarchą naszym mandatem iego y moim hett. ordynansem tę na Ukrainie przeciwko Rzptey Polskiey per aestus conjuratae malevolentiae rozniecili woynę, co nigdy in sua nie było realitate y bydz nie moze, poniewaz nasz naiasn. monarcha sacra wiecznego pokoju między oboygiem narodem foedera strictissime w monarszym sercu conseruat y stałą ku naiaśn. krolowi polskiemu, iako tez y całey Rzeptey przyiazń fidelissime dotrzymuje. A ze przerzeceni rebellizanci proprio ausu et libera authoritate uzurpuią sobie tytuły et officia sub nomine naiasn. monarchi n. i. c. w., tedy niech ztąd zadna w senatorskich y kawalerskich wmp. animuszach suspicii nie rodzi się interpretatio, albowiem ia ab initiis tey rebellii praecidendo w oney futura mala et consequentia pericula, po tym providendo bono publico pisałem do Samusia y Paleia groząc imieniem naiasn. monarchi majestatu y powagą i. c. w. iako y odemnie, aby tey swewoli nie wazyli się zaczynać tymze najasn. imieniem, a oni tak do naiasnies. monarchi iako y odemnie in suis desideriis reccurrere. Lecz surdis fabula narrabatur, poniewaz ta moia prozba zadnego dobrego skutku w zaiątrzonych nie mogła causare sercach. A iako ia

[1]) Очевидний пропуск.

onym dotąd zadnego nie dawałem sukkursu, co u samych ze wm. pp. evidentius patet et patebit documentis, tak y w dalszey czas takowąz maią stateczną ku przysłudze Rzptey Polskiey oppromitto przyiazń, maiąc w wielkiey aestymie y nalezytey obserwancyi iura vicinitatis et authoritatem pactorum conventorum, ktorych ze statecznie dotrzymamy, upewniam wmp. Zeby zàś te sedycye et interna bella na Ukrainie rebellij ardore nie rozszerzały się, zwłaszcza gdy proximus ardet Ucalegon (sic), iuzem dawno uniwersały moie do pułkow wszystkich z kancellaryi woyskowey kazał wydać cum eo mandato, aby zadnego człowieka tutecznego na tamtę Dniepru idącego nie przepuszczano. Takową tedy na list wm. p. cathegoricam uczyniwszy relationem cum ea manifestuię się realitate zem̃ iest.

(Рукопись бібліотеки Оссолїнских Nr. 3565).

Подав *Федір Голїйчук.*

Причинок до історії останнїх днїв панщини в Галичинї.

Після траґічного 1846 року польські суспільно-полїтичні діячі побачили нараз з трівогою, що против своїх державно-реставрацийних аспірацій побіч австрійських ґарнїзонів і нїмецької бюрократії мають іще третього противника — селянські маси, що поведені невидною рукою демаґоґічного правительства можуть стати багато небезпечнїйшим чинником від обох перших. Тому, коли незабаром потім у кругах польських полїтиків виринула думка про нове повстаннє, показала ся неминуча потреба позискати для себе селян і разом із тим вирвати їх із під впливу ворожих для себе бюрократичних елементів. І в 1848 р. починаєть ся у польських інтелїґентних кругах у Галичинї жива аґітація за тим, щоби дідичі зрікали ся у користь селян панщизняних робіт і тим улекшували польсько-революцийну пропаґанду на селї. Одначе загал дідичів не дуже квапив ся зносити підданчі обовязки. Знайшли ся тільки нечисленні одиниці, що поважили ся резиґнувати добровільно зі своїх вікових привілеїв, чи то даруючи їх безвідплатно, чи заміняючи панщизняні обовязки на роботу за заплатою. Решта чекала аж появи цїсарського патенту з дн. 16 цьвітня 1848 р., що раз на все стер з лиця землї той ганебний останок середньовічного невільництва.

Кілька звісток, що дотикають історії добровільного резиґнованя дідичів з панщизняних робіт у Станиславівській

округї, подає у своїх записках звісний уже окружний комісар Остерман. „Der Rukomyrzer Grundherr Martin v. Przysiecki, каже він[1]), hat nach Aussage des Richters Maćko Chojecki, des Geschworenen Hauryło Chauer und des Iwan Rudy aus der Gemeinde, der Gemeinde die Robot geschenkt; — Gräfin Miączyńska hatte den Gemeinden der Herrschaft Tyśminica, die Robot auf die Dauer von zwei Monaten gegen dem geschenkt, dass gegen Baarzahlung gerobotet werde, und zwar: der 2 spännige Zugtag für 1 fl — der Handtag 10 xcm; — der Kowalówker Grundherr Vinzenz Poniński hatte bei den Gemeinden Kowalówka und Hrehorów die Natural-Robotsleistung wohl eingestellt, allein gegen Bezahlung die inwentarmässige Robotshöhe beibehalten und festgesezt, es sei den 2 spännigen Zugtag mit 12 xcm, den Handtad mit 6 xcm, zu zahlen.

Що тикаєть ся ковалївського дїдича Вінцента Понїнського, то він переслав до ковалївського віта просторий лист, яким нормує дотеперішнї панщизняні відносини між ним а ковалївськими селянами. Цікавий той лист попав підчас одної урядової поїздки Остермана до Ковалївки в його руки[2]) і він подає у своїй „Хронїцї" дослівну його копію:

„Wojcie Kowalowiecki Jabłoński!

„W roku 1844 temu lat cztery prosili Panowie Naj. Cesarza i Króla, aby włościanom (chłopom) zrobic ulge w panszczyznie, to jest aby was uwolnić i darować pańszczyznę — żadney odpowiedzi niebyło jak i na wiele innych podań, bo ci co otoczali Naj. Pana niedopuszczali żadnych proźb — o czym Naj. Pan dowiedziawszy się 15 Marca roku tego, zaraz tych Panów od siebie oddalił — i ogłosił siebie dla szczęscia ludów Cesarzem Austryjackim, królem naszym konstytucyinym. — Konstytucyja słowo znaczy: ze wszyscy ludzie na zasadach S-tej wiary naszey jesteśmy bracia. Polak, Mazur, Rusin, Nie-

[1]) Хронїка Остермана т. I, ст. 380 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

[2]) „Im Grunde kr. Auftrags vom 29 Februar 1848 Z. 69 u. K. und 70 M. K. habe ich den Gemeinden Kowalówka und Hrehorow, im Orte Kowalówka in Gegenwart des Dominical-Repräsentanten und des gr. kath. Pfarrers Grabowicz, zugleich am 4 April 1848, die in Folge der Robotregulierung angefertigter Verzeichnisse der Frohnschuldigheit der unterthänigen Grundbesitzer, kundgemacht und eingehändigt. Nach dieser Amtshandlung, überbrachte mir der Kowalówker Ortrichter ein eigenhändiges, an ihn gerichtetes Schreiben seines Grundherrn, welches lautete... (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19, т. I, ст. 380).

miec, Zyd, i ze wszyscy tak jak jednego Boga dzieci jesteśmy, tak pod jednym królem konstytucyjnym równi wszyscy w obliczu prawa Pan, chłopek, Żyd i sługa. Konstytucya znaczy, że wolno całemu krajowi, jak każdemu z osobna i każdey gminy swe prozby w potrzebach swych przedkładać i te będą zawsze wysłuchane. — Po ogłoszeniu konstytucyi przez Naj. Pana dnia 15 marca zaraz tu we Lwowie dnia 19 marca Panowie zgromadzili się i podali swe prozby do Tronu Cesarza i króla konstytucyjnego, które tobie tu te drukowane przesyłam, a aż nadto jasno 10-ty punkt opiewa i oswieca was, iż proszono o darowanie pańszczyzny, z tego się przekonać możecie, że tylko Panu wolno prosić o darowanie — bo czudzej własności nikt Panem być niemoze, już to 4 lata oto Panowie proszą. To samo osobno drukowane posyłam księdzu i Mandatariuszowi zeby wam przeczytali, wytłumaczyli, a osobliwie 10-ty punkt[1]), a osobno tobie wojcie posyłam, abyś miał u siebie i dał komu z osobna do przyczytania, — z tego przekonać się możecie, że was umyslnie ze złośći ku Panom ktoś kłucił, a wy jak slepi nadstawialiście z chęcią uszy. A ten adres drukowany teraz was musi przykonać o dobrych chęciach Panów ku wam. Ktokolwiek bądź, gdy jeszcze zechce i kusić się będzie was niepokoić i burzyć przeciw Panu lub Zwierzchności, chwytajcie zaraz i odstawci do dominium lub cyrkułu. Oczekujcie z cierpliwoscią i wszelką ufnością odpowiedzi Naj. Pana Cesarza i króla naszego. Porządek — zgoda, spokoj, posłuszeństwo, kto przeciw temu, jest wrogiem kraju. To jest zasada naszej s-tej Religii. Bałamuceni ludzie! O dobrzy ludzie! do was się odzywam głosem tym samym, jakim do was przemawiał lat 28, chlubcie się z tego, żem umiał was Gromadę kowalowiecką w s-tej Wierze, Religii utrzymać, bez której nikt szczęsliwy być nie może. Równie chlubcie się z tego, żem potrafił was utrzymać od występków rożnych, utrzymać wasze dzieci w miłośći ku swym Rodzicom, utrzymać porządek karności, wzbudzić potrafiłem zamiłowanie do pracy, gdyż proznowanie jest matką występków. Utrzymałem was od tej zarazy i niepokoju, któren niestety drugi rok trwa; umieliście zachować pokoj, porządek, nie tak jak Hrehorowscy. — Ci odstąpili od szlubów uczynionych Bogu wstrzemięzliwość, za to ich Bóg ukarał na pośmiewisko ludów. Zaden z was mnie nie zarzuci, żem we wszystkim, co do dobrego sięgało, nie zachęcał, niewidział odemnie złego przykładu, chciwością, obłudą, podstępami was niełudził — zawszem prawdę mówił i przekonywał was, gdyż chciałem zyskać waszą miłość. Odjeżdzając z domu mowiłem z tobą wojcie, jak by lepiej było zrobić z tą

[1]) Справа знесення панщини.

panszczyzną, — tyś moim świadkiem, nie mogłem więcej wołać, bo mi było dotąd niewolno, ale dziś, dziś pod Monarchą konstytucyjnym wolno mi jest jawnie z wami mowić. — Deputacya z tąd ze Lwowa dnia wczorajszego pojechała do Monarchi naszego. — Panowie, mieszczani, z Lwowa księża, dwóch chłopów, dwoch żydow, z tą drukowaną prozbą, którą tobie przysyłam — mówie oczekujcie cierpliwie, odrabiać najposłuszniej te panszczyznę w porządku. — Cieżcie się z tego, że mogę wam to donieść — jednak zebym wam i teraz okazał moje ku wam zawsze jednakie uczucie, postanawiam tymczasowie. 1. Darować pańszczyznę mnie nie wolno bez zezwolenia Monarchy. — 2. Abym was przykonał, że tak jest to prawda wszystko, szczyro co wam w tym piśmie opowiadam — więc od niedzieli tej pierwszej co przyjdzie, każdy dzień ma być płacony, dzien pieszy 6 xcm., każdy dzień ciągły parokonny 12 xcm. — 3. Każdy iść powinien tak jak dotąd mu inwentarz nakazuje — to jest te illość dni 4 gdy się płaci, więc tam gdzie miejsce ma zakładna robota, aby na zakład robić. — 5. Pan Ekonom ma nakaz, gdy niema u siebie pieniędzy, ma garcami płacić kazdy dzień, aby wymierzyć na te pieniądze, podług pieszego na 6 xcm. ciągły na 12 xcm. — 6. Te garcy lub pieniądzy mają tydniowo bydz płacone dla porządku. — 7. Gdy to co pierwiej robiłes za znaczek, teraz za pieniądze, z natury rzeczy musi być coś taniej jak obcy robotnik, gdyż za to się płaci, co było i jest jeszcze powinnością. — 8. Niepociąga ta płata za sobą, zeby każdy Pan tak zrobił, to od woli każdego Pana zawisło, a zatym bardziej chciejcie się przekonać o chęciach waszego Pana. — 9. Zdaje mi się i spodziewam się po was jak dobrych ludziach, ze te czynnosci Panow jak i swego przyjmicie do serc waszych, — i z czułoscią i radością duszy podziękujecie przy służbie Bozej Bogu za pomyslność i dobrą sprawę waszą, razem i za pomyslność waszego Pana przyjmiecie — zaś niech to tak trwa wszystko az do mego przyjazdu, gdy przyjadę zwołam, wam dalsze ogłoszę czynności kraju, i naradziemy się co dalej w zgodzie uczynic. Oczekujcie mego przybycia. Obym na próżno nie wzywał was. — Niech się cieszą familije, które są oswobodzone, wasze majątki pewne, całe — rekrut tylko w kraju będzie. — Niech żyje Naj. Pan konstytucyjny — za pomocą Boga — życzę wam wszelkiego szczęścia — co day Boże. — 10. Spodziewam się także, że z wesołem twarzem, z zazdrością serc będziecie dobrzy, posłuszni — i gdy kiedy trza będzie pomocy Panu od was, nie usuniecie się, nawzajem ja wam przyzekam tak być pomocnym, jak przedtym było, a to: w radzie, w zdrowiu, w pieniądzach i różnych potrzebach. — 11. Niedajcie się uwodzić cudzym ludziom, a może jest wyrodek jaki pomiędzy wami,

co językiem węza przemawia do was, mówie niesłuchaycie go — tylko słuchaycie głosu prawdy — głosu serca rozumu — to nas wszystkich uszczęśliwi. — 12. Znaczki dawać ma Ekonom dla porządku i w tabelli zapisywać, aby kazdy odrobił podług inwentarza swoje, i zaraz lub tydniowo był zapłacony; gdy tydniowo płacić się będzie, dla porządku by był woyt. Mam nadzieję że przyjmicie moje dobre życzliwości z tym sercem z jakim ja czynię. — 13. Więźniów politycznych wszystkich uwolniono. — Działo się w Lwowie dnia 28 Marca 1848.

Wincenty Poniński Dziedzic m. p.[1])

L. S.

Подав *Ів. Кревецький.*

З кореспонденції Миколи Устіяновича.

Отсих кілька листів подаємо з родинних паперів д. Івана Міцькевича, жонатого з Анною Устіяновичівною, братаницею Миколи.

Міцькевич дуже поважаний чоловік у Миколаєві; був протягом 15 літ тут бурмистром. Устіянович писав до Міцькевичів більше листів, сї одначе десь запропастили ся. Листи писані красним письмом на пів аркуши звичайного паперу, зложенім у чвертку.

Листи Миколи Устіяновича до Івана і Анни Міцькевичів.

I. Kochany Panie Janie!

Ja Wam, a właściwie żonie Waszej narzucił znowu kłopot z powismem, i nie dołączył nawet pieniędzy na prządki — jakby tam u Was dostatkiem było groszy. Ja Was za to przepraszám szczerze, choć nie ja temu winien, ale Panna Hain, która jadąc do Berna za swoimi interesami, miała u Was być i tą rzecz załagodzić. Posyłam więc teraz 5 fr. aw. i proszę Hanusię, aby była łaskawą nie odmawiać mi swojej przychylnej usługi i napisać mi, czy też co się rozdało na prządki i kiedyby można spodziewać się przędzy, aby ją dać w Stryju do tkacza....[2]) będzie na święta ruskie jechać.... do Sławska, toby wziął z sobą. —

---

[1]) Хроніка Остермана, т. I, ст. 380—382 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

[2]) Місця викропковані означають, що лист на сьому місці ушкоджений.

My wszyscy Bogu dzięki jeszcze.... nie wiem jak się Wy tam macie.... ma Wasz Ojciec[1]) a mój brat?

Po Wielkanocy, jeżeli Bóg dozwoli może będę jechać do Buska, to Was odwiedzę i podziękuję osobiście za Waszą szczerość. Teraz pozdrawiam i całuję Was serdecznie i życzę wesołych Świątek.

Ustyanowicz.

Sławsko 24/3 869.

II. Лист без початку.

....ależbo dla mnie nie w czas już o tem myśleć. W moim wieku każe roztropność przez ulżenie pracy życie starać się przedłużyć, aby nie osierocić dzieci. I ja sobie to położył dziś za zadanie i dlatego nie ruszam się z Suczawy[2]). I wierzcie mi, mnie tęskno tylko za Wami — a więcej za nikim i za niczem. Jedna tylko Luńka[3]) nie może zapomnąć gór. Zdaje się, że ją tam jakieś przeznaczenie jakby łańcuchem ciągnęło, a podobnoś i wyciągnie. Jeżeli się rzeczy nie zmienią, to za rok będę ja Was prosił na wesele. Ale nie mówcie o tem nikomu, bo jakby Luńka się dowiedziała, że ja jej sekreta wypaplał, toby mi gotowa cały rok jeszcze rosół przesalać. Ot więc kochani, my mamy się jako tako w domu, ale za domem nie najlepiej się wiedzie w mojej rodzinie. Za Dozia już cały rok ni słychu ni dychu, — na listy nasze nie mamy żadnej odpowiedzi i dowiedzieć się nie ma przez kogo, co się z nim dzieje. Klemens upadł, będąc bezustannie adjutantem, z szalonego konia, uszkodził sobie coś w krzyżach, leżał cały rok słaby, poddając się wszelakiej kuracii, i dziś stoji na tem, że musi się superarbitrować i iść na pensyę o 300 fr. rocznej płacy. Właśnie pisze mi, że się stara o cywilną służbę i przyjedzie zapewne wkrótce do domu. Kornel gdzieś na Podolu się bi(e)dzi o kawałek powszedniego chleba, Sabin coś słabuje na piersi, a Mikołaj taki dotąd żydów w Brodach uczy — chciał się przenieść na Bukowinę, ale to nie poszło; a dziś nie wiem. jak się tam ma, bo słyszę, że cholera w Brodach okropnie podcina. No, daremnie — w każdym kąciku musi by(dź)ć swój krzyżyk, któren dźwigać trzeba. Nie wiem czy prawda, co nam jeden semina-

---

[1]) Брат Миколи Устіяновича, Іван, був дуже поважаним міщанином у Миколаєві. Помер перед кількома роками. Дім, де він пробував і де вродив ся наш письменник, уже проданий, але збережений добре.

[2]) Поет з початку банував за Славськом; опісля привик до Сучави. Якийсь час потім писав: „w Sławsku dywywjem sia jak czerez michur, a teper dywlu sia czerez wikno" і просив Міцькевичів, щоб перебрали ся до Сучави.

[3]) „Luńka" — се Сальомея з Устияновичів Ших (донька).

rzysta będący u nas na wakaciach powiedział, że brat mój a Wasz ojciec miał pogorzeć. Jeżeli to nieszczęście istotnie Bóg zesłał na niego, to nam bardzo boleśnie — lecz i za to niech dziękuje Ojcu niebieskie(go)mu: Jehoże lubyt hospod', nakazujet, bijetże wsiakaho syna, jehoże prijemłet — mówi św. apostoł Paweł — tak niechaj ma nadzieję, że ten ojciec, któren nas karze, jedną ręką smaga a drugą do siebie tuli. Na wesele Nastuni[1]) nie możemy przyjechać, bo istotnie za nadto daleko, aby sobie tę uciechę sprawić. Kosztowałoby to, rzeknąć otwarcie, więcej, jak my expensować możemy, bo jak wiecie, miejskie życie nie dozwala przy dzisiejszej drożyźnie innej oszczędności jak tylko tę, aby przy końcu każdego miesiąca pozostało na marek do kwitów. Otóż zamiast jechać na wesele, uradziliśmy sprawić sobie wieczorek wesoły w domu i wypić za zdrowie Państwa Młodych potężny puhar. A ich niech sam Wszechmocny pobłogosławi: udziela im na każdej stopie życia tylko pomyślności i szczęścia. Żal nam, że nie możemy widzieć się z wami, ucałować Was, zabawić się a może i zapłakać razem, ale czyż to jedno człowiek chciałby a nie może! Więc bądźcie nam zdrowi, całujemy Was wszystkich serdecznie — prosimy nie zapominać o nas, jak i Wy nam zawsze w pamięci jesteście. Pozdrówcie ojca Waszego najszczerszem nasz(y)em pozdrowieniem, i siostrę moją Rózię i wszystkich znajomych.

Wasz niezmiennie przywiązany rodzinną miłością stryj

Ustyanowicz.

Suczawa 18⁰ Okt. 872.

NB. Czy nie znalazłby się w Mikołajowie jaki chłopak na diaczka i posługującego w domu moim; dałbym mu wikt i 8 fl. miesięcznie tj. rocznie wszystkiego 100 fl.; proszę mi o tem donieść a przysłałbym mu na drogę.

III. Lubeznaja, doroha Hanusiu!

Teper nadoszła chwyla, szczo ja ne do twoho muża, ale do tebe moja dorohaja, z pokłonom prychodżu. Bo mij interes takoho roda, że jeho mużowe zawsze perebywaty zwykły, a jak udasz sia do babiw, to taki skorsze doprosysz sia. Oto tak: Wam oboim, t. j. tobi i twojemu mużewy wypadaje dokoneczno pryjichaty na deń 8⁰ serpnia do Suczawy, bo w Suszawi u mene maje sia sowerszyty takoje diło, że bez was ono ne udast' sia po ludiadomu. Moja Luneczka sełodka tak sia rozgydzeła, że ani sposob dowsze żdaty — — dokoneczno chocze za swoho Iwana[2]); i otec saraka musyt na toje prystaty, szczoby na

---

[1]) „Nastunia“ — братанниця, замуж. Засядкевич. [2]) Юлїяна Шиха.

dniu 10 serpnia tj. w Nedilu pered Makowijkow strojity wesile. A jakojeżby to było wesile bez was? czy udałoby sia ono? skaży sama moja lubeznaja? Otoż wydysz taki za prawdu jasno, szczo wam treba wybraty sia zawczasu tj. w czetwer pered wesilom z domu, zajichaty sobi statoczno, poważno do Chodorowa, w Chodorowi sisty do toho woza, szczo to jeho tiahne jakijś bis z ohnenymy oczyma i dajże do Suczawy — i to tak podhaniajuczy bisa, szczob w Piatnyciu abo najdalsze na Subotu rano stanuty na misce. Rozdumajże hołubońko moja wse dobre, aby ono takoj i tak sia stało; a najpersze, z jakim pociłujom udatyby sia do twoho Iwana, czy w łyczko, czy w borodu, czy w oczko, czy może hde szcze inde, aby on na toju dorohu prystaw, taj hroszi daw, taj i sam pojichaw — bo to twoj Iwanyszcze to twerdiak ne łedajakij, ale Demenskij[1]), i skupa bida, i zażyrysta na gospodarstwo, a szcze do toho i na mołdawskoje wyno ne zwyk, toż czym jeho siuda zwabysz? Toż szcze raz każu, rozdumaj i rozhadaj dobre, hdeby jeho ciłowaty, aby bidu pidmowyty, taj wyduryty zapliśnyłych hroszej, choćby łysz na dorohu. I wir meni, że tohda pered ciłym switom skażu, szczoś sobi fajna mołodycia, jak toje dokażesz. I szcze szczo, dam ty twoho Jaśka[2]), toho samoho wisusa, szczoś ho tak u sebe rozwezła, rozpestyła, szczo roku na wakacyu do Nykołajowa za tuju prysłuhu na twoju prysłuhu. Ja hadaju, szczo ty jako żenszczyna proworna, mudra, znajdesz sposob obajaty twoho gnypa pocztywoho i nadiju sia, szczo wy pryjidete oboje nam wsim na radost'. Moj Jaśko płeszczy w ruky, i wże na pered raduje sia, szczo uzryt swoju druhu mamu. Poczkaj durnyku, obaczym, czy Hanusia pokwapyt sia do tebe, czy ona tobi mama. — Proszuż tia ne daj sia zasoromyty, i staraj sia sobraty wsiu żeńsku włast' i takoj dokoneczno postaw na swoim. Wraz proszu tia, rozwisty o tom twojemu otcu, a mojemu bratu, szczo ja i jeho na toj dla mene wełyczawyj deń do sebe zapraszaju — pozdorow ot wsich nas Nastusiu, i na kożdyj słuczaj napyszy nam czy pryjidete i koły sia was nadijaty, szczob naprotyw was na dworec wyjichaty było nam wozmożno. Uciłuj muża ot nas i buwaj zdorowa

twoj stryj

Suczawa 24 Łypcia 873. Nykołaj.

IV. Карта кореспонденційна[3]).

Печатка почти: Suczawa 17. 12. 73; Mikołajów 19/12 73. Wielmożna Jmci Pani Mićkiewiczowa Janowa, obywatelka miejska w Mikołajowie (Galicya).

---

[1]) Родом з Демнї. [2]) Син поета.

[3]) М. Устіянович займав ся гомеопатією і лїчив нею людий.

Я не могу знати якій бôль и зъ якой причини, та и не маю средствъ. Для того розважте сами и пошлѣтъ въ Львôвъ до Миколяша по 3 або 4 средства, которіи найотповѣднѣйшіи будутъ вамъ ся здавати, и такъ: іесли зубъ надпсованый, а бôль заходитъ до головы и ушей и лице подпухло, але не запалене и на студены бôль взмагаіе ся, то Haphisargia; іакъ ходитъ бôль по цѣлой сторонѣ, особливе правой щоки, лице почервонѣло и кровь біе до головы, то Belladona; іесли бôль заходитъ до уха, лице червоне, бôль взмагаіе ся чрезъ тепліи оклады або... (слово нечитке) — то Chamomilla; іесли бôль такій, мовъ бы ковтало молоткомъ и при томъ горячка, то Aconit; іакъ на лицы пухлина тверда а блѣда — Arnica; іесли бôль наступилъ при женьскій періодѣ, а таіа іестъ не въ порядку, — або скоро бôль взмагаіе ся вечеромъ въ тепломъ лôжку а около полуночи найбольше, и скоро на холодѣ лекше — то Palsatilla; іесли бôль зъ надуживаня кави походитъ, столецъ твердый, — въ зубѣ строкаіе и вертитъ — Nux vomica; іесли бôль давный, іасна надпсовани, кровави, зубы колишутъ ся — Sulphur; іесли слина въ рота тече, въ ротѣ боляки, цѣла щока болитъ, пухне, то Mercur и Hepar sulph: на отмѣну; іакъ бôль взмагаіе ся отдыхомъ студеного воздуха, и корчитъ щоки, же не можна и рота отворити — то Causticum; іесли на хвильку лекше, взявши въ ротъ воды студеной — лекше на дворѣ, гôрше въ теплой комнатѣ — Bryonia; а якъ бôль біе въ голосницѣ, также до очей и ушей а зубы надпсовани... (слово нечитке) — Creosot. Лѣкарства жадати въ плыткахъ 6. potencia, пробовати черезъ пахане и заживати зъ водою що $^1/_2$ год. а іакъ подтихне, не такъ часто, іесли побольшаіетъ — то добре[1]).

V. Dorohii moji!

Ja Wam jeszcze ne podiakuwaw za to, szczo Wy moju dytynu i pryjmyły do śebe i kormyły i hołubuły jakby swoje własnoje czado, czrez tak dołhij czas. Ja żdaw na chwylu do toho, i taja chwyla wot pryjszła. Dnia 6° Łypcia jest u mene prazdnyk i zdwyh naroda zo wsich storon, daże nawet i ot samoji Żołkwy. Otoż zapraszaju Was ja i seho roku na sej prazdnyk — czej byśte chot' teper pryjichały — a tohda ja Wam podiakuju pered wsima mojimy host'my i pered ciłym narodom za waszuju prywiazannost', szczyrost' i usłużływost', jakuju Wy zawsze okazowały ko mni i k' ciłoj mojej rodyni ot dawen dawna, i ne perestajete okazowaty do dnesznoj pory. Tomuż ja Was zapraszaju, ne pożałujte truda i pryjid'te. Tu kraj duże myłyj i znaju

[1]) Без підпису; картка писана таким дрібосеньким почерком, що годї його було навіть де помістити.

szczo Wamby sia także tu spodobało. A Waszoje kotlarstwo, — jakby ono tu cinyłoś wysoko!!! Wy ne uwiryte, jak tu dorcho płatyt sia koždoje remesło — a zemla rodyt jak chyba w raju rodyła. Prawda, szczo doroha bude mnoho stojaty, ałe czyż wy wykładajete na dity i na szkoły?! Otož nechaj Wam sia zdaje szczoście wykynuły na knyžky, na czobotiata, na spodniata, na dyrektora, na kubany dla p. professorow i t. d. Ruszte raz tii zapliśniłyi, bo z soboju na druhij świt taki wziaty ich ne łza'.

My ożydajem Was z najszczyrszym żełaniem i nadijem sia, szczo zdiłajete radost'

szczyroprydannomu stryjowy
Nykołaju.

Suczawa 29° Czerwcia 874.

Pozdorowte mojeho brata a tata Waszeho.

VI. Лист до Анни Міцькевичевої.

Moja dorohaja, lubeznaja, serdecznaja bratannyczko!

Prawda ty każesz, że my aż za nadto dołho ne promowyły do sebe ani odnym słowom, i chotiaj my uwirenni w tom na wzajem, szczo naszi rodynnii czuwstwa ne ostudyły ni chołodnii hory, ne zatopyły szyrokii riky, ne zahnoiły lisowii bajraky, to taki udarmo sia w hrudy, i skažim sobi otwerto w oczy, żeśmy sohriszyły druh protiw druha. I ne unewyniajmy sebe, ne oprawdywajmy toho, szczo ne dast sia oprawdaty, łysz starajmy sia poprawyty jak kajuszczyj sia hrisznyk po św. spowidy. Ja radujuś duże, że Ty perwaja ozwałaś k nam twoim szczyrym słowom, bo chto znaje czy ja iznurennyj wikom, złomanyj tiażkimy udaramy sud'by, prywałen żurboju i zaskorupiajuszczyj sia jak słymaczyszcze w swoju chatynu — chto znaje każu — czyby meni prijszło było na hadku, ozwaty sia do Was. I ne dywnoby było, jesły woźmem na uwahu, że majuczy desiatero ditej w żywych, jest z kim rozpysowatyś, a pry tom wsehda dwoje abo troje wnuczat to tych, to owych doma, jest i swoho kłopotu do woli, szczob dowiduwatyś za żurbu i kłopoty rodstwennykow dalszych, bo jak to posłowycia każe: W każdom kutyku jest swoj krestyk. O jakby meni myło było pojichaty do Nykołajowa i obaczyty sia jeszcze raz z wsimy Wamy! No darma. Starost' moja i nawerżeni na mene obowiazki nastojatelstwa w dekanati ne dozwalajut meni toj radosty. Ot własne seho lita namirjał ja pojichaty do Kijewa, i obaczyty sia z starszym moim bratom a twoim stryjem Wasyliem — no hodi! On pryobiciał meni opłatyty iz swojeho kermana wsi koszta dorohy za mene i za moju Olgu najmołodszu doneczku, szczo szcze jest pry meni — i taki

ne wozmożno wybratyś iz zaklatoho mojeho kuta. Chotił jam pojichaty do sirczanych kupełej w nedalekoje moje susidstwo, ta i toho ne mohu sobi pozwołyty — bo — bo — ne ma na toje dostatkom hroszej. I Sabin iz Hołowecka zawabiał mene do sebe, to szczoż diłaty, koły ne schodiat sia końci. Toż i postanowył ja sobi sydity kamenem doma, i ożydaty pokłyku Bożoho do jamy. Ja uże łyszajuś i nadiji, szczob meni sud'ba dozwołyła obaczyty rąz jeszcze moji wsi dity razom sobrani w mojej chatyni, boż to ony roztaboryłyś po wsich usiudach: Kornel najstarszyj to tu — to tam, kuda jeho pokłyczut, Nykołaj w Radowciach na piat' myl ot mene, Sabin na bolsze jak 45 myl — Kłym u Lwowi, Bohdan na myl bolsze jak 300, Władymir w Mostary, w Hercogowyni, a Iwanko, twoj wychowanec, w Seminarii, Łuneczka w Zastawni o myl 16, Maria koło Hałycza w Wychtorowi za Bobikiewyczem o myl jakich 40 oddałena. Łysz odna Ola jest pry mni. Tak pohadaj moja dorohaja, czy wozmożno jest, aby maty jeszcze jaku chot'by słabeńku nadiju sobraty tuju rozbihszuju sia czeredu na odyn raz do mojej koszary. Prawda zjichały sia były wsi moji dity mynuwszoho roku pry końcy misiacia Maja na Marijky wesile do Suczawy. Była to dla mene radost' ne wysłowyma i ciłe misto spohladało na mene jak na patriarchu, kołym wyjszoł z domu z ciłym taborom ditej dorodnych, zdorowych, rumianych, wesełych, na spacer, (szczob wyhnaty wesilnych szum iz hołowy) i zaniał z nymi i z ich prychwostamy bolszymy i menszymy najszyrszu ułyciu tak płotno, że wsiakij perechodiaszczyj prynużden był opertyś pod mur, abo ustupyty w jakij zakutok, szczob promynutyś z tym taborom. Zjichałyś, rozjichałyś, a czy zijdut sia jeszcze — na to ne ma i najmenszoi nadiji. Szczoż tam ałe koło Was czuwaty? Jak sia maje twoj ucztywyj mużysko? Jak twoj otec, brat, sestry? Jak naszi dalszii swojaky? O jakby mni myło było wpasty meży was wsich neożydanno, tychońko, i prożyty z wamy dwa, try dny weseło, szczasływo, da i pomołyty sia za moich rodyczej w nowoj cerkowcy waszoj. Prawda, że k' tomu ne ma nadeżdy, no ruczu Wam, szczo ja Was posiszczu koneczno, jeśły tylko budu prenużden potrudytyś do Lwowa, bo w tom słuczaju postanowlu sobi pustytyś w dorohu na Stanisławow i Stryj i Nykołajow[1]). Szczo daj Boże! A teper ciłuju tia serdeczno i twojeho ucztywoho muża. Pozdorowy ot mene twoho tatka, i wsiu naszu r o d y n u. Pokłony sia znakomym moim, kotorii jeszcze na mene ne zabuły, i pyszy do nas,

[1]) Задушевне бажанє письменника не сповнилось.

bo kożdoje słowo ot was, kożdaja wistoczka jest dla mene żełatelna. Jeszcze raz: Bywaj zdorowa —

twoj serdeczno Wam prykłonnyj stryj

Suczawa 9 czerwnia 884. Nykołaj.

Карта посмертня.

†

Tief betrübt geben wir hiemit Nachricht von dem erfolgten Ableben unseres innigstgeliebten Vaters, resp. Schwiegervaters, und Grossvaters, des Hochwürdigen Herrn

Nicolaus Ustyanowicz,

gr. kath. Bukowiner Dechants, Consistorialrathes und Pfarrers in Suczawa,

welcher Dienstag am 3. d. M. um 2 Uhr Nachmittags nach schwerem langen Leiden und Empfang der h. Sterbesacramente im 75 Lebensjahre seelig im Herrn entschlief.

Die irdische Hülle des th. Verblichenen wird Mittwoch am 4 November l. J. vom Trauerhause in die gr.-kath. Kirche überführt, und Donnerstag nach feierlichem Hochamte und Einsegnung auf dem Suczawer Friedhofe zur ewigen Ruhe bestattet werden, wozu sämmtliche Freunde und Bekannte höflichst eingeladen werden.

Suczawa, am 3. November 1885.

Cornel Ustyanowicz, acad. Maler. Nicolaus Ustyanowicz, k. k. Professor. Sabin Ustyanowicz, gr. kath. Pfarrer. Clemens Ustyanowicz, k. k. Oberlieutenant. Theodosius Ustyanowicz, k. k. Bezirksrichter. Wladymir Ustyanowicz, k. k. Thierarzt. Johann Ustyanowicz, gr. kath. Pfarradministrator als Söhne. — Salomea Szych, geb. Ustyanowicz. Maria Bobikiewicz, geb. Ustyanowicz. Olga Ustyanowicz — als Töchter. Julian Szych, gr. kath. Vicedechant. Isidor Bobikiewicz, gr. kath. Cooperator — als Schwiegersöhne. Albina Ustyanowicz, Philomene Ustyanowicz, Karoline Ustyanowicz, Marie Ustyanowicz, Sofie Ustianowicz — als Schwiegertöchter. — Sämmtliche Enkel u. Enkelinen.

Подав *Мих. Мочульський.*

Наукова хроніка.

Новійші праці по історії вел. кн. Литовського в XV віці.

Вік XV — вік політичної двоїстости вел. князївства, вік зросту двох могучих загранячних чинників: вел. кн. Московського і кримської Орди, приніс і для внутрішного ладу вел. князївства важні переміни.

На поли відносин суспільних се часи формовання верств пансько-шляхотської і її антипода селянської верстви. Для визначнїщих міст в. кн. се вік заведення нїмецького права.

В відносинах правно-політичних — се вік занепаду князївств, часи віджнвання давнїйшої окремішности князївств в автономії земель.

На поли культурно-побутовім се вік, в котрім польська культура приходить до переваги над руською, до переваги, що кріпшає весь XVI в. і в першій четвертинї XVII в. опановує усї землї вел. князївства.

Хоч історичні праці, котрих розбори доводить ся менї переводити, мають свої точки тяжести в політичній історії вел. князївства, вони доторкають ся в неодному й культурних відносин XV в.

Не входячи в близшу оцїнку їх з становища методичного чи лїтературного, хочу вказати, що нового дають вони для пізнання того часу і його подій, та висловити свої деякі критичні замітки, поправки та доповнення з поводу них.

Богдан Барвіньский. Жиґимонт Кейстутович, великий князь литовско-руский. (1432—1440). Історична моноґрафія, Жовква, 1905, ст. 114 і 165.

Автор підносить, що — по коротких біоґрафічних статях Бартошевича, Вольфа й Конечного його праця „в перве обняла цілість княжованя Жиґимонта Кейстутовича", а своєю цілею вважає „можливо вірне змальоване єго особи яко історичної постати" (op. cit. ст. VI і VII). Підставою для того послужили авторови вискази сучасників про в. кн. Жиґимонта Кейстутовича; один із них — висказ великого маґістра ордену хрестоносців в листї до кор. Альбрехта II з 20 IV 1438 „се якийсь дивний чоловік, з ним навіть годї вести переговори і спільну акцію" послужив моттом нинїшної працї. Праця складаєть ся з трьох частей. Перша частина займаєть ся біоґрафією кн. Жиґимонта до р. 1432[1]), друга до р. 1435, трета до смерти в р. 1440. Система уґруповання, як бачу, оперта на ріжницях в правно-державнім становищу кн. Жиґимонта в трьох згаданих епохах його житя.

Основні точки першої частини біоґрафії кн. Жиґимонта до р. 1432 — се його удїли в великім князївстві литовськім, його участь в полїтичних і воєнних чинах і плянах в. кн. Витовта та його становище супроти в. кн. Свитригайла. До перших рр. XV ст. по своїм повороті з Прусії, по гадцї автора, Жиґимонт перебував мабуть у Витовта: нема нїде найменьшої згадки, щоб він мав на Литві свій самостійний удїл. В р. 1401 ми чуємо тільки про обіцянку Витовта Жиґимонтови надати йому удїл по своїй смерти: половину Новгородка литовського з приналежностями; в посїданнє їх за житя Витовта Жиґимонт не прийшов. Докази такі: Грамота з 18. I. 1401, де Витовт Жиґимонтови згаданий удїл „призначує по своїй смерти", вказує на плян надати Жиґимонтови отой удїл аж по смерти Витовта. З грамоти Витовта з 1. IV. 1428, котрою він записує своїй жінцї Юлїяннї в уживаннє „землю й місто Новгородок литовський з округом", виводить автор, що Жиґимонт не мав половини Новгородка до 1428 р. Далї з слів апеляції заступника Ягайла, предложеної 1430 на нїмецькому соймі в Ніренберзї, що Жиґимонт „мав одїдичити згадані добра по смерти... Витовта" — виводить автор, що Жиґимонт не мав Новгородка і перед 1428 і в останнїм роцї панування Витовта. Дальше завважає, що колиб Жиґимонт мав в удїлї Новгородок, то скорше втерлаб ся для нього назва князь новгородський як стародубський, і що Новгородок власне в часах Витовта мав свого намісника, а се очевидно не позволяє припускати, щоб там міг перебувати удїльний князь.

[1]) Сю першу частину без нїяких змін в текстї маємо і в польськім перекладї: Zygmunt Kiejstutowicz książę starodubowski, Львів, 1906, (відбитка з часоп. Przewodnik nauk. i liter.), ст. 28.

Далї Жиґимонт дістає від Витовта в рр. 1408—1411 Стародуб. Автор вважає неможливим припускати, щоб Жиґимонт дістав Стародуб аж в р. 1422, коли він у перве виступає в документах як князь стародубський. 1408 р. стародубський стіл став порожним[1]). Зі звістки Длуґоша про похід Жиґимонта на Прусію 1409 р. можнаб вивести, що Витовт вислав його ще від себе. Ще 1411 р. на Торуньскім трактатї підписаний Жиґимонт просто яко „литовський князь". Витовт вчинив се, щоб мати когось певного на сім пограничу. В Стародубі зіставав ся Жиґимонт до хвилї вступлення на великокняжий стіл 1432 — ще й тодї зове його Длуґош стародубським князем.

Погляд автора на точцї новгородського удїлу противить ся дослїдам всїх дотеперішних істориків, на другій точцї автор стремить схрональоґізувати виводи Любавского і Грушевського[2]). Супроти тез автора піднесу дві певні звістки про удїли кн. Жиґимонта а одну гіпотетичну.

В грамотї городенської унїї є точка, стилїзована так, що її можна зі всею правдоподібністю вважати частиною згаданої перед нею в грамотї городенської унїї присяжної грамоти кн. Жиґимонта з р. 1386[3]).

---

[1]) В своїй статейцї „Жиґимонт Кейстутович, князь Новгородка литовского", Руслан за р. 1906 ч. 92, 93 і 95, сам автор змодифікував свій погляд: коло 1412 р. дістав Жиґимонт записану записом 1401 р. половину Новгородка з приналежними посїлостями і заряджував ним за житя в. кн. Витовта, так як пізнїйше Михайло Жиґимонтович Троками за житя в. кн. Жиґимонта (остаточний вивід в числї 95), а між 1412 і 1422 дістав удїл в Стародубі.

[2]) М. Любавскій. Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-русскаго государства ко времени изданія перваго Литовскаго Статута. Москва, 1893, с. 10 і 46.

[3]) Quomodo eo tempore, quo Principes, Prelati, Nobiles et Regnicole Regni Polonie Serenissimum Principem dominum Wladislaum, Regem Polonie... in Regem Polonie assumpserunt..., eidem domino Wladislao Regi Coroneque et Regno ac Regnicolis ipsius Regni Polonie, pura mente et irreuocabili animo, firmaque et inviolabili sponsione ex certa nostra sciencia, matura deliberatione voluntateque vltronea, non compulsi, nec coacti, seu aliquo errore seducti, promisimus et litteris nostris firmauimus, quod ipsum dominum nostrum Wladislaum Regem, Regnum et Coronam ac Regnicolas ipsius Regni Polonie non debemus deserere, sed eis toto posse et viribus constanter assistere, et eos contra insultus quorumlibet hominum viuencium, cuiuscumque status, conditionis, gradus vel eminencie fuerint, adiuvare. Nos quoque et successores nostri non debebimus dominum Regem et suos successores racione huiusmodi subsidii pro quibuscumque dampnis admonere, exceptis victualibus et equorum pabulis necessariis et opportunis demum,

Згадана точка умови, коли вважати її частиною тексту грамоти 1386 р., робить можливим присяжну грамоту з р. 1386 — невважаючи на її сильне змодифікованнє до відносин 1430 рр. — інтерпретувати так, що кн. Жиґимонт зобовязуєть ся нести військову службу зі свого уділу. А колиб і приняти за автором, що сеї точки не могло бути в грамоті 1386 р., бо нема її в иньших присяжних грамотах, і що вона належить до грамоти з р. 1432 — то все таки з льоґічної звязи між тою умовною точкою і текстом грамоти 1386 р. можна вчинити дуже важний вивід. Видно поколїннє сучасників в. кн. Жиґимонта знало про його володїннє в р. 1386 осібним уділом, коли без всяких застережень подано текст грамоти 1386 р. в такій стилїзації, що з неї мож вносити про Жиґимонтове володїннє осібним уділом у вел. князївстві Литовськім.

А сей вивід, що сьвідки грамоти 1433 р. мали без сумніву перед очима удільне князюваннє Жиґимонта в р. 1386 можемо ствердити важною дедукцією з присяжних грамот: всі вони видані князями, що мали уділи.

З огляду на інтерпретацію тексту грамоти 1386 р. в грамоті 1432 р. обома повисшими виводами і дедукцією з присяжних грамот, приймаю, що кн. Жиґимонт вертаючись в рр. 1384—1385 у вел. князївство одержав волость від вел. князя Ягайла і зобовявав ся служити з нею королеви Ягайлови й польській Коронї.

Участь кн. Жиґимонта в битві над Ворсклою, поміч його Жмуди в р. 1401, його походи 1409 і 1410 й ратифікація мира в р. 1411 насувають припущеннє, що він мав якийсь уділ у вел. кн. Литовськім. Дійсно 1412 року чуємо про нього яко про князя Новгородка в божої ласки[1]). Ся звістка відсуває авторове датованнє часу, коли Жиґимонт став князем в Стародубі, з рр. 1408—1411 на рр. 1412—1422. Вона одначе не відсуває звязи завваженої Любавским, а сконстатованої проф. Грушевським між князюваннем Жиґимонта в Стародубі і князюваннем

---

quia idem Serenissimus Princeps dominus Wladislaus, Rex Polonie prenotatus, nos in partem sollicitudinis sue assumpsit... op. cit. стор. 148—149. Грамота с. р. 1386 повторена ще в грамотах 1433 ib. ст. 153 і 1434 ст. 157. До грамоти 1386 р. приклав слова: Nos... opportunis ще Данилович. Skarbiec I ст. 259. Барвінський проти поглядови Даниловича робить кілька застережень. Споміж них важні лише два: текстуальна осібність, і те, що сеї точки нема ні в однїй иньшій присяжній грамоті. Що до першої замітки, то введеннє писарем грамоти згаданої точки в осібний стилїстичний період не розриває льоґічної звязи між згаданою точкою і цїлим реченнєм, що стоїть перед нею. Грамота подає зобовязаннє і застереженнє про нагороду за зобовязаннє.

[1]) Pascho heres de Staschow procurator illustris principis Sygysmundi Dei gratia ducis de Nowogrodek. Codex diplomaticus Poloniae minoris. IV, Краків 1905. (M. m. aevi t. XVI.) nº 1131 ст. 131.

Свитригайла в Сіверщині[1]). По всякій правдоподібности перейшов Жиґимонт в Стародуб вже 1420 р., коли Свитригайло дістав на ново уділи в Сіверщині. Виводжу се з того, що Длуґош під 1420 р. подає як уділи Свитригайла Брянськ й Новгород сіверський, між тим в оповіданню про події 1408 р. Стародуб виступає в руках Свитригайла (Длуґош IV, ст. 219 і III, 571).

З огляду на звістку грамоти 1412 р. приймаю уділ кн. Жиґимонта в Новгородку литовськім й перехід його в Стародуб в р. 1420 (a silentio Длуґоша про уділ Свитригайла в Стародубі в р. 1420).

Третя звістка — вповні гіпотетична, але не без вартости, коли вважати на вбожество наших звісток про уділи кн. Жиґимонта. Альбертови Таборови, епископови виленському в рр. 1493—1507 предложили францїскани пинського конвенту оригінал грамоти „Жиґимонта кн. пинського, стародубського й туровського", виданої в Пинську в пятницю по Зелених Сьвятах 1396, при сьвідках: „кн. Михайлї, маршалку Монівидї й секретарю Румбольдї". Сьвідки й час видання вказують на фальзифікат, так само підозрена конфірмація тої грамоти „королем" Казимиром в четвер по Божім Тїлї 1445 в Рудниках. Сама-ж грамота еппа Войтїха не має в собі нїчого підозреного й вказує на те, що маємо до дїла з фальзифікатами XV ст.[2]) Чи в тих пинських фальзифікатах не може міститися звістка про володїннє кн. Жиґимонта в пинськім уділї — а бодай в його волостях?

Свої виводи до першої точки збираю так: кн. Жиґимонт мав як князь-володар уділ у в. кн. Л. в рр. 1384—1390 — можливо, що і в рр. 1399—1411, 1412 до 1420 мав Новгородок, бодай в половинї з приналежними волостями, в рр. 1420—1432 Стародуб. В представленню у Барв. участи Ж. в полїтичних чинах і плянах в. кн. Витовта квестіоную його представлення плянів в. кн. В. про свою спадщину: факти наведені автором в доказ, що Витовт „все і всюда вважав кн. Ж. своїм наслїдником" належать тільки до рр. 1384—1397 і до того часу ми можемо лишень приймати твердження автора. Коротке оговореннє становища кн. Ж. до в. кн. Свитригайла являєть ся тільки провіреним заакцентованнєм поглядів Левіцкого і Грушевського.

Те, що я трохи довше задержав ся при точцї першій, мотивую не

---

[1]) М. Грушевський, Історія України-Руси т. IV, ст. 175 (62, 154, 441).

[2]) Всї грамоти задержались в обляті XVIII віка, одначе і в пізній обляті можна констатувати обережною критикою фальзифікати й автентичні грамоти. Видані зі згаданої обляти в „Описанію рукописнаго отдѣленія виленской публичной библіотеки" II, ст. 33—36.

тільки своїми виводами, що на тій точції йдуть в розріз із виводами автора — а і тим інтересом, котрий має внутрішна історія державної системи вел. кн. Л. при кінци XIV в. Від перемін в її складі 1393—1394 князї Ґедиміновичі зійшли враз із князями староруських династий в одну катеґорію і зблизили ся до становища маґнатських родів.

Головними точками другої частини вважаю: переворот 1432 р., дипльоматичну і воєнну сторону боротьби між Ж. і Свитригайлом, і становище Ж. супроти суспільно-полїтичних питань в устрою в. к. Литовського. Мотиви, переведеннє й результати конспірації польсько-литовської супроти в. кн. Свитригайла — подїї, що лягла в основу дальших 8 літ історії кн. Жиґ. — автор оцїнює так: Її треба вважати головно дїлом самих Литовцїв. З другої одначе сторони прискореннє вибуху й його конкретні наслїдки треба приписати рішучо попертю з боку польського правительства. О скілько Жиґимонт сам брав участь в приготовленій в його користь конспірації, годї сказати. Значною ся участь не була (стор. 26).

Автор втягнув в оцїнку обставин, що приладили ґрунт конспірації лише ту частину їх, що належать до напруження відносин між Польщею і С., а не втягнув сильно зазначених Левіцким і Грушевським відносин між Свитригайлом і литовськими панами[1]). В оцїнцї участи поодиноких діячів автор звертає свою увагу на кількох руських князів та епископа виленського. Він здогадує ся про участь самого кн. Жиґимонта зі звістки поданої Длуґошем, що Заремба мав припорученнє переговорювати в імени польського правительства також і з Ж., що його запізнали з конспірацією, та на случай її вдачі вказали на наслїдника Свитригайла. Я до обговорення сеї участи кн. Жиґимонта притягну факт, завважаний вперве А. Копистяньским в його моноґрафії про кн. Михайла Жиґимонтовича. Заремба, що довший час сидів на Литві за Витовта, стояв у близьких зносинах з родиною кн. Жиґимонта. Сей факт по моїй думцї робить можливою інтерпретацію згаданої звістки Длуґоша: польське правительство, висилаючи Зарембу на Литву, припускало участь Жиґимонта в змові проти Свитригайла і про його пляни стати самому вел. князем Литовським. Барв. натомість притяг до вияснення характеру конспірації вивід із переведення її в дїло: сама аґітація польського правительства не вистарчила б, щоб так обережно перед Свитригайлом і так рішучо перевести конспірацію.

[1]) A. Lewicki. Powstanie Świdrygiełły. Rozprawy Akademii Umiejętności wydz. hist. fil. t. XXIX гл. III. Грушевський op. cit. стор. 167—168.

Перейду до другої точки: дипльоматичної і военної боротьби між Свитригайлом й Жиґимонтом. Джерельний апарат автора в цілости — о скільки не вважати на видруковані автором ориґінали актів звісних Левіцкому з копій — накриваєть ся з жерельним засобом Левіцкого. Опираючись головно на жерелах пруського й ливонського походження й отся праця не може ухилитись в під закиду, котрий зустрінув працю Левіцкого: що се представленнє не так боротьби між Жиґимонтом та Свидригайлом, як радше представленнє участи хрестоносців в тій боротьбі[1]). Автор вдоволив ся тільки сухим переданнєм фактів поданих грамотою городенської унії (надрукованою ним з ориґіналу), а що до оцінки становища Жиґимонта він вдоволив ся зацитованєм лаконїчної оцінки Шімана. Оборонна акція Жиґимонта в р. 1432, яку автор оглядає більше з дипльоматичного чим з мілїтарного боку, випала б далеко яснїйше і більш релїєфно, коли б автор подав бодай коротенький огляд офензиви Свитригайла. Що до представлення дефензиви Жиґимонта в її дипльоматичній части — то автор значно побільшив ті відомости про неї, котрі здобув Левіцкий (глава XII). Военну акцію року 1433 (обмежуючись в її представленню на діяльности Жиґимонта) автор представив коротко, хоч і суцільнїйше, ніж у Левіцкого — у Левіцкого вона оброблена в своїй мілїтарній частині значно ширше, але розбита на дві части (ст. 310—312 і 324—331), тому не дає ясного й суцільного огляду подій. Дипльоматична сторона акції Жиґимонта 1433 зовсім майже не оброблена Левіцким, переведена автором досить суцільно. Мілїтарну частину боротьби в р. 1434 автор передає дуже коротко — се тим більш вражає що й Левіцкий переводить її так само коротко (347—348); часть дипльоматична оперта на реляціях самого Жиґимонта оброблена досить основно.

Мілїтарні події 1435 р. оброблені автором дуже коротенько, не зважаючи на їх першорядне значіння (Левіцкий посьвятив їм цілу XXIII главу). Дипльоматична частина: собор в Базелї й пересправа з хрестоносцями через те, що ціла увага автора звернена на Жиґимонта, представляє виразнїйше ґенетичну звязь, ніж у Левіцкого (гл. XXII). Цїлий великий конфлїкт між змаганнями руського боярства і екстензивною політикою Польщі автор представив лиш, о скільки він доторкає Жиґимонта. Тому й порівнання його дослїдів на тім поли я не переводив з дослїдами проф. Грушевського, що обіймає цілість подій на Україні, а на другім місци доперва звязь тих подій з боротьбою між Польщею, Литвою а хрестоносцями. Повстає питаннє одначе, о скільки оправдана та абстіненція автора на точці подій на Україні?

Правда, коли глянути на ітінерар Жиґимонта в рр. 1432—1435,

---

[1]) Корженко в Записках Наук. тов. ім. Ш. т. II.

то бачимо його з виїмком 26. X до 15. XI. 1433 увесь час на властивій Литві, в басейні Німана. Правда, на подільським театрі війни в 30-тих роках дуже оживлених впливів Жиґимонта не шукати. Але чому автор не підчеркнув сильнійше його впливів на волинський театр війни? Автор вдоволив ся лиш зареєстрованнем луцкої справи 1432 р. (ст. 38), підпису кн. Ол. Носа на грамоті з 20. I 1433 (ст. 47) й датами його біоґрафії (ст. 130). Як раз ми маємо грамоту, ніким ще досї з виїмком Пшевдзецкого й Вольфа не використану, що подає важний причинок до змагань Жиґимонта заняти Волинь. Видрукована в варшавскій „Gazecie Codziennej“ ч. 65 за рік 1854 Ол. Пшевдзецким, що її найшов в варшавським архиві скарбу коронного, вона подає ось що: княжна Гуркова присягала в. кн. Жиґимонтови на вірність, обіцювала Луцьк і свого свата кн. Носа привести в службу королеви Ягайлови[1]).

Перейду до третої точки змісту другої частини моноґрафії — до становища вел. кн. Жиґимонта супроти питань, навіяних устроєм вел. кн. Литовського. Автор висуває один ряд оттих питань: становище вел. князя Жиґимонта в справі зрівнання в правах православних з католиками у вел. князївстві.

Автор ограничив ся поданнєм дотеперішних дослїдів над питаннєм, о скільки правосильною була грамота з 15. X 1432, котрою королївські повновласники надавали іменем короля Ягайла деякі привилеї православним вел. князївства які мали католики на Литві від городельської унії 1413 р. А як раз біоґраф Жиґимонта повинен був занятись тим досї вповні не розясненим питаннєм: сей акт робив вилом в суверенних правах Жиґимонта. Крім тої точки повинен був автор старатись виснити й другу: звязь питання правосильности грамоти з 15 X 1432 з грамотою Ягайла для Луцької землї з 30. X 1432 і з грамотою Жиґимонта для руських князів-боярів вел. кн. литовського, на котру звернув увагу проф. Грушевський. Останну грамоту автор обговорює ширше на ст. 59—60. Одначе і тут обмежуеть ся автор тільки поданнєм результатів чужих дослїдів.

Взагалї автор — хоч і вважає важним здобутком свій погляд що: „як в самім початку свого панування оказав ся Жиґимонт прихильним до Русинів, таким остав до кінця, хоч його в історичній лїтературі все ще характеризують яко ворога Русинів і православя“, не пішов далї поза наведеннє кількох правних актів[2]). Автор не поставив питання, чи і о

[1]) Користуюсь її змістом поданим у Вольфа і його заміткою про недорічне згадане в. кн. Казимира. Wolff, Ród Gedymina, Kraków, 1881, ст. 137, зам. 3.

[2]) Насуває ся минї під увагу замітка проф. Грушевського вчинена під адресом проф. Чермака: заки говорити про розширеннє прав пра-

скільки ті акти вводились в діло. Не подбав вияснити мотивів, що склонили вел. князя видати ті акти. Не подбав зважити тих користий, які згадані акти навіть в разї їх правного виконування могли принести руській національности і порівняти їх із тим тяжким ударом, який принесло справі руської національности само поставленнє Жиґимонта на великокняжім столї.

Головні точки останної частини біоґрафії в. кн. Жиґимонта можна бачити в збиранню українських земель Жиґимонтом, в його союзї з кор. Альбрехтом та у внутрішних відносинах вел. князївства, що довели до смерти Жиґимонта.

Акцію Жиґимонтової армії по битві під Вилькомиром переходить автор в кількох реченях-(70—71); та й дальшу діяльність війська Жиґимонта переходить страшенно коротко: стор. 80 і 81 і 130. Автор рекапітулює здобутки Грушевського й Левіцкого, і одинокий новий джерельний причинок, притягнений автором до отсього питання, се потвердженнє земельної власности латинської луцько-володимирської катедри, видане Жиґимонтом в Трабах 2. II 1437. Автор виводить на її підставі, що коли б Луцьк, хоч хвилево не був в руках Жиґимонта, то такої грамоти він не був би виставляв. Думаю, що се надто поспішний вивід: на разї можна [з огляду на те, що фактично боротьба про Луцьк звелась в вересни 1437 (LEK. IX. № 227) а війська Ж. не стояли чейже під Луцьком від січня по вересень!] висказати ось що: в лютім 1437 в. кн. Жиґимонт сподївав ся, що буде мати Луцьк й біскуп володимирсько-луцький, його давний партизан, заздалегідь поспішив вистаратись о затвердженнє маетностей своеї катедри.

В остаточнім підданню руських земель бачить автор (ст. 86) підвалину нового курсу полїтики в. кн. Жиґимонта (за Грушевським 196), а останною спонукою луцьку справу (297). Заразом додає ще один причинок до прослїдження остаточної спонуки розриву між Ж. а Польщею: непорозуміння між Жиґимонтом і Поляками в справі виплачування грошевої підмоги Поляками (ст. 86).

Далї автор представляє пляни Жиґимонта (за Грушевським ст. 196) разом із власним здогадом — що і Молдавію бажав Жиґимонт втягнути до лїґи. Завважуючи, що рік перед тим Іля став на ново васалем Польщі (я вважаю можливим припустити, що він і в р. 1437 стояв по боцї Польщі), його декларація, в котрій він обіцює Жиґимонтови поміч на всїх ворогів, з виїмком польського короля—була все таки, як декларація невтральности, поважним успіхом Жиґимонта.

вославних актом 1434 р., випадає застановитись наперед, чи ті ограничення православних, які усуває акт 1434, істнували в дійсности перед 1434 р. Записки Наук. тов. ім. Шевч. т. LIII р. 1903, бібл. ст. 19.

Далї автор за Лєвіцким й Прохаскою[1]) бачить в радї в. кн. Жиґимонта, щоб Казимир Ягайлович приймав чеську корону, бажаннє затруднити Польщу й відвернути її від Литви. За Прохаскою (с. 451) він бачить головну причину згоди Альбрехта на союз між кн. Жиґимонтом і королем Альбрехтом в чеській кандидатурі королевича Казимира. Далї розбирає питаннє, чи і о скілько брали Татари участь в дипльоматичних плянах Жиґимонта. На основі розбору всїх наших звісток про зносини вел. кн. Жиґимонта в тих роках з Татарами, він рішучо відкидає припущеннє Лєвіцкого, що бачив в нападї Татар 1438 року на руські землї Корони звязь з заходами Жиґимонта коло союза з Татарами проти Польщі[2]). Дальше автор розбирає участь в союзї хрестоносцїв. Його розбір наших богатих звісток потверджує здогад Лєвіцкого (305—308), принятий Грушевським: великий маґістр по прикрих досьвідах не хотїв зривати з Польщею[3]). Аналїза становища папів литовських в тій справі дає результати здобуті Лєвіцким (с. 307), а провірені вже й Грушевським (с. 196).

Новим причинком являєть ся обговореннє наслїдків, які викликали для Жиґимонта його пляни антіпольської коалїції. Одначе автор поповняє чималу методичну недокладність: він говорить досить широко про причини плянів Жиґимонта, про наслїдки, які вони за собою для Жиґимонта принесли, а на жаль не постарав ся перевести докладної аналїзи кардинального питання: чи істнував фактично союз між Жиґимонтом а Альбрехтом? Автор (ідучи в слїд Прохаски с. 456) приймає — не подаючи жерельних доказів — фактичне істнованнє союза, с. 102. Але чи факт покликання Альбрехта на союз із Жиґимонтом перед польським посольством в сїчни 1439, що послужив фактичною підставою виводу д-ра Прохаски, має дійсно таку велику вагу? Вважаю можливим притягнути ще один факт на ствердженнє ваги факту наведеного Прохаскою. В лютім 1439 домагав ся Альбрехт в своїм прелїмінарі, щоб до угоди приступив і Жиґимонт — тим Альбрехт і в лютім перед польським правительством подавав Ж. за свого союзника. Cod. Ep. II. № 258 с. 394.

---

[1]) Виходячи з аналїзи становища в. кн. Жиґимонта супроти Польщі в 1438 — автор за Прохаскою (с. 450) бачить ініціятора не в особі кор. Альбрехта, а в особі Жиґимонта.

[2]) Годить ся одначе замітити, що було б вельми інтересним прослїдити звязь між нападом Татар 1438 і турецьким посольством, що 1438 р. перебувало в Кракові (Codex Ep. 1. № 96).

[3]) При тім годить ся замітити, що було б інтересним прослїдити в чиїх руках було розвязаннє справи: вел. маґістра, кор. Альбрехта чи Жиґимонта — а так зістаєть ся широке поле для гіпотез.

Наслідки невдач для Жиґимонта видні в нових трактатах з Поляками і напруженню на Литві. З тим ми й перейдемо до останної частини праці автора. Зміст її: внутрішні відносини вел. князївства поруч із рядом подій, що викликали траґічний конець житя вел. князя.

Характеристика релїґійної фізіономії Жиґимонта[1]) виступає досить блїдою і суперечною: „був ревним католиком“ (с. 116), „та мимо всего свого католицизму не зміг Жиґимонт неофіт оперти ся впливови литовських поганських звичаїв (с. 116).

Становище Жиґимонта супроти церковної унії автор оцінює за Лєвіцким[2]).

Становищу Жиґимонта супроти автономних тенденцій земель вел. князївства автор присьвятив рішучо за мало місця (1 замітка до с. 82). І як раз на тій точцї перша частина V тому Історії України-Руси заслугувала на те, щоб її зацитувати не „лиш з огляду на повноту“. Як раз спірна квестія: надав чи не надав вел. кн. Жиґимонт земський привілей київському князївству (гл. Грушевський V 11), чекає рішення.

Становище вел. кн. Жиґимонта в суспільно-економічних питаннях оброблене автором ширше. Загальна оцїнка становища його переведена за Грушевським (IV, 177). Далї автор переходить становище вел. кн. супроти князїв, збирає в суцїльний образ розкинені звістки у Вольфа (Kniaziowie sub vocibus), супроти боярства (зазначує, що годї йому на примірах виказати прихильність в. кн. до них с. 110), супроти селянства (с. 111 важний звід фактів). Мушу одначе при тій нагодї висловити ще два девідерати: потребу прослїдження національности людей, що були в зносинах з вел. кн. Жиґимонтом, та порівнання становища в. кн. Жиґимонта із становищем Витовта. Оцїнка причин смерти вел. кн. Жиґимонта — се тільки ствердженнє поглядів Лєвіцкого (309) й Грушевського (177), цінна лиш о стільки, що стремить виказати, притягаючи невикористане досї джерело: познанську рукопись, що убійство Ж. не було дїлом виключно руської аристократії вел. князївства.

---

[1]) Новий жерельний матеріял до сего питання в Описанію рукописей виленской публичной библіотеки т. І. 1895, Вильно, с. 3, 19.

[2]) A. Lewicki, Unia florencka w Polsce, t. 37 Rozpraw wydz. hist. fil. 218 і с. 219. Автор боронить становища Лєвіцкого супроти закидови проф. Грушевського op. cit. V, 520 з. 1 в статї: Уваги до зносин митрополита Ісидора з Жиґмонтом Кейстутовичем. (Руслан 1906 ч. 41). Одначе по моїй думцї справа вимагає основного занапізовання зносин Жиґимонта з Москвою, чого досї нїхто не зробив. А вжеж основна аналїза тих вілносин вчинить можливим приняте певної інтерпретації уступу листу Жиґимонта з 26 III 1438, одинокої нашої звістки про становище, вел. кн. Жиґимонта в справі церковної унії.

Автор не заняв ся прослідженнем цілої конспірації і становища її учасників супроти вел. кн. Свитригайла[1]).

Зведу в цілість всї замітки, котрі довелось менї поробити. Частина перша се перша біоґрафія кн. Жиґимонта до р. 1432. Ми маємо в ній правда не сам розвій історичної постати кн. Жиґимонта, а начерк його мужеського віку. Правда докладне пізнаннє розвою кн. Жиґимонта перед 1380 рр. задля простої недостачі жерел прямо не можливе, а і в дальших звістках, аж по р. 1432 трапляють ся великі перерви. — Всеж таки повстає в мене думка, що й ті звістки, котрі авторови вдалось здобути, далиби значно більше релефний начерк мужеського віку кн. Жиґимонта, колиб автор їх наніс на ширше підмальоване культурно-побутове тло.

Частини друга і трета дають нам образ історичного діяча на тлї фактів із політичної історії та правно-суспільних відносин вел. кн. Литовського. Образ одначе не виступає виразно на історичному тлї: мабуть винен в тому факт, що ми мало маємо звісток від самого вел. князя, а більше про нього з чужих джерел. Образ не виступає всесторонно, бо матеріял політичної історії переважно дуже односторонний, а культурно побутове тло дуже слабо підмальоване.

Взагалї праця доповняє дотеперішню лїтературу предмета другорядними причинками, дрібними поправками, але не дає ширшої синтези анї в всесторонній зрозумінню діяльности чоловіка, котрому присьвячена ся „моноґрафія", анї в зрозумінню часу, обставин, течій, серед яких розвивала ся його діяльність — в сім другім його праця взагалї не додає майже нічого, і автор сам ішов переважно за чужими, давнїйшими поглядами.

Adryan Kopystiański — Książę Michał Zygmuntowicz (Kwartalnik historyczny, 1906, ст. 74—165 і окрема відбитка).

Роком 1440 ділить автор свою моноґрафію на дві частини (стор. 74—102) і (102—165), і з огляду на основні ріжниці в правнім становищу героя в обох отсих епохах та на збільшенне матеріала в другій части вважаю такий поділ праці вповнї оправданим.

---

[1]) Завважу, що автор чимало потрудив ся в пятому додатку над джерелами про убійство Жиґимонта а не може рішити, котрий Чорторийський Олександер чи Іван був убійником. В згаданих додатках маємо ще: варіанти імени Жиґимонта, його ітінерар, виказ урядників і партизанів Жиґимонта. В жерельнім додатку маємо грамоти унії вел. кн. Литовського з Короною за вел. кн. Жиґимонта (з поміж них акти з 20 I 1433, 27 II 1439 досї в цілости ніде не друковані), і виїмки з познанської редакції русько-литовської лїтописи з рр. 1432—1440 (досї невиданої).

В першій главі части першої до р. 1432 автор збирає в один образ уже давнійше звісні в науці факти біоґрафії кн. Михайлушка Жиґимонтовича. Автор переводить тільки оцінку сих фактів для розвою особи свого героя: подає їх ґенетичну звязь, а того не вбачаю у попередного дослідника Вольфа[1]). Всеж таки не думаю таїти факту, що при трудности—ізза недостачі джерел, ґенетично повязати біоґрафічні звістки, до того при надто скупім поданню історичного тла — ми дістаємо в отсій главі тільки начерк розвою, а не образ розвою більшої половини житя кн. Михайлушка Жиґимонтовича[2]).

Друга глава обіймає роки 1432—1435. Поруч фактів давнійше звісних в науці (хоч вперве в цілости до біоґрафії кн. Михайлушка приточених тільки автором) подає вона важні причинки до виясненння ситуації в вел. князівстві Литовським в тих роках. Перший причинок — замітку автора про участь Кейстутовичів в конспірації проти вел. кн. Свитригайла в новім осьвітленню завдяки звісткам біоґрафії кн. Михайлушка, ролї каштеляна Заремби і польського правительства в приготованню конспірації 1432 р., подав я в розборі праці Барвінського. Дальше піднесу авторові причинки до інтерпретації акту городенської унії з вересня 1432 р., в його правнодержавнім значінню. До речи завважу, що хоч те розуміннє акту городненської унії в науці не нове, бо зустрічаємо його прим. у проф. Грушевського[3]) то все таки причинків поданих автором легковажити не можна. Автор притягає до інтерпретації акту городенської унії вперве зпоміж дослідників розбір акту виданого кн. Михайлушком у Вильні 18. X. 1432, вперве притягає текстуальну будову самоїж грамоти городенської унії, вперве стремить прослідити і притягнути до інтерпретації розуміннє акту панами польськими й литовськими, що були при його виставленню. Гадаю, що тепер на основі причинків, поданих автором, буде можна відкинути інтерпретацію, котру силкував ся дати актови Левіцкий[4]). Дальше, в представленню боротьби між вел. князями Свидригайлом і Жиґимонтом, дістаємо нове осьвітленнє становища Мазовії в рр. 1432—1435, нове поясненнє звістки про намір кн. Михайлушка перейти до Свитригайла, причинки про участь кн. Михайлушка в битві під Вількомиром і змаганнє, щоб використати стратеґічну побіду. Всї вони умотивовані новою інтерпретацією давнійше звісних в науці джерел. Годить ся одначе звернути увагу автора на те, що питання фор-

---

[1]) J. Wolff, Ród Gedimina. Kraków 1886, ст. 62—69.

[2]) Вживаю форми Михайлушко ширшої русько-литовської лїтописи.

[3]) М. Грушевський, Історія України-Руси, т. IV, стор. 179, Львів, 1903.

[4]) A. Lewicki. Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II. Rozpr. wydz. hist. fil. Akad. Um. t. XXVII, стор. 294.

мального значіння акту з 15 X 1432 розвідка дра Чермака[1]) таки ще не порішила, далї, що в. кн. Жиґимонт під Мстиславлем в осени 1435 р. не стояв: принаймнї джерело на котре покликуєть ся автор не дає до сього підстави.

Третя глава першої части обіймає роки 1435—1440. Представленнє плянів в. кн. Жиґимонта Кейстутовича в другій частинї його князювання, подане автором, а оперте на основній аналїзї його полїтики — виказує основні черти полїтики в. кн. в сих роках і дає цінне доповненнє до представлення у Левіцкого. В представленню історії дипльоматичних зносин між в. кн. Жиґимонтом і кор. Альбрехтом автор доповнює корисно Левіцкого й Барвінського поясненнєм становища кн. Михайлушка. Левіцкий, на основі звістки пруського дипльоматичного аґента — що кн. Михайлушко переказував щось тайного вел. маґістрови, виводив, що кн. Михайлушко ставав в оборонї загроженої батьком городенської унії[2]). Барвінський, без глубшої аналїзи становища Михайлушка й самої звістки, заквестіонував її віродостойність. Автор — на основі зібраних ним звісток про становище кн. Михайлушка за житя його батька і аналїзи самої звістки ставить інтерпретацію відмінну від інтерпретації Левіцкого. Ся тайна передана кн. Михайлушком по всякій правдоподібности була переказаннєм з боку кн. Михайлушка своїх заслуг перед батьком для пруського ордена – так інтерпретує автор висше подану звістку, на основі основної аналїзи відносин ливонсько-литовських. Зрештою й становище кн. Михайлушка у в. кн. Литовським за житя батька і його висока амбіція не вказують на те, щоб він міг виступати в оборонї городенської унії, що йому замикала великокняжий стіл по батькови! Дійсно, така інтерпретація значно більше правдоподібна, чим нїчим не попертий здогад Левіцкого. При кінци автор аналїзує звістки про становище кн. Михайлушка у в. князївстві перед самою смертю вел. кн. Жиґимонта. Поруч фактів звісних в науцї, є й нові подробицї: найціннїйшою із них вважаю притягненнє документа вірно датованого автором днем 5 цьвітня 1440: кн. Михайлушко титулуєть ся вел. кн. литовським.

Друга частина працї — роки 1440—1454 займає пять глав. Перша займає ся становищем кн. Михайлушка по смерти його батька. Автор переводить в ній головно ревізію поглядів проф. Кара[3]) і дає основні звістки про склад і діяльність партії кн. Михайлушка. Далї займаєть ся питаннєм про присяжний акт зложений кн. Михайлушком в. кн. Казимирови в р. 1440; в оглядї причин, котрі довели до отсього кроку кн.

[1]) W. Czermak. Sprawa równouprawnienia schizmatyków i katolików na Litwie 1434—1553. Rozpr. wydz. hist. fil. Akad. U. t. XLIV, ст. 348—405. [2]) Lewicki, op. cit. стор. 311.

[3]) J. Caro. Geschichte Polens. Gotha, 1875, т. IV ст. 251 і далї,

Михайлушка відкидає він інтерпретацію проф. Каро[1]), опираючись на погляді висловленому в ширшій русько-литовській лїтописи. Крім того приймає він яко можливу альтернативу вплив звістки про змінене становище кн. мазовецьких — останний арґумент вважаю важним, з огляду на непевність звістки про мотиви фактів в джерелї того рода, що ширша русько-литовська лїтопись. Дальше представленнє у автора боротьби між Казимиром і партизанами кн. Михайлушка опирає ся на реляції ширшої русько-литовської лїтописи: автор тільки справляє документальним представленнєм справи з Мазовією звістку лїтописи, що Казимир відібрав у прихильників кн. Михайлушка Дорогичин і Мелник.

Друга глава займаєть ся подіями 1441—1444. Автор представляє звязь справи за Дорогичин з боротьбою між кн. Михайлушком а в. кн. Казимиром[2]). Далї слїдить звязь між ливонською полїтикою в. кн. Казимира і справою кн. Михайлушка; представляючи ливонську полїтику вел. кн. за Прохаскою[3]), автор дає одначе нову інтерпретацію становища в. кн. супроти ордену: перший бояв ся, щоб орден не підпомагав кн. Михайлушка. Автор відкидає датованнє роком 1444 звістки ширшої русько-литовської лїтописи про зворот кн. Михайлушкови його батьківщини: декларація кн. Михайлушка на з'їздї в Парчові 1441 усуває зворот перед з'їздом, розрухи на Жмуди від вересня 1441 до р. 1444 усувають зворот з часів 1441—1444, а звістки про дальшу борбу між Казимиром і Михайлушком відсувають ту звістку на дальше. За те на початки 1440-х рр. кладе він звістку про атентат на Казимира подану ш. р. л. лїтописею, котру Вольф датує на р. 1444 (op. cit. 66). Автор опираючись на однакових іменах головних заговорників і однаковім тлї поданім у Длуґоша і в ширшій русько-литовській лїтописї вважає оба оповідання двома верзіями оповідання про один і той сам атентат. Дату його автор виводить з слів перемирної грамоти великого князя з молдавським воєводою, де є мова про зрадників, що засїдають ся на житє вел. князя. Грамота видана 8 VI 1442. Отже атентат міг бути вже перед 1442 р. До виводів автора я додам ще й те: грамота Іллї вартісна лише о стільки, о скільки вона передає точки затраченої грамоти вел. князя, а отсьої аналїзи автор поки що не перевів.

---

[1]) J. Caro, op. cit. ст. 253, годить ся завважати, що автор слїдом за Каро представляє справу вислання королевича на Литву на підставі Длуґоша і невважає на русько-литовську традицію в ширшій русько-литовській лїтописи.

[2]) З детайлїв отсеї справи важні: реконструкція згаданої у Длуґоша грамоти в. кн. Жиґимонта, котрою надавав кн. Болеславу Дорогичинську землю, з тим, щоб він взяв її тільки по його смерти; відкиненнє автором здогаду Вольфа (op. cit. ст. 65), що *в.* кн. Казимир звернув кн. Михайлушкови його батьківщину в часї з'їзду в Парчові 1441 р.

[3]) A. Prochaska. Kazimierz Jagiellończyk a Inflanty. Kwartalnik historyczny, т. XII, за рік 1898.

III. глава займаєть ся становищем кн. Михайлушка супроти елекції кн. Казимира польським королем. Жерельний матеріал сеї глави в значній части новий, для біографії кн. Михайлушка ще не використаний, хоч ще 1898 р. др. Прохаска, а 1903 проф. М. Грушевський звернули на ті звістки увагу евентуальних біографів [1]).

В заяві польських відпоручників в Городнї 15. X. 1445, що вони годять ся посадити на виленському престолї „personam illis et ducatui Lithuaniae utilem et gratam“—бачить автор відповідь їх на побоювання в. кн. Казимира й литовських панів, що кн. Михайлушко може заняти виленський престол. Далї автор висловлює гіпотезу, що литовські пани на з'їздї виленському, в грудни 1445, грозили висланнєм посольства до кн. Михайлушка, щоб охолодити запал в. кн. Казимира до польської корони.

Погроза литовських панів — з нею автор лучить поголоску про подорож Гаштовта на Жмудь — вплинули на становище вел. князя. Тодї знов польські пани задемонстрували можливістю вибору кн. Болеслава мазовецького.

Демонстрація зробила своє вражіннє на панах радї вел. князївства і на самім в. кн. — і автор повторяє слова Каро повторені Прохаскою [2]).

В вересни вел. кн. Казимир й пани рада уступили. В заяві вел. князя з 17 вересня 1446 р. „volentes eorum (Литви й Польщі) esse dominus et rector“ бачить автор коментованнє заяви польських відпоручників 1445 в тім напрямі, що вел. князь рішив і далї задержати управу вел. князївства. Найважнїйшим із всїх мотивів, що спонукали рішеннє вел. князя, по думцї автора, була евентуальна кандидатура Жиґимонтовича.

Конструкція автора немаловажна — одначе на трьох точках вимагає глубшого провіренння. По перше треба прослїдити й рішити спірне питаннє: в якім положенню було вел. князївство в р. 1446. На тій точцї є контроверсія між Левіцким і Каро та дром Прохаскою. По думцї обох перших полїтичні акції вел. кн. Литовського стояли в р. 1446 високо, по гадцї дра Прохаски доволї низько [3]). Друга замітка дотикаєть ся партий між панами радою: коли б автор се питаннє глубше обробив, не

---

[1]) A. Prochaska. Kazimierz Jagiellończyk a Inflanty. Kwartalnik historyczny 1898. М. Грушевський. Історія України Руси т. IV, ст. 457.

[2]) Eine verwundbarere Stelle hatte Litthauen nicht, denn Bolesław in Polen bedeutete Michał in Litthauen. У Caro, Geschichte Polens. Gotha. 1874, т. IV, стор. 365. Prochaska op. cit. Kwart. hist. 1898, т. XII, стор. 268.

[3]) Caro. Geschichte Polens, т. IV, ст. 273, Lewicki, Rozprawy Akademii т. XX, ст. 24. Prochaska op. cit. Kwart. hist. 1898, ст. 239 і 1904 ст. 27.

жалоб місця те, що ми чуємо: що пани литовські в жовтни 1445 бояли ся кандидатури кн. Михайлушка, а в грудни 1445 самі страшили нею вел. кн. Казимира. Трета замітка доторкаєть ся руської кандидатури—кн. Юрія Лугвеновича і її звязи з кандидатурою кн. Михайлушка. Автор апробує без застережень звістки пруських аґентів, що кн. Юрий, руський кандидат, заявив ся за національним литовським кандидатом — a priori одначе воно здаєть ся трохи підозріле.

Четверта глава обіймає час між 1448 і 1449 р. Автор пояснює реляцією великою маґістра з 14 V 1447 р. питанне, чому кн. Михайлушко відійшов з порожними руками зі з'їзду в Берестю: пани — рада вел. кн. литовського були тому противні, щоб він дістав свій удїл.

Далї автор пруськими джерелами справляє детайлї звістки Длуґоша про невдалу пробу кн. Михайлушка дістати ся на Жмудь в р. 1447. Докладнїйшого представлення переходу кн. Михайлушка на Шлеск і в Молдавію і аналїзи становища Івана Гунїяді автор не дає.

Глава пята займаєть ся побутом кн. Михайлушка в Ордї й в Московщинї.

В оглядї причин союза кн. Михайлушка з Золотою Ордою[1]) автор висловлюєть ся так, що можна б думати, нїби кн. Михайлушко рішив звязати ся з Ордою аж тодї, коли покинув Молдаву. Се неможливе: його присилували покинути Молдаву аж в серпни 1448 р., а вже в липни король Казимир підозрівав, що Михайлушко входить в зносини з Татарвою[2]). Посеред оповідання про війну литовсько-татарську[3]) автор привязує звістки про участь Москви в боротьбі. Автор попирає одиноке наше джерело — звістку ширшої русько-литовської лїтописї, документальною звісткою. В трактатї Москви з Литвою з 31. VIII. 1449 р. зобовязуєть ся в. кн. Василь Василевич „не приймати кн. Михайлушка". Автор інтерпретує се в тім значінню, що видно кн. Михайлушко був з Москвою в союзї, перерванім трактатом 1449 р. Я знов притягну ще звістку про те, як король Казимир відібрав деякі пограничні замки, котрі заняв був хан

[1]) Автор хоч всї звістки про участь Татар совісно позбирав, не додав, що се були за Татари. Виручаючи його замічу, що з реляції кор. Казимира до вел. маґістра виходить, що се були Татари Сейд Ахмата, хана Золотої Орди.

[2]) Чи не знайшов кн. Михайлушко партизанів на Подїлю? 2. IV. 1450 р. закликає Федір Бучацький з Волощини й потверджує добра шл. Симови і Бердови Буцням. Вони „propter graves seditiones, quae saepe huc in terris Podolie vigebant ab insıltu aemulorum, tum etiam propter quesdam iniurias sibi illatas successerunt ad partes Valachiae. Архивъ Юго-западной Россіи ч. VIII, т. I, № XII ст. 18 і 19.

[3]) Автор за Прохаскою op. cit. Kwart. hist. 1898 ст. 270 і далї констатує, що се не був простий набіг татарський, а війна.

Сеид Ахмат з князем Михайлушком: Стародуб, Новгород Сіверський, Путивль, Брянськ. Коли памятати, що в р. 1448 в. кн. Василь був в згоді з Золотою Ордою, і глянути на мапу к. Любавського — побачимо, що сї міста як раз були такою позицією, що на неї легко було Москві кинути свої сили.

Автор не поставив собі питання — яке становище зайняла в тім всїм Кримська орда? Се питанне стоїть в звязи зі звісними Хаджігераєвими грамотами, котрими Орда вирікаєть ся своїх „історичних“ прав на українсько-руські землї.

Далї переводить автор аналїзу трактата 1449 р. й обставин, що лягли в його підставу; сї замітки автора стають важним причинком до історії формального скасовання церковної унії у вел. кн. Литовським в р. 1451.

При кінци глави автор хоче відповісти ще на питанне, чия рука спричинила смерть кн. Михайлушка? Автор — хоч завважений ним факт, що вже сучасники не здавали собі докладно справи з сеї загадкової події, міг його від сего зовсїм безпечно увільнити — висловлює від себе ще один здогад. Він інтерпретує звістку ширшої русько-литовської лїтописи фактами зі сфери відносин між королем Казимиром і митрополитом Йоною. Він бачить в близьких вносинах між Йоною і Казимиром посередну причину смерти кн. Михайлушка. Одначе сама ширша русько-литовська лїтопись подає й мотив — ігумен, що струїв в причастию кн. Михайлушка, вчинив се з особистих мотивів, бо „не любяше его“. Між тим завважу факт — о скільки знаю ще не завважений: кн. Михайлушко був латинником, як же він міг приймати православне причастіє, коли Длуґош каже йому ще перед смертію рішучо заявити, що він все був католиком?

Конець частини першої по р. 1432 й цїла частина друга рисують героя моноґрафії ясно і прозоро на тлї подій полїтичної історії його часу, хоч нїде правди дїти—культурний елемент майже зовсїм не виступає. Автор не дав культурного тла і тому й образови кн. Михайлушка далеко до всесторонного оброблення.

А. Prochaska — O rzekomej unii 1446 r. (Kwartalnik historyczny 1904, ст. 24—31).

Покійний А. Левіцкий знайшов в кодексї архива кн. Чарторийских в Кракові № 1399 на кар. 51—53 фраґмент акту під заголовком: Item compactatus Lithvanorum cum regno Polonie per regem Kazimirum in Parczewo [1]). „Король Казимир“ — як його називає фраґмент — нормує

[1]) Anatol Lewicki. Wstąpienie na tron polski Kazimierza Jagiellończyka. Rozprawy Akademii Umiejętności, т. XX, ст. 4. Рукопись

правно-державні відносини між Короною і вел. кн. Литовським в дусї правно-державних принципів литовських автономістів й признає вел. князївству Волинь й Поділє.

Пок. А. Лєвіцкий вважав сам кодекс зладженим на початку XVI в. в однім із мазовецьких архивів. Фраґмент наш вважав він копією ориґінала, що правда—недбало зладженою. Він видрукував його в своїй розвідцї: Wstąpienie na tron polski Kazimierza Jagiellończyka, 1887 на ст. 23—24 без ніяких текстуальних поправок.

Крім копії в кодексї Чарториских з деякою правдоподібністю можна прикласти до нашого акту реґесту формуляру у Каро; з великою правдоподібністю можна думати, що мав її перед очима Длуґош [1]).

А. Лєвіцкий в згаданій розвідцї толкував формальні недостачі копії тим, що маємо ту недбалу і фраґментаричну копію і вважав можливим інтерпретувати зміст документа так, що се був акт правосильний виданий від короля-елєкта Казимира і підписаний польськими делєґатами.

Сему противлять ся звістки Длуґоша про з'їзд в Берестю. Длуґош не тільки нї слївцем про сей акт не згадує, але подає, що делєґати Корони мали припорученнє „a promissis et pactis quibus libet abstineant, si quae a Duce Casimiro Lithuanis deposcerentur“ (V. 26).

Лєвіцкий констатує навпаки, на основі слів листу поруки, виданого делєґатами для Казимира „cum plena et omnimode potestate“, що вони мали повну повновласть вести й укладати трактати в імени Корони (ст. 31).

писана коло р. 1506 (ib. ст. 4). Від копіста по всякій правдоподібности походять всї заголовки над грамотами, так думаю на основі ексцерптів поданих Лєвіцким ст. 3 і 4.

[1]) В рукописї, з котрої Каро видав свій Liber cancellariae Stanislai Ciolek, читаємо: „Inscriptio regis Kasimiri cum Lithwanis Baronibus de regno Poloniae per quam Lithwanos in fratres et ad unum assumendum“ l. c. ст. 7. Длуґош в оповіданню про з'їзд в Берестю каже: et ipse Dux Casimirus consiliis et ingeniis Lithuanorum inescatus, veteribus quoque et novis iuramentis de uniendis terris praefatis pro Ducatu Magno Lithuaniae“ V, ст. 23 (порівняти слова грамоти 1446 р.: „sub hominum fide et juramento“), в оповіданню Длуґоша про з'їзд в Люблинї 1448 р., литовські відпоручники жалують ся на слова акту городенського „ubi Wladislaus rex Poloniae et Alexander Magnus Lithuaniae Dux omnes terras Lithvaniae et Russiae Regno Polonie perpetuo scribant se incorporasse uniuisse et appropriasse“ V, ст. 47 (порівняти противставленнє тим словам грамоти 1446 р. in fraterna caritate... confederamus, complicamus, componimus), і просять, щоб сї слова, обидливі для них, викинути „ne praelatos, principes et barones Lithuaniae declararent regno Poloniae perpetuo esse obnoxios et quodammodo inferiores et subiectos (слова гр. 1446 р. „et liga perpetua colligamus, ut qui amicus esset Polonis, erit et Lythwanis et e contra).

Отже на основі фраґменту умови з р. 1446, на основі слів поруки польських делеґатів, на основі аналїзи відносин литовсько-польських р. 1446 й слів акту унїї з р. 1499 про уніонні грамоти, „quae communem utriusque honestatem laederent“, Л. виводив: акт 1446 р. був правосильний і подав правну підставу до згоди панів ради вел. кн. литовського, щоб в. кн. Казимир приняв польську корону (ст. 32) [1].

Тези пок. А. Левіцкого, поставлені в сумнїві Бобжиньским[2]), зазнали основного розбору з боку М. Любавского[3]), проф. М. Грушевського[4]) й дра Прохаски. Останнїй перевів формальну й фактичну критику самогож акту унїї і критику позитивних доказів пок. Левіцкого. Він підносить, що напись над текстом не має дати (напись, як я висше замітив, можна разом з Левіцким вважати зробленою копістом кодексу), що вступна частина акту вистилїзована з похибками (як висше замітив я, копіст був недбалий) стилїстичними й мериторичними: королем Казимир не був в момент з'їзду в Берестю (ст. 28).

До сього я замічу, що здогад пок. Левіцкого, що копіст кодексу архива Чарториских відписував з ориґінала, не підпертий прямо нїчим: так само добре він міг мати під руками проєкт акту або його копію. А коли се копія не ориґінала, а копія копії — то формальними закидами дуже тяжко нашу грамоту сягнути.

Др. Прохаска в аналїзї фактичного змісту грамоти підчеркнув, що видав її король Казимир, а між тим лише польські делеґати, колиб мали до того повновласть, мали право видати її. Далї колиб польські делеґати підписали акт 1446 р., то вони не моглиб виступити в р. 1447 на з'їздї в Петркові з домаганнєм віддання Волинї й Поділя, а коли виступили, то король міг їх домагання brevi manu таки відкинути, чого не зробив — Длуґош т. V, ст. 37. Далї 1459 р. король в своїй відповіди на мову Яна Ритвяньского назвав забраннє Литвою Волини актом без правної підстави (Длуґош V. 295), між тим акт 1446 р. давав як раз правну підставу (ст. 28—29).

До сих заміток мушу насамперед піднести, що др. Прохаска не вмів відкинути паралелї між актом 1446 р. і главами Длуґоша про скарги литовських панів на соймі 1448 р. — паралелї поміченої проф. Грушевським. Ся паралеля разом із другою поміченою Любавским[5]) робить дуже

---

[1]) Левіцкий поробив в замітках до тексту грамоти деякі пояснення формальних неточностий грамоти.

[2]) M. Bobrzyński. Dzieje Polski w zarysie. I, ст. 58.

[3]) М. Любавскій. Литовско-русскій Сеймъ (Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ, Москва 1900, книга I, ст. 114—115).

[4]) М. Грушевський. Історія України-Руси т. IV. Львів 1903, ст. 203—204 і 455—456.

[5]) Др. Прохаска квестіонує паралелю завважану Любавским але я

правдоподібним здогад, що, як мині довелось завважити, Длуґош мав грамоту під руками. А коли він її промовчав, то видно вона в своїм часї мусїла мати якесь значіннє: коли нї, то пощо її було промовчувати.

Далї дуже правдоподібним стає здогад Левіцкого, що грамоту 1446 р. мав під руками редактор формуляра Цьолка і в тім разї вона малаб фактичне значіннє в своїм часї.

Що до самих заміток дра Прохаски — то признаю, що вони вповні аналїзою фактів стверджують здогад проф. Грушевського: се міг бути проєкт предложений до підпису польським відпоручникам, а ними не прийнятий. Одначе вони не усувають й другого здогаду проф. Грушевського: „міг сю грамоту видати Литвинам і сам Казимир, як зобовязаний супроти них, без участи Поляків" (ст. 204).

До аналїзи відносин литовсько-польських в р. 1446 др. Прохаска помічає на основі сучасного матеріяла й власної розвідки, що шанси Литви стояли в р. 1446 значно низше, ніж думає Левіцкий[1]) ст. 23—27.

До повновласти польських відпоручників в переговорах завважає др. Прохаска, що з фрази їх поручного листу можна вивести тільки їх повновласть, щоб видати такий лист. Не висказ поручного листу, а висказ затраченої інстукциї делеґатів міг би в тій справі рішати (с. 25).

До слів акту унїї 1499 др. Прохаска спеціялїзує загальну замітку проф. Грушевського (ор. с. 456) і бачить в словах акту унїї 1499 натяк на грамоту городенської унїї 1432 (с. 28).

В сумі др. Прохаска, як сам каже (с. 31), апробує інтерпретацію грамоти 1446 проф. Грушевського: се міг бути проєкт предложений польським послом до підпису, а ними відкинений.

Хоч невеличка рецензія др. Прохаски значно поглубила наші звістки про з'їзд в Берестю 1446 р. цінними на жерельних матеріялах опертими замітками — то все таки простудіованнє кодексу архива Чарториських разом із аналїзою тексту Длуґоша могло б справу посунути дещо далї.

Dr. Fryderyk Papée — Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. I. Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka, Краків, 1903, ст. 422 + мапа.

„Поколїннє синів Казимира Ягайловича, се останнє поколїннє, що стає на переходї середних віків корони й вел. князївства в нові часи.

думаю, що справа вимагає детайлїчного з'аналїзовання тексту Длуґоша й на борзї її рішити не можна.

[1]) A. Prochaska. K. Jagiellończyk a Inflanty. Kwartalnik historyczny. 1898.

Час між 1479 і 1506 без сумнїву суцільна епоха. Се майже трицятилїтний період: одиниця в хронольоґічнім системі Льоренца. Все те, що відбуло ся в сфері думки, чи в области дїяльности за Ольбрахта й Олександра Казимировичів, було обдумане за їх батька. Автор дає читачам книгу першу: вона обіймає останних 12 лїт Казимира Ягайловича."

До оттакого поставлення питання з боку автора[1]) позволю собі зробити дві методичні замітки.

З одного боку вважаю можливим дещо закинути становищу автора, що ґенеальоґічні відносини династиї Ягайловичів бере за підставу свого пляну. Я не доторкаюсь того, що історіоґрафія XX ст. давно вже лишила за собою часи, коли династичні відносини лежали на першому плянї. Я квестіоную такий плян і з огляду на спеціяльні прикмети історії польської і вел. кн. Литовського при кінцї XV в. Автор таким поставленнем справи добровільно зрік ся можливости до історії корони польської кінця XV в. втягнути історію Мазовії і добровільно вирік ся представлення історичного процеса в середині земель корони і вел. кн. Литовського. З другого боку мушу завважити, що й хронольоґічний подїл Льоренца зустрінув ся зі значною опозицією в науцї[2]).

Автор бачить своє завданнє в тім, щоб при помочи критики і комбінациї збудувати конструкцію, в котрій би виступали головні провідні напрями й головні фази розвою. Основний нарис конструкциї, з огляду на обі Казимирові держави такий: точка тяжкости історичного процеса до р. 1484 була в вел. князївстві Литовськім, потім дістає ся до корони, а історичний процес на території вел. кн. Литовського в рр. 1485—1492 був лиш додатковим процесом.

Точку вихідну — слїдом за проф. Каро V, 2, с. 523—бере др. Папе від Длуґоша. „Коли Литовцї охотились воювати з вел. кн. московським, король Казимир радив їм не шукати боротьби з ним, заки б не постарались підмоги вправних жовнїрів із Польщі, і не покладатись на Русинах, що входили в склад вел. кн. Литовського: ті через ріжницї в вірі були їм радше неприхильні й на випадок війни з Москвою готові причинитись радше до загибелї, чим до побіди Литовців"[3]). Король ступав в слїди своїх предків і в справі новгородській безпосередно не заанґажував ся (с. 40). Він за те підіймав на Москву Ахмата, золотоординського хана — так як його предки (с. 41). Тодї великий

---

[1]) В передньому слові і в бюлетенах краківської академії наук за рік 1900, ст. 58.

[2]) E. Bernheim. Lehrbuch der historischen Methode. Leipzig, 1903, ст. 43 далї, ст. 72—76.

[3]) Długosz. Hist. Pol. V c. 698.

князь московський пошукав собі союзника в кримськім хані Менґлі-Гераю (с. 43). Тим величезний фронт великого князївства Литовського був відслонений на напади ворогів, і король чув себе спонуканим, маючи вольні руки на Заході від р. 1479, вибратись на в. кн. Литовське, щоб його укріпити (с. 47). Тоді за його приїздом повстає tacito consensu грізна коаліція проти вел. кн. московського: Швеція, Ливонія, вел. кн. Литовське, молодші братя в. кн. Івана Василевича й Золота Орда лучать ся разом — анальоґічно з конструкцією Каро l. c. 526. Виступ двох останнїх факторів спричинений королем. Одначе з незвісних причин молодші Василевичі погодились зі старшим братом, хан не вспів перебити мілїтарній концентрації корпусів московських і мусів відступати, а королеви звязали руки приготовлення руських князїв до конспірації, викритої весною 1481 (с. 59, 60, 65). Конспірацію — прояву сепаратистичних змагань удільних князїв зломлено в лїтї 1481, але відповідна хвиля, щоб заатакувати Москву, проминула. Король починає умовлятись з Москвою, але нї одна сторона не хотіла йти на уступки теріторіяльні, переговори урвались весною 1482, а в осени Москва навела напад Менґлї-герая на Київ (с. 86, 91). Король на ново укріпив Київ і київські пригороди і зібрав під Смоленськом 10.000 люда, готових рушити в землї вел. кн. Московського. До бою не допустив король, що не хотїв ризикувати без польської помочи боротьби проти сильнїйшої з мілїтарного погляду Москви (с. 115) — анальоґічно з конструкцією Каро с. 517. Під впливом жадань Поляків, у котрих була тоді на приміті справа молдавська, король переносить поле своєї історичної працї на Захід (с. 115).

В тій конструкції піддам сумнївови такі тези. Король не анґажував ся в справі новгородській 1471 р. з огляду на мілїтарну перевагу Москви і мілїтарну слабість самої Литви, каже автор. Я до сего завважу, що авторови все таки не вдало ся усунути вповнї дотеперішної інтерпретації трактату кор. Казимира з Великим Новгородом. Текстуальна замітка автора не видержує критики: вискав „крест цїлуй" зустрічаємо в сучасних ориґінальних новгородських й московських грамотах на означення акту з'обовязання, доконаного в моментї виставлення грамоти[1]). До мотивів що спонукали короля не йти на поміч Новгородови, завважу, що не лиш внутрішні відносини вел. кн. Литовського але й загранична полїтика Корони йдуть тут в рахунок.

---

[1]) Др. Прохаска в своїй рецензії працї д-ра Папé подає цінну звістку, що акт союза Новгорода з кор. Казимиром вписаний в книзї записів метрики Литовської VI, с. 284 і важну замітку, що проєктів не пишуть на перґамінї і не видають від другої особи — Kwartalnik historyczny 1904 с. 304.

Дальше заперечую гіпотезу про те, що приготовлення конспірації 1481 р. не дали піти кор. Казимирови на Москву в р. 1480.

Цілий доказ автора спочиває на висказах московських компіляцій XVI в. і сучасного Казимирови гданського хроніста. Але перші самі із власним висказом не дуже числять ся, коли оповіданнє про Ахмата кладуть під р. 1480, а оповіданнє про конспірацію під р. 1482. А подробиці гданського хроніста так непевні[1]), що годі числити ся із їх мотивом.

В кінці вважаю сумнівним мотив покинення Литви в р. 1484—домагання Поляків спонуканих справою молдавською. Сам автор признає, що ми маємо тільки сліди, що справу молдавську рухали на соймі в Пйотркові в лютім 1484 (був там молдавський льоґотет) і не можна на підставі слабого сліду, голої присутности молдавського льоґотета, комбінувати, що ся справа молдавська так опанувала польських політиків, і що вони зарав нахилили до своїх бажань короля.

Кілька слів вистане, щоб представити дальші тези автора. Формального перемиря в р. 1483 (зима), як виводить згаданий гданський хроніст, не було. Все таки в результаті була згода: невеликі зривки, котрі Москва поробила на території вел. кн. Литовського, пороблені тільки за зрадою пограничних руських князів. Король, побачивши, що відложеної справи оминути не вдасть ся, обчислив сили самого вел. князївства і знайшовши спільний терен до акції Литовсько-польської: береги чорноморські, рішив ся лишити синови Олександрови велике князївство. Тим король зробив неможливою вельми шкідну для інтересів вел. князївства неприсутність володаря і забезпечив династію перед польським й литовським сепаратизмом. Розбитя сил король не бояв ся: фактично корона не мала найменьшого інтересу для східних границь вел. князївства Литовського.

В останній конструкції сумніви мої будять тільки дві тези. Передовсім — спільні матеріяльні інтереси Корони й вел. князївства Литовського (с. 162). Без основного розбору торговельних інтересів вел. князївства, без основної аналізи кольонізаційної акції на землях намісництва брацлавського, що стикались з теріторією, яка б могла припасти на долю вел. кн. Литовського—без того всього ставити повисшу тезу вважаю ділом ризикованим[2]).

---

[1]) Полное собраніе русскихъ лѣтописей т. VIII с. 205—207. Гданський хроніст в Scriptores rerum prussicarum (IV 687) подає, що король взяв жінку і діти в похід проти Москви — а такого походу зовсім не було.

[2]) Крім того варто навести замітку др. Прохаски, що автор забуває про Новгород, op. cit. ст. 306.

Друга теза: що непевність руського елементу була причиною здобутків Івана Василевича. З нею прямо стоїть в суперечности низше подана замітка автора, що пограниче, о скільки боронилось, боронилось власними силами.

По методичних замітках, по розборі основної конструкції автора перейду до деталів. Глава перша має намір на 32 сторінках дати внутрішний стан в. кн. Литовського. Матеріял автора в собі неоднородний, хронольоґічно не сучасний, повний льокальних прикмет: замітки подорожних, принагідні звістки людей, що в ріжних часах бували в деяких землях вел. князївства[1]); дані мапи Любавского, зладженої односторонно, бо на основі лише актів центральної управи — сполучив автор з актовими звістками[2]).

При всій пошані, котру в мене викликує комбінацийний хист автора, я не можу признати образу внутрішних відносин вел. кн. Литовського поданого автором анї основним, анї всесторонним. І отсей образ противставить автор описам відносин у вел. князївстві за в. кн. Витовта[3]) та виводить — по моїй думцї надто поспішно — що не можна завважити цивілїзацийного поступу у вел. князївстві між часами вел. кн. Витовта і пізнїйшими часами кор. Казимира (с. 17)[4]). А сей вивід разом із пічим непопертою тезою, що цивілїзація і кольонїзація могли плисти на Литву тільки з Польщі, послужили авторови премісами до дальшого виводу: цивілїзацийний застій в. кн. Литовського був спонуканий пiввiковою перервою у впливах польських. І з останнїм виводом в руках, автор береть ся шукати причин сеї перерви в польських культурних впливах![5])

Мушу також запримітити, що в основі річи представленнє культурного застою вел. князївства автором, звязане досить механїчно із мілїтарною низшістю, а тільки про останню каже Длуґош розводити ся королеви Казимирови.

---

[1]) Контаріні 1477 на лїнії Москва-Троки, Калїмах 1481, Савран 1500.

[2]) Опись Київщини з 60 тих рр. XV в., ополченнє смоленське в р. 1483, записки скарбові з 80 рр., огляд надань кор. Казимира.

[3]) Єронім з Праги і Гільбер де Ляну а.

[4]) Коли б автор порівнував свій односторонний й неповний огляд відносин часів Казимирових бодай же із таким оглядом відносин литовських з часів в. кн. Витовта! А то він віставив його з простими реляціями двох подорожних!

[5]) Не забуваймо, що руські правні понятя, руська артистична технїка, руська мова в державній канцелярії держуть ся й по унії, що годї переходити до дневного порядку над культурними впливами Прусії й Ливонії з Заходу й ґенуезьких кольонїй Крима зі Сходу.

Становище руського елементу[1]) автор зводить до двох точок: удільних князів й руської церкви. Помічаю, що не лиш таке поставленне справи непевне [2]), але й акцентованне удільного князівства, яко точки опори руського елементу вповні розминаєть ся зі станом річий: князівства минули, а руський елемент почув нову точку опору в автономії земель. Що до православної церкви то автор в ґрунті річи займає ся лиш її становищем супроти латинської церкви, а між наведеними матеріалами трапляє ся дещо нещасливо приточене (прм. у автора сказали руські владики 1460 р.: „мы дей о своемъ православіи смотримъ... на своего господина великаго князя Василія“, а в дійсности се сказати мала Анастазия жінка кн. Олелька за синів і кн. Гольшанський), а дещо взяте з жерел, які походять з хвилї спеціяльного подразнення релїґійних чувств (донос Шестакова 1499 р.) або з полєміки (прим. з Сакрана 1500 р.).

За те з признанням піднесу пробу — але поки що тільки пробу — представити в цифрах стан залюднення в. кн. й значіннє руського елєменту, але про се доведеть ся мині говорити ще низше.

Супроти того, що на разї культурна історія в. князївства заступлена одинокою моноґрафією Ярошевича, вартість авторового огляду все таки не мала.

В главі другій автор дає пограничні відносини в. князївства. Титул однак за широкий, бо матеріял джерельний богатий до відносин литовсько-московських й литовсько-татарських, але лишає майже зовсім на боці Ливонію, а зовсім Прусію й Волощину й заповнити вповні отсих прогалин автор не встиг, бо володів тількиількома новими документами до зносин литовсько-лївонських, хоч представленнє у Каро op. cit. 52. вимагає конче ревізії. Одначе представленнє автора ясне й прозоре, з великим поступом вперед в порівнанню із сухим нагромадженнем фактів в книзї Карпова.

Глава третя займаєть ся представленнєм акциї супроти Москви 1480 р. Матеріял джерельний Карпова збогачений дрібними причинками з лївонських архівів, документами Пулаского; не годить ся забувати й про хронольоґічні замітки автора. Він вперве — коли порівнаємо його опис з описами Соловєва й Карпова — дав образ подій з мілїтарного боку. З деталїв кампанії вважаю найважнійшим для української історії опис диверсії Менґлї-герая на Поділє, — представлений основно й

---

[1]) В цілій книзї не зустрічаємо відріжненя українського з білоруського елєменту.

[2]) Лишаю на боці справу культурного престижа руського елєменту в вел. князївстві ще й в XV в., хоч вона без сумнїву мала своє значіннє й в полїтичних відносинах.

солідно, він усуває здогад висловлений у Карпова, що ся діверсія задержала кор. Казимира дома.

Глава четверта займає ся конспірацією 1481 р. Я вже квестіонував значіннє сеї конспірації, висловлене автором, а вчинив се на основі розбору його джерельних підстав. Тепер вчиню се й на основі аналїзи самого факту. По перше, по словам автора остаточною причиною конспірації була номінація Івана Ходкевича воєводою київським, а вона мала місце ще 1480 р., по номінації Мартина Гаштовта воєводою троцьким. Тепер знов не спускаймо з очий факту, що хан Ахмат вже в липни пішов на Москву. Якже конспірація самим своїм тайним приготовлюваннєм могла вчинити безсильним кор. Казимира? а так воно виходить із того, що ніяких звісток про мобілїзацію загального ополчення на Литві, котра одиноко могла б заважити поважно на терені боротьби, з р. 1480 не маємо. По друге, ті звістки, які маємо про викритє мобілїзації, вказують на те, що про неї довідались аж весною 1481 й перед тим зовсім її не сподївались. За те мушу піднести цінні причинки здобуті автором: докладне хронольоґічне означеннє викритя конспірації (цьвітень 1481), аналїза родових відносин між кн. Олельковичами, Більськими, Кобринськими, аналїза участи Москви в конспірації, з притягненнєм до того переслрав між Іваном Василєвичем і господарем молдавським, виказаннє, що кн. Михайла Олельковича не покарали смертию у Київі. Я позволю собі зробити від себе три замітки до вияснення отсеї темної справи. До становища української суспільности в отсій справі помічу, що характеристичний висказ лїтописця, уміщеного в супрасльській рукописи варто коментувати висказом київського помянника печерського, записаним в рр. 1483—1526: „помяни Господи оубиєных: кнѧзя Михаила Алеѯандровича, кнѧзя Іѡана Юрьевича“. Його читаємо в роді княгині Юліянни Юриєвої Гольшанської, котрої чоловік був сином Івана Гольшанського[1]).

До релїґійного елементу піднесу досї не завважений факт звязи хронольоґічної між р. 1481 і р. 1483, в котрім по всякій правдоподібности видав король Казимир розпорядженнє звернене проти руським церквам (Papée с. 339).

До становища Ів. Ходковича завважу, що помянник з перших літ XVI в. церкви в Супраслю, фундації його сина, в роді Ходковичів на першому місци згадує „князя Михаила“[2]).

Коротенька глава пята займає ся спустошеннєм Київа. Жерельний засіб автора збогачений звісткою про викуп бранців (папське бреве з 1 марта 1484 з реґестів ватиканських), згадкою про погром в люстра-

[1]) Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца. Кіевъ, 1891. Приложеніе, с. 7; J. Wolff, Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa, 1895, с. 107. [2]) Археографическій Сборникъ т. VI.

ціях Київа й Житоміра, за те невісним лишив ся авторови згаданий мною помянник печерський (Чтенія київські VI с. 1—2). З виводів автора вважаю найважнійшим представленнє пресії з боку Москви на хана й переговорів між Казимиром і Менґлї, що випередили погром (с. 85—88), підчеркненнє важногомоменту, що воєвода київський довідав ся про напад на 4 днї тільки, представленнє розмірів погрому 1482 р.

Глава шеста подає представленнє военної й дипльоматичної акції в рр. 1483—1484. Жерельний засіб автора збогачений цінними хронольоґічними замітками до грамот, друкованих у Пулаского, та угорськими причинками до полїтики кор. Матвія Корвіна. Само представленнє дипльоматичних переговорів з Татарвою представляєть ся корисно в порівнанню з представленнєм у Пулаского. Представленнє відносин литовсько-московських в тих роках — з огляду на цілковите пропущеннє того питання Карповим і Соловєвим — являєть ся новинкою в історичній літературі[1]). З деталїв годить ся ще згадати, що автор відкидає апробовану проф. Каро звістку гдаиського хроніста про 10-лїтнє перемирє з грудня 1483, а то з огляду на висказ московських актів про посольства Богдана Андреєвича Саковича і Івана Заберезинського „ино много было лишнихъ рѣчей, де за тѣмъ межи государей и дѣло не состало ся“.

Глава сема займаєть ся зміною офензиви на дефензиву в р. 1486. До тверської справи 1485 р. годить ся замітити, що автор не признає такого значіння за литовсько-тверським трактатом 1483 чи 1484 р., як Карпов або Соловєв, або Каро с. 530, що всупереч погляду Карова усуває з тверської справи надволжанських Татар. Оцінки впливу тверської справи на московсько-литовські відносини автор не дав.

Піднесу звістку з актів литовської метрики (книга записів IV с. 140—141) про кн. Дмитра Путятича, намісника мценського й любуцького, про пограничні розбої з боку рязанських людий, й хронольоґічну замітку до звістки про репресії у Пскові проти купцям з в. кн. Литовського.

Далї до зносин литовсько-татарських в р. 1486 важна звістка з актів литовської метрики (книга записів IV с. 147—148) про посольство Яна Заберезинського до панів коронних: посол доторкає ся питання, що робити, „коли б султан рушив проти Коронї а заразом тутешний ворог схотів заатакувати в. князївство?“ До оборони границь автор використав богаті звістки скарбових записок в. кн. Литовського тзв. Федькового реєстру й листу райців Дорпату до райців Ревля про „ополченнє“ у в. кн. литовським в лїтї 1484 (реґеста в Hanserecesse II 2, ч. 50).

---

[1]) За те варто замітити, що автор не дав ясного представлення союза кор. Матвія Корвіна з вел. кн. Іваном — хоч представленнє у Каро, op. cit. ст. 539, дуже коротке і вимагає пояснення.

Годить ся одначе запримітити, що поміч зі скарбу державного українним містам в порівнанню з коштами тодішної війни дуже дрібна.

Глава восьма займаєть ся обороною північних границь. До українських земель належать лише звістки про намісників брянських (ст. 139 з. 1), мценсько-любутських (стор. 143). Важний тут білянс московських здобутків; зладжений на підставі звісток першого посольства вел. кн. Олександра на Москву, він подає такі здобутки: на вододілї Угри і Оки, уділи верховських князїв — Недоходів, Бишковичі, Личино, Серенськ, Перемишль, Козельськ, що відрізували вірні в. кн. Литовському волости: Воротинськ, Одоїв, Білев, Мценськ Любутеськ.

Цїнна замітка, що пограничні намісники й князї боронились властиво на власну руку з дуже малою підмогою від центрального правительства. Представленнє дипльоматичних зносин між Москвою і Вильном в рр. 1487—1492 не тримає ся цїлости, а дуже важне питаннє — зносини між Московщиною й Австрією в рр. 1483—1492 дуже побіжно трактоване, хоч як раз в останних часах появились важні розвідки про нього.

Зовсїм не перевів автор білянсу литовсько-татарської полїтики в останних 12 лїтах панования кор. Казимира. Й самі відносини литовсько-татарські вривають ся в представленню автора на р. 1483, щоб в дечім продовжитись тільки в відповідній партиї коронної історії.

Глава девята займаєть ся тестаментом кор. Казимира. Як звісно, проф. Каро на основі жерельної критики і на основі стремлїнь короля, щоб найтїснїйше звязати вел. кн. з Короною, вважає тестамент кор. Казимира фікцією. Автор супроти виводів Каро підносить пряме сьвідоцтво: в. кн. Олександер покликує ся на брата і матїр, як сьвідків останних рішень кор. Казимира, та виводи з аналїзи литовсько московських відносин рр. 1480—1492: ще на початку 1492 р. обговорювали на Москві шлюб Олени Іванови з Олександром Казимировичем, як будучим в. кн. литовським.

Що до мотивів, котрі кермували королем — автор бачить їх в заграничній полїтицї вел. кн. литовського і слабім заінтересованню останною в Коронї. Автор рішучо застерігаєть ся проти тому, щоб королеви підсувати династичні мотиви; колиб так було, король визначив би уділ з земель в. кн. литовського королевичеви Жиґимонтови.

Всеж таки вважаємо невиясненими питання: чому мовчать про тестамент перше виданнє Меховского, Дециий, рукописний Ваповский, чому про тестамент короля, як влучно замітив проф. Грушевський, нема згадки у відповіди кор. Ольбрахта в р. 1496 (Акты З. Р. I, ч. 136), в проєктї унії 1496 (Cod. ep. III, ч. 422), в актї унії 1499 (Działyński, Zbiór, ст. 72).

Автор тільки принагідно оцінює результати останних літ панования кор. Казимира у вел. кн. литовськім в порівнанню з його першими літами, та його впливу на литовських автономістів і на руський елемент.

Перше, автором принагідно зазначене на стор. 35—38, легко перевести в відносинах до Москви в порівнаню умови 1447 р. (Акты З. Р. І, ч. 50) і вже згаданого першого посольства вел. кн. Олександра. В відносинах до Татар відсилаю до представлення їх у проф. Грушевського (IV т.). Впливу короля Казимира на політичні пляни литовських автономістів автор ледви доторкнув ся (ст. 21), але з представленнєм автора зле гармонізує оправдане підозріннє про самовільне обраннє Олександра вел. князем, теоретичні погляди (промови Хребтовича у Деция і Вітелія у Тайнера) й практичні вчинки (акт унії 1499) литовських автономістів. Відносини кор. Казимира до руського елементу (як висше замічено, автор близше того терміну не аналізує) представлені на стор. 23—32 і 107—110. Я позволю собі заперечити ототожнюваннє інтересів панів литовських з інтересами вел. кн. литовського. Далї наведу одно інтересне спостереженнє, що до з'єднання Руси литовської королем: всї переходи верхівських князїв за часів кор. Казимира припадають на роки 1475—1492 і проґресивно збільшають ся до кінця його житя. Сей факт як раз стає в супереч з виводами дра Папе.

Ми перейшли частину першу. Бачили змагання автора пояснити коротким оглядом внутрішних відносин вел. князївства литовського й аналїзою московської полїтики короля Казимира ті відносини, що спонукали його звернути акцію вел. князївства литовського враз зі змаганнями корони польської на одну ціль: устє Днїстра й Днїпра.

В другій частинї автор поясняє аналїзою полїтики польської в рр. 1480—1492 — як відбув ся поворот польської полїтики через династичну полїтику ягайлоньської родини в сторону берегів чорноморських. Заразом автор основним розбором внутрішних відносин корони польської приготовляє читача до невдачі чорноморських плянів кор. Казимира.

Основна конструкція польської полїтики в рр. 1480—1492 така: за неприсутности короля тимчасові реґенти Корони полагодили справу сплати претенсий війська, сплати хрестоносцїв, перевели погром шляхотських розбишаків. Далї вели переговори з кор. Матвієм: по гадцї автора король хотїв посередничити між Матвієм і Габсбурґами (стор. 187—189). Супроти того кор. Матвій робить на західнім теренї eine gute Miene zum bösen Spiel, а на сході лучить ся 1482 р. з Москвою (ст. 189). Автор констатує дві полїтичні системи: Ягайловичі — Габсбурґи і Корвін — Москва (ст. 188—189). Фактичне значіннє обох

систем не велике, каже автор: в ґрунті річи польські відносини в 1484 р. не змінились на гірше в порівнанню з ситуацією 1479 р. (ст. 190).

Фактичну зміну викликала не західна політика кор. Казимира, а те, що Турки 1484 р. окупували Кілію та Білгород (ст. 196). Король розвів обширну дипльоматичну акцію, а заразом іде походом на границі волоські (ст. 198 і 206—207). Перша акція викликала посольство до Туреччини і дволітне перемирє 1489, друга польський протекторат над Молдавією й полишенне Турками землї Стефана (ст. 200—204 і 207—212). Становище кор. Казимира в волоській справі видне в своїх наслідках на східним пограничу корони й в. кн. Литовського, видне й на польсько-угорських зносинах.

Воевода Стефан, що заплатив султанови дань, в р. 1487, що вплутав ся в війну з Турками, що зазнав немилих вражінь при нагоді присяги 1485 р., а плянів королївських не розумів — став з васаля ворогом Польщі. Автор, що вихід ворожнечі бачить в становищу воеводи, реґіструє факти, що можуть бути з ним у звязи й виводить із них пізнійше неприхильне до Стефана становище Поляків, котре знов дало підставу до теоретичних рад Калїмаха і до походу на Молдавію 1497 р. (ст. 212—217).

Заразом під впливом турецького правительства, що напускало на них Ногайців — проводирі Золотої Орди несподївано з вереснем 1487 звертають ся на коронні краї (ст. 217—222). З союзників проти Менґлї-гераеви, стають знарядом проти руських земель Корони в руках Турків. Політика напускати одних Татар на других — розпочата королем в р. 1483, фатально недописала (ст. 232).

Консеквенції чорноморських плянів кор. Казимира видні в змаганню короля — династичною політикою поперти плян турецької війни (ст. 253). Eo ipso король елїмінував з тої цілої справи Молдавію яко obiectum litis між Польщею а Угорщиною.

До повисших тез автора замічу, що і в них видно прогалину, котру автор зробив в представленню політики вел. кн. литовського: автор не постарав ся глибше заналїзувати та оцінити дипльоматичних зносин між Московщиною та кор. Матвієм і Габсбурґами. Додам ще й те, що автор за мало прослїдив ягайлонсько-габсбурську політику в сих роках.

До представлення становища молдавського воеводи мушу замітити, що годї шукати джерела неповодження польсько-молдавської політики в самім Стефанї. В сучасній реляції дворянина Мельштинських з Переворська, — перейнятій, як влучно замічає автор неприхильними почутями галицької шляхти до воеводи — читаємо: виправа була звернена не лиш на Турків „sive eciam contra predictum Stephan voyevodam, si aliqualiter voluisset fallere, ut non homagionaret“. Отже —

польські політики з гори не вірили воєводі. В сьвітлї того становища польських політиків стає ясним, чому Стефанови не дали значної помочи на Турків.

Автор шукає причин невдачі кор. Казимира в непевности Татар й турецькій пресії на них. А може-б лїпше пошукати її за проф. Грушевським в слабій обороні польських й литовських границь.

Далї автор бачить в династичній політиці кор. Казимира на Угорщині спосіб до цїли: війни з Турками. Др. Прохаска бачив як раз в способі ціль: король Казимир, що стремів вчинити залежною церков від держави з Вармії, не міг щиро бути перенятий пляном війни з Турками (ст. 307). Король вживав проєкту війни турецької яко средства, щоб здобути угорську корону.

Стільки до головних тез — тепер перейду до детайлїв. Жерельний засіб першої глави доповнює засіб проф. Каро матеріалами з нових публїкацій та рукописними причинками з тек Нарушевича й матеріялів угорських. Саме представленнє автора являєть ся важним причинком до історії Корони — тим більше, що проф. Каро звернув виключну увагу на справу пруську, а все иньше поминув.

Жерельний матеріял другої глави — молдавської акції 1485—1487 — являєть ся значним доповненнєм матеріяла Каро, не говорячи про Яблоновского. Представленнє у автора—навіяне в провідній думці про перевагу чорноморських інтересів поглядами проф. Каро V, ст. 593 і тимиж поглядами піддане, коли він лучить акцію молдавську кор. Казимира з плянами кор. Яна Ольбрахта — стає всеж таки цїнною ревізією поглядів Каро, богатою важними детайлями. З поміж них піднесу два: повстаннє Мухи і повстаннє Андрія Барула.

По гадці автора Муха се був „łotrzyk wołoski“, що зібрав „9000 niesfornego chłopstwa“ ст. 214. Одначе сучасник Лїборій Накер, сам секретар вел. маґістра, на основі реляції польського шляхтича подає, що Муха „був Русином, добрим в зброї і в війнї“, що його спомагали Татари (Scriptores rerum Prussicarum V ст. 307). Далї проти звичайному опришкови не скликують шляхотського ополчення до Бібрки (Cod. ep. III, ст. 362). Вкінцї правительство короля Ольбрахта, діставши в свої руки Муху в р. 1493 від галицької шляхти, тримає опришка в досмертній вязниці — замість його brevi manu скарати смертию (Кромер, вид. Туровского, ст. 1317).

Так само звичайним волоським опришком вважає автор Андрія Барула. Алеж звернїм увагу на оповіданнє одинокого джерела: Яна з Торговиска.

Андрій Барул, за підмовою воєводи Стефана, дістаєть ся до султана Баязета: „coram quo finxit se fore consanguineum Kasimiri regis Po-

ioniae, et conquestus est, quod Casimirus teneret in Russia vi patrimonium eius". Пляни його сягали Галичини й Поділя і він обіцював султанови стати його васалем. Отже маємо до діла з формальним претендентом до Галичини й Поділя — дарма що Ян з Торговиска потитулував його „quidem latro de Valachia". Ще можливий один здогад — на основі того, що Андрій було імя самогож короля Казимира Ягайловича: чи не задумував воєвода Стефан вислати самозванця на пограничні землї?

Жерельний матеріял третої глави про борби з Татарами надволжанськими (не кримськими) в рр. 1487—1491 доповнює звістки Пулаского порівнаннєм його актів, виданих з копії актів метрики литовської з московськими оригінальними книгами метрики, доповнює переправами податковими в рр. 1489 і 1480, льокальними звістками радомськими і львівськими. Найосновніще представлені: похід королевича Ольбрахта 1487, похід на Татар 1489. Мушу запримітити одначе, що за виправами проти Татарви автор не спитав себе, чи польське й литовське правительство спромоглись на сталу оборонну орґанїзацію?

Жерельний матеріял четвертої глави — про ворожнечу кор. Казимира з кор. Матвієм Корвіном, корисно вирізняєть ся від матеріяла книги проф. Каро матеріялами угорськими, зібраними в подорожі автора по Угорщинї з тамошних архівів і з угорських видавництв. Автор дуже ясно і прозоро представив — проф. Каро зовсїм не оброблену — поміч з боку кор. Матвія королеви Володиславови проти Габсбурґів і кор. Казимира в рр. 1486—1488, а далї розрив між обома союзниками — Матвієм і Володиславом, викликаний т. зв. війною за Жеґань (ст. 235—241). Мотиви розриву подані за проф. Каро (ст. 602—603).

Далї переведені із далеко більшою прецизією переговори кор. Матвія з кор. Казимиром в рр. 1489—1490 (ст. 244—249). Ніде одначе правди дїти, що автор вельми здержливий із оцїнкою значіння союзів між Казимиром і Габсбурґами, Корвіном і Москвою і Габсбурґами і Москвою, через те лишив богато ще неясного в полїтиці кор. Казимира.

Так само корисно представляєть ся джерельний матеріял автора в главі пятій: представлено боротьби між Володиславом і Ольбрахтом Казимировичами за Угорщину. Найважнїйші з виказів автора: ствердженнє неоднакового становища кор. Казимира супроти обох виправ Ольбрахта, сконстатованнє змагань через династичну полїтику довести до кооперації Польщі з Угорщиною у турецькій війнї.

Глава шеста займаєть ся змаганнями кор. Казимира вчинити залежною від держави церкву в Вармії і зломити пруських автономістів. Автор доповнює новими жерелами свою давнїйшу розвідку з р. 1878. Справа церковна в Вармії інтересна задля замітки дра Прохаски, мною

вже згаданої. Одначе мушу замітити, що становище кор. Казимира в справі вармійській треба оцінити з того становища, що польський король хотів накинути свою волю німецькій капітулї: з того боку взята ся справа не стає суперечною з виводами Каро і дра Папé про щирість намірів кор. Казимира в проєктї війни з Турками.

Ми перейшли детайлїчно шість глав історії польської Корони в рр. 1480—1492, — вони так само корисно виступають супроти глав присьвячених полїтичній історії вел. кн. литовського, як три дальші глави культурної історії Корони супроти короткого начерку внутрішних відносин вел. кн. литовського.

В дальших двох главах перевів автор аналїзу польської державної орґанїзації та культурний білянс земель Корони, щоб відповісти на питаннє: чому польська державна машина, чому суспільність, що мала обслужити державний устрій, не відповіли плянам короля Казимира?

Виводи, до яких приходить автор, такі: польська державна орґанїзація, в своїх скарбових й військових інституціях, була при кінці XV в. пережитком (ст. 330). Цїлий буджет Корони за рік 1485 сягає 50.000 дукатів — а сучасний електор брандебурський мав 100.000 дукатів річного доходу (ст. 327). Підставою польської военної орґанїзації було загальне ополченнє: в рр. 1454, 1458, 1473 виступає воно в цифрі 60.000 людий (ст. 311 і 11 з. 3). Удержаннє 1000 їзди коштувало 24.000 дукатів річно (ст. 328 на підставі Cod. ep. I, 2. № 233). При убожестві державного буджету не велась нї адмінїстрація, нї судівництво (ст. 329). Не було, просто сказати, грошей, щоб право ввести в дїло (ст. 330).

А суспільність? І вона глубоко сидїла в середновічній орґанїзації (ст. 360). Польща кінця XV в. далеко богатша на суспільно-економічні типи ніж Польща кінця XVI в. (ст. 342). Лятифундиїв ще не було: пересїчно шляхта сидїла на одному селї, з пересїчним річним доходом 640 гривен (ст. 345). Між духовенством сильно зарисовані економічні ріжницї (ст. 355). Суспільність зазнала гіперпродукції духовенства (ст. 357). Селянство хоч в більшости несе панщину, має ще верхнї верстви солтисів, коршмарів, млинарів (ст. 349). Міста не блискучі — наводить автор висказ Енея Сильвія (ст. 350). Продукція збіжа в більшости була обчислена на потреби продуцентів: головним продуктом вивозу ставали дерево й худоба (ст. 358). Побут на невисоким степенї розвою; дуже обширна країна, але нецивілїзована, каже автор за подорожним XV в. Гартманом Шедлем (ст. 359 і 358). Така суспільність не могла постачати державному устроєви відповідних засобів – тому, що вона не була в спромозї дуже розвинути свої сили (ст. 330).

В останній главі автор займаєть ся новочасними стремлїннями, що втискались в устрій і побут коронних земель, але не могли в них розгосподаруватись (ст. 376). Входила в устрій Польщі течія сьвітська, вона виступає в змаганнях королївськими номінаціями відірвати клир від Риму і звязати з краєм, та в змаганнях наложити на духовних податки. Теоретично виступають постуляти забрати нерухоме майно церкви або десятини (ст. 364—367). Виступає змагання національне: між 1474—1493 домагаєть ся краківська земля перекладу статутів на польську мову. Повстає змагання піддати міста інтересам шляхетських аґрариїв (ст. 367), і в інтересї тих же аґрариїв визискати силу робочу хлопа, улекшити транспорт (стор. 368). Чому сї стремлїння не розвинулись в Коронї? Бо господарем в Польщі був король, а Казимир сам ще був чоловіком із старої епохи, Ольбрахт і Олександер ще не вміли опанувати нових культурних течій. Вони ждали на свого чоловіка: кор. Жиґимонта (ст. 376—378). Тільки останню тезу автора із всеї конструкції міг би я заквестіонувати з огляду на те, що автор не перевів аналїзи культурного образу Корони при кінці XV в. в тім напрямі, чи і о скілько король Казимир чи його сини могли держати монополь культурного розвою Корони в своїх руках.

Кілька слів ще про деталї. Автор переводить, о скільки менї звісно, першу пробу подати цифру людности Корони і вел. кн. Литовського в XV ст. В основу бере він пропорцію 5 : 11 (число ланів в повітах краківським і щирецьким = 5.336, до числа ланів цїлого воєвідства краківського = 11.792 за короля Стефана). В роцї 1510 оба згадані повіти мають 3.232 ланів, цїле воєвідство 5.651. Всї цифри ланів з часів кор. Казимира держуть ся на половинї цифр з часів кор. Баторія. В роцї 1485 можна вивести з ланових поборів всїх коронних земель цифру 40.077 ланів, за Баторія маємо коло 90.000 ланів. Отже можна приняти, що число ланів за кор. Казимира рівнялось половинї числа ланів за кор. Стефана. Коли сю пропорцію взяти в приложенню до людности, то одержимо 5.500.000 за Баторія 2 = 2.500.000 за Казимира, а коли приняти число людности з часів Баторія 8.000.000, то число людности за короля Казимира буде 4.000.000. Найслабший пункт цїлого виводу в пропорції ланів до числа людности.

Військове ополчення Корони з р. 1458, 1473 рахують очевидцї на 60.000 люда, київська опись к. р. 1520 подає ополчення в. кн. Литовського на 40.000 люда. Автор brevi manu переносить се на часи кор. Казимира — і творить пропорцію 3 : 2, при чім є ще другий неметодичний прием: автор не бере в рахунок неоднакової мілїтарної орґанїзації обох держав.

За те цікаві замітки автора про цифрові відносини між руським

і польським елементом в Короні. Пропорція людности Великої Польщі до Малої Польщі, до Галичини й Поділя = 9·5 : 7 : 6. Отже коли пригадати, що з 2.500.000 жителів обох держав кор. Казимира 1.500.000 жило в Короні, то в Великій Польщі жило над 600.000, в Малій 500.000, в Галичині-Поділю 400.000 жителів (ст. 336—339).

Безперечно, автор обняв одноцільною конструкцією величезний обсяг фактів. Від внутрішного образу вел. князівства Литовського до образу внутрішних відносин Корони наче червона нитка пересуваєть ся ідея: пересунути політичні завдання вел. кн. Литовського з над Двини і Оки над Дніпро, політичні завдання Корони над Дністер і в одній спільній акції сполучити обі держави.

Одначе як ми бачили і в самій конструкції і в деталях, великі прогалини заняті гіпотезами тільки, а не фактами, а й на самій основній ідеї відбились дві основні і в неодному негативні прикмети праці автора. Се перевага особи короля Казимира в представленню історичного процеса і перевага в цілости праці елементів політичної історії над культурними елементами.

Богдан Бучинський.

Бібліоґрафія
(рецензії й справоздання).

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, в. XIII. Раскопки въ Ольвіи въ 1902—1903 гг. Б. В. Фармаковскаго, Спб. 1906, с. 306 + табл. XII; выпускъ XVIII, 1906, с. 164 + табл. IX; выпускъ XIX, с. 174 + табл. XV; прибавленіе къ выпуску XIX, (Хроника и библіографія в. 10) 1906, стор. 44.

Справозданнє Фармаковського з розкопок в Ольвії поділяєть ся на кілька окремих частей: курган коло р. Буга (с. 7—39); реставрація давнього ольвійського дома з екскурсами та порівнаннями взагалі з типовими давніми грецькими домовими будинками (с. 39—110); некрополь — дальші розкопки в нім (110—165); нарешті докладні описи річей знайдених при сих всіх розкопках, між ними найбільш детально та просторо описано три знайдені головки з мрамору (191—215).

В XVIII вип. Ретовский дав просторий опис ґенуезсько-татарських монет Кафи починаючи з 1420 р. (репродукції на окремих таблицях). Марр описує свої дальші розкопки на місці давнього армянського Ані. Латишов подає відчитані ним грецькі написи з Ольвії (розк. Фармаковского) та Херсонеса (розк. Косцюшко-Валюжініча). Буличов описує в своїй статі „Замѣтка о клейменыхъ слиткахъ“ вісім північних гривен (цікаве на с. 145—146 порівнаннє початка з грузінськими образами св. Міхаіла Арханґела). Нарешті Панченко подав 6 візантийських моліводовулів з Партеніта.

В XIX вип. подано статю Рєпнікова з описом розкопок на території кримських Ґотів (типи похорону с. 29—35), Брауна — справоздання про розкопки в Таврійській ґубернії, Макаренка про археольоґічні досліди в Харківщині і нарешті Спіцина — докладний огляд річей знайде-

них в т. з. Сірогозських курганах. До наведених в сім випуски матеріалів для української археольоґії ми ще вернемось пізнійше.

Додатковий випуск — як звичайно — присьвячено огляду діяльности археольоґічних товариств та археольоґічній літописи: досліди, розкопки, припадкові знахідки, а з другого боку — бібліоґрафії історично-археольоґічної літератури — все се за першу половину 1906 р.

Ол. Г.

П. П. Покрышкинъ — Отчетъ о капитальномъ ремонти Спасо-Нередицкой церкви въ 1903 и 1904 годахъ (Матеріалы по археологіи Россіи, N. 30), Спб. 1906, ст. 36 + табл. XXVII, 4°).

Книжка описує реставрацію Новгородської Спасо-Нередицької церкви. Реставрація ся доторкнула ся не тілько фресок, але й змінила загальний вигляд будови: так з давніх малих вікон (по два) зроблено було пізнійше одно велике, а тепер арх. Покришкін знов реставрував два малих давніх вікна; так само змінено схему даху, відповідно до давнійшого його вигляду. Окрім самого справоздання про реставрацію, цікавого для спеціяліста-архітекта, згадаємо роскидані поодинокі вказівки про стару будівлю — про арки (с. 24—25), деревляні звязи, від яких подекуди заховали ся останки (26), про цеглу (25), нарешті замітка про так звані голосники, до якої додано і спеціяльну таблицю з помірами ріжних типів голосників (табл. N. XXIV). Фрескам не присьвячено окремої замітки, хоч і зустрічають ся в тексті вказівки (с. 11, 16, 23); кілька репродукцій подано в самім тексті (с. 16, 17) й на окремих таблицях (таб. XXI—XXIII, остання таблиця в фарбах). Нарешті зазначимо, що на гадку д. Покришкіна архітектурні подробиці церкви вказують на майстрів з півдня, а в дечім можна бачити і східні впливи (с. 27, 24).

Ол. Г.

Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Übersichtskarte von F. Rauers in Bremen (Petermanns Mittheilungen, 1906, ст. 49—59 і мапа).

Др. Раверс забрав ся до спасенної справи — вібрати матеріал до історії торговельних доріг в Німеччині. Як поясняє він в передмові, він поставив сю справу широко, слїдячи не тільки офіціальні, привілеґіовані шляхи, але й „незаконні" дороги, взагалї які були в уживанню; використовуючи льокальну моноґрафічну лїтературу й ріжні спеціальні джерела, він зібрав великий матеріал, але покищо обмежуєть ся опублїкованнєм мапи доріг, зробленої на підставі сього матеріалу, в надії, що

вона викличе поправки й доповнення зі сторони спеціалістів, для яких обіцяє видати також показчик літератури, для провірки й доповнень. Мапа в маштабі 1:1.500.000 обіймає середню Европу — крім Німеччини також східню Францію, по Париж і Ліон включно, північну Італію до Миляна, Верони й Венеції й Словянські землї кінчаючи Дорогичином, Люблином і Кошицями. В передмові автор вияснює головні чинники, якими формувала ся середновічна система доріг (примус дороговий і складовий) і консервативний характер її, завдяки якому стара система держить ся без великих змін аж до будови штучних доріг. Зазначує також головні зміни в напрямах і центрах комунікації сеї системі, які переходили в ній в XIV—XVIII в.

З огляду на консервативність сеї системи автор уважав можливим вібрати на одну мапу весь матеріал з середнїх, а по части і з нових віків, обмеживши ся лише деякими означеннями для доріг „старших" і „новійших". Се, розумієть ся, не заступить потреби в мапах, які б представляли систему доріг спеціальнійше для певних столїть — хоч би з огляду на хронольоґію наших звісток. Далї, на підставі зібраного матеріала треба б відріжнити дороги головні, кардинальні, від меньше важних; таке значіннє доріг зміняло ся, і з сього погляду теж потрібні спеціальні мапи для окремих періодів замість одної загальної. Виданнє коментарів теж, розумієть ся, доконче потрібне, бо без них мапа має дуже мале значіннє.

Для нас спеціяльно праця д. Раверса має тільки посередній інтерес, бо нашої території майже не дотикає. Але при тих тїсних звязках які лучили українську торговлю з середно-европейською в XIII—XVII в. його мапа з коментарем мала б і для нас чимале значіннє. Тільки ж на тім словянсько-німецькім пограничу, яке обіймає мапа д. Раверса, потрібує вона, безперечно, особливо значних доповнень.

М. Грушевський.

Stanisław Dobrzycki, Z dziejów literatury polskiej, Краків 1907, стор. 303.

Се не оріґінальні досліди над історією польської лїтератури, але переважне популярні виклади результатів праць инших авторів, або переповідки змісту творів старих письменників. Статї появляли ся первісно в ріжних польських журналах і вийшли тепер окремо. Найцікавійші для нас дві перші статї: „Polska poezya średniowieczna" і „Najdawniejsze kolędy polskie", де осьвітлено початки польської сьвітської і духовної поезії в середнїх віках. Ті початки дуже слабі і загалом не оріґінальні, взяті з чеської та середньовічної латинської поезії. Оріґінальної епічної поезії нема, заховали ся ледво слїди її, тай то досить

сумнївні. Оріґінальну закраску має хиба віршований Прольоґ про смерть та Кантілена про Віклєфа, написана Ґалкою з Добчина. Затратила ся поема про битву під Ґрунвальдом; татарський напад на Сандомір викликав дуже слабу віршу якогось Сандомірянина; вбійство хорунжого краківського Андрія Тенчинського в р. 1461, доконане краківськими міщанами, викликало вірш якогось шляхтича, подіктований завзятою ненавистю проти міщан, яких автор з погордою називає хлопами.

Так само й колядки, які опісля, в XVI—XVII в. в Польщі дуже розповсюдили ся і набрали кольориту людового, прийшли до Польщі з заходу і були з разу дуже недотепним передовіданем чеських та латинських гимнів. Коротенький нарис присьвячено батькови нового письменства XVI в. Миколї Рейови, розібрано одну часть сатир Опалїнського про державний устрій Польщі, а також твір Старовольского про пляни реформи Польщі; подано студійки про гумор і дотеп у Польщі XVI в. та про мальоване природи в польській лїтературі XVI в. Кінчить ся книжка характеристикою лїтератури польської XVII в., в якій автор бачить „траґедію польської думки“ — її упадок із ступня осягненого в XVI віці. *І. Ф.*

Dr. Wiktor Hahn, Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku. (Archiwum naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, dział I, tom III, zeszyt 3. Lwów 1906).

Автор веде далї, а властиво розводить спеціяльнїйше працю проф. Віндакевича про старий польський театр і зупиняєть ся детальнїйше над самим початком польського віку та його резвоєм у XVI віцї. Скрізь підносить звязок того театру, його технїки й сюжетів із старим релїґійним театром західної Европи та з новійшим гуманїстичним, та зріст національного характеру, особливо в моралїтетах та інтермедіях. Кінчить автор увагами про слабий розвій польської драми в XVI в., для якої за браком більших міст та інтелїґентного польського міщанства (тодїшнє міщанство в важнїйших містах було ще переважно нїмецьке) він не бачить відповідного ґрунту. Автор пильно зводить бібліоґрафію старинної европейської драми, о скілько вона обробляла такі теми, як і польська. Нових, невідомих доси матеріялів не подає нїяких. *І. Ф.*

Акты, издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXX. 1. Акты о литовскихъ татарахъ, Вильно, 1906, ст. XI+586.

Зібрані в сїм томі акти дотикають ся побуту литовських Татар; усього їх тут 322 штук, і по часу поділяють ся вони так: XVI стол. — 181, XVII ст. — 126, XVIII ст. — 15. Найбільше давні акти 1—3 з р.

1521—1523, і зараз же йдуть акти з другої половини XVI в. Найбільш численні акти про земельні відносини (специяльних прикмет татарського землеволодїння завважити всеж таки не можна) і акти про ріжні кримінальні справи: сварки, бійки, напади etc. — в сім Татаре від решти шляхти литовської не відріжняли ся. Детайлїв татарського житя виступає мало: східнї имення, згадки про царей, уланів, кадіїв та мулл, згадки про „писмо арапске“ та деякі подробиці східнього мусулманського похоронного рітуалу. Се сьвідчило б про швидку асіміляцію Татар в загалом людности сих країн. З поодиноких актів завважимо N 144 (1595) — обережність в признанню шляхецтва за Татарами: окрім сьвідоцтва царевича остринського ще треба було сьвідоцтва від посла царя Перекопського; N 292 цікавий факт — сказати по теперішньому — бойкоту цїлим селом (Сорок Татар) одного Татарина з тогож села, Рудзевича: причину сього толкував собі сам Рудзевич тим, що вони хотїли його зжити таким чином зі сьвіта і забрати його маєток. Згадаємо також деякі цїкаві слїди східньої фразеольоґії, що такою дивною здаєть серед звичайної актової мови в. к. Литовського: наприклад в однім тестаментї Татарин пише, що він заздалегідь робить сей тестамент, знаючи, що „rządca żywota śmierci postanowiwszy w konsystorze niebeskim konstytucyą, a postanowiwszy raz człowiekowi umrzeć nie zwykł odmieniać...“ (с. 473). Передмова Ф. Добрянского дає загальний начерк татарської кольонізації Литви (на с. XXIII—XXVI коротенькі етноґрафічні звістки про сьогочасних литовських Татар), переглядає окремі ґрупи, на які можна подїлити зібрані акти, і докладнїйше застановляєть ся на змістї поодиноких більш цїкавих документів.

Ол. Грушевський.

Львовское Ставропигіальное Братство, Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія, А. Крыловскаго, К., 1904, ст. XXII+314+230.

Архивъ Юго-Западной Россіи, часть первая. томъ X, XI і XII, К., 1904, ст. 28+967, 158+772, 123+748.

Робота д. Криловского складає ся з двох головних частий: з самої його працї про львівську Ставропіґію і з актів ним виданих. Історія львівського брацтва появилась насамперед, як вступні статї до виданих ним документів в Архиві Юго-Западной Росії, части першої, т. X, XI і XII, а опісля вийшла осібною відбиткою, яку автор доповнив ще вступною главою про брацтва і додав ще при кінци кількадесять документів, як додатки. Документами-ж зайняті три грубі томи Архива.

Сама робота д. Криловского про львівську Ставропіґію дає меньше, нїж з її титулу можна-б надїяти ся, бо представляє лиш історію сего

брацтва від орґанїзації його патріярхом Йоакимом в 1586 р. до приняття унії в 1708 р. Уваги автора про львівське брацтво перед 1586 р. так недокладні і поверховні, що навіть в рахунок входити не можуть. Автор поділив свою працю на шість частин, додавши перед тим вступ про брацтва. Перейдемо насамперед кожду з них, а потім подамо коротку характеристику другої головної части роботи автора, себ то актів ним виданих.

Вступна статя про брацтва не приносить нам нїчого нового. Годї зрештою й вимагати від автора, що поставив собі за ціль обробити лиш історію львівського брацтва, порішеня темного ще нинї питаня про самостійне або несамостійне походженє наших брацтв, одначе з другої сторони повинен був автор, як вже не критично розібрати, то принаймнї основно познайомити ся з новійшими працями про той предмет (Єфименкової, Скабалановича, Голубєва, Харлампович й ин.), але власне того в його працї не слїдно. Автор зазначує лише коротко погляди учених про самостійне і несамостійне походженє наших брацтв. Серіозно числить ся автор з поглядом Голубева, що видить в брацтвах не що иньше, як прояв і дальший розвій коллективного патронату супроти церков. Прилучаючи ся до сеї думки, автор з своєї сторони підносить вплив на наші брацтва інституций з'орґанїзованих при церквах в Греції з подібними цілями, як наші брацтва. Коли Константинополь підпав під власть Латинян, тодї православні в Греції зачали засновувати брацтва для охорони своєї віри. Історичні слїди істнованя їх маємо в брацтві венеціянським, що має в своїм устрою немало анальоґічних прикмет з нашими брацтвами. Така гіпотеза автора. Та тут передовсїм належить памятати, що се ще зовсїм не сьвідчить „о вліяніи единовѣрной Греціи при устройствѣ западно-русскихъ братствъ“ (с. V), а тілько показує анальоґію одних з другими, а наші брацтва могли розвиватись самостійно або під впливом иньших факторів.

Перейшовши коротко орґанїзацію брацтв і історичні обставини, серед яких вони розвивались, та згадавши про їх заслуги для православія, автор ставить кульмінаций пункт дїяльности брацтв на двадцяті, а ще виразнїйше на трицяті роки XVII ст. (ст. VII і XVIII). Але по перше — з його представленя річи цілком сього не видно, а по друге погляд сей не зовсїм раціональний. Девядесяті роки XVI ст. і перше десятиліте XVII ст., часи найбільшого гнобленя православних, не уступають трицятим рокам XVII ст. анї в енерґії брацької дїяльности, анї в числї ново заснованих брацтв і вписаних до них членів. Питанє про причини упадку брацтв автор полишив в тїни, вказуючи лише, що автономія брацтв, незгідна з канонїчними постановами, спонукала православних єрархів, передовсїм Петра Могилу, підпорядкувати собі ті кор-

порації, і по тім вони сходять на другий плян. Та за часів митр. Могили брацтва ще так значно не хилять ся до упадку, а Папков в своїй книжці про брацтва говорить навіть про „оживленную дѣятельность православныхъ браствъ въ епоху митрополита Петра Могилы“ (с. 160) і твердить, що панованє Володислава IV було епохою „полнаго разцвѣта братскихъ учрежденій“ (с. 165), хоч із сим поглядом в цілости згодити ся також не можна. Загально взявши, вступна статя про брацтва не приносить, як згадано, нїчого нового, і дає лише лиху компіляцію давнїйших праць на сю тему без їх критичного розбору. Не подаючи фактів, автор не раз уживає порожних фраз, нпр. на ст. IX, де говорить про привязанє тодїшнїх православних до царгородських патріярхів і додає: „могуча и выносплва русская натура!“, як вираз радости, що пляни пропаґаторів католицької церкви не здійснились.

В першій частинї праці подає автор історію Галицької Руси від Володимира Великого до відновленя галицької епископії в пол. XVI в. Зовсім непотрібно вияснено в примітцї походженє назви Галицької Руси від Галича, бо се преціж належить до елементарних відомостий кождого, хто хоч троха обзнайомлений з нашою історією. Характеристичний за те погляд автора, що по прилученю Червоної Руси до Австрії, австрийські дипльомати „завѣдомо“ уникали для неї назви Руси, „такъ какъ Червоная Русь могла напоминать о своемъ существованіи обладателямъ Великой, Малой и Бѣлой Руси“. Шкода тільки, що автор не подав, звідки довідав ся він про сї тайнї пляни і укриту боязнь австрийських полїтиків? Австрийське правительство в своїх централїзаційних змаганях вже почавши від 1763 р., отже ще перед подїлом Польщі, скасувало в своїх краях т. зв. репрезентації, а на місце їх утворило нові власти, котрі в більших краях одержали назву ґуберній, під управою осібних урядників, званих ґубернаторами. Нові прилучені більші краї одержували по черзї осібні ґубернії, межи ними Галичина уже 1772 р. Звідти взялась урядова її назва ґубернії, або провінції галицької, а не Галицької Руси. Рівнож нещасливо випроваджує автор назву Червоної Руси від міста Червеня о стілько, що ставить се в формі катеґоричній місто гіпотетичній.

Переходячи історію Галицької Руси від Володимира Великого, а радше сказати вичислюючи її важнїйших князїв, автор твердить, що унїя ще до короля Данила мала тут „нѣкоторый успѣхъ“ (с. 4), але се не вірно о стільки, що унїя церковна навіть за Данила показала ся дуже ефемеричною. Так само не можна на основі звісток північного лїтописця говорити про гнобленє православних Казимиром Великим, бо по всякій правдоподібности маємо тут до дїла з байкою, витвореною на далекій півночи. Коли-б се була правда, то Казимир був би певно не за-

недбав похвалити ся тим перед папою, а сього зовсім не знаходимо в тодішніх реляціях його з курією, хоч зміст їх в головнім знаємо.

Відновлене галицької митрополії вияснює автор плянами Казимира „поддержать политическую отдѣльность Галицкой Руси отъ другихъ русскихъ областей и тѣмъ прикрѣпить ее къ Польщи". Може був такий плян, але заразом могли тут мати вплив і иньші чинники і Казимир міг зробити сю уступку для православних під натиском їх жадань[1]). Обговорюючи події по Казимірі Великім, автор пропускає деякі важні факти, як булю папи Григорія XI „Debitum pastoralis officii" з лютого 1375 р., що послужила підставою орґанізації католицької церкви на Руси. Дальше належить замітити, що Володислав Опольський не впровадив в житє проєктованих катедр в Холмі і Володимирі, як д. Криловский думає (с. 8), бо катедри сї якийсь час зіставали ся далї in partibus.

Зовсім безосновно твердить він, що Ягайло, знїсши 1414 р. галицьку митрополію, тодїж надав право іменованя намісників галицькому старостї (с. 10 і 14). Не тут місце розводити ся над упадком галицької митрополії, зазначимо лиш, що не Ягайло, а самі київські митрополити постарали ся знищити галицьку митрополію і розтягнути свою власть над нею. Дальше автор не розуміє деяких грамот. І так грамоту Володислава Варненьского з 1443 р. розуміє він так, що в нїй „православнымъ владыкамъ и духовенству представлялись тѣ самыя права и вольности, какими пользовалось доселѣ одно латиньское духовенство" (с. 11), коли в дійсности в грамотї з 1443 р. король признає лише рівноправність духовенству унїятському з латинським, а то прецїнь не все одно. Взагалї в Польщі була ідея рівноправности лиш для унїятів, натомість „схизматикам" її відмовлювано. Не без помилок представив автор претенсії галицького старости Станїслава з Ходча до дібр крилоської церкви. Староста сей відпродав „опекальництво" сего монастиря иньшому шляхтичеви не в 1509 р., а в 1458 р. (Грушевський, Історія України-Руси, т. V, 432).

Про Ґдашицкого автор твердить, що він здійснив надії православних, „какъ истый русскій человѣкъ" (с. 17). Гадка фальшива, бо чого могли сподївати ся православні по чоловіцї, котрого на галицьке намісництво 1522 р. зарекомендував королеви сам львівський арцибіскуп? Очевидно всього иньшого, лиш не добрих намірів супроти православної церкви. Иньша річ, що Ґдашицкий повів себе зовсїм инакше і положив великі заслуги для православних, але предвидїти се було годї, і православні при його іменованю могли скорше сподївати ся як раз

[1]) Пор. Історію України-Руси проф. Грушевського V, с. 426.

противного результату. Не вияснив автор рівнож належито, яке становище займав митрополит київський до сего Ґдашицкого: він згадує лише про грамоту м. Йосифа, видапу на користь Ґдашицкого 1526 р., а не числить ся зовсїм з тим, що м. Йосиф ображений з початку тим, що Ґдашицкий був іменований намісником поза його плечима, навіть наложив був на него інтердикт і доперва кілька літ пізнїйше Ґдашицкий зірвавши з арцибіскупом навязав зносини з митрополитом. Не звісно авторови, чому по усуненю Ґдашицкого митрополит не хотїв згодити ся на то, аби православних Галичан піддати під власть перемиського епископа. Д. Криловский оминає се загальником, що митрополит признав просьбу Галичан „по чему то неудобною“ (с. 22), а належало тут піднести, що митрополит бояв ся, аби галицька епархія не перейшла під власть перемиського епископа і в дальшій консеквенції міг епископ перемиський претендувати на титул галицького митрополита, а се київському митрополиту не могло подобати ся (пор. Грушевський ор. с. с. 436). Помиляєть ся д. Криловский, думаючи, що становище Галичан було „нѣсколько“ поліпшене через заходи кн. Константина Острожского. Правда, його заходом видано для львівських Русинів кілька привілеїв, але то для них не принесло полекші, бо в Польщі від виданя привілею до його виконаня було ще дуже далеко, а 17 мая 1600 р. Острозький на скарґи львівських Русинів не міг їм нїчого більше порадити, як терпіти до дальшого сойму і чекати змилованя Божого, чей Бог настроїть прихильно серце короля до православних (А. З. Р. т. IV, ч. 152).

Взагалї цїла статя повна деклямацій (пр. на с. 17, 19 з долини, на с. 26, 27 і ин.), недокладностий і баламуцтв. Крім згадки, що за Ґдашицкого і Макарія Тучапского львівські міщане і успенське брацтво забирають голос в справах руської церкви, не вяже її нїщо з темою, і автор був би найлїпше зробив, як би її був зовсїм не писав.

Перейшовши до властивої теми, автор насамперед говорить про орґанїзацію львівського брацтва. На початку автор повтаряє старий погляд, пущений в курс сьвящ. Флеровом, що перша звістка про львівське брацтво походить з 1439 р., тимчасом дата ся хибна, бо в 1439 р. Казимир не був ще королем і не міг видати грамоти для брацтва в Галичинї. Задля сього дату 1439 р. треба поправити на 1469 р., коли дїйсно могла бути видана грамота для львівського брацтва королем Казимиром Ягайловичем. Переходячи до самої історії брацтва, по гадцї автора, в першім періодї свого істнованя брацтво не мало ще строго церковного характеру. Але се знов безосновно і в дїйсности було як раз противно. Перші звістки про львівське брацтво, які дійшли до нас, сьвідчать виразно про те, що в найдавнїйших часах дїяльність його обмежалась виключно на стараню про удержане міської церкви і монастиря сьв. Онуфрія. Доперва пі-

нійше, з кінцем XVI ст. підіймає воно голос в справах руської церкви, дає певну точку опору львівським Русинам, значінє його збільшує ся і через се тратить воно свій чисто церковний характер. Зачинаючи епоху діяльности брацтва прибутем патріарха Йоакима у Львів, автор заявляє, що патріарх сей був „хорошо ознакомленный съ печальнымъ положеніемъ дѣлъ въ Юго-Западной Россіи". Та се лиш звичайна фраза. Як міг патр. Йоаким, що їхав до Москви за милостинею і плянів в справах реформи руської церкви без сумніву не мав жадних перед тим та через Русь лише переїхав ся, бути обзнайомленим „хорошо" з положенєм православної церкви? Слідів попередних зносин сього патріарха з Русею не маємо жадних, а побути короткий час у Львові ще не вистарчить, щоби з тутешними відносинами добре запізнати ся і винайти лікарство для них. Патр. Йоаким не перевів, можна сказати, жадної реформи брацтва, а апробував тілько реформаційні змаганя самих братчиків.

Навівши першу звісну нам уставу львівського брацтва, затверджену п. Йоакимом, д. Криловский порівнує його з давнїйшими уставами брацтв Благовіщенського львівського і Сьвято-Троїцького вишенського, констатує їх схожість і справедливо вказує на те, що в першу звісну нам уставу львівського брацтва, мусїло ввійти богато точок з давнїйшої, незвісної нам устави того брацтва. Згадавши опісля про затверджене брацтва патріархом Єремією і польським правительством, автор зробив похибку в даті, о стілько, що перший раз затвердив Єремія брацтво не в 1588 р., а вже з кінцем 1587 р. (Dipl. Stat. Nr. VII, Mon. Confr. I, Nr 94, 95). Дальше представляє д. Криловский внутрішний устрій львівського брацтва. Не вдаючись в подробиці, головний закид, який зробимо авторови буде той, що він змалював в ідеальнім сьвітлї господарку старших братчиків й иньших функціонарів брацтва та діткнув ся, так сказати-б, тілько зверхної форми сеї орґанїзації. Правда, автор згадавши про виконуванє старшими братчиками своїх урядів кілька і кільканайцять літ, зазначує, що „эти явленія обусловливались иногда и нѣкоторыми нестроеніями въ средѣ братчиковъ, ибо люди всегда остаются людьми" (с. 53—54), та то ще за мало так сказати. Треба було глубше вникнути в орґанїзацію брацтва і з'ілюструвати наглядними фактами, а в актах брацтва є богато фактів на те, як то старші братчики самі нераз безконтрольно завідували маєтком брацтва довгі літа; в брацтві була деколи сильна опозиція, за покликом котрої до справ брацьких мішало ся навіть польське правительство з королем на чолї; про незгоду між братчиками і використовуваня ними брацького майна маємо виразні звістки в невикористаній автором кореспонденції брацтва з східними патріархами. Місто розслїдити сї події, автор виписує

похвальний пеан старшим братчикам: „Прочитывая бумаги архива Львовскаго братства, мы нигдѣ не встрѣчали не только ни слова, но даже намекы на ропотъ и отчаяніе. Вездѣ у нихъ проглядываетъ сердечная любовь къ православной вѣрѣ и русской народности, беззавѣтная покорность, смиреніе и преданность волѣ Божіей. Вѣра въ правое свое дѣло, вѣра въ то, что братство сосудъ, избранный Богомъ" і т. д. (с. 57). Цілої отсеї деклямації не будемо повторювати. Скажемо лиш тілько, що ми прочитали уважно весь опублїкований матеріял до історії львівського брацтва, але набрали на сїй основі відмінного переконаня. Авторські пеани врештою стоять в явній суперечности з тим, що сам автор говорить на иньшім місци (на с. 223), де описує ся спір брацтва з старшим братчиком Григорієм Романовичем, що не хотїв приходити до брацтва. Рівнож не підчеркнув автор належито того, що акта брацькі переповнені наріканями на братчиків, що не ходять на засїданя. Тут можна було числами виказати фреквентацію і абсенцію братчиків.

Через се все не заперечуємо великих заслуг брацтва, а зазначуємо лиш, що автор більше пaглядно і основнїйше повинен був вказати позитивні й неґативні сторони брацької господарки. Тимчасом автор кладе цїлу вагу на опис формальностий, які братчики сповняли при приниманю нових членів, при відбуваню засїдань і т. и., заповнюючи цїлі сторони молитвами, відправлюваними при ріжних церемонїях (с. 63—64, 71—72). Але що то були за люди, яка була їх заможність і образоване, кілько їх було, яку ролю в брацькім житю відограли Греки і яке місце займали люди місцеві, сї всї так важні питаня закриті в працї автора густою тїнию.

В частині третїй подав автор лїтопись брацтва, оглянув його відносини до львівського маґістрату і польського правительства. Тут автор мав нагоду детайлїчно виказати, як то братчиків вязнено і гноблено за се, що вони стояли постійно в обороні православних, одначе він збуває се лиш поверховно і приступає відразу до обговореня участи братчиків в соймі 1600 р. Участь ся нам добре звісна з актів брацтва, які докладно навіть нотують, кілько з кождої парафії львівської дали православні на кошта для сеї справи; автор се полишає на боцї і подає лиш загальні суми. По описї ролї, яку відограли братчики в часї сього сойма, автор споминає про привілей для православних у Львові з 1604 р., про уступки, які зроблено взагалї для православних на соймі 1607 р. і наводить суплїку львівських православних на сойм 1609 р. Про иньшу дїяльність брацтва на соймах, соймиках і королївськім дворі нема в працї Криловского анї слова, а тимчасом не було в тім часї анї одного року, де-б брацтво не висилало послів чи то до Варшави, чи до Кракова, чи де инде. То само треба сказати про дальші лїта. Автор від

1609 р. мовчки переходить до 1615 р., під котрим описує напад православних в брацькім сьвято-онуфрейськім монастирі на уніятського митрополита Руцкого і володимирського епископа Мороховского. Потім в 1615 р. автор іде відразу до 1620 р., до промови Древиньского на варшавськім соймі, поминаючи навіть так важний факт, як удержуванє брацтвом постійних резидентів в Варшаві для полагоджуваня брацьких справ. Замість компілювати далї відомости про становище Сагайдачного до Польщі і займати ся жаданями православних, які ставили вони при елекції нового короля Володислава IV, автор повинен був слїдити уважно за боротьбою братчиків з львівським маґістратом. Нема в його працї жадної згадки про процес брацтва перед конзулями львівськими з 1623 р., про посольство до Варшави 1625 р., опущені деякі характеристичні сцени, що зайшли в брацькій церкві підчас львівського синоду в 1629 р. і т. и.

Обговорюючи відносини Володислава IV до львівської Ставропіґії, автор обмежуеть ся на вичисленю привілеїв виданих сим королем на користь брацтва, а про те, кілько ті привілеї коштували, як братчики висилали депутатів на коронацийний сойм 1633 р., які роблять приготованя, щоб приймити короля у Львові 1634 р., се все поминено мовчанєм. Подібно була тут нагода ширше представити боротьбу брацтва з маґістратом про надаванє презенти для сьвященика при брацькій церкві, а не тілько зазначити се так коротко, як то вчинив автор. Тут належить ще справити похибку, очевидно друкарську, що брацький шпиталь і дім церковний увільнив Володислав від всяких данин грамотою з дня 11 марта 1637 р., а не 1634 р.

Про страти, які брацтво понесло в часї Хмельниччини автор каже лиш, що на заплаченє военної контрибуції львівське брацтво дало в 1648 р. з своєї сторони 3492 зол. $7^1/_2$ гр., „при чемъ поляки подъ предлогомъ выкупа напали на Ставропигіальное братство и силою захватили у него почти все имущество, состоявшее въ наличнихъ деньгахъ (3000 злот.), всякихъ вещахъ, особенно золотѣ, серебрѣ, драгоцѣннихъ камняхъ и проч. на сумму 27398 злот. и 15 гр.“ (с. 114). Та тут автор мішає події, бо ограбленє брацької церкви Поляками на згадану суму мало вправдї 1648 р., але ще перед облогою Львова Хмельницьким. Се може служити одним з доказів, як автор не потрафив визискати навіть звісного йому матеріялу.

В додатках до своєї працї описує ся під ч. 65 (с. 131) докладно, які то дорогоцїнности забрав тоді з брацької церкви Гієронїм Радзейовский, але автор сього чомусь не використав. Се само треба сказати до документу ч. 66 і 68, де говорить ся про заходи брацтва, аби вернути собі згадані дорогоцїнности. Наводячи опісля інструкцію, дану

брацьким послам на коронацийний сойм 1649 р., автор подає, що брацтво одержало тодї шість грамот, які потверджували його права. Шкода тільки, що автор не познайомив нас з тим, що коштувало затвердженє тих грамот, а все те стоїть записане в актах брацтва (Арх. Юг. Зап. Рос. ч. I, т. XI, с. 408). Дальше автор зовсїм пропустив, яку то тяжку контрибуцію заплатили братчики 1649 р. на відправу посла татарського, а про процес брацтва з ґостинським хорунжим, котрому король 1651 р. по битві під Берестечком віддав був на власність друкарню брацьку і Михайла Шлезки, збув автор кількома реченями, подібно як і данини, які брацтво заплатило 1655, 1660 і 1662 р. Про відносини львівського брацтва до короля Михайла Вишневецкого не сказав автор майже нїчого, а за се подає зовсїм непотрібно точки гадяцького договору і розводить ся над тим, як то цар Алексїй Михайлович заступав ся перед польським правительством за православними в Польщі. Як смертельний удар для православної церкви представив автор заказ зносити ся з східними патріархами, що запав на соймі 1676 р. Тимчасом в дїйсности заказ сей мав лише формальне значінє, бо зносини православних на Руси з східними патріархами вже перед тим були ослаблені. Сам Могила, як знаємо, перервав сї зносини й не оглядаючись на царгородських патріархів, зовсїм без них переводив централїзацію руської церкви. Брацтво, що правда, дуже старало ся коло знесеня соймової ухвали, посилало послів на сойми в сїй і иньших справах, видавало на се великі кошти, але про се автор зовсїм мовчить, він зазначує лише, кілько коштувало потверджене привілеїв для брацтва новим королем Яном III і займає ся ширше заслугами, які положив для православних в Польщі московський резидент. Рівнож вичисляючи грамоти, видані Авґустом II в справі брацтва, автор згадує лиш про те, як маґістрат не виконував королївських постанов і як король кілька разів видавав в сїй справі суперечні грамоти. Се все в історії брацтва належало ширше представити. Сей самий закид треба повторити що до опису ограбленя брацької церкви Шведами в 1704 р. В актах брацтва є до того дуже богатий матеріял; в нїм виказано детайлїчно, кілько і якого рода срібла, золота й ріжних дорогоцїнностий забрано з брацької церкви, але автор подає лише загальну заграблену суму, 120000 зол. Описом сеї катастрофи кінчить автор трету частину. Крім подій, які ми переходили, дотикає він в нїй ще відносин брацтва до свого члена, друкаря Михайла Шлезки і епископа Шумлянського. Та до сього предмету вертає ще автор пізнїйше, тому й ми обговоримо се разом низше.

Повторяючи наші попередні заміти, скажемо, що автор перейшов дуже поверховно лїтопись братства, його відносини до львівського маґістрату і польського правительства, не війшов глубше в сї відносини,

підніс лише деякі факти, а поминув богато иньших навіть дуже важних. В рахунках брацтва часто подибуємо детайлїчний виказ видатків послів брацьких, які вони поробили чи то в часї посольства до Кракова, до Варшави, чи при иньшій нагодї. Виразно там зазначує ся, кілько коштувала фіра на місце їх подорожі, а кілько звідти, скількя видали вони за помешкане, для кухарки, за вікт і т. и. Все се дає нам живий образ діяльности брацтва, а без нього всяке представлене подій лишаєть ся лиш мертвою буквою. Іґнороване сих рахунків, занадто поверховне трактоване річи були головною причиною, що статя ся має вартість дуже малу.

В частині четвертій обговорює автор відносини львівського брацтва до церковної єрархії, почавши від спору його з епископом Арсенїєм Балабаном про юрисдикцію над брацьким монастирем св. Онуфрія у Львові. Переходячи до боротьби львівського брацтва з Ґедеоном Балабаном, автор дає коротку характеристику Балабана, з якою вповнї згодити ся не можна. І так автор твердить, що Ґедеон одержав широку осьвіту, а се можна сказати тільки гіпотетично, бо ми про його осьвіту не маємо певних даних, бож не можна прецїнь уважати на се доказом закладане Ґедеоном шкіл і друкарень, тим більше що се наступило аж по берестейській унії. Між причинами, які привели до конфлїкту Ґедеона з брацтвом подає автор, що брацтво мало друкарню і епископ мав також, і ся конкуренція давала підклад до обосторонної ненависти. Не знаємо, звідки взяв автор звістку, що Ґедеон в перших лїтах свого епископства мав друкарню. Дотепер в науцї відомо, що у Львові до часів Ґедеона була лише одна руська друкарня Івана Федорова, яку опісля заставлено у Жида Якубовича, а викупило успенське брацтво за моральною підмогою Ґедеона, що візвав православних до складаня датків на сю ціль. Коли потім, почавши від 1586 р. розпочалась боротьба брацтва з Ґедеоном, друкарня ся лишає ся виключною власністю брацтва. Всякі иньші припущеня про перші руські друкарнї у Львові зістають ся лише слабими гіпотезами. Ґедеон закладав друкарню доперва пізнїйше і то не у Львові, а в Стратинї і Крилосї.

Як иньшу неминучу причину до конфлїкту між братчиками і Ґедеоном Балабаном наводить автор надане брацтву східними патріярхами права ставропіґії; се зовсім справедливо, але не вияснює воно нам причини сеї боротьби перед наданем брацтву сего права (до 1592 р.). Так само не можна катеґорично твердити, що причиною зірваня зносин Ґедеона в брацтвом з кінцем 1587 р. було се, що братчики безконтрольно розпоряджались зібраними датками і відсунули Ґедеона від участи в доходах від заведеної ними друкарнї. Вияснене се можливе, одначе тільки гіпотетичне, а принаймі автор нічим його не підпер. Слїдячи за бороть-

бою Ґедеона Балабана з брацтвом, автор зовсім полишає на боці деякі важні прояви тої боротьби, от як побитє осьвіченого братчика Юрка Рогатинця Васьком Балабаном за наказом епископа (Mon. Confr. I, № 94), як переслїдованє Ґедеоном мешканців Гологір за то, що завязали брацтво по статуту львівського брацтва (Ibid. № 99). Не задав собі дальше автор труду перевести аналїзу грамот, що належать до боротьби львівського брацтва з Ґедеоном. І так, говорячи про сей спір під 1588 р. автор згадує про одну грамоту видану царгородським патріархом на некористь епископа, і зовсім не подає, коли ся грамота була видана, через що читач легко може впасти в помилку, нібй грамота ся була видана 1588 р., а тим часом походить вона з 1587 р., що вже зазначив д-р Мількович (Mon. Confr. I. № 94, с. 149), справляючи хибну дату 1588 р. в „Diplomata Statutaria". Ще важнїйша річ, що автор зовсім не порівнав руського і грецького тексту сеї грамоти з падолиста 1587 р., а наводить лише цитату з тексту руського, котрий в гіршім сьвітлї представляє Ґедеона, ніж текст грецький. Слів, підчеркнених автором в наведенім ним цитатї, як раз в грецькім текстї нема. В нїм патріарх Єремія уважає за причину сего спору з сторони Ґедеона „φθόνος καὶ μισοκαλία", отже закидує владиції звичайну ненависть до брацтва. Руський текст сеї грамоти, зроблений очевидно вже в брацтві, умисно чи через помилку добирає ще сильнїйших виразів против Ґедеона: „φθόνος" переведено так, наче було написано „φόνος" і в перекладї сім патріах каже про Ґедеона „знайшлисмы тя убийцу и ненавистника добру"[1]. Автор цитує сї слова з руського тексту, а цїлком не звертає уваги на грецький текст.

Представляючи перебіг сього спору перед патріархом Єремією в часї його побуту на Руси, автор передовсім наводить довший витяг з інструкциї, яку брацтво дало своїм делеґатам на суд перед Єремією, а в якій докладно оповідає ся про ті кривди, які брацтво терпить від Ґедеона. Грамоту сю умістив Шараневич в „Dipl. Stat." під 1589 р., одначе по нашій думцї походить вона з 1588 р., бо Ґедеон на той рік взивав брацтво на синод до Вильна (M. Confr. I. № 105), а і райцї посьвідчують компетенцію братчиків станути на синодї 1588 р. (Mon. I. 109). Автор сього питаня не рішає; в таких разах, де треба сконтролювати і означити хронольоґію якогось документу, він радить собі так, що цїлком не дотикає сеї справи.

Навівши витяг з згаданої інструкциї, автор відразу бере під розвагу перебіг спору брацтва з Ґедеоном на судї перед патр. Єремією в часї його повороту з Москви через Русь. Тимчасом між від'їздом Єремії

[1]) Пор. Історію України Руси проф. Грушевського V, с. 552.

з Вильна до Москви і приїздом його назад до Вильна, за час цілорічного його побуту в Московщині (1588/9) спір сей прибрав дуже острий характер.

Ґедеон одержав в маю 1589 р. привілей від Жиґмонта III на юрисдикцию над монастирем св. Онуфрія; ігумен унївський зрікає ся всїх прав до зверхности над сим монастирем на користь епископа, натомість унївські монахи беруть сторону брацтва; епископ тягає братчиків по судах, а автор про се все не каже анї слова так, як би в тім часї спору брацтва з Ґедеоном зовсїм не було. Без жадної аналїзи приймає він опісля автентичність грамоти, яку мав Єремія видати в Замостю 1589 р. против брацтва. Пізнійше Єремія не закинув Ґедеонови фалшоване грамот, отже доперва на сїй основі можемо її автентичність приймати. Але деякі учені, як д-р Мількович уважають її фальзифікатом (Mon. I. с. 197).

Суд патріарха в справі брацтва і Ґедеона відбув ся по думцї автора в Тернополї з кінцем жовтня, а скінчив ся в Каменци Подільськім 14 падолиста 1589 р. (Mon. I стор. 415). На сім судї виголосив учитель брацької школи Кирило Транквілїон Ставровецький по грецьки апольоґію брацтва „въ блестящей рѣчи“, як каже автор. Ми цїкаві знати, звідки авторови се відомо, що ся мова Ставровецького була так „блискуча“? Бож текст сеї бесїди не доховав ся до нас, а коли автор здогадуєть ся про прикмети сеї мови в вислїду сього суду, корисного для брацтва, то помиляє ся, бо на вислїд сей могли зложити ся ще й иньші чинники. Та автор на се не звертає уваги. Не вияснює також і того, о скільки Єремія вплинув на злагоджене чи збільшене спору і не використовує навіть так важних сьвідоцтв Потїя і Тишкевича, котрі виразно сьвідчать, що Єремія оказуючи протекцію львівському брацтву ще гірше роз'ярив Балабана і попхнув його до унїї. Не згадує дальше автор на сїм місци про напад Балабана на брацький монастир 1590 р., про важний для сього спору побут Рагози у Львові 1591 р. і дає лиш коротку звістку про його приїзд при історії будови церкви (с. 195). Приймає автентичність грамоти з 1591/2 виданої Діонїзием, архієпископом тарнавським, против брацтва, коли сей документ зовсїм певно був фальзифікатом. Мішає собор в 1593 р. з собором з 1594 р. і заперечує важність собору з 1593 р., коли таке питане можна поставити що до собору з 1594 р., бо тодї, а не 1593 р. був король у Швеції.

Як причину відновлення спору по мировім роцї (1596—7) уважає автор непризнане зі сторони брацтва за Ґедеоном титулу екзарха. Та се тільки дальша причина, а близшою було рішене королївської комісії, що признала за Ґедеоном в 1593 р. юрисдикцию над церквами брацтва. Обі сторони робили заходи на королївськім дворі, куди справа пішла

в апеляциї, щоб остаточно не програти справи. Сим процесом займає ся автор дуже мало, хоч він був причиною обопільного недовірюваня і відновленя спору (Mon. Confr. II № 460). Як прояв нового конфлїкту підносить автор лише заходи Ґедеона, щоб опанувати брацьку касу при помочи Доротеєвича. Та таких проявів маємо більше (ibid. с. 836; Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XI, с. 5—6).

Коли возьмемо тепер під розвагу взагалї історію спору епископа Ґедеона Балабана з львівським брацтвом, то передовсїм належить зазначити, що богато документів автор цїлком не використав. Передовсїм се треба сказати про матеріял, опублїкований в Monumenta Confraternitatis Leopol. т. I і II. Возьмім пр. документ ч. 265. Докладно описує ся тут напад епископа на школу брацтва, побитє братчиків слугами епископа, вязненє брацьких духовних і т. и. Сього акту, подібно як і богатьох иньших, автор зовсїм не використовує. Чого хотїв властиво Балабан, по чиїй стороні було більше вини, сих питань автор навіть не тикає. А можна було не одну вину здіймити з Балабана, маючи на оцї, що матеріял, який ми до сеї подїї маємо, дуже сторонничий, бо се ж записки ставропіґіяльного брацтва. Легко пр. доказати, що Балабан не був ворогом просьвіти, бо сам закладав школи, а хотїв тільки взяти брацтво під свою епархіяльну власть.

Подібно не представив нам автор відповідно відносин наступників Балабана і київських митрополитів до львівської ставропіґії. Про митрополита Йова Борецького, його зносини з брацтвом нема майже нїчого; не згадав автор навіть про непорозуміне, яке зайшло між обома сторонами з причини запису Сарайдачного на користь львівського брацтва. Переходячи до відносин митрополита Петра Могили до львівської ставропіґії, автор заповідає, що піднесе лише деякі дані, характеристичні для сих відносин, а властиво повинен був розслїдити все, що до сього предмету належить. Виходячи з свого заложеня, він підносить лише змаганє Могили взяти брацтво під свою власть, а ілюструє се одним фактом — усуненєм від власти ігумена визначеного братчиками на сю гідність в їх монастири св. Онуфрія. Не числить ся автор з иньшими фактами важними для сих відносин, як пр. спір Могили з царгородським патріархом Партенїєм, до чого головно приводом були скарги львівського брацтва на Могилу за нарушуванє автономії братчиків.

Так само поверховно представив автор відносини львівської ставропіґії до львівських епископів Арсенїя і Атаназія Желїборських, а над відносинами брацтва до київських митрополитів Косова і Діонїзія Балабана переходить зовсїм до дневного порядку. Натомість ширше малює він спір Свистельницького і Шумлянського про львівське владицтво і правлїнє Шумлянського по смерти Свистельницького. Але цїла ся ча-

стина дає компіляцю давнійших праць у сій справі, і то досить хаотичну, бо автор підніс богато фактів, які не належали безпосередно до його теми, а полишив богато таких річий, що як раз з його темою стоять в тісній звязи. Так пр. говорячи про те, як в Яссах не хотіли висьвятити Шумлянського на епископа, автор не зазначує сього, що власне братчики вислали були своїх послів до Молдавії і повідомили навіть молдавського господаря, що Шумлянський тихий уніят, і через те він не дістав посьвяченя. Замість се піднести, автор лише відсилає нас до документу, і праця його не дає нам поняття про ті події. Не потрібно подає автор всі точки, які поставили руські владики в Варшаві 1681 р., як жаданя за приняте унії і ті пункти, які польське правительство з своєї сторони пропонувало за се руській церковній єрархії. На мою думку належало лише піднести ті пункти, які дотикали брацтв взагалі, а львівського спеціяльно. За те не повинен був автор поминути мовчанкою таких подій і документів, як лист брацтва до браславського старости Тетери в справі усуненя Шумлянського від епископії (Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. X, № 243, с. 650), наказ митрополита Тукальського, даний львівським братчикам в справі признаня Шумлянського своїм епископом (ibid. № 247, с. 662); спір брацтва з Шумлянським ізза того, що той не хотів уступити ся з брацької камениці, так званої Медзапетівської та заходи братчиків позискати собі Шумлянського дарунками; рівно-ж автор лише згадує про друкарню, заложену Шумлянським для того, щоб зломити матеріяльну силу брацтва і присилувати його до унії, хоч про сю так важну для брацтва подію можна було на основі актів богато більше сказати. Все се управнює нас до згаданого вже погляду, що ся статя про Шумлянського, на око просторійша, далеко не вичерпує всего матеріялу до сього предмету.

В пятій частині представляє автор з початку історію будови успенської церкви, почавши від 1527 р. Обговорюючи заслуги молдавських господарів для вибудованя сеї церкви, автор не задав собі труду виказати чисельно і детайлїчно, як то грішми і иньшими способами підпомогали сї володарі львівських братчиків, а збуває лише се загальниками. Не подав автор жертв, які зложили на сю цїль жінка молдавського воєводи Симеона Єлисавета і її син Константин, а про жертви воєводи Радула (1618 р.), московського царя Димитрія Самозванця (1608 р.) та иньших добродіїв навіть не згадав.

Відновлена після пожару в 1571 р. успенська церков по думцї автора не могла довго простояти; через се брацтво рішило будувати нову церкву, при тім в розмірах ще більших (с. 192). З сим поглядом в цїлости не можна згодити ся, бо ми не маємо певних даних, чи вже в тім часї брацтво мало плян приступити до будови нової церкви; мож-

ливо, що така думка повстала значно пізнійше. Вихідною точкою служить тут грамота патр. Йоакима з 1586 р., де є згадка про будову нової церкви; отже тоді сей плян певно був, але виводити з сього, що був він уже в 1571 р. не можна. Правда, зараз по тім автор говорить, що задумавши таке діло, брацтво звернуло ся з прошеннєм помочи до патр. Йоакима, що був тоді у Львові; значить ся в супереч попередній думці автор каже, що сей плян будови нової церкви повстав десь в часї приїзду сього патріарха у Львів. З того ще виходить і така неясність, що рік 1571 і безпосередно по нім згаданий приїзд патр. Йоакима у Львів („въ это время") се якісь дві близькі дати, тимчасом між одною і другою минуло аж 15 літ!

Як я вже згадував, автор іґноруючи рахунки брацтва, не виказує жертв, дарованих на будову церкви, а так само не слїдить і за історією сеї будови, хоч міг її представити докладно, бо в актах брацтва записані видатки на майстрів, товаришів, робітників, цеглу, платви і т. н. Все се прецїнь було б нам ясно представило щоденні клопоти брацтва коло сеї будови. Значні прогалини в сім роздїлї взагалї сильно уймають його вартість, так що читач лїпше зможе довідати ся про історію будови львівської успенської церкви з вступної статї Шараневича до I тому „Юбилейного Изданія", переглянувши долучені там документи, ніж з роботи нашого автора.

Потім говорить автор про духовенство, удержуване коштом брацтва, але й тут знова обмежає ся на кількох загальних замітках і то дуже недокладних. Підносить, що брацькі духовні, три монахи і четвертий диякон, брали 200 зол. річно, мали помешканє, опал і дохід з треб. Та тут автор не зазначує сього, що сих 200 зол. рішили братчики платити духовним 1634 р. Належало отже застановити ся, яке було удержанє брацького духовенства перед тим часом. А навіть пізнійше брацтво не все держало ся сеї ухвали, так як і не все брацтво удержувало 3 монахів і четвертого диякона. Рахунки брацтва нотують часто, скільки брацькі духовні брали квартально, і як то нераз брацькі проповідники брали більше як 300 зол. річно в видї ріжних надзвичайних датків. Братчики деколи виручають ся духовними тимчасовими, на більші празники спроваджають їх з ріжних сторін — се, а навіть так характеристичний факт, що дияком брацький ходить по прохачках (Арх. Ю. З. Р. ч. I. т. XI, с. 249), автор лишає на боцї. Належало дальше ширше представити відносини сих брацьких духовних до місцевих епископів. Брацтво нераз купувало благословенє для своїх духовних дарунками, або вело війну з епископами за се. Замість оповісти нам і представити в конкретних фактах, як то брацтво провадило спір з маґістратом за наданє презенти для своїх духовних, автор обмежує ся заміткою: „при назна-

ченіи священниковъ между братчиками и мѣстнымъ магистратомъ возникали недоразумѣнія“ і т. и. Про різкий тон брацьких проповідників судить автор a posteriori з звісної нам діяльности Стефана Зизанія в Вильнї, хоч про характер проповідий деяких брацьких проповідників маємо иньші, виразнїйші звістки (Акты З. Р. т. IV, с. 209—10).

Цїлу історію монастирів св. Онуфрія уміщує автор в примітцї, хоч тут треба було детайлїчно вияснити, о скілько брацтво мало власть над сим монастирем, які були відносини монахів і ігумена до сего брацтва, що то були за люди ті монахи і т. и. Так само належало більше фактами з'ілюструвати милосердні діла брацтва, а не тілько оперувати такими загальними зворотами, як що брацтво „ссужало деньгами подвергшихся несчастію, принимало на себе опеку вдовъ и сиротъ, заботилось о воспитаніи и образованіи послѣднихъ“ і т. и. Правда, автор відкликує ся при тім до дотичних актів, але тих відкликувань так багато, що читач мусить мати під рукою і переглядати масу документів, наколи хоче уявити собі діяльність львівської ставропіґії. Сама праця автора образу того не подає, а се прецінь повинна була зробити.

Від діл милосердя автор вертає нї звідси нї звідти назад до орґанізації брацтва і говорить про брацький суд, — хоч ся справа зовсїм не лучить ся з історією будови церкви, удержуванем духовенства і діл милосердя брацтва, і повинна бути уміщена в першій частинї. Так само нераціонально розложив автор історію відносин Шумлянського до брацтва на конець частин третої і четвертої; се лиш утруднює з'орієнтоване в цїлій справі, і цїла вона повинна була бути уміщена в однїй частинї. Такі нефортунні получення служать доказом, що автор приступив до працї без пляну, і пізнїйше не застановив ся над розложеннем матеріалу. В своїй поверховности не вияснює навіть таких річий, котрі справу представили би нам в иньшим сьвітлї, як се бачимо у його працї. Так пр. говорячи про виключене брацтвом Доротеєвича, автор каже лише, що він був братчиком (с. 221), не додає тільки, що Доротеєвич, як чоловік осьвічений, був давнїйше учителем грецького язика в острожській школї враз з Кирилом Люкарісом, що стояв з ним в тїсних зносносинах. Через се було б зрозумілим для нас, чому то пізнїйше Кирило Люкаріс, як екзарх александрийського патріарха, в спорі брацтва з Доротеєвичем бере його сторону, шле послів у Львів і т. и. Сказаним висше достаточно мотивує ся заключене, що сей розділ, головно через свої прогалини, написаний дуже слабонько.

В останній частинї автор говорить про школу і друкарню львівського брацтва. На вступі наводить автор старі цитати, по більшій части „з Перестороги“, як доказ, що православні через брак своїх шкіл ставали католиками і польщились. Вдоволившись сим, не запускає ся

глубше в причини, яка то осьвіта, дотеперішний монополь духовенства, дісталась в руки міщан. Переходить просто до історії заложеня і дальшої долї львівської школи. Не зазначує тої боротьби, яку він против сеї школи епископ Балабан і католики. Про протекцію, показувану львівській школї соборами, митрополитом Рагозою і патріархами, говорить дуже мало. Бож прецінь се не вистарчить сказати, що в ставропіґіальнім архіві заховали ся грамоти, видані Рагозою, патріархами Йоакимом і Єремією для піддержаня брацької львівської школи. Треба було піднести кожду постанову, характеристичну для сеї справи, з'ілюструвати фактами і числами, якими то засобами удержувала ся та школа, кого і коли до неї приймали, кілько плачено за науку, кілько побирали учителї, кілько могло бути бодай в приближеню учеників і т. и.? Всї отсї питаня остають ся у автора не вияснені.

Переходячи до устрою львівської школи, автор насамперед зазначує, що піднесе лише „нѣкоторыя подробности, касающіяся ея". Трохи за скромно для спеціальної працї! Про орґанїзацію школи розповів автор на основі дохованого до нас „Порядка" шкільного й інструкції даної учителеви Рузькевичеви, і то досить побіжно і хаотично. Поминений пр. § 9 „Порядка" про розділ школи на три степенї і § 11 про домову науку, не вияснена функція дяків, що були заразом учителями, і протосхолів, старших спудеїв, що перепитували у молодших учеників лекциї і т. и. Як причину, що деякі учителї лишали брацьку школу, подає автор мішанє провізорів братства до шкільних справ, тимчасом крім сеї були ще иньші причини, як лиха платня учителїв, занедбуванє школи братством, котре всю свою увагу звертало на будову нової церкви і на то ложило найбільші кошта; переслїдуванє брацької школи єпископом Балабаном і католицькими школярами.

Переходячи опісля предмети науки в львівській школї, автор знов не виказує, що властиво учено з кождого з них. Так, говорячи про язики славянський, грецький, латинський і польський, автор наводить лише причини, задля яких учено сї предмети в наших школах; не згадує автор пр. сього, що з грецького язика брали у львівській школї Арістотеля, не вияснює того, від коли зачали учити у львівській школї латини, на чім полягала наука граматики, реторики, фільозофії і других так званих семи свобідних наук. Навіть так характеристичний панеґірик для реторики брацької школи, як вірш „Προσφώνημα", виголошений львівськими школярами на привіт митрополита Рагози 1591 р., автор не уважав вартим своєї уваги. Знайомить він читача з підручниками, уживаними в брацьких школах, і учителями львівської школи, але і тут не знайдемо якогось критичного розбору тих лїтературних памяток, близших відомостей про їх авторів; на кільканацятьох сторонах подає автор витяги

з „Азбуки“ Лаврентія Зизанія, з „Граматики“ виданої у Вильні 1621 р., з „Адельфотеса“ і т. и., хоч автор, як вже не вводив в науку нічого нового, то принаймні повинен був старанно зібрати здобутки попередніх дослідників про сї літературні твори і їх авторів. Судячи по примїткам автор досить обзнайомлений з лїтературою по сему предмету, але не використовує її так, що дістаємо вражінє, неначеб автор знав ті твори тілько з заголовків. Так пр. зовсїм не використані цитовані автором твори: д-ра Франка „Іван Вишеньский“, проф. Студинського „Пересторога“ і т. и.

Як загальні хиби піднести дальше належить се, що автор не дїлить історії школи на якісь періоди, не переходить часи її розцьвіту і упадку, а що важнїйше — не подає зовсїм подїй сеї школи в другій половинї XVII ст., хоч се належало до його теми. Не виказує цїлком, хто з сеї школи вийшов, що прецїнь не маловажне для схарактеризованя її діяльности. Обговорюючи підручники і предмети науки, не числить ся з дохованими до нас катальоґами брацької бібліотеки, хоч вони дають нам можність пізнати, чим тодї наші предки цїкавились, яка була осьвіта переднїйших членів нашої суспільности і яких авторів читали в брацькій школї. Рівнож треба було серіозно числити ся з тими атаками, які против нового напряму в нашій школї підніс Іван Вишенський. З його полемічних творів можна було a contrario витиснути богато характеристичних черт для сеї школи. Належало дальше виказати, як то львівська школа була взірцем, метрополїєю для иньших шкіл на Руси, як з неї школярі і дидаскали розходили ся по ріжних містах для ширеня просьвіти і поборюваня католицизму.

Крім сих загальних додамо ще кілька спецїяльних уваг. На стор. 230 автор катеґорично твердить, що другою школою на Руси, відкритою з кінцем XVI с. по острожській була львівська; се напевно не можна сказати в приложеню до України разом з Білорусию: можливо, що десь в тім часї, як львівська, а може ще скорше, була отворена школа при виленськім брацтві (Харлампович, Западнорусскія правосл. школы с. 287). На с. 233 автор заявляє, що найздібнїйших учеників удержувало львівське брацтво на свій кошт при монастири св. Онуфрія. Поминувши одначе се, що ми про здібність або нездібність сих учеників нічого не знаємо, читач може бути легко впроваджений в помилку, думаючи, що при сїм монастири був лиш рід нашої бурси, з якої хлопцї ходили до брацької школи в містї, тимчасом ми маємо дані, що при тім монастири була осібна школа, зорґанїзована на взір міської, брацької (Mon. Confr. I, № 149, с. 234). Що то була за школа, і які були відносини її до міської брацької школи, автор сего не дотикає. Про Кирила Транквіліона Ставровецького говорить автор (с. 261), що учите-

люввв він у львівській школї від 1587—91; тим часом перші відомости про него, як учителя львівської школи, маємо від 1589 р., від виступу його перед патріархом Єремією в Тернополї. Чи був він перед тим у львівській школї і від коли, не знаємо (Харлампович, о. с. с. 384). Зазначити ще належить, що автор нераз і тут місто річевих речень уживає порожних зворотів, пр. на стор. 240—241, де говорить ся про велику вдячність учеників сеї школи для сеї інституциї. Про такі якісь ідеальні відносини ми не маємо документальних сьвідоцтв, а обмежуванє брацької автономії Борецьким і непорозумінє, яке зайшло між сим митрополитом і львівським брацтвом по причинї запису Сагайдачного, сьвідчать як раз про щось противне.

Загально взявши розділ про львівську школу не видержує конкуренциї навіть з давнїйшими працями на сю тему, а вже тратить всяку вартість в порівнаню з тим, що дав ще 1898 р. в своїй солїднїй роботї про брацькі школи взагалї, а про львівську спеціяльно Харлампович в книзї: Западнорусскія православныя школы XVI і поч. XVII в. Праця д. Криловського була би зискала навіть ще в тім разї, коли б містила добре зроблений витяг зі згаданої книжки Харламповича.

В обговорюваній нами (VI) главі, як ми згадали, веде ся ще річ про друкарню львівського брацтва. Недокладність, яку ми бачили висше, можна легко і тут сконстатувати. Про діяльність брацької друкарнї до Михайла Шлезки не сказав автор майже нїчого, хоч можна було дещо з актів виловити. Не присьвятив він досить уваги рішучому виступленю против брацької друкарнї митрополита Петра Могили за для конкуренції, яку вона робила його друкарнї в Київі. Троха докладнїйше, хоч не повно, пише про брацького друкаря Шлезку, але натомість дуже поверховно трактує процес брацтва зі спадкоємцями Шлезки, діяльність брацьких друкарів Ставницького і Половецького, а вже цїлком не згадує про брацького ґісера, про склад друкарнї, про спроваджуванє паперу і про кошти ложені на се. При кінцї своєї роботи уміщує автор реєстр руських книг, які вийшли у Львові від кінця XVI до двайцятих років XVIII ст. на основі бібліоґрафічних робот Каратаєва, Ундольського, Максимовича, Зубрицького, Петрушевича і документального матеріалу. Реєстр зроблений сумлїнно, підносимо се, як позитивну сторону роботи автора. Шкода тілько, що він не упорядкував його хронольоґічно.

Отсим і кінчимо ми огляд самої працї автора про львівську ставропіґію. Зістає ся нам ще зібрати наші попередні замітки і додати кілька загальних уваг. Баламутність і занадто велику поверховність в трактованю річи бачимо ми вже висше. Не лиш поодинокі факти, але і цїлї партиї, які належать до його теми, автор дотикає лише злегка або й зо-

всім поминає. Піднесемо ще й тут кілька таких загальних прогалин. І так автор вправді згадує (с. 42—3) про заснованє брацтв по статуту львівського в Городку, Берестю, Перемишлї, Замостю і т. и., та се зовсїм не вистарчає, бо тут належало ширше вияснити, як то львівське брацтво було неначе метрополїєю в відносинах до иньших брацтв, в яких стояло воно зносинах з ними, передовсїм з брацтвом виленським, як в деяких періодах вело воно з другими брацтвами боротьбу в оборонї православя. Про зносини брацтва з східними патріархами, про кореспонденцію з визначнїйшими особами того часу не сказав автор майже нїчого.

Одною з важнїйших хиб працї уважаємо те, що автор не представив нам маєткового стану львівської ставропіґії. На с. 213 подає він і то в примітцї (!) лише коротку згадку про кілька леґаций, а зіставляє на боцї цїлий ряд иньших доходів брацтва, хоч на основі актів можна було написати широку статю на сю тему. Якжеж читач може зрозуміти історію сеї могучої і славної ставропіґії, яка такі великі суми видала на сойми, соймики, на ріжні процеси, подарунки і т. и., — історію сього брацтва, котре удержувало монастир, шпиталь, школу, вибудовало величаву церкву, — брацтва, котрому в деяких часах ворожі чинники зачпинники забрали не десятки, але сотки тисяч золотих, — як зрозуміти, повторяю, сї події, коли автор не виказує маєткового стану і грошевих спекуляций, якими братчики побільшували церковний маєток?

Навіть найважнїйшої ролї, яку брацтво відограло в нашій історії, автор не представив як слїд. Не була се безперервна боротьба против унїї і католицизму, як то автор твердить (гл. III. с. 75). Були періоди, в яких брацтво не вело війни анї з унїятами, анї з католиками, а добивалось у маґістрату горожанських прав для львівських Русинів. Таку боротьбу з маґістратом веде брацтво на соймі 1600 р., „абысме ся вольности докупити могли", як висловляють ся брацькі посли з Варшави в листї до брацтва. Правда, львівське брацтво й иньшими своїми дїлами, передовсїм своєю школою і видаваними книгами положило великі заслуги для православя. Але не в тім лежить його передове значінє в нашій історії. З того погляду більші заслуги положило енерґічне виленське брацтво, ніж смирні львівські братчики, що дорогою окупу добивались того, що їм слушно належало ся. Головна роля, яку львівське брацтво відограло в нашій історії, була ся, що в часах тяжкого гнобленя, не допущуваня православних у Львові до урядів, торговлї, цехів, давало воно якусь точку опору львівській Руси. Посередно з тим вяже ся і акція в оборонї православя, але все таки сходить вона на другий плян. Не можна також згодити ся в цїлости з поглядом автора, нїби брацтво по принятю унїї старалось спасати руську народність (с. 134). Годї припускати,

щоб брацтво сьвідомо мало такі пляни, бо від тоді наслідком нових, неприхильних обставин тратить чим раз більше своє значінє і силу. З принятєм унії минає властиво епоха широкої діяльности брацтва.

На основі сказаного дійдемо до висліду, що автор не опанував і зовсім не використав матеріялу і літератури до львівського брацтва, борше написав свою працю, як вступні статі до виданих ним документів, ut aliquid fecisse videatur. В його історії львівської ставропиґії є такі помилки і такі прогалини, що задля них орґанізація і діяльність львівського брацтва вістають на дальше в тіни і чекають нового робітника. Вона не тілько слаба, як то він сам при кінци своєї книжки признає, але крім згаданого реєстру книг не має жадної вартости і не заслугувала навіть на те, щоб її пускати друком у сьвіт.

Иньшу вартість має натомість друга головна частина роботи автора — акти ним видані. Появились вони в „Архиві Юго-Западной Россіи, часть первая“, як X, XI і XII том сеї публікациї. Подамо короткий огляд сих документів.

Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. X містить: „Акты, относящіеся къ исторіи Галицко-русской православной церкви (1423—1714 гг.)“, куда автор зачисляє і землю Холмську. Знаходимо тут 285 документів, виданих з ріжних архивів львівських: бернардинського, ставропиґіального, маґістратського, бібліотеки Оссолїньских і прокураторії скарбу; з київських: центрального, духовної академії і печерської лаври; дальше з головного варшавського архиву старинних актів; з виленського центрального архиву; з „архиву западно-русских уніятських митрополитів при св. Синоді“; з московського „архиву министерства иностраннихъ дѣлъ (Польскія дѣла)“; з архиву „холмського братського музея“ і кілька иньших документів з кількох иньших архивів. Знаходимо в сім томі акти до історії львівської ставропиґії, до житя львівських Русинів, до намісництва Гдашицького, до відновленя галицької епископії і її епископів; в більшій скількости подані грамоти до спору Свистельницького і Шумлянського про львівське владицтво і відносин ставропиґії до сих подій. Крім сього маємо тут документи до історії монастирів унївського, перегінського, креховецького і манявського, епископів перемиських і холмських, православних громад і брацтв виленського, люблинського, минського, мостицького, в Сокали, Раві і Замостю. Такий був би їх поділ що до змісту. Судячи по їх чисельности бачимо, що автор мав головно на оці з'ілюструвати свою працю про львівську ставропиґію доложеними до неї актами. Длятого знаходимо тут найбільше документів до відносин львівського брацтва до маґістрату, польського правительства, львівських владик і київських митрополитів, кореспонденцію брацтва з ріжними иньшими визначними особами того часу. Документів, які не стоять без-

посередно, чи посередно в звязи з історією львівського брацтва, пропорціонально мало і тому сходять вони на другий плян.

Якаж вартість матеріялу опублїкованого автором в сїм томі? Акти, що появили ся в сїй публїкації, дотикають подій, звісних нам по більшій части в загальних прикметах з попередних праць і видань і як такі не вводять вони до історії якихсь зовсїм нових понять, які би змінювали наші дотеперішні погляди. Про намісництво Гдашицкого, відновлене галицької епіскопії і її владик знаходимо документальні відомости в Supplementum ad historica Russiae monumenta і Актах Зап. Россіи. Акти д. Криловского служать неначе доповненем до „Supplementum". Автор ілюструє нам сї загально знані нам події деякими новими грамотами, які спеціяльнїйше, докладнїйше представляють нам ті факти. Про львівську Ставропіґію, її відносини до власти свіцької і духовної подали документальні звістки, а подекуди й витяги з архівального матеріялу, в своїх роботах: Зубрицкий, Шараневич, Петрушевич, Лозїньский і ин. Працї сих авторів могли д. Криловскому послужити як добрий показчик при опублїковапю його матеріялу. Всеж таки документи видані Криловским важні з того погляду, що приносять нам богато грамот, яких до тепер був нам звісний лише короткий зміст, або були і цїлком незвісні як реєстр учеників львівської брацької школи (№ 33), реєстр ремісників, котрих Поляки не хотїли прийняти до цехів львівських, деякі нові грамоти до історії львівських передміських брацтв св. Николая, Богоявлєнія і т. и.

Неґативною натомість стороною публїкації являєть ся передруковуванє грамот, які вийшли були перед тим в иньших виданях. Передовсїм богато є у Криловского таких грамот, що знаходять ся заразом в „Monumenta Confraternitatis Leopol." т. I і II і в „Diplomata Statutaria".

І так:

Арх. Ю. З. Р. ч. I т. X, № 6, 27, 28, 35, 39, 41, 42, 43, 44 = Monum. Confr. № 2, 5, 56, 140, 174, 201, 205, 207, 209.

Архив т. X, №: 37, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54 = Mon. Confr. № 149, 213, 259, 344, 289, 315, 323, 340, 341.

Архив т. X, № 55, 56, 57, 58, 60, 158, 168 = Mon. Confr. № 342, 343, 429, 444, 470, 63, 347.

Арх. т. X, № 160, 163, 164, 165, 166 = Diplom. Stat. № 4, 10, 11, 12, 17.

Арх. т. X, № 161 = Dipl. Stat. стор. 111—112.

Дальше: Арх. т. X, № 1 = Codex epist. Vitoldi ч. 1108.

Грамоти в Архиві т. X, № 10, 170, 257 були опублїковані Шараневичом в „Przegląd archeologiczny" за рік 1888, зошит IV, в статї

„Materjały historyczne“ № 1, 5, 8. Архив т. X, № 152 є у Гарасевича: „Annales ecclesiae Ruthenae“ стор. 78. Арх. т. X, № 159 був виданий Пташицким в публїкаціях Rozprawy wydz. filolog. „Akad. Um. т. IX“. Арх. т. X, № 24, 186 = „Supplementum“, під датою 16. VI. 1569 і № 398.

Стільки сконстатували ми, порівнуючи документи з Арх. Юг. З. Р. ч. I, т. X з иньшими знаними нам і доступними публїкаціями. Тим одначе не вичерпуємо матеріялу; можливо, що таких, давнїйше виданих грамот знайде ся в Архиві т. X більше.

Трудно відгадати причини, задля яких автор передруковував ті самі грамоти. Коли мав на оцї те, що згадані видання в Росії рідкі, а хотїв тамошному читачеви дати в руки матеріял до історії львівського брацтва, то в такім разї його публїкація далеко неповна; справленє похибок надрукованих документів на основі оріґіналів тут також не мало місця, бо крім кількох незначних варіянтів всї наведені акта в дотичних публїкаціях ідентичні. Передруковуючи сї документи автор навіть не держить ся принятого в сьвітї науковім звичаю: не подає мотивів, задля яких се робить, а що більше — зовсїм не зазначує, що дотичний документ був вже опублїкований, а уміщує під ним дописку: львівський ставропіґіяльний архив, львівський бернардиньский архив і т. и., так як би ті документи перший раз появили ся на сьвіт.

Що до форми зверхної, то автор держав ся укладу хронольоґічного, але уклад сей в його книжцї хаотичний і значно утруднює оріентацію. І так: автор зачинає 1423 роком і містить грамоти до 1714 р., потім дає „Дополненія“ для 1443—1707 рр., потім містить знов друге „Дополненіе“ для літ 1544—1707, так що грамоти, які належать до одної події і до одного часу розкинені по цілій книжцї. При нумерованю грамот зайшли похибки, так що вийшла ріжниця між числами грамот в показчику імен і річей і в самій книжцї. Так пр. в показчику грамота означена числом 168 (с. 444), в серединї книжки ч. 178; у книжцї ч. гр. 142 (с. 366), за нею іде грамота ч. 138, а в показчику відповідає їм ч. 137 і 138 і т. д. Нумерованє грамот в серединї книжки помилене, тому найлїпше, користаючи з показчика, оріентувати ся по сторонам. В оглядї цитували ми документи по числам показчика.

Виданне текстів лишає теж не одно до бажання — судячи з разячих помилок копіста чи коректора, які місцями впадають в око (напр. на с. 447 iurisdictione зам. iurisdictioni, qui quid зам. qui quidem, eiusvis зам. cuiusvis.

„Архивъ Юго-Западной Россіи“ ч. I, т. XI затитулував автор: „Протоколы и другія дѣловыя бумаги Львовскаго Ставропигіальнаго братства (1599 — 1702 гг.)“. Є тут реєстри складок і розходи

брацтва на сойми і соймики (1599 — 1625 р.), протоколи засїдань брацьких (1599—1650, 1647—1687, 1607—1610 рр.), рахунки приходів і розходів брацької каси з продажі книг, з будови церкви, удержаня шпиталя, монастиря св. Онуфрія і т. и. Том XII сеї публїкації містить рівнож „Протоколы, дѣловыя бумаги и переписка Львовскаго Ставропигіяльнаго братства (1586—1881 гг.)". Знаходимо тут реєстр членів і інвентара брацтва, устав і протоколи львівського онуфрейського брацтва в ріжних лїт, протоколи засїдань львівського ставропіґіяльного брацтва (1686—1725 рр.), записки до історії брацької друкарнї (1662 —1723, 1639—1701 рр.), „Помяник" львівського ставропіґіяльного брацтва (1586—1881 рр.) і „Помяник" львівського богоявленського брацтва (1717—1796 рр.).

Документи сї містять з малими виїмками нові матеріяли до історії львівського брацтва. Дещо з того було вже перед тим друковане, передовсїм Шараневичем у „Временникахъ" Ставропіґіяльного Інститута і в його розвідцї „Николай Крассовскій". Витяг з листу делеґатів брацтва, висланого з Варшави у Львів 1600 р. (Арх. т. XI, с. 22), подав Голубєв „Петръ Могила" т. I, Прил. № XX. Тойже автор умістив в другім томі своеї книжки протоколи засїдань з кількох сесий. Реєстр братчиків (Арх. I, т. XII, с. 3—6) був надрукований у „Временнику" за 1875 р. Устав львівського монастиря св. Онуфрія і протоколи брацтва, заснованого при тім монастири (1633/4 р.), опублїковано перед тим у „Временнику" за 1870 р. Автор зазначує се сам — що у нього дуже рідко лучає ся, — а нову публїкацію оправдує тим, що „Временник" сей у Росії мало знаний і в передруцї зайшли похибки (Арх. ч. I, т. XII, с. 72). Витяги з „Плянтацийної книги" (Арх. XII, с. 164 і далї) подав Шараневич в розвідцї „Николай Крассовскій" (с. 120—170). Виїмки з посланія виданого львівським брацтвом на поч. XVII в. до всїх православних з зазивом складати датки на річ брацтва видрукував Шараневич в I т. „Юбилейного Изданія" с. 99, нумер „по хронологическому порядку" 67. Розуміє ся, се що деякі витяги з протоколів брацтва були перед тим надруковані, не уймає вартости актам виданим д. Криловским, бо для цїлости належало їх разом пустити у сьвіт. Зауважу лише, що документ в Архиві Ю. З. Р. ч. I, т. XII, ч. 31 надрукований тут зовсїм непотрібно, бо те само маємо в Архиві Юг. З. Р. ч. I, т. XI, с. 220—221. Дата має бути 1671, як в томі XI, а не 1676, як в томі XII, бо говорить ся тут (XII, с. 579) про засїдане „ден по згодливой елекъцие", а в 1676 р. елекції не було; се знаємо напевно.

В виданій осібно відбитцї своеї працї автор додав ще, як я вже згадував, ряд документів, як „Приложенія". Се акти для лїт 1586—

1720, а належать головно до історії львівського брацтва: його кореспонденція в патріархами Кирилом Люкарісом, Теофаном, Партенієм, Паісієм та иньшими східними достойниками, кореспонденцін брацтва з епископами з родини Желїборських і митр. Антонієм Винницьким, містить ся тут реєстр дорогоцїнностий забраних в 1648 р. в брацькій церкві Гієронїмом Радзїйовским і звістки про змаганє братчиків вернути собі утрачені річи, документ до процесу брацтва з Станїславом Студзїньским і маґістратом львівським, матеріяли до зносин скитського і крехівського монастиря з московськими царями і т. и. Деякі з тих документів були вже перед тим друковані, хоч автор зазначує се лише при однім з них (с. 166, ч. 75). Ми сконстатували, що грамота ч. 55 була надрукована Шараневичем „Przegląd archeologiczny“, р. 1888, з. IV, „Materyały historyczne“ ч. VI. Дальше гр. ч. 60 = Dipl. Stat. с. 119. Зовсїм незрозуміло, чому автор під ч. 53 (с. 112) опублїкував документ, що вже поданий був в Арх. Ю. З. Р. ч. І, т. XII, № 22 (с. 516); при тім ще в справлюваню помилок до „Приложеній“ с. 233 автор поправляє рік 1637 на 1657, як в Арх. Ю. З. Р. ч. І, т. XII, ч. 22.

Загалом взявши, акти видані автором важні не лише до історії львівського брацтва і руської церкви взагалї, але й до історії культури й економічного житя тих часів. Шкода тілько, що автор не використав матеріялу навіть опублїкованого ним самим. *Федір Срібний.*

И. Каманинъ — Эпизоды и дѣятели эпохи Богдана Хмельницкаго, К. 1905, ст. 20.

Зміст сеї статї знаний був із „Чтеній Ѳ. Нестора“ 1898 р., тепер появилась вона повно у збірній книжцї в честь В. Антоновича. Складає ся вона з двох частин: про деяких членів родини Б. Хмельницького і про Данила Чаплїцкого. У першій старає ся автор арґументувати свою „догадку“ (так і сам її зове), що Х—ий був родом з київських міщан Хмелїв. Мотивованнє зручне, але не виходить поза подібність до правди; важні сумнїви таки полишають ся при сїй гіпотезї. Дальше по сїй нитцї знаходить автор міщанку-монахиню Михайлиху Хмель, що умерла десь 1619 р. Її вважає (гіпотетично) на матїр Богдана, а з сього знов виводить, що Михайло Х—ий мусїв умерти ще перед тим, отже не 1620 р., та старає ся пояснити, звідки імя Богданового батька звязало ся з цецорським погромом (буцїм то українські лїтописи хибно зрозуміли Єрлича). Сей другий здогад ще більш гіпотетичний від першого, бо ж звісно, що вже Коховский знає про Михайла Х—ого під Цецорою. Вкінцї подає автор кілька звісток про Тимоша Х—ого і його універсал з р. 1649, коли він мав офіціяльний титул „чигиринського сотника“. Жаль, що автор не подав універсалу в цїлости.

В другій частини про Чаплїцкого (а не Чаплинського) обмежає автор розміри конфлїкту між ним і Хмельницьким до значно менших границь, анїж подала традиція. Опираєть ся головно на листах Х—ого, поданих Величком, до яких має повне довірє (!), а натомісць не згадує про звісний реєстр козацьких кривд поданий у „Памятниках“ (II) і Міхаловского (4), де мова про дещо більші кривди, анїж наїзд на хутір та запроторенне в тюрму (прим. побите сина). *С. Т.*

И. Каманинъ — Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго (Унив. Извѣстія, 1905, № 5, стор. 13).

У сїй статї, поданій ще раз у ювилейнім збірнику в честь М. Дашкевича, дає автор позір на коротку лїтопись про козацько-польську війну 1647—1656, надруковану у другому виданню київських „Памятників“ (№ I). Цїлком правдиво оцїнює її автор як одну з найпевнїйших памяток до історії Хмельниччини. Він переходить всю лїтопись по рокам і вказує, о скілько в нїй подані деякі факти повнїйше і певнїйше, о скілько загальнїйше, в порівнанню до иньших мемуарів і лїтописей. Найцїннїйше у нїй то події 1647 р., але й пізнїйше стрічають ся дуже інтересні подробиці, які коли не перемінять неодин дотеперішнїй погляд (прим. про жовтоводську битву), то все таки примусять істориків до критичного розслїду суперечностей. Завважу, що неодна відмінна від иньших верзія у сїй лїтописи може бути підперта і документальними звістками (прим. про битву під Константиновом). *С. Т.*

Fr. Rawita Gawroński — Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza, Льв., 1906, ст. 360, 8°.

Моноґрафію про Богдана Хмельницького заповідав д. Ґавроньский вже від давна, привязуючи до неї сам велику вагу і подаючи надію нових історичних відкрить. Та була б кривда для польського історика підозрівати у нього скромність; пляни у нього дуже широкі. Нї більше, нї меньше — тільки всю українську історію від XVI чи навіть XV ст. думає показати ученому сьвітови. Як бачимо з переднього слова, автор обіцяє нас обдарувати шістьма великими томами про Козаччину, з яких отся книжка являєть ся першою частиною III т. З тієїж передмови довідуємо ся, що над сим предметом працює автор вже 25 лїт і що звісна його Historya ruchów hajdamackich, се не що иньше як дві перші частини VI т. задуманої історії Козаччини (kozaczyzna zdegenerowana), а третя (й остання) частина того тома має обговорити українську гайдамаччину від 1768 до 1855 р. Ну, à la bonne heure! хоч і як дивний увесь плян автора і порядок виходу поодиноких частин. Чекаймо терпеливо кінця, а тимчасом кілька слів про єдину в польській лїтературі

моноґрафію Хмельниччини. Сказати правду — цілком не мило обговорювати д. Ґаврооньского. Для таких наукових творів, як його, належить ся хиба по правдї мовчанка. Та щож коли польська наукова критика бере книжку поважно, а навіть найвисша наукова інституція краківська Akademja Umiejętności має для неї прихильну згадку! Деякі рецензенти її ворожать навіть напевно нагороду Академіїї по виходї другого тома... Отже творови д. Ґавроньского належить ся кілька слів і від нас.

Уклад сього першого тому, що обіймає тілько перший рік Хм—ого (отже другий обіймати-ме історію девятьох літ!), ось який: У вступі має бути погляд на ґенезу і характер Козаччини, й одночасно з сим політично-наукова profession de foi автора (1—24); I розд. говорить про рід та осьвіту Хм. (25—49); II розд. про Хм—ого від цецорського походу аж до чигиринських „авантур" (50—143); III розд. про „боротьбу за женщину" (144—159); IV розд. „перед вибухом бунту" (160—183); V розд. жовтоводська і корсунська кампанїя (184—208); VI розд. „po klęskach" (209—235); VII розд. „проби успокоення бурі" (236—271); VIII розд. конвокаційний сойм (272—294); IX розд. „nowe klęski" (295—332); X розд. про елекцію (333—349); вкінцї дві критичні дописки (353—360). Вже з сього розкладу предмету видно, окрім манери й методи автора, ще факт, що властива полїтична історія Хмельниччини обіймає тілько другу (трохи більшу) половину тому, а коли ще відтягнемо широко розмальовувані картини военних подій, то побачимо, що вона мало перейде понад третину книжки. А як би так ще відкинути густу публїцистику і лірику... Ось так творить ся многотомові працї!

Кождий, що візьме сю книжку у руки, буде сподївати ся, що се або компілятивний підручник, або оригінальна наукова моноґрафія, і по сьому буде її цінити. На жаль праця д. Ґ—ого не належить анї сюди, анї туди, се якась окрема специяльність автора. Се анї зведенне разом усїх дотеперішнїх дослїдів, а ще меньше самостійна наукова студія — се ніби наукова писанина, якій одно імя: памфлет. Тут з гори визначена цїль, ну, і прямуеть ся до неї усякими дорогами... Метода цїлком проста: автор взяв Костомарова, Шайноху, Кубалю і Чермака, скомпілював дуже недбало та в деяких місцях (що йому були більше до вподоби) сягнув до деяких старих лїтописий і мемуарів, або документів і актів, часто беручи їх із другої руки[1]). Про використанне усьої лїтератури і жерел не може бути й мови, не то вже про критику (переписано цїлі сторони з Величка!), про аналїзу, розвязуванне суперечностей і т. ин.

[1]) Прим. додатки у Шайнохи (Dwa lata) наводить автор буцїм із рукописних кодексів.

В кількох місцях автор стараєть ся бути й самостійним та ориґінальним, все показує не то брак деяких наукових вимог, але просту наукову нездарність. Найклясичнїйше з усього — то виведеннє роду Хмельницького від хмельницьких Жидів (І розд.)! Користаннє з жерел у автора таке, що він переписує дослова поодинокі акти, або частини мемуарів. Що до повноти оповідання, треба сказати, що автор оповідає про одні події (маловажні) дуже широко, про иньші (многоважні) дуже мало, або й нїчого. До того додати треба невмілість орієнтовання в такім богацтві фактів і матеріялу, брак усякого критичного почутя, а натомісць ярку тенденцийність, ба просту ненависть, що проявляєть ся в частій лайцї на нелюбих йому людей.

Годї менї переходити всї переписанї й ориґінальні елюкубрації автора, часто просто соромні, — се значилоб написати критичну студію, далеко ширшу від самої працї д. Ї—ого. Хоч і як богато фактів аж просить ся під критичну оцїнку і провірку, то все таки праця ся рішучо не варта того, щоб задля неї писати критичну розвідку. Зазначу тілько ось що. Автор не тілько ненавидить Хм—ого, козацтво, Україну, але ще може більше українську історіоґрафію. Ось приклади: „Костомарів... трактував Хм—ого й історію сучасної йому козаччини з фантазією дїйсно козацькою, для нього жерела стілько мали вартість, скілько були йому потрібні... Ніякий росийський письменник (pisarz) не закрив сьвідомо стільки правди, не спопуляризував стільки фалшів, не убрав найпоганїйших людських інстинктів авреолею геройства, нїякий не показав меньше етичного (?) почутя і меньше здібности до псіхольоґічної аналїзи характеру людей як Костомарів у своїй моноґрафії „Богдан Хмельницький“. З сеї причини прийдеть ся нам частїйше, анїж з иньшими, стрінути ся з працею й іменем сього історика-аґітатора, посвояченого духом із другим письменником, якого найкраще можна назвати історикомкалюмнїятором (oszczercą), В. Б. Антоновичем“ (ст. 121). Про сього останнього говорить автор на иньшім місци — серед чудового букету гнївної лайки на українську історіоґрафію читаємо тут ось які квітки: „Гасло такої історичної своєволї кинув знаний відступник від віри і народности польської, який тілько за сї відступства купив собі професуру в Київі, — В. Б. Антонович. Чоловік із скривленою етикою, із скривленим поглядом на історію, з хоробливою, тихою амбіцією, не мав найменьшої здібности справедливо оцїнювати факти, бачив у кождій біятицї — героїв, в кождім рабунку — здібности і т. ин. Ум богатий на якісь дивні прикмети, який давав йому бачити в нашім народї, в нашій державі саме тілько зло, розум із скривленою льоґікою, душа зі злочинною моральністю, упертість у поглядах, майже фанатична.., (стор. 13—14). А що? konia z rzędem тому, що покаже, як коли небудь один історик про другого, ще живого,

говорив подібно! Се звісно, що Антонович про Хмельниччину не писав майже нічого, отже й учена конкомітація написана д. Ґ—им не має тут мериторичних основ, хиба якісь иньші... Прошу одночасно порівнати рецензію тогож Антоновича на Historyę ruchów hajdamackich д. Ґавроньского (Чтенія, 1900), а буде приклад, які бувають ріжниці в літературнім вихованню між людьми. Та вже найдивнійше, коли бачимо, як великий історик польський робить собі імя звичайною літературною... „позикою" з ненависного Антоновича. Кождий цікавий нехай прим. прочитає розвідку Антоновича про віїтів Ходиків (Монографіи, I) і „студію" д. Ґ—ого п. з. Losy wielkiej fortuny na kresach ukrainnych (Studya i szkice, serya II, Львів 1900, с. 1—27), а побачить таки правдивий пляґіят. Як що автор буде протестувати проти сього імени, то я йому докажу се виписками з обох праць ad oculos. Розумієть ся, що й Костомарова г. Ґ. переповідає часто дословно (не цитуючи), так само як і иньших авторів (до наведених ще додати Dr. Antoni J.), і се цілком його не перепиняє в пахучих епітетах для українського історика. Певно, піякий сьогочасний учений не перецінює Костомарова (головно задля його некритичности), але й ніхто не показав ще з нього сьвідомого закриваня правди[1]). Але переглянувши всї контроверсії між К—ом й д. Ґ—им бачимо, що всї вони зводять ся до десятотрядних дрібниць, бо того, чого справдї не стає Костамарову, хиба ще меньше є у д. Ґавроньского.

Вкінцї дрібничка pro domo mea. Авторови слїд би знати, що IV т. „Жерел до історії України-Руси" належить менї; се написано на книжцї зовсїм виразно. *С. Томашівський.*

Яковъ Рейтенфельсъ — Сказанія свѣтлѣйшему герцогу Тосканскому Козьмѣ третьему о Московіи, Падуя 1680 г. Съ латинскаго перевелъ Алексѣй Станкевичъ, М-ва, 1906, X+228.

Яков Райтенфельс, певно Курляндець походженнем, небіж царського лїкаря Розенбурґа, лишив досить цїкаві „Сказанія". Не такі сьвіжі та безпосередні, як записки Олеарія, фон-Кленка, Сказанія сї тільки почасти засновані на спостереженнях, в головній же частинї — на лїтературних джерелах, російських та чужоземних, але подають деякі відомости, цїкаві і для Українця. Робимо нижче витяги всього, що дотикаєть ся побуту, звичаїв, осьвіти Росиян XVII в., з осібна ж — Українцїв.

Автор „Сказаній" дуже кохаєть ся в дрібних ґеоґрафічних описах;

---

[1]) Костомаров так вірив жерелам, що прим. прийняв за правду недорічну фантазію Зїморовича на тему різнї у львівськім св. Юрі 1648 р. Чому сеї ганьби сьвідомо не закрив?

відомости про натуральні багацтва місцевости він инколи перепиняє описом подробиць звичайових. Так, розповівши про Київ (головн. чином по Крамерови й м. б. по Сінопсису?), він додає: „мешканції його колись так були віддані утїхам любови (in venerem proclives), що дівчатка на восьмім році житя вже безстидно віддавали ся роспусті"; але — завважає Райтенфельс: „тепер вони освобонились від сього збочіння й пильно займають ся плаваннєм, рибальством і весловаинєм". Райтенфельс описує київські сьвятощі, згадуючи між иньшим і про печері, про мощі. „На деякі з них, що перевисшають розміри людські, не можна дивити ся без страху..." (27). Оповідання про Романа Галицького (51), Данила (54), Льва (54) переказують відомости, подані польськими хроністами. Українців та Литвинів монахів, що жили в Москві, Райтенфельс уважав за Поляків (159). Він згадує між иньшим про монаха базиліянського ордена Симеона (очевидячки — Полоцького), „високої латинської науки" й про Луку Голосова, теж по европейськи осьвіченого боярина (властне дяка), великий вірш котрого на Р. Хр. видав проф. Шляпкін (160—161). Цікава також увага автора „Сказаній" про відносини Росіян до українських виходців: „...дабы уничтожить возможность ложныхъ толкованій и поводъ къ какому бы то ни было сомнѣнію, никакія поученія къ народу отнюдь не допускаются. Они, поэтому, страшно ненавидятъ бѣлоруссовъ (albos Russos), сохранившихъ нѣсколько болѣе свободные обряды, и недавно еще запретили имъ объяснять св. Писаніе народу въ ихъ церквахъ, имѣющихся въ Москвѣ" (171).

Опріч сих поверховних уваг для історика культури мають також вагу відомости Райтенфельса про склад улюблених Росіянами книг того часу, про обсяг московської літератури (159 та 165), про друкованнє книг та про школи в Росії (159), а також про забави ріжних кляс і царського двору. Початковій історії театру в Росії, що виник на очах Райтенфельса, присьвячена 9-та глава IV-ої книги (89—89), особливо інтересна через те, що тут наводить ся текст привітання, яке читав актор перед царем на першій виставі під час „Пляски пирамидъ".

Переклад зроблено досить точно, але для читання важкенько.

В. Перетц.

Stanisław Starzyński, Kilka słów o Stanach galicyjskich, z okazyi książki Dra Bronisława Łozińskiego: Galicyjski sejm stanowy (1817—1845). Kwartalnik historyczny, 1906, zeszyt, стор. 166—224.

З приводу обговорених уже нами в Записках праць дра Лозїньского, друкованих у „Bibliotece Warszawskiej" та в львівськім „Przewodniku naukowym i literackim" (ся остатня видана також окремою

книжкою), подає проф. Старжиньский свої уваги на сю тему і доповнює декуди виклад дра Лозїньского. Найбільше важне те, що поміщено на стор. 183—187 про соймові проєкти з р. 1840—1844 про зміну панщизняних відносин, де проф. Старж. користуєть ся актами із збірки Країньского, значно детальнїйше використаними вже пок. Остапом Терлецьким. Інтересні доповненя до працї Лозїньского подає автор в своїх увагах про вживанє польської мови в урядованю Станів (стор. 191 і д.), та головна часть статї говорить про несповнені бажаня і пляни відбутя сесії станового сойму в 1848 р. До своїх уваг долучив проф. Старж. 10 документів винятих із ріжних архівів, що причиняють ся до осьвітленя історії Станів у р. 1817—1823. *І. Ф.*

Dr. Bronisław Łoziński, Z czasów i aktów dominikalnych (Przyczynek do historyi administracyi w Galicyi) (Kwartalnik Histor. 1906, стор. 252—285).

Отся інтересна статя — перша, о скілько знаю, в польській історичній лїтературі проба використаня рукописних тзв. Cirkularienbücher або Gestionsprotokolle для відтвореня одної частини панщизняних відносин у Галичинї. Автор покористував ся кільканацятьма томами таких циркулярів, що зберегають ся в бібліотецї Оссолїньских і на їх підставі рисує поперед усього інтересний для тих часів тип мандатарія. Др. Лоз. уважає, що змальований у давнїйших польських беллєтристів, таких як Корженьовский, Захаріясевич, Валєрій Лозїньский і и., тип мандатора занадто карикатурний. Що ті мандатори при прімітивнім устрою панщизняної адміністрації могли, а часто навіть мусїли робити такі річи, які сьогодня без церемонії кваліфікувались би як злочини та надужитя урядової власти, се дра Лозїньского не дивує, — він жеж знає добре, що й нинїшня бюрократія, наскрізь пронята „duchem obywatelskim“ та значно стїснена в своїй компетенції новими законами, все таки раз у раз викликає супроти себе з посеред публики, незнайомої з канцелярійними шабльонами, скарги на самоволю та кручкотворство або й на явні надужитя. Натомісь з похвалою підносить автор, що серед панщизняних мандаторів було немало людий — не сказати, щоб абсолютно чесних, — але пронятих „duchem obywatelskim“ і „miłością ojczyzny“, які в часах переслїдувань по р. 1832 нераз терпіли нарівні з иньшими польськими патріотами по тюрмах та кріпостях.

В своїх матеріялах др. Лозїньский мабуть мало знайшов причинків до найстаршого часу, себто до часів перед Наполєонівськими війнами, а може й умисно поминув їх, а починає свій нарис аж з р. 1817, по війнах. Він доторкаєть ся тільки деяких питань тодїшнього житя, підносить дбайливість тодїшнїх властий за гіґієнічний стан людности при

всяких пошестях та голодівках, але разом з тим скнерість і безоглядність тих властий при стяганю податків, данин і кар грошевих, підносить натиск властий на домінії, щоб на передновках ратували підданих, порушує справу тзв. помічних днів і ціи за них установлюваних урядом, малює облави, уряджувані властями та домініями на рекрутів, урльопників та дезертирів і особливо широко розводить ся над облавами на польських повстанців та конспіраторів, що почали ся від р. 1832. Окремий розділ присьвятив автор часови конаня панщизняних відносин, 1846—48. Розуміє ть ся, і тут аранжером „rzezi tarnowskiej" він уважає „państwo", себто австрійську власть та рівночасно кпить із східногалицьких властий за їх „наівний" спосіб (tak naiwny, że dziś uważać go można chyba tylko za miarę ówczesnej paniki), а власне відмову видаваня селянам та міщанам паспортів на перехід до иньших повітів. Кінчить ся нарис характеристикою „реформаційних" заходів та розпоряджень ґубернаторів Рудольфа і Франца Стадіона, яких діяльність, що буцім то мала метою підкопати повагу і значіне галицької шляхти, др. Лоз. осуджує дуже остро. *І. Ф.*

Maurycy Mann, Wincenty Pol, studjum biograficzno-krytyczne, tom II, Краків, 1906, стор. 404.

В LVII томі Записок я зазначив вихід першого тому сеї праці і підніс не лише солідність її, вичерпане дотеперішньої літератури та рукописних матеріялів, але також тверезість та обективність критики і нехіть до шумної фразеольоґії, майже обовязкової у новійших польських істориків літератури. Те саме треба сказати про отсей другий том, що показує нам житє, пригоди, поетичну та наукову працю Поля від 1846 до 1860 р. Автор щиро симпатизує з В. Полем як з чоловіком і письменником, підносить його працьовитість і заслуги, та се не перепиняє йому виказувати наівність і невиробленість його сьвітогляду, плиткість його таланту, водавість його поезії, особливо тої епічної „Gawędy", що з'єднала йому серед польської суспільности таку славу. Правда, автор запопадливо використовує всї давнїйші критичні голоси про Полеві твори, але скрізь подає й мотивує також свій власний осуд. Що до особистих пригод В. Поля, то оповідаеть ся тут поперед усього, як він потерпів від мазурських ціпів у лютім 1846 р., як був арестований і держаний аж до 1848 р. в тюрмі. Інтересний епізод в його житю творить його професорство на краківськім університетї, з якого ґубернатор Ґолуховский усунув його на підставі денунціяцій иншого професора Валєвского. Від тепер Поль не мішаєть ся в публичне житє, занятий літературною працею, жиє в східній Галичинї, у Львові, зазнає великого тріумфу в Варшаві і острого нападу з боку Корнеля Уєйского у Львові. Живучи

виключно в шляхетськім крузї Поль не вихиляв ся з нього і прим. про тодїшнї відносини між Поляками і Русинами не знаходимо в його біоґрафії нїякої згадки. *І. Ф.*

А. И. Сонни — Горе и доля въ народной сказкѣ (Университетскія Извѣстія, 1906. № 10 і окремо — ст. 64).

У сьвітовім фолькльорі є така леґенда: Два брати подїлили ся по смерти батька майном і стали ґаздувати. Одному йшло все як із платка і він зробив ся страшенним богатирем; другому не вело ся нїщо, він стратив увесь маєток і мусїв навіть до рідного брата наймати ся на роботу. Одного разу виїхав він на братове поле і побачив, як якась жінка зносила з чужого поля колоски на братову ниву. На запит, що вона робить, відповіла, що ходить коло братового майна, бо вона його Доля. А деж моя Доля? — спитав бідак. — Спить за корчем — була відповідь. Бідак скочив за корч, вибив свою Долю і тодї вона порадила йому, щоби переніс ся до міста, де знов забогатіє.

Бідак вернув до дому, зібрав своє манатє і вже хотів виходити з хати, коли щось запищало? А нас чому не береш? — А хтож ви такі? — Ми твої злиднї. — Ходїть сюди. Він наставив коробку (боклаг, табакирку і т. д.), Злиднї влїзли до середини, він закрив їх і закопав (або кинув у воду). Від тодї почав він богатїти, а що його брат був заздрий і не бажав собі, аби бідний став від нього богатший, то доти ходив коло нього, доки не розвідав про усе, відкопав коробку і випустив Злиднї (або Горе), але вони намісь вертати до брата, вчепили ся його і він у короткім часї зійшов на дїда.

Отся леґенда виступає раз в однім оповіданю, раз у двох (окремо про Долю, а окремо про Злиднї), то знов входить епізодично в зовсїм окремі оповіданя, з якими вяжеть ся то слабшими, то сильнїйшими нитками або й зовсїм не вяжеть ся. Належить до дуже популярних оповідань тому, що має благородно-моралїзаторську тенденцію, тож і не диво, що розповсюднена сильно між ріжними народами і має богату фолькльорну лїтературу, яка по більшій части вказана у працї проф. Сонні. Задля своєї популярности і численних варіянтів звернула вона також на себе увагу учених і викликала досить простору наукову лїтературу, особливо російську. Вже М. Костомарів займав ся нею аж у двох статях (Современникъ, 1856, кн. 3 і 10), потім Буслаєв і Афанасєв, але найбільше уваги присьвятили їй О. Потебня: „О Долѣ и сродныхъ съ нею существахъ“[1]), який опираючись на мітичнім значїню Долї, приходить

[1]) Древности, Труды Моск. археол. общества, т. I, (1865—67), ст. 153—196.

до висновку, що „Доля і иньше — не книжного походженя; сї образи цілковито тубильні; вони виявляють явну звязь із иньшими мітичними істотами; вони незвичайно старинні так, що носять на собі сліди зооморфізма“ — і О. Веселовский: „Судьба-Доля въ народныхъ представленіяхъ славянъ“[1]), який зібравши для своєї студії, як звичайно, величанський матеріял, уложив його в систему, але в висновках не пішов далеко поза О. Потебню, бо й він приписує Славянам самостійну ідею Долї, незалежну від поглядів иньших народів. Проф. Сонні розбирає погляди Веселовского і подає таку їх характеристику: „Веселовский признає сам, що його „будова“ може показати ся апріорна. На наш погляд вона дійсно не має реального фундаменту і не знаходить потвердженя в фактах. То гарненька банька з мила, що блестить усїми барвами яркого комбінаційного таланту, блискучої бистроумности, осліпляючої ерудиції. Але най лише діткнеть ся до неї палець критики — і полишаєть ся... трошки мутної водицї“ (с. 6). З тої причини піддає проф. Сонні ще раз розборови цїлу леґенду. Він розбирає мотиви леґенди наперед у великої білоруських та українських варіянтах, потім у иньших европейських народів, змальовує, як представляли собі Долю старинні Римляни, в яких вона була загально знана, і розбирає нарештї мотив про демона, зловленого і замкненого в місци, з якого сам не годен визволити ся, аж визволяє його якась третя особа. На підставі розбору приходить до висновку, що з леґенди про Долю (властиво про дві Долї, добру і злу, робітну і ліниву) не можна нїчого витягнути для мітольоґії і релїґійних понять старинних Славян (ст. 26). Так само й леґенда про Горе (Злидні) „не містить нїчого такого, що сягало би до мітольоґічних понять і релїґійних вірувань старинних Славян; в нїй нема нїчого мітольоґічного і нїчого специяльно славянського. Ядро оповіданя має початок в античній старинї і правдоподібно засноване на метафоричнім вислові, властивім грецькій мові“ (ст. 49). Таким чином проф. Сонні, користаючи з того самого матеріялу, що Потебня й Веселовский, подає такий результат аналїзи леґенд, який розходить ся цїлковито з висновками попередних учених. На нашу думку він має повну рацію, і ми не бачимо ніяких фактичних причин, що приневолювали б нас приймати гіпотези його попередників.

Автор кінчить свою працю такими словами: „Поки поставимо еволюцийно-ґенетичні системи і теорії, належить продукти народньої творчости, що служать для них матеріялом, піддати критичній аналїзї і по-

---

[1]) Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха, гл. XIII, вип. V (Сборникъ Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ, т. 46, 1890, ст. 173—260 і доповненя, т. 53, 1892, ст. 167—183.

рівняній студії, як і з боку цілої їх структури, так і з боку окремих мотивів. Ми вважаємо тим потрібнійшим домагати ся сього, що модний нині „антропольоґічний“ напрям у студіованю фолькльора погорджує сим: очевидно, далеко принанливійше і вигіднійше, намісь установляти філїяцію сюжетів дорогою трудних історично-фільольоґічних дослідів, заявити, що ті самі мотиви повстають самостійно в ріжних місцях земної кулї силою „однаковости людського духа“ і розвивають ся однаково по законах еволюції, що буцїм то йде все тими самими стежками. Але се значить розтяти вузол, а не розплутати його“ (ст. 64). До сих слів можна завважати, що автор за далеко посунув ся в непризнаваню повставаня однакових продуктів народньої творчости в ріжних місцях незалежно від себе. Народня творчість — се не щось абстрактне, відірване від землї; вона має анальоґію в писаній лїтературі, а навіть дуже часто має там свої початки. А чи в писаній лїтературі не маємо приблизно однакових творів, які повстали незалежно від себе? Та ми маємо докази, що так само народні твори можуть повстати незалежно від себе в кількох місцях. Докази ті видні найлїпше на маленьких продуктах народньої творчости, таких як загадки, приповідки, деякі віруваня і анекдоти. Однакова ситуація викликує однакову умову працю і наслїдком її можуть бути однакові твори. На них також можна найлїпше відріжнити національні верстви, що наросли на загальнолюдськім тлї.

Зазначимо в кінци, що автор не використав усеї відповідної лїтератури у своїй праці, особливо тої, що появила ся по праці Веселовского, хоч вона на остаточні висновки може й не вплинула би. Особливо-ж не відомий авторови Етноґрафічний Збірник, видаваний Наук. Тов. ім. Шевченка, хоч він є по деяких російських бібліотеках у комплєтї. А в нїм є оповіданя, звязані з темою автора і вказана до них іще чужа лїтература. (Пор. Етн. Збірн. т. III, ст. 105—111, ч. 38: Щастя і Нещастя; ч. 39: Доля богача і бідака. Етн. Збірн. т. XIII, ст. 22—31, ч. 232: Щастє і нещастє; ч. 233: Біда в кістці. Етн. Збір. т. XIV, ст. 256—264, ч. 47: Доля і злидні). *В. Гнатюк.*

Д. И. Эварницкій — Малороссійскія народныя пѣсни собранныя въ 1878—1905 гг. Катеринослав, 1906, ст. XL+772+IV, 8°.

Маємо знов перед собою нову збірку українських народнїх пісень, величезну і своїм обсягом (поверх 800 сторін друку) і числом пісень (усїх 830). Дуже приємно було б нам, колиб і квалїтативно представляв ся новий збірник імпозантно, тим більше, що головна частина пісень походить із лївобічної України, головно з харківської та катеринославської ґубернії, а далї полтавської і чернигівської, а лиш незначна частина

з ґубернії таврійської, херсонської і київської. А звісно, що лївобічні українські ґубернії, особливож полтавська, славлять ся здавна своїм співолюбством. Д. Еварницький наводить на сю тему дуже характеристичний діяльоґ, який і я вважаю потрібним тут зарепродукувати: „Е, що наші співцї! — говорять звичайно селяне катеринославської або таврійської ґубернії, коли їх просять співати яку пісню. — Ось як найдуть до нас Полтавцї та Полтавки, так отті заспівають! Там же голоси! Там же й піснї, так куди ваше діло! І заспівать і вивести і виказать — куди хоч! — Де це ти, Хомо, навчивсь такої піснї? — Та це тут у нашу ґуберню (катеринославську) приходила одна Полтавочка тай співала, так я чув, тай собі переняв. Ех і співалаж як, щоб їй усячина! — А оцїеї де навчивсь? — Це од парубка із Полтавщини" (ст. 7—8).

Досї не зробив у нас іще нїхто інвентаря друкованих народнїх пісень, хоч він міг би бути дуже користний і для учених і для тих аматорів, що хотїли би й далї збирати піснї. На підставі такого інвентаря можна би поробити дуже цїкаві висновки: коли й де була яка пісня записана й друкована; на скільки вона популярна в однїй околици чи в кількох, чи на цїлім етноґрафічнім просторі України; де знані найкрасші її відміни, а де тільки відривки або скороченя чи перерібки; котрі піснї завандрували з одної місцевости в другу й коли, а котрі перейшли від одного народа до другого і т. д. Тодї можна би також признати пальму першенства якійсь околици в витворюваню народньої поезії, а без того всякі признаваня будуть носити характер особистої симпатії автора до місцевости. Розумієть ся, що я тими словами не маю найменьшого наміру виступати проти слави якоїсь теріторії, а хочу лише вказати на доривочність деяких осудів. Ми-ж знаємо з давнїйших збірників народнїх пісень багато гарних і повних текстів із лївобічної України, коли б одначе прийшло ся нам судити про красу української, а особливо лївобічної піснї на підставі збірника д. Еварницького, то сей суд випав би дуже неприхильно.

Д. Еварницький не тикає сього питаня і не згадує про нього нї словом, за те повторяє звісну вже здавна і оклепану фразу про „псоване" народнїх пісень. По думцї автора досьвід записувачів показав, що „малороссійская пѣсня съ каждымъ годомъ, пожалуй даже съ каждымъ днемъ, все болѣе и болѣе искажается и пропадаетъ. Искаженіе это вторгается различными путями: черезъ фабрику, заводъ, рудники, желѣзную дорогу и городъ". Наслїдком того рідко можна почути — по думцї автора — правдиву українську пісню; її треба відкопувати у старих людий, у тих слїпцїв і калїк, що завдяки нещастю мусять сидїти по своїх кутах і не показувати ся нікуди (ст. 4). Тому то, каже він

дальше, „факт псованя української пісні, а також факт упадку української пісенної творчости не підлягає ніякому сумнївови і відомий кождому, хто сяк, чи так стикав ся з народом в українськім селї“ (ст. 7).

Я говорив уже про справу псованя і вигибаня пісень окремо[1]), тому не хочу тут повторяти сказане. Завважу тільки, що вже один із перших видавців українських пісень, князь Цертелев, назвав їх „умирающимъ отголоскомъ гармоніи, слышанной нѣкогда на берегахъ Днѣпровскихъ“ і ся думка повторяла ся в ріжних варіяціях ціле XIX століте, а й тепер подибуємо її у д. Еварницького. А тим часом кождий новий збірник приносив якийсь процент нових пісень, а давні дуже часто в новійших і гарнійших варіянтах, і нинї ми маємо величезний пісенний матеріял, який виданий разом науковим способом представив би красоту нашої народньої пісні в усій її повноті. Очевидно, що деякі пісні забувають ся, виходять із народнього репертуару і пропадають раз на все для науки, але се природна їх конечність, яка повтаряєть ся не лише в нас, але у всїх народів, і не лише з піснями, але з усїми витворами людського духа й думки. Та по них не лишаєть ся порожний, не заповнений нїчим простір, але творять ся нові пісні, йдуть в обіг, вигладжують ся і ошлїфовують ся і стають нарештї такими, що не мають чого стидати ся своїх попередників. Так само неправдивий погляд, буцїм би то лише старцї й калїки переховували в собі скарб народньої творчости. Коли мова про пісні, то можна сказати як раз навпаки: старцї тямлять тільки те, що з давних лїт лишило ся в їх старечій памяти, яка наслїдком природних обставин невелика, за те головними переховувачами і розширювачами зістає ся як раз молодїж, що співає при всякій нагодї, при роботї й забаві, у сьвято і будень і т. д.

А всеж таки збірник д. Еварницького робить на кождім знавцю української пісні прикре вражінє своїм змістом, таке в ньому значне число пісень розчімханих, незаокруглених, позтяганих із ріжних відломків і відривків і позлїплюваних у цїлість зовсїм механїчно так, що нераз та цїлість являєть ся тільки пустою балаканиною. Чи не красші, приміром, отсї дві стрічки пісні, знані з давнїйших збірників:

Соловію маленький, маєш голос тоненький,
Заспівай же ти менї, бо я в чужій сторонї!

від цїлої пісні на сю тему, надрукованої в д. Еварницького під ч. 200:

Зацвив терен, зацвив хміль,
Та зацвила в лузї лоза.
Голубі мої глаза

[1]) Пор. Записки, в 1902 і 1903 р., моя статя: Пісенні новотвори в українській народній словесности.

А на світ білой не смотрять,
На світ білой не смотрять,
А все про любов говорять,
А про люба, про його,
Та про милого про свого.
На пригорку стояла,
А соловейка держала.
Соловейко маленький,
А кучерявий, рябенький.
Кучерявий, рябенький,
А в тебе голос тоненький;
Запой пісеньки менї,
Та шо я в чужій сторонї.
Шо я в чужій сторонї,
Та нема роду при менї.
Нема роду, родини,
Анї вірної дружини.

Подібна пісня повтаряєть ся зараз під ч. 208 і таких можна б нацитувати цїлий ряд, якби для того було місце тай потреба.

Якжеж пояснити таку появу? Таж іще не давно, бо лише перед кількома роками, видав д. Грінченко також великий збірник пісень і майже з тої самої теріторії, що збірник д. Еварницького, а в ньому не находимо анї так сильно попсованих пісень, анї з такою поганою, сильно змосковщеною мовою, як у д. Еварницького.

На мою думку справу можна виясните способом записуваня пісень і способом їх редаґованя. Д. Еварницький не виясняє, як повстала його збірка, він каже тільки, що всї пісні записані від простого народа і переважно не під диктат, а під спів. Констатує також, що між диктатом і співанем є велика ріжниця та що не кождий чоловік годен диктувати. „Та ви ось звелїть дякови проказати словами харувимську, то не кожен дяк прокаже її, а на що вже дяк? Може кілько год співа ту харувимську. А звелїть проспівати, то тут уже він вам виведе так, що куди ваше діло“ (ст. 3). При диктатї — каже далї автор — дуже часто буде неставати слів, буде кепський розмір, а при співаню буде навпаки. Та в збірнику д. Еварницького як раз воно так: дуже часто і розмір не витриманий і бракує поодиноких слів та віршів — про що легко переконати ся, коли порівнаємо відповідні пісні з варіянтами друкованими в иньших збірниках — і римів нестає... Значить, пісні записували або дуже неграмотні люди, а редактор не задав собі працї перевести докладну контролю записів та не казав забраковані записати ще раз, або записувано їх від людий, які позабували давні тексти і говорили

лиш те, що з бідою могли собі пригадати. Найправдоподібнійше було одно й друге.

Сильно впадає в очи ще одна річ у збірнику пісень д. Еварницького: мова у деяких варіянтах страшно змосковщена. Автор поясняє се тим, що кождий сєлянин, побачивши пана, хоче говорити до нього по панськи, отже по московськи, а переказуючи слова пісні, силкуєть ся як найбільше напихати російських. Та така річ досьвідному фолькльористови не може трафити ся ніколи, бо він уже перед записуванем текстів вияснить усе селянинови, що потрібне, і навчить його, як має поводити ся в часї записуваня. Та д. Еварницький очевидно не робив сього. А шкода, бо опісля люди, мало обзнайомлені з українською мовою і мало критичні, покликають ся на такі збірки, як на євангелїя і жадають, аби письменники уживали лише виразів, наведених там і там, бо то „народні", а нам тільки „народнїх" треба в лїтературі уживати. Всякі иньші слова — то погані, як тепер модно називати на Українї — „галицькі", хоч би їх у Галичинї й не уживано. В кождім разї се засьмічене народньої пісні москалїзмами має й свою добру сторону, бо раз на все здирає леґенду про буцїм то найчистїйшу мову лївобічної України.

Що до технїчної сторони збірника, то він надрукований ще старою правописею, „романівкою", хоч минулого року можна вже було друкувати його інакше. При деяких піснях вказав д. Еварницький також паралелї, але не багато і не з усїх, бодай важнїйших збірників, заявляючи, що така робота забрала би йому багато часу і відвернула увагу від иньших занять. Подїл пісень іще старий. Ось кілько має він відділів: 1) Колядки. 2) Щедрівки. 3) Вірші на різдво й на великдень. г) Веснянки. 4) Пісні великопістні („постові" — у автора). 5) Псальми. 6) Пісні гулянки. 7) Пісні коханя. 8) Пісні родинного житя. 9) Пісні весільні. 10) Пісні економічні і „сословні". 11) Пісні історичні. 12) Пісні про королевича. 13) Пісні рекрутські. 14) Пісні салдацькі. 15) Жартовливі пісні. 16) Пісні сатиричні.

Певна річ, що всякі такі подїли мусять бути до якоїсь міри формальні, не докладні та що між ними не можна посунути строї границї, яка порішила би раз на все, що сеї або тої пісні не можна зачислити до иньшої рубрики. Хоч буває й навпаки, прим. весільних пісень не можна куди інди зачислити, так само колядок і щедрівок; за те зробити ріжницю між гагілками і веснянками труднїйше, хоч і тут можна сказати, що всї гагілки належать до веснянок, але не кожда веснянка буває гагілкою. Та все такий подїл мусить бути достаточно умотивований, чого власне не видно у збірнику д. Еварницького. Розріжнювати, приміром, колядки і щедрівки нема нїякої потреби, бо одні й другі не ріжнять ся нї формою, нї змістом, а співають ся майже ввесь час від різдва до по-

сту (се залежить від околиці) без ріжниці. Ціла ріжниця лежить у тім, що в деяких околицях до тексту колядки долучають приспів, в якім приходять слова „щедрий вечер“ і звідси термін щедрівок, або що їх співають виключно на йорданські сьвята, отже на щедрий вечер. Та деінде співають ті самі тексти на різдво. Зазначу при тім, що д. Еварницький повкладав між щедрівки церковні коляди, які зовсїм сюди не належать, прим. ч. 27 і 28.

Пісні „постові“ не мають у собі зовсїм нічого постового, а зі слів автора, що дївчата збирають ся на вулиці, роблять „танок“ і співають їх, виходило би, що се дійсно якось виглядає інакше, бо-ж кождому відомо, що селяни не гуляють у пости і перестерігають пильно сю постанову. У нас співають звичайно в піст набожні пісні, переважно церковного походженя, та чи сей звичай є на лївобічній Україні, автор не поясняє. Під ч. 58 надрукована гагілка, яку автор повинен був зачислити між веснянки; за те міг втягнути між постові пісні псальми, що мають побожний настрій, а творять окремий розділ. Пісня під ч. 60 не народнього походженя.

Відділ названий „пісні-гулянки“ міг бути зовсїм усунений. Характеру сього відділу автор не поясняє, а змістом своїм усї надруковані в нїм пісні не творять ніякої цїлости і всї можна розділити між иньші ґрупи. Те саме можна сказати і про деякі иньші відділи.

Деякі пісні у збірнику мають виразне лїтературне походженє. Пісня під ч. 83 перероблена з Шевченка, а пісні 805 і 830 майже дословно передруковані з Руданського, перша про вареники (Сидить москаль на прилаві, прижмуряє очи, Так і видно, що він бідний вареничків хоче), друга про пристава (Гнав ся пристав дуже скоро на людську біду). Є й пісні, запозичені у Росіян, прим. ч. 84, 187, 201, 222, 226, 276 і т. д. Деякі між ними письменного российського походженя, а не народнього, прим. ч. 303.

Подибують ся пісні у збірнику, які ледви нагадають свої чудові прототипи; до таких можна зачислити загально знану пісню про Петруся, ч. 284, пісню: Ой вербо, вербо кучерявая, ч. 352 і ин. Так само трафляють ся такі відривки (прим. ч. 50, 141, 225 і ин.), які можна було безпечно без шкоди для збірника пропустити. Не можна одначе заперечити, що є й дуже гарні пісні, особливо в розділах: Пісні коханя і Пісні родинного житя. Вони й творять головну вартість збірника і на їх підставі належить зачислити збірник д. Еварницького до добрих набутків нашої народньої лїтератури.

Належить зазначити в кінци, що в збірнику трафляють ся подекуди коломийки. Під ч. 66 надруковано таку коломийку:

Ой жаль менї та вечора, що не була вчора,

Ізмінив ся голосочок і тихая мова.
Голосочок на лїсочок, розмовонька різно,
Не лай мене, моя мати, шо я ходю пізно.
А хоч пізно, хоч не рано, я свій розум маю,
Яж на тії ледачії тай не потураю.

Так само надруковано коломийки під числами: 72, 78, 89—91, 145, 180, 183, 185, 186, 212—214, 221, 232, 235 і 278, причім із кількох коломийок утворювано одну пісню, прим. ч. 180. Се замітна поява, бо показує, що коломийка ширить ся й на Україні, хоч не під своєю назвою. *Б. Гнатюк.*

Dr. Friedrich Lorentz — Slovinzische Texte (Изданіе Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ). С. Петербургъ, 1905 (вийшло 1906 р.), ст. 150, 8⁰.

Автор отсеї книжки знаний уже славістам із попереднїх своїх праць. У 1903 р. надрукував він у Журн. Мин. Нар. Просв. кн. І (ст. 120—144) докладну статистику Славян німецької провінції Поморя (Pommern), а крім того петербурська Академія Наук видала того-ж року велику граматику тих самих Славян, зладжену дром Ф. Льоренцом п. н. „Slovinzische Grammatik". По обчисленю автора усіх поморських „Словінців" є 183 особи; очевидна отже річ, що вони незабаром вигинуть зовсім, не лиш тому, що їх число мінїмальне, але що крім того не жиють вони разом, лише розкинені по кількох місцевостях і змішані з иньшими націями, по кілька душ у селї. Автор перейшов усї села, де жиють „Словінцї" і списав, на скільки міг, останки їх мови так, що з усїх сїл маємо надруковані тексти, з виїмком одного (Zietzen), де жило 5 „Словінців", одначе авторови не вдало ся нїчого записати. Мова сього відломку славянського племени опрацьована так докладно автором і всесторонно, що не один правдивий нарід міг би йому позавидувати.

Автор трактує се вимираюче племя як самостійне у Славянщинї. Близше познайомленє з мовою показує одначе велике її спорідненє з польською мовою і то хто знає, чи не багато близше, як кашубський діялект. На швидку трудно се оцїнити докладно, особливо що до фонольоґії, а то тому, що автор уживає масу ріжних знаків і значків для наданя всяких відтїнків поодиноким звукам; треба би отже, щоби для контролї автор подав тою самою правописею якісь польські тексти прим. із діялектів Познанщини, або щоб транскрібував чи він сам, чи хто иньший тексти „Словінців" на звичайну польську правопись. Тодї можна би без похибок означити, на скільки сей діялект сходить ся з польськими і з якими, а на скільки відріжняєть ся від них. У кождім разї обставина спорідненя діялекту „Словінців" із польськими може зава-

жити дуже багато при вияснюваню питаня про походжене сього славянського племени. Додам іще, що в діялєкті подибує ся значне число ґерманїзмів, що зрештою зовсім зрозуміле і природне, бо він же являє ся лиш маленькою оазою на просторі німецької мови.

Тексти записувані дром Ф. Льоренцом з чисто фільольоґічною цїлею. Він дбав про те, щоб зібрати як найбільше форм і слів, тому й звертав виключно увагу на те, аби оповідач говорив йому, а не на те, що й як говорить. Фолькльорист робить зовсїм навпаки; він шукає виключно таких оповідачів, що не тільки мусять знати оповіданя, але ще й мусять уміти віддати їх гладко, без непотрібних втручувань, повторень, пропусків і т. д. Через те фолькльорист мусить перейти нераз кілька сіл, поки знайде відповідного оповідача, а фільольоґ може задоволити ся поодинокими формами, словами та фразами. Наслїдком того бувають одначе тексти такі погані і нерівнї стилїстично, що непризвичаєному чоловікови трудно їх читати, і се власне має місце у дра Ф. Льоренца. Зараз перше оповідане п. н. „Die Entstehung der Kluken" страшно кучеряве, а таких є значне число, хоч не можна заперечити, що подибують ся тексти й зовсїм гладко оповіджені.

Тексти дра Ф. Льоренца не приносять для фолькльористів нїчого особливо цікавого. Не багато їх буде користувати ся сими текстами чи то задля незнаня мови, чи задля незрозумілої їм правописи. Всеж таки вони мають своє значінє раз тому, що репрезентують вигибаюче племя, друге тому, що при порівняних студіях звертаєть ся увагу на всякий матеріял, відомий і оголошений публично, без огляду на його стилїстичну кваліфікацію, коли тільки він не пофальшований, що очевидно в нашім випадку не має місця. Для порівнуваня ж тут доволї багато матеріялу; згадаю хочби кілька оповідань, розширених і між нашим народом. Під назвою „Streiche der Rower" подані анекдоти про дурних людий, як вони тягнуть бика на дах, аби там випас траву, що виросла припадком; про те, як сіють сіль, а родить ся кропива; як чотири хлопи носить по житї одного, бо він хотїв вимикати хабазє, а бояв ся потолочити жита; як спроваджують млинський камінь із гори, запхавши в його дїру віта, аби ним кермував; далї оповіданя про закляті скарби, що горять так само, як у нас; про сильного слугу, що хоче від разу принести цїлу студню з водою, аби не бігати все з коновкою; про дївчину і розбійників; про те, як лис скидав рибу з воза і вчив вовка ловити хвостом рибу в полонцї; про вовка на весїлю; як заяць і черепаха бігли до мети; про приязнь лиса до когута, доки не надбіг пес і т. д. Що до змісту текстів, то вони дуже ріжнородні; є між ними казки, леґенди, анекдоти, приповідки, піснї й иньші. Автор друкує їх очевидно без систематики і без паралєль.

В. Гнатюк.

Книги й статї обговорені в сїм томі:

Письма и донесенія іезуитовъ о Россіи конца XVII и начала XVIII вв. Спб., 1904.

Б. Барвінський — Жиґимонт Кейстутович, великий князь литовско-руский, 1905.

— Жиґимонт Кейстутович, князь Новгородка литовского, 1906.

— Уваги до зносин митрополита Ісидора з Жиґмонтом Кейстутовичем, 1906.

A. Kopystiański — Książę Michał Zygmuntowicz, 1906.

A. Prochaska — O rzekomej unii 1446 r., 1904.

F. Papée — Polska i Litwa na przełomie wieków średnich, 1903.

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, в. XIII, XVIII, XIX, 1906.

П. Покрышкинъ — Отчетъ о капитальномъ ремонтѣ Спасо-Нередицкой церкви въ 1903 и 1904 годахъ, 1906.

F. Rauers — Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland, 1906.

S. Dobrzycki — Z dziejów literatury polskiej, 1907.

W. Hahn — Literatura dramatyczna w Polsce XVI w., 1906.

Акты издаваемые виленскою комиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXX, 1906.

А. Крыловскій — Львовское Ставропигіальное Братство, 1904.

Архивъ Юго-Западной Россіи, ч. I т. X, XI і XII, 1904.

И. Каманинъ — Эпизоды и дѣятели эпохи Богдана Хмельницкаго, 1905.

— Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго, 1905.

F. Rawita Gawroński — Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza, 1906.

Я. Рейтенфельсъ — Сказанія свѣтлѣйшему герцогу Тосканскому Козьмѣ третьему о Московіи, 1906.

S. Starzyński — Kilka słów o Stanach galicyjskich, 1906.

B. Łoziński — Z czasów i aktów dominikalnych, 1906.

M. Mann — Wincenty Pol, II, 1906.

А. Сонни — Горе и доля въ народной сказкѣ, 1906.

Д. Эварницкій — Малороссійскія народныя пѣсни, 1906.

F. Lorentz — Slovinzische Texte, 1906.

ПОКАЗЧИК

до тт. LXIX—LXXIV Записок Наукового Товариства ім. Шевченка[1])

(рік XV).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Голійчук Федор. Хмельницький і сокальські бернардини. LXXI, Misc. с. 161—163.

Грушевський М. Вступне слово. LXIX, с. 5—6.

Грушевський М. До біоґрафії митрополита Онисифора Дівочки. LXXIV, с. 5—9.

Грушевський М. З облоги Белза в 1352 р. LXXIII, Misc. с. 158—9.

Грушевський М. Коли сфабрикована грамота Любарта Луцькій катедрі. Критична замітка. (З поводу статї Д. Щербаковського: Фундушевая запись князя Любарта луцкой церкви Іоанна Богослова 1322 г. в Чтен. Кіев. Общ. Нест. Лѣт. т. XVIII, вип. 3—4). LXX, с. 71—72.

Грушевський М. Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсіміле листу й початки). LXXII, с. 1—8.

Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-полїтичних і економічних відносин Західньої України. Серія друга (ч. 81—132) (рр. 1531—1574). LXIX, с. 84—166.

Грушевський М. Одна з українських колекцій. LXXI, Misc. с. 158—160.

Г(рушевський) М. Універсал Ганни Хмельницької, передмова, див. Кревецький Ів.

Грушевський Олександр. З українського культурного і наукового житя в середині XIX в. LXXIV, с. 69—92.

Джиджора І. До питання про свобідний перехід посполитих на Українї в 20-х рр. XVIII в. LXX, Misc. с. 168—170.

Джиджора Іван. З новійшої української історіоґрафії. Александра Ефименко: Южная Русь, очерки, изслѣдованія и замѣтки, I—II. Спб., 1905. LXXI, 134—157.

---

[1]) Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліоґрафія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Джиджора Іван. Справа поминання гетьманського імени на „переносї“. LXXII, Misc. c. 142—145.

Джиджора Іван. Україна в першій половинї 1738 р. (Сборникъ имп. русскаго ист. Общества т. 120. Бумаги кабинета министровъ т. VII, 1738 г. январь—іюнь). LXIX, c. 70—83.

Заклинський Богдан. Польська „Реєнція“ в Станиславові 1809 р., з передм. *Ів. Фр.* LXXIII, Misc. c. 159—164.

Зубрицький Михайло. Велика родина в Мшанци Старосамбірського пов. LXXIII, c. 119—124.

Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села. LXX, c. 114—167, 96—133, LXXIV, c. 93—128.

Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften. LXIX, c. 230—240.

Колесса Філярет. Ритміка українських народних пісень. LXIX, c. 7—30; LXXI, c. 44—95; LXXII, c. 70—111; LXXIII, c. 65—118; LXXIV, c. 33—68.

Кревецький Іван. В справі відозви полк. Пйотровского з 1849 р. LXXI, Misc. c. 163—165.

Кревецький Іван. До історії орґанїзовання національних ґвардій в 1848 р. (Польська „нелеґальна“ ґвардія в Станїславові). LXXIII, c. 125—142.

Кревецький Іван. З виборчого руху у східній Галичинї в 1848 р. (вибір Івана Капущака). LXX, c. 73—75.

Кревецький Іван. Українська вірша про уманську різню. LXXII, Misc. c. 145—146.

Кревецький Ів. Універсал Ганни Хмельницької, з передмовою *М. Г.* LXIX, Misc. c. 167—168.

Крипякевич Іван. Автобіоґрафія холмського сьвященика з першої половини XIX віка. LXXIII, c. 143—157.

Крипякевич Ів. Пастирський лист Ангеловича з 1799 р. LXXII, Misc. c. 146—147.

Крипякевич Ів. Чи Шашкевичеві вірші? LXX, Misc. c. 171.

Кузеля З. Антропольоґічні й археольоґічні часописи за 1904 р. I. Антропольоґічні часописи, II. Преісторичні часописи. Археольоґічні часописи. Часописи присьвячені старинностям. LXIX, Н. Хр. c. 112—133; LXX, Н. Хр. c. 177—190.

Кузеля Зенон. Етноґрафія в західноевропейських часописях за рік 1904 з деякими доповненями за р. 1903. LXXI, Н. Хр. c. 166—194; LXXII, 148—174.

Кузеля Зенон. Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности. Розбір мотивів, звязаних з його іменем. (Далї). LXIX, c. 31—69; LXX, c. 76—113.

Маслов Сергій. Рукописи Софійської катедри в Київі. (Н. И. Петровъ. Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Кіевѣ. Выпускъ III. Библіотека Кіево-Софійскаго собора, М. 1904. (IV+307+LVXIII стор.). LXXII, c. 122—140.

Огляд часописий за р. 1905. Часописи українські. LXXIII, Н. Хр. c. 166—186; LXXIV, c. 150—198.

Перетц В. Польські пісні записані Українцем при кінці XVII столїтя. LXXIV, Misc. c. 141—145.

Перетц Володим. Українське питанне в осьвітленню польського поета XVII віка. LXXI, c. 1—21.

Показчик до тт. LXIII—LXVIII Записок Наукового Това-

риства ім. Шевченка. LXIX, с. 214—230.

Рудницький Степан др. Полученне Сяна з Дністром в ледовій добі. Тимчасова звістка. LXXII, Misc. с. 141.

Созанський Ів. До ґенези творчости М. Шашкевича. LXXIII, Misc. с. 164—165.

Созанський Іван. До історії участи галицьких Русинів у словянськім конґресї в Празї 1848 р. LXXII, с. 112—121.

Созанський Ів. З літературної спадщини Вагилевича. LXX, Misc. с. 171—176.

Созанський Ів. Причинок до біоґрафії Івана Вагилевича. LXIX, Misc., с. 169—171.

Франко Іван. До історії українського вертепа, історично-літературні студії й матеріали, LXXI, с. 22—43; LXXII, с. 9—79; LXXIII, с. 5—64.

Франко Іван др. Кінцеві записки в староруських рукописах. LXXIV, Misc. с. 145—149.

Франко Іван. Пісня про Правду і Неправду, історично-літературна розвідка. LXX, с. 1—70.

Франко Іван. Причинок до українського віршописання XVIII в. LXIX, Misc. с. 168—169.

Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи. LXXIV, с. 10—32.

Щурат В. др. З незнаної польської рукописи XVII в. LXXIV, Misc. с. 129—141.

II. Рецензії й реферати (Наукова Хроніка і Бібліоґрафія).

Abhandlungen d. histor. Klasse d. kön. bayerischen Akad. d. Wissenschaften, XXIII Band, I, II, Abt., München, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 182.

Abhandlungen d. kön. Gesel. d. Wissenschaften zu Göttingen. Phil. hist. Klasse. Neue Folge. 1900—1904, Band III—VIII. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 181—2.

Abhandlungen d. sächsischen Gesells. hist. phil. Kl. 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 182.

Абрамовъ Иванъ. Черниговскіе Малороссы. Бытъ и пѣсни населенія Глуховскаго уѣзда. Этнографическій очеркъ. Спб. 1905, с. 42. *В. Гнатюк*, LXXIV, Бібл. с. 230—232.

Автономныя монеты Галицкой Руси XIV и XV ст., К., 1905, ст. 19+1 таблиця. *М. Грушевський*, LXXI, Бібл. с. 202—203.

Alemania. Z. f. alem. u. fränkische Geschichte, Volkskunde, Kunst u. Sprache, hrg. v. F. Pfaff, Freiburg i. Br., IV, V, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 174—175.

Allgemeines Literaturblatt, hrg. v. Schnürer, XIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 183.

Analecta Bollandiana, ed. Carolus d. Smedt, XXII, 1903, XXIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180.

Anglia, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 169—170.

Annalen d. Ver. f. Nassauische u. Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 24 Band, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 186.

Annales de géographie, XII, XIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 171.

Annales de l' Académie

Royale d' Archéologie de Belgique, LV, 1903. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 183.

Annales de la Société d' Archeologie de Bruxelles, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 183.

L' antropologie, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 177—179.

Anzeiger d. german. Nationalmuseums, 1904, I—IV. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 183.

Anzeiger f. schweizerische Altertumskunde, V, 1903/4, Zürich 1904, VI, 1904/5, 1905. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184—185.

Arnim L. A. und Clemens Brentano. Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder. Drei Teile in einem Bande. Hundertjahrs-Jubelausgabe herausgegeben von Eduard Grisebach. Липск, 1906. *І. Ф.* LXXIV, Бібл. с. 204—205.

Артистичний Вістник за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 176—177.

Archiv d. histor. Ver. d. Kantons Bern, XVII, 1903, XVIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 156.

Archiv für Antropologie, під ред. І. Ранке і Г. Тіленіуса (1904, I—II тт.). *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 172—174.

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen u. Litteraturen, CXII, CXIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 162—163.

Archiv f. Geschichte u. Altertumskunde von Oberfranken, XXII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 154.

Archiv f. kathol. Kirchenrecht, 1903 (83), 1904 (84). *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. т. 180.

Archiv f. Kulturgeschichte, hrg. v. Steinhausen, II, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 175.

Archiv f. Religionswissenschaft hrg. Dieterich u. T. Achelis, Leipzig, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 175—177.

Archiv f. Reformationsgeschichte, Texte u. Untersuchungen, hrg. v. W. Friedensburg, I. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180.

Archiv für slavische Philologie за 1905 р. *І. С.* LXXIV, Н. Хр. с. 195—197.

Archivio di psichiatria, XXIV, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 182.

Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, XXII, 1, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 186—187.

Archivio Trentino, XIX, Trento, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184.

Atti della R. académia dei Lincei, S. V. Notizie degli Scavi di Antichitá, Vol. I. Roma, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 181.

Atti della Societá romana di Antropologia, Roma, X, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 181—182.

Atti e memorie della Societá Istriana di archeologia, XX, Parenzo, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184.

Balaban Majer. Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku. Львів, 1906, ст. XXIV+578+188. *Ів. Крипякевич*, LXXII, Бібл. с. 202—207.

Balzer O. Historya ustroju Polski, przegląd wykładów uniwersyteckich. Кр. 1905, ст. 33. (відб. з Sprawozdania z czynności akad. umiejętności). *М. Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 210—211.

Balzer O. Verfassungsgeschichte Polens (Bulletin internat. de l' Academie, 1905, XII, с. 97—137). *М. Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 210—211.

Baltische Studien, VII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 154.

Барацъ Г. Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, имѣющія отношеніе къ евреямъ и еврейству. I. Два разсказа Кіево-Печерскаго Патерика (Кіевская Старина, 1906, III—IV, стор. 298—311). *Ів. Франко*, LXXII, Бібл. 190—193.

Барсуковъ Николай. Жизнь и труды М. П. Погодина, т. I—XX, 1888—1906. *Ол. Грушевський*, LXXIV, с. 69—92.

Basler Z. f. Geschichte u. Altertumskunde, III, 1903, IV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 156.

Beiträge zur alten Geschichte, hrg. v. Lehmann u. Kornemann, III. 1903, IV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 158—159.

Beiträge zur Antropologie und Urgeschichte Bayerns, XV Band, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 182—183.

Beiträge zur Assyriologie u. semit. Sprachwissensch. Leipzig, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 157.

Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde 1903—1904, IV, 2; V, 1, 2. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 194.

Beiträge zur Geschichte d. deuts. Sprache u. Literatur. Halle, 1903, 1904. XXVIII, XXIX. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 167.

Beiträge zur Geschichte d. Stadt Rostock, hrg. v. Ver. f. Altk., v. K. Koppmann, 1904, IV. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 152.

Beiträge zur. Gesch., Topographie u. Statistik d. Erzbisch. München-Freising, VIII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 156.

Beiträge zur Kunde d. indogerman. Sprachen 1903, 1904, XXVII, XXVIII. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с 161.

Beiträge zur sächs. Kirchengeschichte hrg. v. Dibelius u. Th. Brieger, 17, 1903, Leipzig, 1904, *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 155.

Bericht des Schleswig Holsteinischen Museums Vaterländischer Altertümer bei d. Univ. Kiel, hrg. v. J. Mestorf, Kiel, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 183—184.

Berliner Beiträge zur germ. u. romanischen Philologie, veröf. v. Dr. E. Ebering, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 165.

Bibliotekа warrzawska за р. 1905. *I. Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 186—188.

Библіотека, див. Соколовъ Е. М.

Biblische Z., Freiberg, II, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Бобринской А. графъ, Херсонесъ Таврическій, историческій очеркъ, Спб., 1905, ст. VIII+196. *Ів. Франко*, LXIX. Бібл. с. 184—187.

Богословскій Вѣстникъ за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 178.

Bonner Jahrbücher, 1903. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 185.

Boratyński Ludwik Dr. Kozacy i Watykan. Kartka z dziejów dyplomacyi kozackiej za Stefana Batorego. (Przegląd polski 1906, кн. IV, жовтень, с. 1—40). *Ів. Крипякевич*, LXXIV, Бібл. с. 209—210.

Brentano Clemens — див. Arnim L. A.

Brandenburgia, XII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 152—153.

Braunschweigisches Magazin, VIII. 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 154.

Будзиновский В. Ковацкі часи в народній пісні, з замітками. Льв., 1906, ст. 237. *Ів. Франко*, LXXIII, Бібл. с. 205—211.

Buzek Józef Dr. Stosunki zawodowe i socyalne ludności w Galicyi według wyznania i narodowości. Na podstawie spisu ludności z dnia 31 grudnia 1900 r. Львів, 1905, ст. 51+31, 4°. *М. Лозинський*, LXXI, Бібл. с. 219—228.

Буковина за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 183.

Bulletin de correspondance hellénique, XXVI, XXVII, 1902/3, 1903/4. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 183.

Bulletin de la soc. d' antrop. de Bruxelles i Memoires, 1904, XXIII. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 181.

Bulletin de la soc. dauphinoise d' etnologie et d' antropologie, 1903, Grenoble, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 190.

Bulletin de l' Institut Arch. Liégois, 1904, XXXIV. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 183.

Bulletin et mémoires de la soc. d' antropologie de Paris, XIV, V, 1903, XV, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 179—181.

Bulletino della Commissione di Archeologia cristiana, XXXI. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184.

Bulletino di Archeologia e storia Dalmata, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184.

Bulletino di paletnologia italiana. S. III, T. X, Parma. 1904 (XV). *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 180—181.

Wallonia, XI, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 183—184.

Warsage de, Rodolphe. — Histoire du célèbre théatre liégeois de Marionettes, étude de folklore, Брюкселя, 1905, ст. 148. *Ів. Франко*, LXXI, Бібл. с. 197.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1905. *Ол. Гр.* LXXIV, Н. Хр. с. 175—176.

Wiener Zeitschrift f. d. Kunde d. Morgenlandes, hrg. u. redig. v. J. Karabacek, D. Müller и инь. XVIII, Wien, 1904. *З. Кузеля*, LXXII. Н. Хр. с. 157.

Wjela Radyserb Jan. Přislowa a přisłowne hrónčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow. Dorjadował a wudał Dr. E. Muka. Будишин. 1902, XIV+314. *З. Кузеля*, LXXIII, Бібл. с. 226—228.

Вѣстникъ Европы за р. 1905. *Ол. Гр.* LXXIV, Н. Хр. с. 174.

Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina. IX Band. Wien 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 189—190.

Власьевъ Г. А. Потомство Рюрика. Матеріялы для составленія родословій, томъ I: Князья Черниговскіе, часть I-я. Спб. 1906, ст. VII+667+8. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 192—193.

Власьевъ Г. А. Родословныя таблицы. Приложеніе къ 1-й части 1-го тома книги „Потомство Рюрика". Спб. 1906, 4°, 12 таблиць. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 192—3.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 167—168.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 171.

Württembergische Vierteljahrshefte f. Landesgeschichte, XIII, 1904, Stuttgart. *З. Кузеля*, LXXII. Н. Хр с. 151.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne за р. 1905. *І. Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 190.

Hadaczek Karol. Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru. (Materyały antropol.-archeologiczne i etnograficzne, VI, с. 3—12). *З. Кузеля*, LXXII, Бібл. с. 185—189.

Hadaczek Karol. Światowit. Szkic archeologiczny. (Materyały antropol.-archeologiczne i etnograficzne, т. VII, с. 114—121). *З. Кузеля*, LXXII, Бібл. с. 185—189.

Hermes, Zeits. f. class. Philologie hrg. v. Fr. Leo u. C. Robert, Berlin, XXXIX, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 158.

Hessische Blätter f. Volkskunde, 1904, III. *З. Кузеля*, LXXI, H. Xp. c. 181.

Historisch-politische Blätter hrg. v. Binder u. Jocher, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 156.

Historische Monatsblätter f. d. Prov. Posen, hrg. v. Dr. A. Warschauer, IV, V, Posen, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 153.

L' Homme préhistorique. Revue mensuelle illustrée d' archéologie, d' antrop. préhist., publiée sous la Direction de M. M. le Dr. Chervin, A. de Mortillet. 1-ne Année, 1903, Paris. *З. Кузеля*, LXX, H. Xp. c. 179—180.

Gardthausen P. Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften im Verein mit Fachgenossen. (Byzantinisches Archiv als Ergänzung der Byz. Zeit. hrg. von R. Krumbacher, Heft 3, Липськ, 1903). *З. К.*, LXIX, Бібл. с. 205—206.

Geographische Zeitschrift, hrg. v. A. Hettner, IX, X. Leipzig 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, H. Xp. c. 167.

Geographischer Anzeiger, Blätter f. d. geograph. Unterricht, 1904, V. *З. Кузеля*, LXXI, H. Xp. c. 172.

Geographischer Literaturbericht für 1904. *З. Кузеля*, LXXI, H. Xp. c. 169.

Geographisches Jahrbuch hrg. v. H. Wagner, Gotha XXVI, 1903, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, H. Xp. c. 171—172.

Germanistische Abhandlungen hrg. v. Fr. Vogt. Breslau, 1904, Heft 21, 22, 23. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 169.

Goetz Leopold Karl Dr. Das Höhlenkloster als Kulturzentrum des vormongolischen Russlands, (Кіево-Печерскій Монастырь какъ Културный (sic!) центръ Домонгольской Россіи), Пасау, 1904, ст. XXXIV+238. *Ів. Франко*, LXX, Бібл. с. 198—199.

Гетцъ Л. К. Памятники Древне-Русскаго Каноническаго Права. Kirchenrechtliche und kulturgeschichtliche Denkmäler Altrusslands... (Kirchenrichtliche Abhandlungen herausgegeben von Dr. Ulrich Stutz, 18. u. 19. Heft), Штутґарт, Енке, 1905. ст. X+403. *М. Грушевський*, LXXI, Бібл. с. 198—199.

Göthejahrbuch, XXIV, 1903, XXV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 168.

Globus, LXXXV—VI, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, H. Xp. c. 172—174.

Gloger Zygmunt. Encyklopedya staropolska ilustrowana. Варшава, I—IV, ст. 190—193. *Ів. Франко*, LXXI, Бібл. с. 213—217.

Голубинскій Е. Вопросъ о заимствованіи домонгольскими Русскими отъ Грековъ такъ называемой схедографіи, представлявшей собою у послѣднихъ высшій курсъ грамотности (Извѣстія отдѣл. р. яз. и слов. 1904, кн. 2, 49—59). *М. Тершаковець*, LXX, Бібл. с 197—198.

Górski Pobóg Władysław. Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast,

miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowieduich dokumentów. Wydanie nakładem księżny Amelii Czetwertyńskiej, Краків, 1903, ст. 346 + мапа, вел. 8°. *М. Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 208—210.

Grużewski Bolesław. Sądownictwo królewskie w pierwszej połowie rządów Zygmunta Starego, Львів, 1906. ст. 124. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 205.

Даниловъ В. Взаимовліяніе украинскихъ погребальныхъ причитаній и бытовыхъ пѣсень (К. Старина, 1905, III. ст. 230—236). *В. Гнатюк*, LXXIV, Бібл. с. 227—30.

Даниловъ В. Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи, (К. Старина, 1905, IV, ст. 303). *В. Гнатюк*, LXXIV, Бібл. с. 227—230.

Даниловъ В. Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ, (К. Старина, 1905, XI—XII, ст. 123—209). *В. Гнатюк*, LXXIV, Бібл. с. 227—230.

Дві облоги Львова. Переяславська угода за Миколою Костомаровом (Видавн. тов. „Просьвіта“, ч. 304—305). Львів, 1905, ст. 62. *С. Т.*, LXXI, Бібл. с. 204.

Deutsche geographische Blätter, hrg. von d. geogr. Gesel. in Bremen durch Dr. A. Oppel u. Dr. W. Wolkenhauer, XXVI, 1903, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 168—169.

Deutsche Geschichtsblätter. Monatsschrift zur Förderung d. landgeschichtlichen Forschung... hrg. v. A. Tille, Gotha, 1904, V. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 149.

Deutsche Kolonialzeitung, XX, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 172—173.

Deutsche Rundschau f. Geographie u. Statistik, hrg. v. Prof. Dr. Fr. Umlauft, Wien-Leipzig, 1903, 1904, XXV, XXVI. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. 171.

Deutsche Volkslied das, (1904, Н. 1—10, ст. 176). *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 182—183.

Deutschen Kolonien die, II, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 172.

Deutsches Kolonialblatt, XIV, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 172.

Delahaye Hippolyt S. J. Les légendes hagiographiques, вид. 2, Брукселя, 1906, ст. 260. *І. Франко*, LXXIV, Бібл. с. 200—203.

Denkschriften d. kaiserl. Akademie d. Wiss. Phil. histor. Klasse. 50 B., Wien, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 181.

Dzieje porozbiorowe narodu polskiego w żywem słowie, zesz. V i VI. Z dziejów Hajdamaczyzny, z przedmową Henryka Mościckiego, część I i II (Bezpłatny dodatek dla prenumeratorów „Tygodnika Ilustrowanego“), Варшава, 1905, ст. XII+151+168. *Ів. Франко*, LXXII, Бібл. с. 123—224.

Діло за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 177—181.

Dieterich K. Eine Gruppe neugriechischer Lieder aus dem Akritencyklus (Byzantinische Zeitschrift, 1904, ст. 53—72. *З. Кузеля*, LXXII, Бібл. с. 194—197.

Довнаръ - Запольскій М. Очерки по организаціи западнорусскаго крестьянства въ XVI вѣкѣ. К., 1905, ст. VI+307+168. *М. Грушевський*, LXX, Бібл. с 200—201.

Доманицкій В. Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Каневскомъ. Новые варіанты и литература пѣсни (Кіев. Старина, 1905, III,

ст. 480—494). *В. Гнатюк*, LXXIII, Бібл. с. 212—214.

Доманицкій В. Пѣсни о Нечаѣ. Новые варіанты и литература пѣсни (Кіев. Старина, 1905, I, ст. 66—88). *В. Гнатюк*, LXXIII, Бібл. с. 211—212.

Dresdner Geschichtsblätter hrg. vom Verein f. Gesch. Dresdens, 1903. XII, 1904, XIII. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 155.

Dubiecki Maryan. Przymierze dziedzica z poddanymi rolnikami. Rzecz z dziejów ludu wiejskiego w Polsce, Краків, 1905, ст. 32 (Відб. з Archiwum do dziejów oświaty). *І. Джиджора*, LXXII, Бібл. с. 224—227.

Euphorion, 1904, XI. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 168—169.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 170—171.

Економіст за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 195.

Этнографическое Обозрѣніе за р. 1905. *В. Г.* LXXIV, Н. Хр. с. 185—186.

Ждановъ И. Н. Сочиненія, томъ первый. Спб., 1904, с. V+869. *Ів. Фр.* LXIX, Бібл. с. 190—192.

La Geographie, 1903—1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 170.

Живая Старина за р. 1905. *В. Г.*, LXXIV, Н. Хр. с. 184—185.

Житецкій П. И. О переводахъ евангелія на малорусскій языкъ. Спб., 1906, кн. 65 (Відб. з Извѣстій отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ). *Ів. Франко,* LXX, Бібл. с. 214—216.

Жуковичъ П. Историческія обстоятельства, предшествовавшія возобновленію патр. Θеофаномъ западно-русской церковной іерархіи (Христіанское чтеніе, 1905, V—VI). *Ю. С.*, LXXIV, Бібл, с. 210—212.

Жуковичъ П. Первый польскій сеймъ послѣ возстановленія патр. Θеофаномъ православной церковной іерархіи (Христіанское чтеніе, 1905, XI—XII). *Ю. С.*, LXXIV, Бібл. с. 210—212.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 174—175.

Заклинський Роман. Поясненє одного темного місця в Слові о полку Ігоревім (Передрук з „Діла“), Львів, 1906. ст. 45, мал. 8°. *Ів. Франко*, LXXI, Бібл. с. 200—202.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета за р. 1905. *Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 165—166.

Записки Общества исторіи, филологіи и права при Имп. Варшавскомъ Универтитетѣ, кн. I. Варшава, 1902, кн. II і III, 1904, *З. Кузеля*, LXXI, Бібл. с. 236—238.

Sitzungsberichte d. phil.-histor. Klasse d. kais. Ak. d. Wiss. 148 Band, Wien, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180—181.

Ивакинъ И. М. Князь Владиміръ Мономахъ и его поученіе, часть первая: Поученіе дѣтямъ, Письмо къ Олегу и отрывки, Мва, 1901, ст. 326. *М. Г.*, Бібл. с. 189.

Иваницкий С. Переяславскій епископъ Гервасій Линцевскій и начало возсоединенія уніатовъ въ западной или польской Украинѣ (1757—1769 гг.) Камінець, 1904, ст. XII+392, вел. 8° (відбитка з X т. „Трудів подольск. церк. истор.-археолог. общества“). *І. Шпитковський*, LXXIV, Бібл. с. 213—222.

Iduna, Monatschrift f. Volks-

tum u. Kunst. Forts. d. deuts. Zeits. Begründet u. herausgegeben v. E. Wachler. VI. 1903—1904. Weimar, 1904. *З Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 171—172.

Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София за 1904 и 1905 год. Печатано подъ редакцията на проф. Л. Милетичъ уредникъ на семинара Софія, 1905, с. XVI+463. *З. Кузеля*, LXIX, ~~Бібл.~~ с. 211—212.

Извѣстія историко-филологическаго Института князя Безбородко въ Нѣжинѣ. Томъ XX і XXI, Ніжин, 1902 і 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Бібл. с. 234—236.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи Наукъ за р. 1905. *І. С.*, LXXIV. Н. Хр. с. 179—182.

Извѣстія русского археологическаго института въ Константинополѣ, т. VII, вып. I, Софія 1901; вып. 2—3, 1902, VIII вып. 1—2, 1902, вып. 3, 1903, IX вып. 1—2. *З. Кузеля*, LXX, Бібл. с. 191—194.

Иконниковъ В. С. Крестьянское движеніе въ Кіевской губ. въ 1826—27 гг. въ звязи съ событіями того времени. (По архивнымъ матеріаламъ). Спб. 1905, с. 86+V. *Ів. Джиджора*, LXXII, Бібл. с. 227—230.

Indogermanische Forschungen, XVI, B., 1904; XVII, 1904/5. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 160—161.

Internationales Archiv f. Ethnographie. 1903, XVI, H. VI, XVII, H. I—IV. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 166—167.

Историческій Вѣстникъ за р. 1905. *Ол. Гр.* LXXIV, Н. Хр. с. 176—177.

Каминскій В. Краткое описаніе говора села Косарева, Дубенскаго уѣзда, Волынской губерніи (Русскій филологическій Вѣстникъ 1904, I, кн. 255—279). *М. Тершаковецъ*, LXIX, Бібл. с. 208—209.

Каретниковъ С. Волынская Губернія, географическо-историческій очеркъ. Изданіе первое, Ковель, 1905, ст. 90+мапа. *М. Г.*, LXXIV, Бібл. с. 232.

Карскій Е. Ѳ. Малорусскій люцидарій по рукописи XVII в. Текстъ, составъ памятника и языкъ, Варшава, 1906, ст. 57. *В. Перетц*, LXX, Бібл. с. 212—214.

Katalog rękopisów Akademii umiejętności w Krakowie, zestawił Jan Czubek. Кракія, 1905, III+1 нен. +313, мал. 8°. *З. Кузеля*, LXXII, Бібл. с. 238—239.

Katholik der, hrg. v. J. M. Raich, LXXXIII, LXXXIV, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Католицкий Всхід за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 186.

Quartalblätter d. historischen Ver. f. d. Grossh. Hessen, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 154,

Kwartalnik historyczny за р. 1905. *І. Кр—ч.*, LXXIV, Н. Хр. с. 189—190.

Quellen u. Forschungen a. italien. Archiven u. Bibliotheken, VI, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 156.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, Н. Хр. с. 172.

Кіевская Старина за р. 1905. *І. Д.*, *В. Г.*, LXXIV, Н. Хр. с. 150—164.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 167.

Comptes rendus de l' Academie des Inscriptions et Belles-

lettres, 1903. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 183.

Кондаковъ Н. Лицевой иконописный подлинникъ, томъ I: иконографія Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа, историч. и иконограф. очеркъ. Спб. 1905, ст. 97 in fol. з 116 рис. + атляс з 143 табл. in fol. *М. Грушевська*, LXIX, Бібл. с. 187—188.

Korrespondenzblatt d. deut. Gesel. für Antrop., Ethn. u. Urgesch. (1904). *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 174—176.

Korrespondenzblatt d. Ver. f. niederd. Sprachf., XXIV, 1903. *З. Кузеля*, LXXII. Н. Хр. с. 168.

Korrespondenzblatt d. Vereines f. siebenbürgische Landeskunde, XXVI, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 150.

Костомаров див. Дві облоги.

Краткое описаніе рукописей церковно-историческаго древнехранилища при братствѣ св. бл. вел. кн. Александра Невскаго. Вып. I. Володимир (на Клязмі), 1906, ст. V+154. *В. Перетц*, LXXIV, Бібл. с. 238—239.

Кревецький Іван. Аґрарні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—9 рр. До історії боротьби за суспільно-економічне визволене українських мас у східній Галичині. (Відбитка з фейлетону „Діла“ чч. 135—137 з р. 1906), Льв., 1905, ст. 23, 16⁰. *С. Т.*, LXXIV, Бібл. с. 222—225.

Кревецький Іван. Цуцилівська трівога в 1848 р. Причинки до історії останніх днів панщини в Галичині. (Відбитка з „Наукового Збірника“, присьвяченого проф. Михайлови Грушевському...). Льв., 1906, ст. 38, вел. 8⁰. *С. Т.*, LXXIV, Бібл. с. 222—225.

Krytyka за р. 1905. *I. Кр—ч.* LXXIV, Н. Хр. с. 188.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.* LXXIV, Н. Хр. с. 171—172.

Land das, hrg. v. H. Sohnrey, XII, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 173—174.

Левицкій Ор. Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья. Страничка изъ исторіи обычнаго права въ Малороссіи (Кiев. Старина, 1905, I, ст. 89—97). *В. Гнатюк*, LXXIII, Бібл. с. 214—217.

Левицкій О. Переписка съ Запорожьемъ (1763—1765 гг.). (~~Чтенія въ~~ Ист. Общ. Нестора Лѣтописца, кн. 18, вып. III и IV, с. 23—49). *Ів. Джиджора*, LXXII, Бібл. с. 220—221.

Левицкій О. Сговоръ малолѣтнихъ, страница изъ исторіи брачнаго права на Украинѣ XVI в. (Кiевская Старина, 1906, I, с. 64—72). *С. Т.*, LXIX, Бібл. с. 194.

Літературно-Наук. Вістник за р. 1905. *Ів. Джиджора*, LXXIII, Н. Хр. 166—175.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 173.

Лобода А. М. Русскія былины о сватовствѣ, К. 1904, ст. 293+5 ненум. 8⁰. *Ів. Франко*, LXXIII, Бібл. с. 193—194.

Лозинський Михайло. Гайдамаччина. Із історії народніх рухів на Україні в XVIII-тім столітю. Львів, 1906, 46 ст. *Ів. Фр.*, LXXI, Бібл. с. 208—210.

Łoziński Walery Dr. Doliny rzek wschodnio-karpackich i podolskich. Льв., 1905. *Вол. Геринович*, LXXIV, Бібл. с. 232—236.

Łoziński Władysław. Prawem i lewem, obyczaje na Czerwonej Rusi za panowania Zygmunta III. Льв., 1903, ст. XI+678, 8⁰. *С. Томашівський*, LXX, Бібл. с. 205—209.

Łoziński Władysław. Prawem i lewem, obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku, wydanie drugie, przejrzane i znacznie pomnożone, t. I — czasy i ludzi, t. II — wojny prywatne, Льв., 1904, ст. XII+411+XVIII+560, 8°, з ілюстраціями. *С. Томашівський*, LXX, Бібл. с. 205—209.

Лонгиновъ А. В. Мирные договоры русскихъ съ греками, заключенные въ X вѣкѣ (Записки одесскаго общества исторіи и древностей, т. XXV, 1904, ст. 395—555). *Олександр Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 190—191.

Лопаревъ Хр. Бракъ Мстиславны (1122 г.) (Византійскій Временникъ, 1902, ст. 418—445). *З. К.*, LXIX, Бібл. с. 188—189.

Lud за 1905 р. *В. Г.*, LXXIV, Н. Хр. с. 191—194.

Малининъ В. Старецъ Елеазарова монастыря, Филоѳей и его посланія, историко-литературное изслѣдованіе. К. 1901, ст. VIII+768+105+144. *М. Грушевський*, LXIX, Бібл. с. 192—193.

Малиновскій I. Рада великаго княжества Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи, часть I — Боярская дума древней Россіи, Томскъ, 1903, ст. IV—200, часть II — Рада великаго княжества Литовскаго, 1904, ст. IV+132. *М. Грушевський*, LXIX, Бібл. с. 193—194.

Маркевичъ Г. И. Выборное начало въ духовенствѣ въ древнерусской, преимущественно югозападной церкви до реформы Петра. Полтава, 1905, ст. 131. *М. Грушевський*. LXX, Бібл. с. 199—200.

Мартиновича Порфирія Украинськи записи. (Кіевская Старина, 1904, II, 257—313; III, 452—477; IV, 149—191; V, 339—399; VI, 531—566; VII—VIII, 11—50; IX, 304—321; X, 65—80; XI, 227—259. *I. Франко*, LXX, Бібл. с. 231—235.

Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie. Tom I. Zeszyt 1, 2, 3, 1901, 1903, 1904, c. 569. Tom II, Z. I, 1903, c 160. T. III, Z. I, 2, 1905, c. 303. *З. Кузеля*, LXXIII, Бібл. с. 235—237.

Mélanges d' archeol. et. d. l' histoire, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 156.

Muka E. див. Wjeła Radyserb Jan.

Милорадовичъ В. Лѣсная Лубенщина (Кіевская Старина), 1900, IX, ст. 247—296; X, с. 39—82). *Ів. Джиджора*, LXX, Бібл. с. 216—221.

Милорадовичъ В. Средняя Лубенщина (Кіевская Старина, 1903, IX, с. 245—296; X, с. 1—36; XI, с. 209—240; XII, с. 518—539). *Ів. Джиджора*, LXX, Бібл. с. 216—221.

Милорадовичъ В. Степная Лубенщина (Кіевская Старина, 1904, II, с. 179—200; III, с. 348—382; IV, с. 36—73). *Ів. Джиджора*, LXX, Бібл. с. 216—221.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 173.

Міръ Божій за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 174.

Mitteilungen a. d. Museum f. Deuts. Volkstrachten u. Erzeugnisse d. Hausgewerbes zu Berlin, Band. II. Erstes Heft, 1903, II. H., 1904, III. H., 1905. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 182.

Mitteilungen d. antropol. Gesel. in Wien (1904, XXXIV). *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 176—177.

Mitteilungen d. geograph. Gesells in Hamburg, hrg. v. L.

Friederischen, Hamburg, XIX, XX, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 169.

Mitteilungen d. geograph. Gesells. in München, M. 1904, I. B. H. 1, 2, 3. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 169.

Mitteilungen d. geograph. Gesells. (für Thüringen) zu Jena, hrg. v. G. Kurze u. K. Dove, XXI, XXII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 170.

Mitteilungen d. Ges. f. Salzburger Landeskunde, XXIII, XXIV, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 150.

Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 148.

Mitteilungen der kaiserl. deut. Archäolegischen Instituts. Athenische Abt. Band XXVIII, 1903. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 181—182.

Mitteilungen d. k. k. geographischen Gesells. in Wien, hrg. v. Dr. A. Böhm E. v. Böhmercheim, XXVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 168.

Mitteilungen d. k. k. Zentral-Kommission f. Erfor. u. Erhal. d. Kunst. u. hist. Denkmale, III, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 177—178.

Mitteilungen d. k. u. k. Militärgeograph. Instituts, 1903, XXIII. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 169—170.

Mitteilungen d. Litauischen literar. Gesellschaft, Heft 25 (1900), 26 (1901), 27/8 (1902—3). *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 163—164.

Mitteilungen des Musealvereines für Krain... XVI, Laibach, 1904, I—VI, с. 222. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 149—150.

Mitteilungen d. Nordböhmischen Exkursionsklübs, XXVII, Leipz. 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 174—175.

Mitteilungen u. Umfragen zur bayerischen Volkskunde, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 191.

Mitteil. d. Vereins f. Erdkunde zu Halle a. S., 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 168.

Mitteilungen d. Vereins f. Erdkunde zu Leipzig, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 167.

Mitteil. d. Ver. f. Gesch. d. Stadt. Meissen, V, VI, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 152.

Mitteilungen d. Vereins f. sächsische Volkskunde, hrg. von E. Mogh u. H. Stumme, Dresden, III, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 190—191.

Mitteil. d. Ver. f. Chemnitzer Gesch., XIII, 1904—1905. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 152.

Mitteilungen von Forschungreisenden u. Gelehrten a. d. d. Schutzgebieten, hrg. v. Dr. F. v. Danckelmann, Berlin, 1903, XVI, 1904, XVII. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 173.

Mitteilungen d. schlesischen Gesells. f. Volkskunde, hrg. v. Th. Siebs, Breslau 1904, XI, XII. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 197—189.

Mitteilungen...Römische Abteilung, 1903, XVIII. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 182.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 173.

Модзалевскій В. Полтавская интрига 1714 года (К. Старина, 1905, кн. 11—12, с. 173—185). *Ів. Джиджора*, LXIX, Бібл. с. 197—202.

Monatsblatt d. Ver. f. Landeskunde v. N. Österreich, red. v. A. Mayer, Wien, II, 1904 u. 1905. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 150.

Monatsblätter, hrg. v. d. Gesell. f. Pommersche Gesch. u. Altertumskunde, XVII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 154.

Monatschrift f. Geschichte v. Wissenschaft d. Judenthums, hrg. v. Dr. M. Brann, 48, Neue Folge, 12, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 158.

Mościcki H. див. Dzieje.

Мочульскій В. Отношеніе южно-русской схоластики XVII в. къ ложноклассицизму XVIII в. (Журн. Мин. Н. Просв., 1904, кн. VIII, ст. 361—379). *І. Кр.*, LXIX, Бібл. с. 195.

Мочульскій В. И. Слово Іоанна Златоустаго о святой недѣлѣ и о божественной литургіи, Одесса, 1903, ст. 22. *З. К.*, LXX, Бібл. с. 196—197.

Narodopisný Věstnik českoslovanský. Výdava společnost národopisného musea č. sl·ého. Redakčni komise: Jan Jakubec, A. Kraus, J. Polívka, Прага, 1906. Ročnik I, Leden, 1906, c. 32. *З. К.*, LXXI, Бібл. с. 238—239.

Научно-литературный Сборникъ, повременное · изданіе „Галицко-русской Матицы", подъ редакціей Б. А. Дѣдицкаго. Льв., 1904, т. III, кн. I—IV. *І. Кр.*, Бібл. с. 209—211.

Научно-литературный Сборникъ. Повременное изданіе „Галицко - русской Матицы", подъ редакціей Б. А. Дѣдицкаго. Т. IV, кн. I—IV. Льв., 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Бібл. с. 230—1.

Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur hrg. v. J. Ilberg, VI (XI, XII), VII (XIII—XIV), 1903—1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 159—160.

Neues Archiv f. Süchsische Geschichte u. Altertumskunde, hrg. v. Dr. H. Ermisch, XXIV, XXV, Dresden, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 151..

Несторовскій Петръ. Матеріали по этнографіи бессарабскихъ Русиновъ (Кіев. Старина, 1905, ст. 73—125). *В. Гнатюк*, LXXIII, Бібл. с. 224—225.

Нива за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н, Хр. с. 185—186.

Niederlausitzer Mitteilungen, Guben, 1904, H. 1 - 6. *З. Кузеля.*, LXX, Н. Хр. с. 185—186.

Nord und Süd, hrg. v. Landau, CX, 329, 330. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 158.

Nuovo Bulletino di Archeologia cristiana, IX, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 184.

Olechnowicz Władysław. Cmentarzysko w Nowosiłkach (pow. Włodzimirski, gub. Wołyńska). (Materyały antropol.-archeologiczne i etnograficzne, VI, c. 3—12. *З. Кузеля*, LXXII, Бібл. с. 185—189.

Oriens Christianus, hrg. v. A. Baumstark, III, IV, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Ost und West, 14, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 158.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1899 г., С.-Пб, 1903, ст. II+211+4. *І. Кревецький*. LXXII, Бібл. с. 234—235.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1900 и 1901 гг. Спб. 1905, 8°. ст. 324. *В. Перетц*, LXXII, Бібл. с. 235—238.

П—ко Вл. Изъ исторіи образованія на Украинѣ (Кіев. Стар. 1905, IX, с. 235—247). *І. Д.*, LXIX, Бібл. с. 204—205.

П—ко В. Конецъ старой Малороссіи (1733—1786 годы въ исторіи лѣвобережной Украины) (Кіев. Старина, 1905, XI—XII,

с. 343—349). *І. Д.*, LXIX, Бібл. 202—204.

П—ко Вл. Къ вопросу о народныхъ реакціяхъ въ Украины въ XVIII вѣкѣ (Кіевская Старина, 1905, VII—VIII, с. 108—116). *І. Д.*, LXIX, Бібл. с. 202—204.

Павловскій И. Фр. Полтава въ XIX столѣтіи (Очерки по архивнымъ даннымъ, съ рисунками). К. Старина, 1905, XI—XII, с. 228—342). *Ів. Джиджора*, LXX, Бібл. с. 221—227.

Павлуцкій Г. Г. проф. универс. Св. Владиміра. Древности Украины. Изданіе имп. московскаго археологическаго общества. Выпускъ I. Деревянные и каменные храмы, К. 1905, ст. 124+1—III+XII таб. *М. Грушевська*, LXXIII, Бібл. с. 217—220.

Пантелѣевъ Л. Ф. Изъ воспоминаній прошлаго, Спб., 1905, ст. 339, мал. 8⁰. *Олександр Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 232—234.

Пападимитріу С. Бракъ русской княжны Мстиславны Добродѣи въ греческимъ царевичемъ Алексѣемъ Комниномъ (Византійскій Временникъ, 1904, с. 74—98). *З. К.*, LXIX, Бібл. с. 188—189).

Пападопуло-Керамевсъ А. Аѳеистъ Божіей Матери. (Византійскій Временникъ, 1903, ст. 357—415). *З. К.* LXX, Бібл. с. 194—196.

Piekosiński Franc. Dr. Kodeks dyplomatyczny Małopolski t. IV od r. 1386—1450, wydał i przypisami objaśnił... Краків, 1905, ст. XLIX+634, 4⁰. *Ів. Шпитковський*, LXXIII, Бібл. с. 195—204.

Перетцъ В. Н. Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра. Нѣсколько интермедій XVII—XVIII столѣтія (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Академіи Наукъ, 1905, II, ст. 371—419). *Ів. Франко*, LXIX, Бібл. с. 196.

Перетцъ В. Н. Къ исторіи польскаго и русскаго народного театра I—XII. С.-Пбг., 1905, ст. 54. *Ів. Франко*, LXXII, Бібл. с. 211—212.

Pischel R. Das altindische Schattenspiel. Berlin, 1905, с. 21 (відбитка з Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften, XXIII). *Ів. Франко*, LXXIII, Бібл. с. 187—188.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.* LXXIV, Н. Хр. с. 168—169.

Polívka Georg Dr. Eine alte Schulanekdote und ähnliche Volksgeschichten. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde (Zeitschrift für österr. Volkskunde, XI річник, відбитка), с. 8, вел. 8⁰. *В. Г.* LXXIV, Бібл. с. 226—227.

Поливка Юрій проф. На всѣхъ не угодишь. Притча А. Сумарокови и ея параллели. (Оттискъ изъ „Русс. Фил. Вѣстника"). Варшава, 1906, ст. 14, 8⁰. *В. Г.*, LXXIV, Бібл. с. 227.

Polívka Jiří. Pohádkoslovné Studie (відбитка з X вип. Narodopisni Sborn. Českoslov.), Прага, 1904, с. XXVI+212. *В. Гнатюк*, LXXI, Бібл. с. 230—234.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 169.

Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VII, część II-ga, Ziemie Ruskie — Ruś Czerwona opisana przez Aleksandra Jabłonowskiego (Źródła dziejowe tom XVIII część II-ga), Варшава, 1903, с. III+V+491+33). *М. Грушевський*, LXX, Бібл. с. 202—204.

Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, т. I, Najstar-

sza księga miejska, 1382—89, Льв., 1892, т. II. Księga przychodów i rozchodów miasta 1404—1414, Льв., 1896, т. III Księga przychodów i rozchodów miasta 1414—1426, Льв., 1905. *Ів. Крипякевич*, LXXII, Бібл. с. 197—201.

Православный Собесѣдникъ за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 178.

Prähistorische Blätter, 1903, XV. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 178.

Prüfer Curt Dr. Ein ägyptisches Schattenspiel, Ерлянґен, 1906, ст. XXIV+151. *Ів. Франко*, LXXIII, с. 188.

Промінь за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 184—185.

Protocolle über d. Sitzungen d. Vereins f. d. gesch. Göttingens, III, 1903. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 153.

Pułaski Kazimierz. Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna (Szkice i poszukiwania histor., III, c. 169-194). *М. Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 207—208.

Pułaski Kazimierz. Stare osady w ziemi Kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej (Szkice i poszukiwania histor., III, c. 1—168). *М. Грушевський*, LXXII, Бібл. с. 207—208.

Pułaski Kazimierz. Z czasów konfederacyi Barskiej (Szkice i poszukiwania historyczne, serya trzecia, Краків, 1906, ст. 229—388). *Ів. Франко*, LXXII, Бібл. с. 222—223.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1905. *І. Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 188.

Przegląd historyczny за р. 1905. *І. Крч.*, LXXIV, Н. Хр. с. 190—191.

Przegląd polski. *І. Кр.* LXXIV, Н. Хр. с. 190.

Przegląd powszechny за р. 1905. *І. Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 188—189.

Przegląd prawa i administracyi за р. 1905. *І. Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 190.

Przybysławski Władysław. Repertoryum zabytków przedhistorycznych Galicyi wschodniej. Льв., 1906, ст. 77+V, з 7 табл. *Богдан Януш*, LXXIV, Бібл. с. 199—200.

Reich Hermann. Der Mimus. Ein litterar-entwickelungsgeschichtlicher Versuch. Erster Band. Erster Teil. Theorie des Mimus. Zweiter Teil. Entwickelungsgeschichte des Mimus. I—II, Берлїн (у Вальдмана) 1903, ст. 900 (2 томи). *І. Ф.*, LXXI, Бібл. с. 195—196.

Rehm Herm. Sigfr. Das Buch der Marionetten. Ein Beitrag zur Geschichte des Theaters aller Völker. Берлїн, без означеня року (1905), ст. 307. *І. Ф.* LXXI, Бібл. с. 196.

Reinisches Museum f. Philologie hrg. v. Buecheler u. H. Usener, Frankfurt a. M. 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 159.

Revue archéologique publiée sous la direction de mm. G. Perrot et S. Reinach. Quatrième série. Tome I, II. Paris 1903. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 182—183.

Revue celtique, XXIV. 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 162.

Revue d' histoire et de littérat religieuse, VIII, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Revue de l' école d' antropologie de Paris, 1904. *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 179.

Revue de philologie française et de littérature p. p. L.

Clédat, XVII, XVIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 164.

Revue des langues romanes, XLVI, 1903, XLVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 165.

Revue des questions historique, 1903. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 149.

Revue des traditions populaires, XIX, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 185.

Revue égyptologique publiée sus la direction de M. Eugène Revillait, 1904, XI. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 157.

Rogasener Familienblatt, hrg. v. O. Knoop, VII, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 193.

Розановъ С. П. Матеріалы по исторіи русскихъ Пчелъ (Памятники древней письменности CLIV), 1904, ст. 128. *Ів. Ф.*, LXXIV, Бібл. с. 208—209.

Romania, XXXII, XXXIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 164.

Romanische Forschungen, XVI. Heft, 1—3, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 165.

Рункевичъ С. Г. Архіереи петровской эпохи въ ихъ перепискѣ съ Петромъ Великимъ, выпускъ I, Спб., 1906, ст. IV+194. *В. Перетц*, LXXI, Бібл. с. 205—207.

Русская Мысль за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 174.

Русская Старина за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 177.

Русскій Архивъ за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 177.

Русскій Вѣстникъ за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 174.

Русскій филологическій Вѣстникъ за р. 1905. *І. С.*, XXIV, Н. Хр. с. 182—184.

Русское Богатство за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 174.

Руслан за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. с. 181—183.

Szazadck[?] за р. 1905. *С. Т.*, LXXIV, Н. Хр. с. 194.

Sawczyński Henryk — див. Finkel Ludwik.

Сборникъ на бъгарското книжовно дружество въ София. I. София 1901, с. CIII+227+41+54+28+4. *З. Кузеля*, LXXIII, Бібл. с. 231—235.

Свистунъ Ф. И. Вторый проектъ австро-русской литературной временописи въ 1848 г. Вѣстникъ „Народного Дома", Льв., 1905, с. 180—183. *Ів. Кревецький*, LXX, Бібл. с. 227—229.

Свистунъ Ф. И. Проектъ первой австро-русской литературной временности въ 1842 г. — Вѣстникъ „Народного Дома". Льв., 1905, ст. 60—62, 65—70, 82—87, 111—119. *І. Кревецький*, LXX, Бібл. с. 227—229.

Свѣнцицкій И. С. Матеріалы по исторіи возрожденія карпатской Руси. — Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую половину XIX вѣка, Льв., 1906, ст. 212. *І. Кр.*, XXII, Бібл. с. 230—232.

Святловскій В. В. Замѣчательная епоха древне-русской жизни, очеркъ дра политической экономіи... (Всемірный вѣстникъ, 1904, IV, с. 14—41). *М. Грушевський*, LXXI, Бібл. с. 197—198.

Северьяновъ Сергѣй. Супрасльская рукопись. Трудъ. Т. I. (Памятники старославянскаго языка, т. II, вып. 1-й), Спб. 1904, ст. VII+570+3 табл. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 191.

Siewiński Antoni. Opis wesela w Liskach (Lud, 1904, ст. 59—74). *В. Гнатюк*, LXIX, Бібл. с. 206—207.

Сѣцинскій Е. протоіерей.

Исчезающій типъ деревянныхъ церквей, Камінець, 1904, ст. 24 і 12 табл. (Труды подольскаго церковнаго историко-археологическаго общества т. X, і осібно). *М. Грушевська*, LXXIII, Бібл. с. 217—220.

Симеона Метафраста и Логоөета списаніе міра отъ бытія и лѣтовникъ собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ. Славянскій переводъ хроники Симеона Логоөета съ дополненіями. Спб., 1905, ст. XVI+241. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 191—192.

Соболевскій А. И. Древняя передѣлка Начальной лѣтописи (Ж. М. Н. П. 1905, III, с. 100—105). *М. Г.*, LXIX, Бібл. с. 189—190.

Соколовъ Е. М. Библіотека Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. Выпускъ второй. Описаніе рукописей и бумагъ, поступившихъ съ 1846 по 1902 г. вкл. Трудъ... Москва, 1905, с. VII+931. *В. Перетц*, LXX, Бібл. с. 235—239.

Сопиковъ В. И. Опытъ россійской библіографіи. Редакція, примѣчанія, дополненія и указатель В. Н. Рогожина. Ч. I—IV, Спб., 1904—1605, ст. VI+LXXVI +102+132+VI+259+336. *З. К.*, LXIX, Бібл. с. 206.

Сперанскій М. И. Переводные сборники изреченій въ славяно-русской письменности. Изслѣдованія и тексты (Чтенія въ Имп. Обществѣ Исторіи и Древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ, 1901, кн. IV; 1905, кн. I; кн. II). *Ів. Ф.* LXXIV, Бібл. с. 205—208.

Сперанскій М. И. Рукописное Собраніе библіотеки Историко-филологическаго Института кн. Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Пріобрѣтенія 1904—1905 гг. Ніжин, 1905, ст. 40 (Извѣстія Истор. фил. Института кн. Безбородко, т. XXII). *В. Перетц*, LXXIV, Бібл. с. 237.

Срезневскій В. П. Климовскій Климовъ, „козакъ - стихотворецъ“ и два его сочиненія, Харків 1905, ст. 38. *В. Перетц*, LXXII, Бібл. с. 212—220.

Странникъ за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 178—179.

Стрижевскій Гавріилъ. Сборникъ малорусскихъ сказокъ. (Кіев. Старина, 1905, VII—VIII, ст. 117—165). *В. Гнатюк*, LXXIII, Бібл. с. 222—224.

Стороженко Н. И. Кирилло-Меөодіевскіе заговорщики (Кіевская Старина, 1906, II, ст. 135—143). *Ів. Фр.*, LXX, Бібл. с. 229—231.

Studien u. Mitteil. a. d. Benediktiner u. d. Zisterzienorden, XXIV, 1903, XXV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180.

Studien zur vrgl. Literaturgeschichte, hrg. von Dr. M. Koch, IV, Berlin, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 163.

Сумцовъ Н. Ө. Изъ украинской старины, Харків, 1905, с. 162. *М. Мочульський*, LXXI, Бібл. с. 210—213.

Таврическія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 172.

Theologisch-praktische Monatsschrift, Passau, XIV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Theologische Quartalschrift, LXXXV, LXXXVI, 1903, 1904. *З. Кузеля*. LXXII, Н. Хр. с. 179.

Theologische Studien u. Kritiken, Gotha, LXXVI, LXXVII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 179.

Történelmi Tar за р. 1905. *С. Т.*, LXXIV, Н. Хр. с. 194—195.

Титовъ А. А. Рукописи славянскія и русскія пренадлежащія дѣйств. чл. Импер. р. археол. общ. И. А. Вахрамѣеву, вып. пятый, Москва, 1906, ст. IX + 417 + 240. *В. Перетц*, LXXIV, Бібл. с. 237—238.

Титовъ Ѳ. И. проф. Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв. (1654—1795). Томъ первый. Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность въ XVII—XVIII вв. Первая половина тома (1654—1725 г.) Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія, К., 1905, ст. III+X+394. *К. Студинський*, LXIII, Бібл. с. 220—222.

Томашівський С. Др. Володимир Антонович. Його діяльність на полї історичної науки (з нагоди ювилею). Львів, 1906, 67 стор. (відбитка з „Літературно-Наукового Вістника, 1906, I—III). *Ол. Грушевський*, LXXI, Бібл. с. 217—219.

La Tradition, XVII, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 176.

Труды Кіевской Духовной Академіи за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 166—167.

Tourist der, XX, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 174.

Уманецъ Ѳ. М. Князь Константинъ Василій Острожскій (Русскій Архивъ, 1904, IV, с. 625—634). *М. Грушевський*, LXXI, Бібл. с. 203—204.

Unser Egerland, VIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. ст. 193—194.

Университетскія Извѣстія (київські) за р. 1905. *Кр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 164—165.

Ученыя Записки Юрьевскаго Университета за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 176.

Ученыя Записки Казанскаго Университета. *Ол. Грушевський*, LXXIV, с. 176.

Учитель за р. 1905. *Ів. Кревецький*, LXXIII, Н. Хр. 183—184.

Ferne Osten der. Illustrirte Z. zur Verbreitung d. Kenntniss d. Kultur u. d. Verhältnisse Ostasiens, hrg. v. C. Fink, Schanghai, 1904, II, 1903—1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 174.

Finkel Ludwik. Bibliografia historyi polskiej wspólnie z Dr. Henrykiem Sawczyńskim i członkami kółka historycznego uczniów Uniwersytetu lwow. Część III, zesz. I—III. 1904—6, Кр., ст. XLVIII+1143+2150. *М. Грушевський*, LXXIV, Бібл. с. 240—241.

Finnisch-ungarische Forschungen. Zeit. f. fin.-ugr. Sprach- u. Volkskunde nebst Anzeiger... hrg. v. E. Setälä u. K. Krohn, Helsingfors, Leipzig, 1903, 1904 (6 зошитів). *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 174.

Флоринскій Т. Д. проф. Славянофильство Т. Г. Шевченка. (Оттискъ изъ Университетскихъ Извѣстій за 1906 г.) К. 1906, с. 28. *С. Т.*, LXXIV, Бібл. с. 225—226.

Volkskunde. Tijdschrift voor Neederlandsche Folklore, 15-e Jaargang, 1903. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 184—185.

Folkskunst u. Volkskunde, München, II, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 181.

Franko Ivan. Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland, Lemberg (Відбитка з Zeitschrift für österreichische Volkskunde), Відень, 1905, ст. 17—50+III таблиції, мал. 4°. *В. Г.*, LXXI, Бібл. с. 228—229.

Fundberichte aus Schwaben, XII, 1904. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 179.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости ва р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 171.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ ва р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 172—173.

Христіанское Чтеніе ва р. 1905. *Ю. С.*, LXXIV, Н. Хр. с. 177—178.

Christliche Orient der. red. v. R. Lepsius. V, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180.

Zeit. d. allg. deut. Sprachvereines, hrg. v. Oskar Streicher, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 168.

Zeitschrift d. deuts. und österreich. Alpenvereins, XXXV, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 175.

Zeit. d. deutschen Vereines f. d. Geschichte Mährens u. Schlesiens, hrg. v. Schober, VII, 1903, VIII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 150.

Zeit. d. Gesell. f. Erdkunde zu Berlin, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 167.

Zeit. d. Ferdinandeums f. Tirol u. Voralberg 48, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 150.

Zeit. d. Ver. f. Geschichte u. Alterthum Schlesiens, hrg. v. Dr. C. Grünhagen, XXXVII, XXXVIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 151.

Zeit. d. Vereins f. rheinische u. westfälische Volkskunde, hrg. v. K. Prümer, Dortmund, Prof. P. Sartori... I, 1904. *З. Кузеля*, LXXI. Н. Хр. с. 189—190.

Zeit. d. Ver. f. Thüringische Geschichte u. Altertumskunde, XXIII, 1903, XXIV, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 152.

Zeit. des Vereins f. Volkskunde. Berlin, 1904, XIV. Н. Хр. с. 177—181.

Zeitschrift f. Assyriologie, XVII, XVIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 157.

Zeit. f. wissenschaftliche Theologie... hrg. v. A. Hilgenfeld. XLVII, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 177.

Z. f. hochdeut. Mundarten, hrg. v. O. Heilig und Phil. Lenz, IV, V. Heidelberg, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 168.

Z. f. deut. Altertum, 1904, 47 (35). *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 166.

Z. f. deuts. Philologie, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 166—167.

Z. f. deutschen Unterricht, hrg. v. O. Lyon, XVIII. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 170—171.

Z f. d. alttestamentliche Wissenschaft, hrg. v. D. B. Stade, 1903, 1904, XXV. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 177.

Z. f. d. Wortforschung hrg. v. Fr. Kluge, V. Strassburg 1903/4 (345), VI, 1904/5. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 167—168.

Z. f. d. neutestamentliche Wissenschaft u. d. Kunde d. Urchristentums hrg. v. Dr. F. Preuschen, IV, V, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 177—178.

Z. f. d. vergleichende Sprachforschung auf d. Gebiete d. indogerm. Sprachen, hrg. v. E. Kuhn u. J. Schmidt, Band XXXVIII, Gütersloh, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 161.

Z. f. Ethnologie, XXXVI, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 187—189.

Z. f. französische Sprache u. Literatur, hrg. v. Dr. D. Behrens, Berlin, 1903, 1904, XXV, XXVI. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 164.

Z. f. katholische Theolo-

gie, XXVII, XXVIII, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 178—179.

Zeitschrift f. keltische Philologie, hrg. v. Kuno Meyer u. L. C. Stern, Halle a. S., 1904, V, 1, 2, 1905, 3. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 161—162.

Z. f. Morphologie u. Antropologie (1904, VII). *З. Кузеля*, LXIX, Н. Хр. с. 177.

Z. f. österreichische Gymnasien, LIV, 1903, LV, 1904. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 171.

Z. f. österreichische Volkskunde, X, 1904. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 175—177.

Z. f. Schulgeographie, hrg. v. G. Rusch, 1903, 1904, XXIV, XXV. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 112.

Zisterzienser Chronik, red. v. Müller, XV, 1903, XVI, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 180.

Чаговецъ В. А. Изъ области народной поэзіи (Изъ лѣтнихъ замѣтокъ). (Чтенія въ историч. общ. Нестора лѣтописца, кн. XVIII, вып. I, ст, 3—10). *І. Ф.*, LXIX, Бібл. с. 207—208.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1905. *Ю. С.*, Н. Хр. с. 169—170.

Česko - slovanské letopisy musejni. Sbornik věnovaný zajmům museí a archivů o Čechách, na Moravě, ve Slezku a na Slovensku. Redaktor a majitel V. Vl. Jeníček. V. Časlavi 1903, зош. I—II, 1904, зош. I—III, 1905, зош. I. *З. К.*, LXXI, Бібл. с. 238.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ за р. 1905. *Ол. Гр.*, LXXIV, Н. Хр. с. 176.

Czubek J. — див. Katalog.

Czubek Jan. Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia. Кр. 1906, ст. XXXVIII+765. *М. Грушевський*, LXXIII, Бібл. с. 205.

Schweizerisches Archiv f. Volkskunde, Zürich, VIII, 1901. *З. Кузеля*, LXXI, Н. Хр. с. 191—193.

Schwela J. Lehrbuch der Niederwendischen Sprache. Erster Teil. Grammatik. Bearbeitet von Otto Ticker, Гайдельберґ, 1906, (с. IX+103, 8⁰). *З. Кузеля*, LXXIII, Бібл. с. 228—230.

Szelągowski Adam. Walka o Bałtyk. Льв., 1904, с. XI+400, мал. 8⁰. *М. Грушевський*, LXX, Бібл. с. 211—212.

Szelągowski Adam. Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce. Льв., 1902, ст. XII+317, мала 8⁰. *М. Грушевський*, LXX, с. 209—211.

Szelągowski Adam. Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego, Льв., 1904, ст. VIII+423, мала 8⁰. *М. Грушевський*, LXX, Бібл. с. 211—212.

Schlesiens Vorzeit in Wort u. Bild, 1904, B. III. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 179.

Щербаковскій Д. Фундушевая запись князя Любарта луцкой церкви Іоанна Богослова 1322 г. *М. Грушевський*, LXX, с. 71—72.

Щербина А. Д. Литературная исторія русскихъ сказаній о Флорентійской уніи (Лѣтопись ист.-фил. общества при Новорос. унив. т. X, с. 138—186). *М. Грушевський*, LXIX, Бібл. с. 192—193.

Jabłonowski A. — див. Polska XVI wieku.

Jaworski Franciszek. Obrona Lwowa 1655. Льв., 1905, с. 45. *С. Т.*, Бібл. с. 204—205.

Jagić V. Kirchenslavisch-

böhmische Glossen saec. XI XII, mit Glossen - Abbildungen im Texte, Віденъ, 1903 .(Denkschriften der kais. Akad. d. Wissensch. in Wien, Phil.-hist. Klasse. B. I, ст. 1—44, 4⁰). *З. Кузеля*, LXXI, Бібл. с. 199—200.

Jacob Georg Dr. Erwähnungen des Schattenstheater in der Welt-Litteratur. 3 vermehrte Ausgabe der Bibliographie über das Theater, Берлїн, 1906, мала 8⁰, ст. 49. *Іван Франко*, LXXIII, Бібл. с. 189—190.

Jahrbuch d. deuts. Shakespeare-Gesellschaft... hrg. v. A. Brandl u. W. Keller, XL, Berlin, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 170.

Jahrbuch d. Gesell. f. lothringische Gesch. u. Altertumskunde, XVI, 1904, *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 151—152.

Jahrbuch des Kaiserl. Deutschen Archäolog. Institutes, 1903, XVIII. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 182.

Jahrbuch d. Vereins. f. niederl. Sprachforschung, XXIX, 1903. *З. Кузеля*. LXXII, Н. Хр. с. 168.

Jahrbücher d. Vereines f. meklemburgische Geschichte u. Altertumskunde, Schwerin, 1904. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 186.

Jahresbericht d. Gesel. zur Gründung u. Förderung d. Museums f. weibliche Handarbeiten in Wien (1903). *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 183.

Jahresbericht (62) d. Museum Francisko-Carolinum, Nebst d. 56 Lief. d. Beiträge zur Landeskunde v. Österreich ob d. Enns, Linz, 1904. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 183.

Jahresber. f. d. Vorgeschichte d. sächs. thüring. Länder, 1904, III. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 179.

Jahresber. f. d. J. (XCII) 1903, Graz. 1904, XCIII J., 1904, Gr. 1905. *З. Кузеля*, LXXII, Н. Хр. с. 183.

Jahreshefte d. österreich. Archäolog. Inst. in Wien, 1903, VI. *З. Кузеля*, LXX, Н. Хр. с. 182.

Яцимирскій А. И. Изъ лингвистическихъ и палеографическихъ наблюденій надъ славянскими надписями румынскаго происхожденія (Извѣс. отд. р. яз. и слов. И. А. Н. 1905, кн. III, с. 24—68). *З. К.*, LXXI, Бібл. с. 203.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **З. К.** — Зенон Кузеля, **І. Д.** — Іван Джиджора, **І. Кр.**, **Кр.** — Іван Кревецький, **І. Крч.** — Іван Крипякевич, **І. С.** — Іларіон Сьвенціцький, **І. Ф.**, **Ів. Фр.** — Іван Франко, **М. Г.** — Михайло Грушевський, **Ол. Гр.** — Олександр Грушевський, **С. Т.** — Стефан Томашівський.

Inhalt der I—LXXIV Bände

DER MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

(Jahrgang I—XV).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanći", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V Levickyj 124—139 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169-194; 7 Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. K o r d u b a 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. K o n y ś k y j 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. H r u š e v ś k y j 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E m. T e r l e c k y j 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. T o m a š i v ś k y j, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. K o n y ś k y j 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. H r u š e v ś k y j 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. T o m a š i v ś k y j S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. H r u š e v ś k y j 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. K o n y ś k y j; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. K n i a ž e v i č, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. H r u š e v ś k y j S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. H n a t i u k 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. K o n y ś k y j 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. R u d n y ć k y j S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. K o n y ś k y j, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von D r. I. F r a n k o (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. B a r v i n ś k y j 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. K n i a ž e v i č 1—8; 4. Miscellanea, von D r. A l. M a r k e v i č 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. H r u š e v ś k y j 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. T o m a š i v ś k y j S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. H r u š e v ś k y j 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. H r u š e v ś k y j S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. F r a n k o (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. L o t o ć k y j 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. H r u š e v ś k y j S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. L o t o ć k y j 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. B u d z y n o v ś k y j (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Maj—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševśkyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64 ; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj. 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hrusevśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneć, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die altbebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah- 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševškyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinškyj, M. Hruševškyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševškyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—škyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—škyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševškyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung). S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivškyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinškyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovškyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševškyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgl), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I-LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivškyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovškyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyckyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyckyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger" ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens", ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheilt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivškyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung. Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynškyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivškyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus· von Dr. I. Franko XII. Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa, Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82; 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševškyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševškyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevećkyj, I. Franko, I. Sozanškyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht, eine litteratur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševškyj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevećkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryćkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167; 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanškyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9· Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh„ von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7 Miscellanea, von M. Hruševškyj, F. Holijčuk, I. Krevećkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80-111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanśkyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyćkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryćkyj, S. 119-124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevećkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, B. Zaklynśkyj, I. Sozanśkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevećkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244.

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševśkyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovśkyj (mit 28 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševśkyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242 11. Annonce, S. 243—244.

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof, Michael Hruševśkyj, bis jetzt erschienen Bde I—LXXV (Geschichte, Archäologie. Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:
1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševśkyj (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr., III—IV bis zum J. 1340, VI-VII bis zum J. 1569), VIII—IX Verfassung und sozialle Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4·50, VIII u. IX B. 4·50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Musäums des Narodnyj Dom in Lemberg — 3 Kr. II Band: Materialen zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jhdt. — 4 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskyj, Preis à 3 Kr. Bd. II u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratśkyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowaćkyj, Preis 7 Kr.
Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizirte bis jetzt 11 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratśkyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr. Bände IX—XI à 5 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evan-

gelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bdtd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 19 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI à 6 Kr. Bd. XVII—XVIII à 3 Kr.

2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII. Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—28 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.